



**T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

SIYASİ ÖZNELERDE İDEOLOJİK KÖRLÜĞÜN ETKİSİ

Doktora Tezi

**Hazırlayan
Yusuf ACAR**

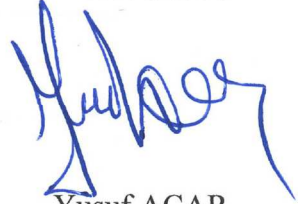
**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Assiye AKA**

Çanakkale – 2020

TAAHHÜTNAME

Doktora Tezi olarak sunduğum ‘‘Siyasi Öznelerde İdeolojik Körlüğün Etkisi’’ adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını, özgünlüğünü ve bir başka mecraya sunulmadığını, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu ve yararlandığım kaynak ve verilerde hiçbir bir çarpıtma yapmadığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

13/01/2020



Yusuf ACAR

ÖZET

SIYASİ ÖZNELERDE İDEOLOJİK KÖRLÜĞÜN ETKİSİ

Siyasetin öznesi ve aynı zamanda bir sosyal varlık olan insan, dünyayı olduğu gibi saf bir şekilde algılamaz. Hem sosyal çevrenin bir ürünü hem de sahip olduğu yetenek ve kapasite ölçüsünde sosyal fenomenlere yapılandırılmış ön kabuller çerçevesinden bakma eğilimindedir. Diğer bir deyişle, insanların çoğu, gerçekliği bir sis perdesinin arkasından çarpıtılmış bir şekilde algılamaktadırlar. Bu varsayımdan hareketle çalışmada, siyasetin öznelere sahip oldukları öznel gerçekliği, neden nesnel gerçeklik gibi (simülasyon) algılamaktadır sorunsalı incelenmiştir. Çalışmada farklı siyasi ideolojilerin siyasal öznelere (dört farklı siyasi partide) nasıl bir karşılık bulduğu ve ideolojik körleşmenin rasyonel bir fonksiyonu yerine getirip getirmediği analiz edilmiştir.

Bu çerçevede, çalışma 7 Haziran 2015 genel seçimlerinde T.B.M.M.'de grubu bulunan dört siyasi öznenin (CHP, MHP, AK PARTİ, HDP) temelinde yapılmıştır. Bu dört öznenin yürürlükte olan parti programları MAXQDA Nitel Analiz Programından faydalanılarak içerik analizi yapılmıştır. Buna ek olarak iki ayrı soru formuyla toplam 48 kişiyle uygulanan mülakatlar, aynı program kullanılarak içerik analizi ile veriler çözümlenmiştir.

Çalışmanın en temel bulguları şunlardır: Bütün siyasi parti üyeleri -kendilerini ve partilerini tanımlama konusunda- ideolojik körleşmenin etkisi altındadırlar. Diğer bir ifadeyle, her siyasi parti üyesi, kendi parti ve partililerine olumlu bir anlam yüklemektedir. Diğer parti üyelerine ise tamamen olumsuz bir anlam yüklemektedir. Ayrıca, dört siyasi partinin üyesi, ülkenin ekonomik, sosyal ve siyasi gerçekliğini, üyesi olduğu siyasi partilerin kanaatleri ve tutumları çerçevesinde yorumlamaktadır. Son olarak da siyasi partilerin programlarında en fazla geçen sosyal devlet algısının siyasi öznelere somutlaşmadığı ve üzerinde çok fazla düşünmedikleri gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Siyasi Özne, Siyasi Parti, İdeoloji, İdeolojik Körlük, Türkiye.

ABSTRACT

IDEOLOGICAL BLINDNESS EFFECT IN POLITICAL OBJECTS

The political subject and also the social identity of human kind can not recognise the world as all in purity. They tend to look at social phenomena within the framework of structured presuppositions, both as a product of the social environment and to the extent of their ability and capacity. In other words, most people, perceive reality distorted behind a fog screen. Based on this assumption, the problematic of the subjective reality of the subjects of politics is perceived as objective reality.

In this study, it is asserted that how different political ideologies are found in political subjects (four political parties) and that ideological blindness fulfills a rational function.

The study found June 7, 2015 in the Grand National Assembly of Turkey group (T.B.M.M) in the general elections were held with members of four political subjects(CHP,MHP, AK PARTI, HDP) . Content analysis was carried out by using MAXQDA Qualitative Analysis program which is in effect the party programs of these four subjects.

In addition, interviews conducted with 48 people in two separate questionnaires, data were analysed with content analysis of using the same program.

The main findings of the study as follows:

All the political members- in defining themselves and their parties- are under the influence of ideological blindness. In other words, each political party member has a positive meaning to his own party and party members. It imposes a totally negative meaning on the other party members. In addition, the members of the four political parties interpret the economic, social and political reality of the country within the framework of the opinions and attitudes of the political parties to which it is a member.

Finally, it was observed that the perception of the social state, which is the most common in the political parties' programs, is not embodied in political subjects and they do not think too much.

Keywords: Political Subject, Political Party, Ideology, Ideological blindness, Turkey.

ÖNSÖZ

Bakmakla görmek arasında hep söylenen ama bir türlü tarif edilemeyen durumu sorunsallaştırmayla başlayan bu çalışma, nesnel dünyayı neden olduğu gibi algılayamadığımız üstüne üç yıl verilen emek sonucu ortaya çıkmıştır. Gerçeği olduğu gibi görmeyi engelleyen ve körlük yaratan unsurların bir araya getirilmesinde bıkmadan sabırla bana katlanan ve yol gösteren değerli hocam, danışmanım Prof. Dr. Assiye Aka'ya, neredeyse üç yıl boyunca tezin adım adım gelişimini izleyerek katkılarını esirgemeyen hocalarım Prof. Dr. Mustafa Görün ve Dr. Öğretim Üyesi Sabri Sami Tan'a minnettarım.

Doktora eğitimi boyunca ne zaman başım sıkışsa bir küçük dokunuşla çözen sevgili Arzu Bayındır'a, yazmaya zorlandığım her an beni devamlı teşvik eden ve verdiği ilhamla ideolojik körlüğün çeşitlerine farkında olmadan katkı sunan Birhan'a, gerek ders aşamasında gerekse sonrasında her ihtiyacım olduğunda yardıma koşan sevgili Elif'e, hayatından çaldığım zaman için canım kızım Zeynep Duru'ya, Onur'a, Atıl'a, Adnan ağabeye, ve diğer arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

Yusuf ACAR
Çanakkale, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	vii
TABLolar	x
ŞEKİLLER	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE: İDEOLOJİ VE İDEOLOJİK KÖRLÜK

1.1. İdeoloji, Tarihsel Yolculuğu ve Siyasi İdeolojiler.....	3
1.1.1. İdeoloji	3
1.1.2. Tarihsel Arka Plan.....	6
1.1.3. Siyasi İdeolojiler.....	12
1.1.3.1. Liberalizm.....	12
1.1.3.2. Sosyalizm.....	22
1.1.3.3. Milliyetçilik.....	33
1.1.3.4. Muhafazakarlık.....	41
1.1.3.5. Anarşizm	48
1.1.3.6. Feminizm	54
1.1.3.7. Diğer İdeolojiler.....	60
1.2. İdeolojik Körlük.....	60
1.2.1. İdeolojik Körlük ve Çeşitleri.....	61
1.2.1.1. Irk, Etnik ve İnanç Körlüğü.....	61
1.2.1.2. Cinsiyet Körlüğü	63
1.2.1.3. Romantik Körlük	64
1.2.1.4. Politik Körlük.....	66

1.2.2. İdeolojik Körlüğün Üretim Alanları/Yapısal Etmenler.....	68
1.2.2.1. Aile	69
1.2.2.2. Eğitim.....	70
1.2.2.3. Siyasal Partiler	71
1.2.2.4. Ekonomi	72
1.2.2.5. Gerçek, Gerçeklik, Algı	73
1.2.2.6. Tutum, Davranış, Önyargı, Yanlılık	74
1.2.2.7. Kimlik ve Bilişsel Önyargılar	77
1.2.2.8. İdeoloji – Dil - Söylem Arasındaki İlişki.....	81
1.2.2.9. Siyasal Aidiyet ve Rekabet.....	82

İKİNCİ BÖLÜM

İDEOLOJİK KÖRLÜĞÜN SOMUTLAŞTIĞI SİYASAL ÖZNELER/PARTİLER

2.1. Siyasi Parti Tanımı.....	85
2.2. Tarihsel Arka Plan.....	86
2.3. Parti Sistemleri.....	87
2.3.1. Tek Parti Sistemi	87
2.3.2. İki Parti Sistemi	88
2.3.3. Çok-Parti Sistemi.....	89
2.4. Türkiye’de Siyasal Partiler.....	90
2.4.1. Tanzimat ve I. Meşrutiyet Dönemi	90
2.4.2. II. Meşrutiyet Dönemi.....	91
2.4.3. Birinci Meclis Dönemi	92
2.4.4. Tek Parti Dönemi	93
2.4.5. Çok Partili Dönem	93
2.4.6. 1980 Sonrası Dönem	98
2.5. Araştırmaya Konu Olan Siyasal Partiler ve İdeolojileri.....	97
2.5.1. Cumhuriyet Halk Partisi	97
2.5.2. Milliyetçi Hareket Partisi	98
2.5.3. Adalet ve Kalkınma Partisi	98
2.5.4. Halkların Demokratik Partisi	99

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KONUSU, KAPSAMI ve BULGULARI

3.1. Araştırmanın Konusu.....	101
3.2. Araştırmanı Amacı.....	101
3.3. Araştırmanın Önem ve Gerekçeleri.....	101
3.4. Yöntem ve Teknikler.....	102
3.5. Çalışma Grubu.....	102
3.6. Veri Toplama Araçları.....	102
3.7. Veri Analiz Teknikleri.....	103
3.8. Araştırmanın Soruları.....	103
3.9. Bulgular.....	103
3.9.1. Siyasi Parti Programlarının İçerik Analizi	104
3.9.2. Araştırma Sorularının İçerik Analizi	110
SONUÇ VE ÖNERİLER	167
KAYNAKÇA	171
EKLER	184
EK 1. MÜLAKAT FORMU (I).....	184
EK 2. MÜLAKAT FORMU (II).....	185
EK 3. MÜLAKAT FOTOĞRAFLARI.....	186
ÖZGEÇMİŞ	188

KISALTMALAR

Böl.	: Bölüm
Çev.	: Çeviren
D.	: Dergi(si)
Der.	: Derleyen
Ed.	: Editör(ler)
Gzt.	: Gazete(si)
No.	: Numara
Nu.	: Number (Sayı)
p.	: Page
s.	: Sayfa
Vol.	: Volume
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
TDK	: Türk Dil Kurumu
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
TCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
DP	: Demokrat Parti
AP	: Adalet Partisi
YTP	: Yeni Türkiye Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
MNP	: Milli Nizam Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi

MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
AKPARTİ	: Adalet ve Kalkınma Partisi
HDP	: Halkların Demokratik Partisi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
SODEP	: Sosyal Demokrat Parti
HP	: Halkçı Parti
DSP	: Demokratik Sol Parti
DYP	: Doğru Yol Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
RP	: Refah Partisi
SHP	: Sosyal Demokrat Halkçı Parti
MÇP	: Milliyetçi Çalışma Partisi
HEP	: Halkın Emek Partisi
FP	: Fazilet Partisi
SP	: Saadet Partisi
DEP	: Demokrasi Partisi
HADEP	: Halkın Demokrasi Partisi
DEHAP	: Demokratik Halk Partisi
DTP	: Demokratik Toplum Partisi
BDP	: Barış ve Demokrasi Partisi
LGBT	: Lezbiyen, gay, biseksüel, transgender
T.B.M.M	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TKP	: Türkiye Komünist Partisi
THİF	: Türkiye Halk İştirakyon Fırkası
LDP	: Liberal Demokrat Parti

- TİÇSF** : Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası
- TEP** : Türkiye Emek Partisi
- VP** : Vatan Partisi
- KHF** : Kadınlar Halk Fırkası
- KA.DER** : Kadın Adayları Destekleme Derneği
- MKP** : Millî Kalkınma Partisi
- MDP** : Milliyetçi Demokrasi Partisi



TABLolar

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa
Tablo 2.1.	Siyasi Parti İsimlerinde En Çok Kullanılan Kavramlar	97
Tablo 3.1.	Parti Programları Kod Frekans Listesi	104



ŞEKİLLER

Şekil No	Şekil Adı	Sayfa
Şekil 3.1.	CHP Parti Programı'nın Tek Vaka Modeli ile Gösterilmesi	105
Şekil 3.2.	CHP Parti Programı'nın Kelime Bulutu Analizi İle Gösterilmesi	106
Şekil 3.3.	MHP Parti Programı'nın Tek Vaka Modeli ile Gösterilmesi	106
Şekil 3.4.	MHP Parti Programı'nın Kelime Bulutu Analizi İle Gösterilmesi	107
Şekil 3.5.	AK PARTİ Parti Programı'nın Tek Vaka Modeli ile Gösterilmesi	108
Şekil 3.6.	AK PARTİ Parti Programı'nın Kelime Bulutu Analizi İle Gösterilmesi	108
Şekil 3.7.	HDP Parti Programı'nın Tek Vaka Modeli ile Gösterilmesi	109
Şekil 3.8.	HDP Parti Programı'nın Kelime Bulutu Analizi İle Gösterilmesi	110
Şekil 3.9.	Siyasi Parti Katılımcılarının Tümünün Siyasi Görüşlerini Yansıtan Kelime Bulutu Analizi	112
Şekil 3.10	CHP'li Katılımcıların Siyasal Görüşünü Yansıtan Kelime Bulutu Analizi	113
Şekil 3.11	MHP'li Katılımcıların Siyasal Görüşünü Yansıtan Kelime Bulutu Analizi	113
Şekil 3.12	AK PARTİ'li Katılımcıların Siyasal Görüşünü Yansıtan Kelime Bulutu Analizi	114
Şekil 3.13	HDP'li Katılımcıların Siyasal Görüşünü Yansıtan Kelime Bulutu Analizi	114
Şekil 3.14	Tüm Katılımcıların CHP Algısını Yansıtan Kelime Bulutu Analizi	117
Şekil 3.15	CHP Katılımcılarının CHP Algısını Yansıtan Kelime Bulutu Analizi	118
Şekil 3.16	Diğer Parti Katılımcılarının CHP Algısını Yansıtan Kelime Bulutu Analizi	118
Şekil 3.17	Tüm Katılımcıların MHP Algısını Yansıtan Kelime Bulutu Analizi	123
Şekil 3.18	MHP Katılımcılarının MHP Algısını Yansıtan Kelime Bulutu Analizi	123
Şekil 3.19	Diğer Parti Katılımcılarının MHP Algısını Yansıtan Kelime Bulutu Analizi	124

Şekil 3.20	Tüm Katılımcıların AK PARTİ Algısını Yansıtan Kelime Bulutu Analizi	129
Şekil 3.21	AK PARTİ Katılımcılarının AK PARTİ Algısını Yansıtan Kelime Bulutu Analizi	129
Şekil 3.22	Diğer Parti Katılımcılarının AK PARTİ Algısını Yansıtan Kelime Bulutu Analizi	130
Şekil 3.23	Tüm Katılımcıların HDP Algısını Yansıtan Kelime Bulutu Analizi	135
Şekil 3.24	HDP Katılımcılarının HDP Algısını Yansıtan Kelime Bulutu Analizi	136
Şekil 3.25	Diğer Parti Katılımcılarının HDP Algısını Yansıtan Kelime Bulutu Analizi	136
Şekil 3.26	Tüm Katılımcıların Yerel Seçim Algısını Yansıtan Kelime Bulutu Analizi	143
Şekil 3.27	Tüm Parti Katılımcılarının Yerel Seçim Algısını Yansıtan Kelime Bulutu Analizi	143
Şekil 3.28	Tüm Katılımcıların Göçmen Algısını Yansıtan Kelime Bulutu Analizi	149
Şekil 3.29	Tüm Parti Katılımcıları Bazında Göçmen Algısını Yansıtan Kelime Bulutu Analizi	150
Şekil 3.30	Tüm Parti Katılımcıların Ekonomik Kriz Algısının Kelime Bulutu Analizi	155
Şekil 3.31	Parti Katılımcıları Bazında Ekonomi Algısını Yansıtan Kelime Bulutu Analizi	156
Şekil 3.32	CHP’li Katılımcıların Mülakat İçeriği Tek Vaka Modeli Analizi	158
Şekil 3.33	MHP’li Katılımcıların Mülakat İçeriği Tek Vaka Modeli Analizi	159
Şekil 3.34	AK PARTİ’li Katılımcıların Mülakat İçeriği Tek Vaka Modeli Analizi	159
Şekil 3.35	HDP’li Katılımcıların Mülakat İçeriği Tek Vaka Modeli Analizi	160

GİRİŞ

İlk çağlardan beri insanlığın en büyük merak konularından biri olan gerçeği arayış üzerine, aynı dünyada ve zaman diliminde aynı olayları yaşayan ama bunları farklı farklı yorumlayan bireylerin nedenlerine kafa yorulmuştur. Yaşamın her alanında gerçeğin bükülmesine, perdelenmesine ve filtrelenmesine rastlanırken, özellikle bireylerin bizzat içinde yer almadığı, kendi deneyimlemediği ve çok taraflı karmaşık bir süreçte üretilen toplumsal olaylarda herkesin aynı gerçeğe ulaşması mümkün gözükmemektedir. Partiler, siyasetçiler, ideolojiler, seçmenler ve diğerlerinin oluşturduğu siyasal yaşam bu durumun en yoğun gerçekleştiği alanlardan biridir. Partiler iktidar için mücadele ederlerken, siyasetçiler politik hayatta daha iyi yerlerde var olabilmek, sempatanlar ise sosyal kabul ve psikolojik tatmin için rekabet ederler.

Dünya tarihi boyunca nüfusun küçük bir parçasının uğraş alanı olan siyasal hayat iletişim olanaklarının artmasına paralel olarak her geçen gün daha fazla insanın az ya da çok dahil olduğu bir alan haline gelmektedir. İki yüzyıl önce matbaa ve basılı yayınların gelişmesi ile kitleleşen siyaset 21. yüzyılın yazılı, sözlü, görsel iletişim olanakları ile birlikte neredeyse dünyadaki her insanın içinde kendini bulduğu bir alan haline dönüşmektedir. Doğumdan itibaren genetik, psikolojik, sosyal, kültürel ve politik olarak bir çok faktörün yapılandığı bireyler artık dünyada olan biten her olaydan bir şekilde haberdar olmakta ve çoğu kontrolsüz binlerce verinin etkisi altında kendi gerçekliklerini oluşturmaktadırlar.

Türkiye’de son yıllarda politik bir kutuplaşma olduğu konusunda yaygın bir kanaat¹ bulunmaktadır. Siyasal alanda ortaya çıkan her olayda bireyler kimlikleri, ideolojileri ve kendilerini ait hissettikleri politik grupların kabulleri doğrultusunda birbirine tamamen zıt görüşler ortaya koymaktadırlar. Aynı siyasal olayları birbirine zıt kutuplarda algılayan bireyler ve gruplar “öteki”leri algılama eksikliği, tarafsızlık ve kötü niyetle suçlamaktadırlar. Herkesin kendi gördüğünü ve anladığını gerçek zannetmesine ve diğerlerini körlükle suçlamasına neden olan bir ortamda hepimiz körleşmekteyiz. Bu çalışmayı tetikleyen işte bu bilinçsiz ya da bilinçli körleşme sürecine meraktır.

İnsanların genel olarak dünyayı özel olarak ise siyasal olguları algılamalarında kırılma yaratan nedenler üzerine lütaratürde yapılan incelemede konunun farklı açılardan

¹ Emre Erdoğan, “Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları Araştırması”, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2017, s.5.

tekil olarak ele alındığı görülmüştür. Literatür incelendiğinde seçmen davranışını etkileyen unsurlar, ideolojilerin siyasal davranışlar üzerindeki etkileri, kimlik ve önyargıların bireylerin algılarında yarattığı değişiklikler hakkında ya da beyinin psikolojik mekanizmalarının satın alma ve ekonomik-finansal tercihleri etkileme konusunda çalışmalar yapıldığı görülmüştür. Ancak bunların tümünün siyasal olayları algılama ve kavrama konusunda yapılan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma ile ideolojilerin sadece politik olgularda değil, her olaya ilişkin sundukları hazır cevaplar ve şablonlar üzerinden “ideolojik körlük” kavramı tanımlanarak, yarattığı politik etkilerle birlikte türleri ayrıntılandırılacaktır. Çalışma boyunca ideolojilerin yeniden üretilmesinde en önemli özne olan siyasi partilerin yerine siyasi özne kavramı kullanılacaktır.

Üç bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde ideoloji kavramı, siyasal ideolojilerin içerikleri, tarihsel yolculukları ve ideolojik körlüğün üretim alanları incelenerek tanımı yapılmıştır. İkinci bölümde ideolojik körlüğün somutlaştığı siyasal özneler olan siyasi partiler, parti sistemleri, Türkiye’de siyasi partilerin tarihsel yolculuğu ve araştırmaya konu olan siyasi partiler incelenmiştir. Üçüncü bölümde ideolojik körlüğe etki eden siyasi yapıların ete kemiğe bürünmüş örnek hali olan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) 25. Dönemi’nin, 550 yeni milletvekilini belirlemek için 7 Haziran 2015 tarihinde yapılan 24. genel seçimde; %40,8 oy oranı ve 258 sandalye sayısı ile seçimlerin birinci partisi olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK PARTİ), oyların %24,9’u ile 132 sandalye elde ederek ikinci parti olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), oyların %16,2’si ile 80 sandalye ile Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), seçimlere ilk kez katılan %10 seçim barajını geçerek aldığı %13,1 oy oranı ile 80 milletvekili çıkararak Halkların Demokratik Partisi (HDP) üyeleri üzerinden ve parti programlarının içerik analizi yapılarak ideolojik körlüğün politik etkilerine yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE: İDEOLOJİ VE İDEOLOJİK KÖRLÜK

Bireylerin Dünya'yı algılayıp değerlendirirken öncelikle başvurduğu düşünce ve inançların insan yaşamındaki önemi zannedilenin çok ötesindedir. İdeolojiler bir yandan ileri sürdükleri dünya görüşü ile daha iyi bir gelecek ve toplum için model önerirken diğer yandan bu modele ulaşmak için izlenmesi gereken yolu arzu edilen ve edilmeyen tüm ayrıntıları ile benimsetmeye çalışırlar. Bireylerin yaşamını sürdürürken karşılaştığı olaylar ve olgularla ilgili ne kadar çok kafa yormak istediklerine bağlı olarak da her türlü duruma ilişkin nasıl düşünülmesi ve davranılması gerektiğini öğütlerler. İdeolojiler, cevap verdikleri soru sayısı ile doğru orantılı olarak benimseyenlerde körlük oluştururlar.

Bu bölümde öncelikle ideoloji kavramının içeriği, tarihsel olarak yolculuğu ve siyasi ideolojiler incelenmiştir. Daha sonra da ideolojik körlük kavramının tanımı, türleri ve üretildiği yapısal etmenler açıklanmıştır.

1.1. İdeoloji, Tarihsel Yolculuğu ve Siyasi İdeolojiler

Yaklaşık iki yüzyıldır Dünya tarihini etkileyen ideoloji, bireylerde oluşturduğu anlam dünyası ile sadece toplumları ve devletleri değil tek tek bireyleri de şekillendirmiştir. Bu bölümde, bir kavram olarak ortaya çıktığı 19. Yüzyıl başından beri ideolojinin uğradığı değişimler ve siyasi olarak büründüğü şekiller incelenecektir. Kavramsal ve kuramsal çerçevenin bu ilk bölümünde ideoloji, işaret ettiği anlamlar, tarihsel olarak ortaya çıkışı ve siyasi ideolojiler çalışmanın amacı göz önünde bulunduran bir bakış açısıyla incelenmiştir.

1.1.1. İdeoloji

Dünyanın siyasal tecrübesinin ayrılmaz bir parçası olan ideoloji kavramı, literatürde ilk kullanılmaya başlandığı günden bugüne üzerinde net bir fikir birliğine varılamamış ve en çok tartışılan kavramlarından biri olmuştur. Öyle ki, ideoloji üzerine çalışma yapan ve fikir beyan eden çoğu yazar, düşünür ve siyaset bilimcinin her birinin kavrama yüklediği anlam ve tanımlar bir araya getirildiğinde, sadece tanımın ve işaret ettiği anlamları anlatmak için sayısız kitap yazılabilir. Bu konuda kafa karışıklığı öyle bir hale gelmiştir ki, hakkında yazılan kitapların çoğu “siyasi ideolojiler” başlığı taşıması nedeniyle ideoloji

kavramının sadece siyasi bir anlama işaret ettiği söylenebilir. Bununla birlikte literatürdeki ideolojinin tanımına geçmeden önce işaret ettiği anlamlara bakıldığında; toplumsal/kültürel yapıyı ve siyasi alanı anlamlandırabilmek için ihtiyaç duyulan bir pusula; değer yargılarıyla yüklü bir dünya görüşü; siyasi ve sosyal bir harita; karmaşık dünyayı sınıflandıran, ayıklayan, basitleştiren bir rehber; dünyayı anlamlandırma biçimi ve dünya görüşü; insan aklını esir alan ve uyanıkken görülen rüya; seküler bir din; çarpıtılmış bir iletişim sistemi; insanları birbirine bağlayan güçlü bir çimento oluşturan gelenek ve inançlar bütünü olduğu görülmektedir.

Her insanın, siyasi birer düşünür olduğunu iddia eden Heywood'a² göre, “insanlar anlamını bilsinler ya da bilmesinler düşüncelerinden söz ettiklerinde siyasi görüş ve kavramlara yer vermektedirler”. İnsanlar özgürlük, eşitlik, adalet, hak kavramlarından söz ettiklerinde ya bir düşünce sisteminden yola çıkmakta ya da muhafazakar, sosyalist, liberal ve faşist kavramlarını kullandıklarında kendilerinin veya başkalarının görüşlerini betimlemek için kullanılmaktadırlar. Bu kadar kafa karışıklığına yol açan ideoloji nedir? Bu sorunun cevabını vermeye çalışan bazı siyaset bilimcilerin ideoloji tanımları şu şekildedir: Shils'e göre ideoloji, “kesin, kapalı, yeniliğe direnen, büyük ölçüde insanların duygularına hitap ederek yayılan ve kendisini savunanlardan mutlak bağlılık isteyen şeylerdir”³. Habermas'a göre ise ideoloji “sistemli bir biçimde çarpıtılmış iletişim biçimidir”⁴. Poulantzas'a göre “belirgin nesnel bir düzey, görece bütünlüğü bulunan temsil, değer ve inançlar kümesidir”⁵. Diğer bir tanımda ise ideoloji, “topluluklar için uyanıkken görülen bir rüya, güç gösterisinden hoşlanan fetihçi fikirlerdir”⁶ şeklinde ifade edilmiştir. Başka bir tanım ise “bireylere kazanılacak ve yaşanılacak dünyalar vaat eden dünya görüşleridir”⁷ şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımlarda göze çarpan nokta ; Shils'te duygu, Habermas'ta iletişim, Poulantzas'ta anlamlar dünyası söz konusu iken diğer iki tanımda ise düşünceye

² Andrew Heywood, *Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş*, (Ed. Ahmet Kemal Bayram), Ankara: Adres, 2003, s.19.

³ Edward Shils'ten Aktaran Terry Eagleton, *İdeoloji*, İstanbul: Ayrıntı, 2005, s.21.

⁴ Terry Eagleton, a.g.e., s.35.

⁵ Ufuk Uras, *İdeolojilerin Sonu Mu?: Söylem ve Eylem Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım*, İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi, 2004, s.43.

⁶ Faruk Yılmaz, *İdeoloji Kavramı Üzerine*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2011, s.81.

⁷ Mümtaz'er Türköne, *Siyaset*, İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2012, s.99.

vurgu yapılmıştır. Bir taraftan teori, uygulama, siyasal fikirler ve bunların maddi gerçeklikle ilişkileri, diğer taraftan rakip siyasî ideolojilerin birbirlerini tanımlarken kullandıkları saldırgan tutum ideolojinin tarifini zorlaştırmaktadır. Bu anlamda ideoloji ile ilişkilendirilen anlamların en çok kullananları şöyle sıralanabilir⁸;

- Siyasî bir inanç sistemi
- Eylem yönelimli siyasî fikirler kümesi
- Yönetici sınıfın fikirleri
- Belli bir sosyal sınıf veya sosyal grubun dünya görüşü
- Sınıfsal veya sosyal çıkarları dışa vuran siyasî fikirler
- Sömürülenler veya baskı altındakiler arasında yanlış bilinci yayan fikirler
- Bireyi sosyal bir bağlamda konumlandıran ve müşterek aidiyet hissi yaratan fikirler
- Bir siyasî sistemi veya rejimi meşrulaştırmak üzere, resmî olarak ayrıcalık verilmiş fikirler kümesi
- Hakikat tekeli iddiasındaki her şeyi kapsayan siyasî öğreti
- Soyut ve oldukça sistematik nitelikteki siyasî idealler kümesi.

İnsanlık tarihini iki asırdan beri derinden etkileyen siyasal ideolojileri açıklamaya geçmeden önce, bu tezin öncelikli amacının ideolojinin insanların tutumları, eylemleri ve kararları üzerinde yarattığı körleşme etkisi olduğundan dolayı fikir ve fikir sistemlerinin gerçekte insanlar arasına koyduğu perdelemeyi anlamada değinilmesi gereken bir nokta da tarihsel mitler ve din olgusudur. Mağarada yaşayan ama mağaradan başka bir yer görmediği için orada yaşadığını bilmeyen ve aydınlık dış dünya hakkında herhangi bir bilince sahip olmayan mağara yaratıkları, mağara ağzından yansıyan ışık arkalarında kaldığı için o ışığın yarattığı gölgeleri duvarlarda görüp yaşamı ve gerçeği onun üzerinden değerlendirmişlerdir. İnsanların gerçeği değil, onun yansımaları gördüklerine iddia eden Platon'a göre insanlar ancak felsefi eğitimle kendilerini aşabilir bunun sonucunda kapsamlı ve gerçeğe uygun bir algılamaya ulaşmakla kalmayıp aynı zamanda kendisini de algılamaya başlamaktadırlar⁹. Tarihte mitlerin oluşturulma nedenini, hakim ideolojinin sürekliliğinin korunması amacına bağlayan Yılmaz¹⁰, zihinlerde sürekli ve kesintisiz bir

⁸ Heywood, 2003, a.g.e., s.23.

⁹ Hilal Onur İnce, *Muhafazakar İdeoloji, Din - Siyaset*, İstanbul: Alan Yayıncılık, 2010, s.271.

¹⁰ Yılmaz, a.g.e., s.55.

imaj sağlamak için efsaneleştirilmeye başvurulduğunu ifade etmektedir¹¹. Bu konuda antropolog Strauss, çağdaş Batı'nın belki de tüm yaptığının mitin yerine ideolojiyi koymak olduğunu ileri sürmektedir. İlk çağlarda insanlar, toplumsal işlevler için dine başvurmuşlardır. İnsanların dünyada yaşadıkları çelişki ve eziyeti yatıştırmada ve anlamlandırma konusunda tek otorite konumunda olan din/dinler, ideolojilerin güç kazanması ile birlikte insanlar üzerindeki zihinsel otoriter konumunu yitirmeye başlamışlardır. Kitlelerin tarih sahnesine çıkışından itibaren ideolojiler, dinlerin toplumsal rollerini üstlendiler; hatta dinler eski rollerini sürdürebilmek ve ideolojilerle rekabet edebilmek için ideolojiye dönüşmek zorunda kalmışlardır¹². Bu anlamda ideolojiler ister laik isterse dini nitelikte olsunlar, kutsal kavramlar, mitler ve semboller üretmektedirler¹³. Böyle olunca da çoğu kez siyasi inançlarla uhrevi değerlerin birbirini etkilemesi ve iç içe geçmesi kaçınılmaz olmaktadır.

Siyasi ideolojilerin yakından ilişkili oldukları genel anlamlarından sonra, şimdi de tarihsel kökenleri ve modern anlamda ortaya çıkışları, kitlelerle buluşup ve onları etkileyerek mobilize ettikleri dönemin ayrıntıları bundan sonraki kısımda ele alınacaktır.

1.1.2. Tarihsel Arka Plan

İdeolojileri besleyen düşüncelerin tamamının primitif dönemden itibaren görülmeye başladığı iddiasını kabul etmekle birlikte, onları 19. yüzyılda ortaya çıkaran en önemli etken, kitleleri harekete geçirmesi olmuştur. Endüstri Devrimi ile birlikte ortaya çıkan büyük işgücü talebi o güne kadar çoğunlukla köylerde ve kırsalda yaşayan insanoğlunu geriye dönülemez biçimde şehirlere taşımaya başlamıştır. Tarım toplumunun kan bağı, komşuluk, akrabalık gibi sıkı bağları ile bir arada, yalnızlığın belirsizliklerinden ve onun yarattığı korkulardan uzak güvenli bir çevrede sosyal birer cemaat halinde yaşayan insanlar, şehirlere işçi olarak yerleşmeyle birlikte yeni korkular ve ilişkiler biçimi ile yüzleşmek durumu ile karşı karşıya kalmışlardır. Artık şehirlerde köklerinden kopmuş, tek başına derin bir güvensizlik ve endişe içinde kalan insanların bu sıkıntılarını gidermek üzere onlara bir cemiyete ait olma şansı veren ideolojiler ön plana çıkmıştır. Yalnızlaşan bireyler arasında ilişki kurma, onları kendi benzerleriyle bütünleştirme ve aidiyet

¹¹ Yılmaz a.g.e., s.55.

¹² Türköne a.g.e., s.102.

¹³ Yılmaz, a.g.e., s.82.

ihtiyaçlarını karşılama görevini üstlenen kitle iletişim araçlarının (gazete ve kitap) aynı dönemde yaygınlaşmaya başlaması ideolojilerin kitlelerle temasını sağlamıştır. Bu dönemde ideolojiler hızlı sosyal, siyasal, bilimsel ve kültürel değişimin yarattığı değişimin yaşandığı bir zaman diliminde, belirsizliğin getirdiği gelecek korkusunu gideren ve hatta değişimin istikametini açıklama rolünü üstlenmişlerdir.

İnsanlık tarihinde çok önemli bir pozisyona sahip olan ideoloji kavramının temelini 1620’de yayımladığı “Navum Organon” adlı kitabında idoller ve hayaletler doktrini ile Bacon atmıştır. İnsan aklının saf bir ışık olmadığını tam tersine duyguların etkisi altında olduğunu belirten Bacon, insanın en çok neyi gerçek olarak görmek istiyorsa en kolay ona inandığını iddia etmiştir¹⁴. Bacon’un iddiasına göre, zihni kuşatarak doğayı tam ve doğru olarak anlamanın önünde bir kısmı doğuştan gelen dört tane idol (put) bulunmaktadır. Bunlar soy idolleri, mağara idolleri, çarşı idolleri, ve tiyatro idolleridir¹⁵. Birinci olarak doğuştan gelen önyargıları idola tribus (soy putları) olarak adlandıran Bacon, insan aklını kıvrımlı bir aynaya benzeterek, ona yansıyan nesnelere doğasını kendi doğası ile karıştırıp, bozduğunu ve kirlettiğini öne sürmektedir¹⁶. İkinci olarak tek tek kişilerin yansımalarına idola specus (mağara putları) adını veren Bacon, Platon’un mağara benzetmesinden yola çıkarak, kişilerdeki yansıma ve öğrenmeyi, insan doğasının ışığını kıran fakat mağaradan dışarı çıkamayan insana gönderme yaparak sınırlı bir bakış açısıyla gerçek dünyayı algılamının önündeki engeller olarak tarif etmektedir¹⁷. Üçüncü olarak idolo fori (çarşı-pazar putları) tanımlamasıyla, insanların diğer türdeşleri ile iletişim ve ilişkilerinin önyargılarını oluşturacağını, bunun aracı olarak dilin ve onun oluşturduğu kavramların akla baskı uygulayarak, bozucu bir etki ile insanları sayısız ve boş çatışmalar ve masallar ile aldatıldıklarını iddia etmektedir¹⁸. Son olarak idola theatri (tiyatro putları) ile felsefe, batıl inanışlar, eğitim-öğretim yoluyla aktarılmaya devam eden kanıtlanmamış ya da yanlış kanıtlanmış ama insan zihnini hala etkileyen ve sorgusuz, sualsiz kabul edilen

¹⁴ Sinan Özbek, *İdeoloji Kuramları*, İstanbul: Notos Kitap, 2011, s.20.

¹⁵ Hakan Gündoğdu, “Niçin Eleştirel Düşünemiyoruz? Eleştirel Düşünmenin Engelleri”, *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, Sayı 146, (2012), s.45.

¹⁶ Özbek, a.g.e., s.17.

¹⁷ Tuğba Gültekin ve Ezgi Tokdil, “Francis Bacon’ın Putlar Kuramı Betimlemesinde Yeryüzü Sanatı ve Yoksul Sanatta Söylem Üretimi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 52, (2017), s.183.

¹⁸ Özbek, a.g.e., s.19.

yanılsamalardan bahsetmektedir¹⁹. Bu putlar kırılmadıkça insanın gerçeğe ulaşmasının ya da algılamasının mümkün olmadığını ifade eden Bacon, bu doktrini ile ideolojinin özellikle yanıltıcı, çarpıcı işlevini ortaya koymaktadır. İdeoloji kelimesinin ortaya çıkması için daha 175 yıl geçmesi gerekmektedir.

Fransız Devrimi'nden sonra 1795 yılında kurulan Ulusal Enstitü'nün 1796 yılında düzenlediği yeni ahlakın temelleri yarışmasına bir makale ile katılan Destutt de Tracy, fikir bilimi/düşüncelerin bilimi anlamına gelen ideoloji kelimesini ilk kez kullanmıştır²⁰. İdea'yı ilk kullanan Platon, varlığı görünen varlığın ötesindeki idelerle açıklamış ve görünen varlıkların gerçek varlıklar olan ideaların gölgeleri olduğunu ileri sürmüştür²¹.

Pozitif bir anlamda tarih sahnesine çıkan ideoloji kelimesi, içinde Tracy'nin de bulunduğu aydınların "ideologlar" olarak bilinmesine ve iktidar yolundaki Napolyon ile işbirliği yapmalarına neden olmuştur. Başlangıçta birbirlerini destekleyen Napolyon ve ideologlar, Napolyon'un iktidara gelmesinden sonra fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Napolyon tarafından geleneğin ve rejimin yok edici olarak suçlanan²² ideologlar ve ideoloji, yine Napolyon tarafından alay ve kınama konusu olarak bu kez de olumsuz bir anlam kazanmasına neden olmuştur²³. İdeolojiye asıl ün kazandıran kişi ise Karl Marx'tır.

İdeoloji ve toplum arasında kurduğu bağ ile sosyal bilimlerin ilgi alanına girmesini ve yaygın bir şekilde söz edilmesini sağlayan Marx, ideolojiye negatif bir anlam yüklemiştir. İnsanın fikirlerinin ve bilincinin maddi pratik ve koşullar sonucu oluştuğunu ileri süren Marx²⁴ ekonomik alt yapıyı, aile, din, felsefe, hukuk ve devlet gibi üst yapı kurumların oluşturduğunu ifade ederek, var olan gerçekliğin algılanması ve kavranmasının önünde mistifikasyonla (çarpıtma) yanlış algılamaya götüren şeyin ideoloji olduğunu iddia etmiştir. Üretim araçlarını elinde bulunduran egemen sınıfların aynı zamanda zihinsel üretim araçlarını da kontrol ettiğini ve bu araçlara sahip olmayanların egemen sınıfın

¹⁹ Gündoğdu, a.g.e., s.45; Gültekin, Tokdil, a.g.e., s.184.

²⁰ Ömer Çaha ve Bican Şahin, *Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İdeolojiler*, İstanbul, Orion, 2013, s.18

²¹ Yılmaz, a.g.e., s.8.

²² Birsen H Örs, "İdeoloji: Karmaşık Dünyayı Anlaşır Kılmak", *Modern Siyasal İdeolojiler: 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2007, s.10.

²³ Yılmaz, a.g.e., s.11.

²⁴ Karl Marx ve Frederich Engels, *Alman İdeolojisi: Feuerbach*, 2011, ss. 34-35

ürettiği düşüncelere bağımlı olduğunun altını çizen Marx²⁵, her çağda insanların kendi koşullarının Camera Obscura'daki (fotoğraf makinesinin atası) gibi baş aşağı görünmesinin sebebinin, düşünceyi çarpıtan, ters çeviren ideoloji olduğunu iddia etmiştir²⁶. Daha sonraları “yanlış bilinç” olarak ifade edilen bu kavramı Marx değil, onun ölümünden sonra yakın arkadaşı Engels bir mektubunda kullanarak bugünlere ulaşmasını sağlamıştır²⁷. Marx'ın ideoloji konusundaki bu tanımlaması bağlamında dünyayı var olduğu gibi anlamamanın yolunun bilimsel bilgiden geçtiği iddiası ile kendi yaklaşımını bilimsel sosyalizm olarak adlandırıp, bilimi dünyayı olduğu gibi algılamamanın ve gerçekliği çıplak gözle görmenin aracı olarak sınıflandırırken, gerçekliği yanlış yansıtma sorumluluğunu da ideolojiye yüklemiştir²⁸. Yanlış bilinç kavramının Marx sonrası bir kavram olarak keskin hatlı, genel ve muğlak bir ifade²⁹ olduğu savıyla yapılan itirazlar, insanların kendi eylemlerine karşı körleşmesinin bilgi eksikliğinden kaynaklanan toplumsal gerçeklik olduğu noktasında uzlaşmaktadır³⁰. Eagleton'a³¹ göre, insanların fikir gibi soyut değerler üzerinden birbirleri ile mücadele etmeleri ve hatta bu uğurda ölmeleri ya da öldürmeleri anlaşılması zor bir durum yaratırken, birbirlerini zaman zaman tanrı ya da böcek katına koymalarına neden olan ideolojilerin, sadece bir yanlış olarak değerlendirilmesini güçleştirmektedir.

Marx'ın ideolojiye yüklediği bu anlama bir itiraz da, kavramı yeniden yorumlayarak, ezen-ezilen, yöneten-boyun eğen ilişkisi açısından inceleyerek sivil toplum ve iktidar açısından ele alan Marksist düşünür Gramsci'den gelmiştir³². Felsefe ve ideoloji arasında bir ayrıma giden Gramsci, felsefeyi sistematik bir düşünce biçimi olarak

²⁵ Marx ve Engels, a.g.e., s.46

²⁶ David McLellan, *İdeoloji*, (Çev. Barış Yıldırım), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s.16.

²⁷ Michele Barrett, *Marx'tan Foucault'ya İdeoloji*, İstanbul: Doruk, 2004, s.41; Nur Betül Çelik, *İdeolojinin Soykütüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat, 2005, s.175.

²⁸ Çaha ve Şahin, a.g.e., s.21

²⁹ McLellan, a.g.e., s.20.

³⁰ Çelik, a.g.e., s.177.

³¹ Eagleton, a.g.e., s.15.

³² Örs, 2007, a.g.e., s.21.

görürken, ideolojiyi sosyal tabakaları birbirine bağlayan bir harç olarak tarif etmektedir³³. Egemen ideolojinin temsilcisi olan devletin, sadece zor gücüne dayalı olarak iktidarını sürdüremeyeceğini ileri süren Gramsci, hegemonya kavramı ile bu zoru gereksiz kılacak, zihinlerde oluşturulan ve rızaya dayanan bir çözümleme ile konuya yeni bir boyut getirmiştir³⁴. Gramsci, egemen sınıfların düşünce ve bakışı toplumlarda doğru ve kabul edilebilir olarak görüldüğü sürece sınıfların iktidarının meşru olacağına dayanan hegemonya görüşü, yükselen sınıfların kendi görüşlerine toplumsal tabanda yaygınlık sağlayarak görünmez bir baskı ve meşruiyet aracı elde ettiklerini ifade etmektedir³⁵. İdeolojileri, kitleleri harekete geçirebilme kapasitelerine göre organik, yarı organik ve organik olmayan ideolojiler olarak sınıflayan Gramsci, statükoyu korumayı amaçlayan dinsel ve muhafazakar geleneksel aydınların karşısına rızayı örgütleyecek dönüştürücü ve devrimci organik aydını koyarak ideolojilere sadece burjuvaziye hizmet eden negatif bir anlam yerine, kitleleri kaynaştırarak devrimcilere yarayan pozitif bir anlam yüklemiştir³⁶. İdeolojilerin kitleleri harekete geçiren pozitif anlamını geliştiren Lenin, ideolojinin doğru ya da yanlış olmasının önemli olmadığını ifade ederek hizmet ettiği amaca odaklanmıştır. Burjuva sınıfının ideoloji yoluyla kitlelere hükmettiğini, sosyalistlerin de aynı silahı kendi lehine kullanarak devrime ulaşması gerektiğinin altını çizen Lenin, ideoloji karşıtı sosyalizmi, sistemli ve kapsamlı bir ideolojiye dönüştürmüştür³⁷

Gramsci'ye benzer bir şekilde ideoloji ve iktidar arasındaki bağlantıya odaklanan Louis Althusser, zora dayanmayan ideoloji yaklaşımı ile iktidarların sistemin yeniden üretilmesi için ikna sürecini işleterek toplumsal bütünlüğü sağlayabileceğini iddia etmektedir³⁸. Althusser'e göre devletler sadece bilinen ve görülen baskı araçlarına değil, aynı zamanda ilk anda fark edilmeyen ama topluma değişik şekillerde etki eden basın, eğitim, dinsel kurumlar, sanat ve edebiyat gibi ideolojik aygıtlara sahiptirler³⁹. İnsanların

³³ Çaha ve Şahin, a.g.e., s.21

³⁴ Serpil Sancar, *İdeolojinin Serüveni: Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme*, Ankara: İmge Kitabevi, 2008, s.31.

³⁵ Örs, 2007, a.g.e., ss. 22-23.

³⁶ Barrett, a.g.e., s.79.

³⁷ Çaha ve Şahin, a.g.e., s.23

³⁸ Sancar, a.g.e., s.47.

³⁹ Özbek, a.g.e., s.149.

bilincini, dünya görüşünü, sosyal hayatını kurgulayan bir fonksiyona sahip olarak ideolojiler⁴⁰, sistemin ve emeğin yeniden üretilmesini sağlayarak kapitalizm öncesi din kurumlarının işlevini yerine getirmekte ve egemen sınıflara hizmet etmektedirler⁴¹. Aynı koşulları yaşayan, benzer duygu ve düşünceleri paylaşan bireyleri arayıp bulan ideoloji, onları kendi ismiyle adlandırmaktadır. İdeoloji bu şekilde kategorize ettiği bireyleri, çıkarlarını korumak ve ilkelerini gerçekleştirmek için birlikte hareket etmeye çağırılmaktadır⁴².

Marksist modellere itiraz eden Foucault, iktidarın ne devlet ne de sınıf egemenliği olmadığını ifade ederek iktidarın bir söylem olarak bireyleri uysal, itaatkar, öznelere dönüştürdüğünü iddia etmektedir. İdeoloji yerine iktidarla birlikte oluşan söylemi koyan Foucault, bilginin aktarıldığı ve iktidarın tahakküm ettiği bedenin yararlı hale getirilerek onları özne olarak ürettiğini ifade etmektedir⁴³.

Marksist gelenek dışında düşünce-madde ilişkisinde düşünceyi önceleyen Alman geleneğinden gelen Kant, Hegel, Weber ve Mannheim gibi düşünürler, ideoloji konusunda farklı bir yol açmışlardır. Felsefesinin temeline devleti değil insanı koyan Kant, dünya görüşü olarak nitelendirdiği ideolojinin merkezine insanı koymaktadır. Aklın tarih içinde belirgin yürüyüşünü esas alan Hegel, tek otorite olarak devletin toplumu ortak akılla yukarıdan aşağı dizayn etme hakkının ve görevinin olduğunu savunmaktadır. İdeoloji ile kültür arasında kurduğu bağ ile Weber, anlama ve açıklama yoluyla öğrenilen kültürün üzerinde bir dünya görüşü şekillendiğini ifade etmektedir. İdeolojiyi insanların yaşadıkları dönemde hakim olan baskın bir bakış açısı olarak nitelendiren Mannheim, sistemli bir gelecek kurgusunu, ütopyaya dönüştürmüştür. Mannheim'e göre ideal bir yönetim olduğuna inanmak ideoloji iken, bunun mümkün olduğuna inanıp bir sistem geliştirmek ise ütopyadır⁴⁴.

⁴⁰ Çaha ve Şahin, a.g.e., s.23

⁴¹ Örs, a.g.e., s.25.

⁴² Ergil, Doğu, *İdeoloji ve Milliyetçilik*, Ankara: Turhan Kitabevi, 1983, s.21.

⁴³ Sancar, *İdeolojinin Serüveni: Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme*, s.143-46; Örs., *Modern Siyasal İdeolojiler: 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla*, s.37.

⁴⁴ Çaha ve Şahin, a.g.e., ss. 25-26

Yeni kuşaklar tarafından, içeriğinin ne olduğu tam anlaşılamayan ütopyacı ideolojiler yerine teknolojik yenilikler ve pratik faydalar sağlayan bilimsel bulgularla daha fazla ilgilendiğini ileri süren Bell, ideolojilerin sonunun geldiğini iddia etmiştir. Gelişmiş ülkelerde refahın artması ve sınıflar arası farklılıkların azalması ön kabulüne dayanan bu görüşe göre, bir zamanlar toplumların yaşadığı muazzam değişim dönemi sorunlarına cevap veren ideolojilere artık gerek kalmamıştır⁴⁵. Sosyalist ve faşist ideolojilerin özgürlüğü esas alan açık toplum önünde, kapalı ve dogmatik yapılarıyla engel olduğunu öne süren Popper ise özellikle Marksistlerin basit bir akıl yürütmeyle ulaştıkları tüm tarihi açıklama girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlandığını ifade etmiştir⁴⁶. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte, farklı ideolojik alternatiflerin liberal demokrasi karşısında yenilgiye uğradığını ileri süren Fukuyama ise bu durumu tarihin sonu olarak nitelendirmektedir⁴⁷. Modern toplumların tüm sorunları çözdüğünü iddia eden bu yaklaşımlara Üçüncü Dünya ülkelerindeki siyasal karışıklıklarla karşılık veren karşı görüş ise ideolojilerin hala kitleleri harekete geçiren bir araç olduğunu sanayileşmiş batı ülkelerinde ise ideolojinin taşıyıcılığının feminizm, çevrecilik, savaş karşıtlığı gibi sınıf temelli olmaktan çok cinsiyet, ırk ve çevre duyarlılığı gibi mikro kimliklere geçtiğini iddia etmektedir⁴⁸.

1.1.3. Siyasi İdeolojiler

İdeolojiler bir düşünce sistemi olarak birbirlerine karşı konumlarına göre farklı şekiller almışlardır. Her bir ideoloji bir diğerine tepki olarak doğmuş veya gelişmiştir. Bu bölümde çalışmanın siyasi öznelere doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen temel ideolojiler, ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır. Öncelikle her ideolojinin ortaya çıkışı ve tarihsel öyküsü incelenmiş, sonrasında ise ideolojileri etkileyen, savunduğu ya da eleştirdiği değerler üzerinden analiz edilerek büründüğü çeşitli şekillere yer verilmiştir.

1.1.3.1. Liberalizm

Latince 'liber' (özgür) kökünden türeyen liberal terimi uzun zaman entelektüel anlamda özgür düşünceli, geniş görüşlü, hoşgörülü ve cömert kişi anlamında

⁴⁵ Örs, a.g.e., s.38.

⁴⁶ Çaha ve Şahin, a.g.e., ss. 25-26

⁴⁷ Francis Fukuyama, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, (Çev. Zülfü Dicleli), İstanbul: Profil, 2011, s.285.

⁴⁸ Mehmet Ali Sarı, "Tarihin Mi Sonu Yoksa İdeolojilerin Mi?", *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, Sayı 14, (2010), s.79.

kullanılmıştır⁴⁹. Siyasal düşünce sistemi olarak ise merkeze bireyi ve onun özgürlüğünü koyan, bu özgürlüğe yönelik en büyük tehdidin siyasi otoriteden geleceği varsayımı ile anayasal ve sınırlandırılmış bir devleti öngören, bireyin özgürlüğünün temelini özel mülkiyete dayalı serbest piyasa ekonomisinde arayan, dini, ahlaki ve kültürel farklılıkların yarattığı çatışmaları engellemek için din ve devlet işlerini birbirinden ayırarak hoşgörü ilkesini geliştiren liberalizm, sanayileşmiş Batı'nın ideolojisi olması ve ondan sonra ortaya çıkan diğer ideolojilerin onun eleştirisi üzerinden şekillenip gelişmeleri nedeniyle bir meta-ideoloji olarak kabul edilir⁵⁰. Tarihsel süreçte kendi içinde epey bir değişim gerçekleştirmiş olan liberalizm farklı zaman ve yerlerde, koşullara ve karşısında olduğu rakiplere bağlı olarak farklı biçimlerde ortaya çıktığından bir öncekine tepki ya da değişiklik talebi ile farklı liberalizm yorumları ortaya çıkmıştır.

1.1.3.1.1. Tarihsel Arka Plan

Modern çağa gelinceye kadar yüzyıllarca toprağa bağlı bir üretimin şekillendirdiği sosyal, siyasal ve ekonomik ilişkiler ile yaşam tarzını kontrol eden, yöneten dini ve kurumsal yapılar güç kaybederken giderek artan nüfusla birlikte teknolojik buluşların, üretimi ve ulaşımı kolaylaştırması, keşifler ve kentlerin kalabalık olmaya başlaması o güne kadar su üstüne çıkmayan birçok sorunun yavaş yavaş mayalandığı ve kabardığı bir dönemin habercisi olmaya başlamıştır. Ortaçağ feodalitesinin dua edenler, savaşanlar ve çalışanlar olarak toplumu şekillendiren yapısı⁵¹ nüfusun ancak %5'ine denk gelen ruhban sınıfı, asiller ve toprak sahibi aristokratların⁵² geri kalan büyük çoğunluk karşısında ayrıcalıklı konumları, 19. yüzyıla gelene kadar yaklaşık 300 yıl boyunca birçok toplumsal çatışmayla yavaş yavaş ideolojiler çağını hazırlamıştır. Kilisenin sahip olduğu toprakları ruhlarının kurtulması için, soyluların sahip olduğu toprakları ise siyasi, idari işleri yerine getirmeleri ve can güvenliklerini korumaları için sadece karınlarını doyurmak karşılığında işleyen köylülerin yanı sıra Avrupa'da yeniden canlanmaya başlayan ticaretle oluşan burjuva sınıfının kilise ve hükümetlerin koydukları kısıtlamalar nedeniyle oluşan

⁴⁹ Solmaz Zelyüt, “‘Özgürlük’ Neyin Adıdır?”, *“Eşitlik, Özgürlük ve Kardeşlik”*, Bursa: Asa Kitapevi, 2010, s.243.

⁵⁰ Andrew Heywood, *Siyaset*, (Çev. Bekir Berat Özipek V.Dğr.), Ankara: Adres, 2014, s.71.

⁵¹ Halis Çetin, *Çağdaş Siyasal Akımlar*, Ankara: Orion, 2007, s.27.

⁵² Bican Şahin, “Liberalizm”, *Dünyada ve Türkiye’de Siyasal İdeolojiler*, Ankara: Orion, 2013, s.43.

rahatsızlıkları o güne kadar iyi kötü işleyen toplumsal sisteme meydan okumaya başlamıştır⁵³. Bu meydan okumanın zihinsel altyapısını liberal düşünürler oluştururken, Reform Hareketleri ile başlayan Avrupa din savaşları, kitlesel ayaklanmalar ile kilisenin tutuculuğundan kurtulmayı sağlayan bir özgürlük hareketine, Rönesans'la birlikte ise insanı toplumdan bağımsız olarak tanımlayan bireyi öne çıkarmaya başlayan yeni bir insan felsefesini doğurmasına yol açmıştır. Modern bilimin yükselişinin tetiklediği Sanayi Devrimi, feodaliteden kapitalizme geçişi hızlandırırken gittikçe gelişen ve güçlenen burjuvazi iktidar talep etmeye başlamıştır. 17. yüzyıl İngiliz Devrimi ve takip eden 18. yüzyılda Fransız ve Amerikan Devrimleri, iktidarı ilahi bir hak olarak kabul eden mutlak monarşilerin anayasalar ile sınırlandırıldığı, feodal sistemin aristokratlara sağladığı ekonomik ve siyasi ayrıcalıkların sorgulandığı ve vicdan özgürlüğü talebi ile dinde kilisenin otoritesinin sarsıldığı bir dönemi ortaya çıkarmıştır⁵⁴.

Liberalizmin entelektüel atası kabul edilen⁵⁵ Locke (1632-1704) kendisinden sonraki tüm düşünürleri etkilemesiyle öne çıkarken insanın dünyaya vazgeçilmez ve doğal haklara sahip olarak geldiğini ve devletin amacının özgürlükleri korumaktan başka bir şey olmadığını savunmuştur⁵⁶. Doğal hukuk, meşruiyet, sivil toplum, iktidar, laiklik ve bireyin özgürlüğü kavramları üzerinden şekillendirdiği düşünceleri ile tarihe geçen Locke⁵⁷ ile birlikte liberalizmin atalarından kabul edilen Hobbes (1588-1679) ise Leviathan isimli kitabında bir ejderhaya benzettiği devleti özgürlüklerin korunması ve devamı için gerekli görmüştür⁵⁸. Liberalizme katkı sağlayan bir diğer önemli düşünür Hume (1711-1776) özgürlük, adalet ve barışın en büyük değer olduğunu ifade ederken faydacılık ve bireyciliğin insanın doğası olduğundan yola çıkarak kendiliğinden düzeni savunmuştur. Fayda ve insan hareketlerinin amacı olarak hazzı kabul eden mutluluk ilkesi ile Mill (1806-1873), kendi mutluluklarının peşinden koşan bireylerin toplumsal mutluluğu da getireceği varsayımı ile babası Mill ve onun yakın arkadaşı Bentham'ın fikirlerini bir adım öteye

⁵³ Şahin, a.g.e., s.43.

⁵⁴ Heywood, 2007, a.g.e., s.41.

⁵⁵ Şahin, a.g.e., s.49.

⁵⁶ Çetin, a.g.e., s.40.

⁵⁷ Fatmagül Berktaş, "Liberalizm: Tek Bir Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji", *Modern Siyasal İdeolojiler: 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla*, (Ed. Birsen H Örs), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2007, s.61.

⁵⁸ Çoşkun Can Aktan, *Gerçek Liberalizm Nedir?*, İstanbul: T Yayınları, 1994, s.19.

götürmüştür⁵⁹. Liberal düşüncenin gelişimine katkı sunan Montesquieu, Rousseau, Tocqueville, Kant, Shiller, Madison ve Marshall öne çıkan devlet adamı ve düşünürlerdir.⁶⁰ Felsefi liberalizmin bu önemli isimlerinin yanında iktisadi liberalizmin kurucusu sayılan Smith (1723-1790) ise Ulusların Zenginliği isimli eseri ile kendi çıkarı peşinde koşan bireyin toplumsal çıkarı en üst düzeye çıkaracağını ve bunun önündeki en büyük engelin gerçekten serbest bir piyasayı öldüren kısıtlamalar olduğunu iddia etmiştir. Rekabete dayalı özgür girişimlerin görünmez bir el tarafından yönlendirilen piyasada gelişimin motoru olacağı varsayımı ile daha sonraları ekonomik liberalizmin en bilinen sloganlarından birine dönüşecek laissez faire, laissez passer (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) anlayışının temelini atan Smith'in düşüncelerini daha da ileri götüren Spencer (1820-1902) ise devletin bazı alanlara müdahalesini savunan liberal düşünürlerin aksine bireylerin hayatına, özgürlüklere, ekonomiye kısacası her türlü müdahalesine karşı çıkmıştır⁶¹.

Batı kültürünün hakim ideolojisi olarak etkinliğini sürdürmeye devam eden liberalizm, aydınlanma geleneğinin devamı olarak siyasal iktidarın anayasalar ile sınırlandırılmasını, bireysel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmasını ve piyasa ekonomisini savunan anlayışıyla diğer sistemlere meydan okumaya devam etmektedir.

1.1.3.1.2. Liberalizmin Temel Öncülleri

Bir ideolojiyi incelerken onu etkileyen ana temalar ve büründüğü çeşitli şekillerle açıklamak, daha iyi anlaşılmasına olanak sağlayacaktır. İdeolojiler zamana ve bölgeye göre farklılıklar gösterirken onları kendi içinde etkileyen eşitli düşünce gelenekleri barındırmaktadırlar. Bu bölümde liberalizmin ana temaları ve çeşitli görünüşleri incelenecektir.

1.1.3.1.2.1. Bireycilik

Tarihin büyük kısmında ancak ait olduğu sosyal gruplarla ve toplumla birlikte değer ifade eden birey ne kadar kutsal olursa olsun başka hiçbir şeyin aracı olarak kabul

⁵⁹ Şahin, a.g.e., s.56; Aktan, a.g.e., s.21.

⁶⁰ Aktan, a.g.e., s.21.

⁶¹ Çetin, *Çağdaş Siyasal Akımlar*, s.45; Berktaş, "Liberalizm: Tek Bir Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji", ss.60-61.

edilmemeyi büyük ölçüde liberalizm ile elde etmiştir. Tanrı vergisi vazgeçilmez doğal haklarla doğan ve Kant'ın ifadesi ile başkalarının amaçlarını gerçekleştirme aracı değil kendi başına bir amaç olan birey, kendi seçimlerini kendi yapan özerk, bağımsız ve anlamlı bir varlıktır⁶². Liberal düşünce bireyi, topluma hiçbir borcu bulunmayan, sınıfsal geçmiş, ırk, din, statü ya da toplumsal cinsiyet gibi doğum ile kazanılan rastlantısal özellikleri ile değil kendi iradeleri, bireysel kimlikleri, ahlaki değerleri ve benzersizlikleri ile tanımlamaktadır⁶³. Bireyin kendi potansiyelini gerçekleştirmesinin önündeki keyfi engel ve baskılardan korunmasını savunan liberalizme göre ekonomik olarak kendi çıkarlarını en iyi bilen birey homo-*economicus* olarak hareket ederken, doğru ve gerçeği bulup onu değerlendirmekte rasyonel insan, siyasal ve sosyal eylemleri ise kendi çıkarı ile değerlendirebilen faydacı bir insandır⁶⁴.

1.1.3.1.2.2. Özgürlük ve Hoşgörü

Liberalilere göre özgürlük kendi dışındaki tüm liberal değerlerin de teminatıdır. İnsanın varoluşu sürdürebilmesinin güvencesi olan özgürlük, ilk dönem liberalere göre bireyin her türlü dış müdahaleden korunması ile ifadesi bulan negatif bir özgürlük iken, daha sonraları sadece kendi beden ve ruhu üzerinde egemen olan, kendi başına bırakılmış müdahaleden bağımsız bireyin özgürlüğü için bunların yeterli olmayacağı, yaşamın ona sunduğu tercihler arasında kendi özgür iradesi ile yapacağı tercihlerin olgunlaşabilmesi için maddi, sosyal ve kültürel imkanlara sahip olması gerektiğini ifade eden pozitif bir özgürlük anlayışına doğru evrilmiştir. Tüm bu anlayışlarının sınırı özgürlüğün diğer bireylere zarar vermemesidir⁶⁵. Liberalizmin bağımsızlık ve özgürlük anlayışının önemli düşünürlerinden Constant (1767-1830) kimden ve nereden gelirse gelsin zorbalığa karşı çıkan ve dinde, ekonomide, felsefede, düşüncede, edebiyatta ve siyasette özgürlüğün önünde engel olmamasını savunur⁶⁶. Bu anlamda bireylerin keyfi olarak tutuklanmaması, suçlanmaması ve yargılanmaması kişi özgürlüğünü, bireylerin dilediği gibi dini ve vicdani düşünceleri benimseyebilmeleri inanç özgürlüğünü, serbest bir şekilde düşünüp o

⁶² Berktaş, a.g.e., s.55; Çetin, a.g.e., s.53; Heywood, 2007, a.g.e., s.44.

⁶³ Berktaş, a.g.e., s.55.

⁶⁴ Çetin, a.g.e., s.54.

⁶⁵ Heywood, 2007, a.g.e., s.45; Çetin, a.g.e., ss.55-56; Şahin, a.g.e., ss.60-62.

⁶⁶ Çetin, a.g.e., ss.49-50.

düşünceleri yayabilmeleri basın ve düşünce özgürlüğünü, çalışma yaşamını kısıtlayan her türlü engelin kaldırılması, devletin ekonomik faaliyetlere müdahale etmemesi ve mülk ediniminin önünde bir kısıtlama bulunmaması ekonomik faaliyet ve mülkiyet özgürlüğünü ifade etmektedir. Bu durum, bireylerin özel ve bağımsız alanı sınır kabul edilerek, özgürlüklerin bireylerin lehine değerlendirilmesi ve çoğunluk ile iktidarların özgürlükler üzerindeki etkileri sınırlandırılmalı anlamını taşımaktadır. Böyle bir durumda rızaya dayanmayan ve özgürlükleri ihlal eden iktidarlar meşruiyetini kaybedeceklerdir⁶⁷.

1.1.3.1.2.3. Anayasal Yönetim ve Devlet

İngiliz düşünür Lock'a (1632-1704) göre insanlar, doğal halinde yaşarken eşit ve özgür durumda, kendi istek ve amaçlarını serbestçe yerine getirip emeklerinin ürünü nesnelere mülk edinerek serbestçe tasarruf eder ve herkes tabiat kanunu ile birbirine bağlı olduğundan birbirlerini yok etmeye çalışmazlardı. Buna rağmen bazıları akla aykırı davranarak hakların egemen olduğu özgür ve eşit insanların dünyasında tabiat kanunlarını ihlal edince insanlar daha güvenli bir biçimde haklarını güvenceye alarak sivil topluma geçme ihtiyacı hissettiler ve bu amaçla bir sözleşme yaptılar. Liberal teoriye göre insanların doğal haklarını güvence altına alan bir siyasal yönetim kurulması devletin varoluş amacıdır⁶⁸. Hayat, özgürlük, mülkiyet ve bunların türevlerinden oluşan doğal hakları korumak amacı ile kurulan devlet, bu amacı aşan bir güç kullanırsa meşruluğunu kaybederken vatandaşlara direnme hakkı doğmaktadır. Her ne kadar bireyin haklarının korunması için devletin gerekliliğine inansalar da liberaller, bireyler karşısında potansiyel bir zorba olarak gördükleri devletin sınırlandırılması gerektiğini öne sürerler. Devletin gücünü kontrol altına almanın yolu olarak da o gücü parçalara ayırıp her bir güç merkezini bir başka aktörün eline verilmesini yani kuvvetler ayrılığını savunurlar⁶⁹. İktidarın kaçınılmaz olarak yozlaşmayı getireceğine inanan liberallere göre keyfi yönetimi engellemek için iktidarların boyutunu ve kullanımını sınırlayan üst-yasalara yani anayasalara ihtiyaç vardır. İktidarların frenlenmesi için hukukun üstünlüğü ilkesine dayalı sadece yönetilenlerin değil yönetenlerin de hukuka bağlı olduğu yazılı hukuk sistemleri, bireylerin

⁶⁷ a.g.e., ss.50-51.

⁶⁸ Mustafa Erdoğan, *Liberal Toplum, Liberal Siyaset*, 1. Baskı Ankara: Siyasal Kitabevi, 1993, s.22.

⁶⁹ Şahin, a.g.e., s.64.

haklarının devlet ya da başkaları tarafından gasp edilmesinin önünde bir sigorta görevi görmektedir⁷⁰.

1.1.3.1.2.4. Piyasa Ekonomisi

Ekonomik alanı kontrol edenin insanlara ait tüm alanları kontrol edeceği düşüncesinden hareketle ekonomik özgürlüğü serbest piyasa ekonomisi ile ifade eden liberallere göre, genel olarak özgürlüklerin güvencesi rekabete dayalı piyasa ekonomisidir. Ekonomik gücün tek merkezde toplanıp özgürlüğün önünde engel yaratmaması için onun siyasal güçten ayrılması ve tüm gücün tek elde toplanmasının engellenmesi gereklidir⁷¹. Smith, Friedman, Hayek gibi klasik liberaller bireylerin gönüllü olarak kendi düşünce, menfaat ve istekleri ile serbestçe diledikleri alıp-satma ve diledikleri ile işbirliği yapmalarını öne çıkaran ve dışarıdan müdahaleye kapalı bir piyasa mekanizmasını savunup siyasi ve ekonomik gücün birbirinden ayrıldığı, özel mülkiyetin yasallığı ile ekonomik gücün dağıldığı serbest bir piyasanın özgürlüklerin güvencesi olduğunu iddia ederler. Bunun yanında Green, Rawls ve Mill gibi modern liberaller ise piyasa ekonomisinin her zaman adil sonuçlar üretmediği eleştirisi ile sosyal adaletin gerçekleştirilebilmesi için devlet eliyle piyasalara müdahale edilmesi gerektiğini vurgularlar⁷².

1.1.3.1.2.5. Yeni/Neo Liberalizm

Neoliberalizm 1970'lerin başlarında, birikim krizleri ve karlılıkla birlikte başlayan kapitalizmdeki değişim rejimini kavramak için kullanılan bir terimdir⁷³. Neoliberalizmin oluşmasını, “çıkar”, “girişim” ve “tanıtım” faktörlerini dahil eden bir süreç olarak görebiliriz. Ekonomik elitlerin “çıkarları” sermayenin karlılığını ve birikimlerini restore etmek zorunda bırakmıştır. Neoliberal düşünce Adam Smith (1776)'in “Ulusların Zenginliği” adlı tezinde ilk kez ifade edilen klasik liberal geleneğin temeli üzerine inşa edilmiştir⁷⁴. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı, tüm dünyada devletin ekonomiye daha fazla

⁷⁰ Heywood, 2007, a.g.e., ss.55-56; Şahin, a.g.e., s.65.

⁷¹ Yüksel Taşkın Vd. , *Siyaset: Kavramlar, Kurumlar, Süreçler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, s.113.

⁷² Şahin, a.g.e., ss.65-68.

⁷³ Harms, 2007'den aktaran Assiye Aka vd., “*Neoliberal Politikalar ve Sağlık Çalışanları*”, ANKARA: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık, 2012, s.169

⁷⁴ A.g.e., s.169

müdahalesini savunan Keynesçi Politikaları öne çıkarmıştır. Devletin ekonomideki rolünün ve etkisinin gitgide büyümesinin ortaya çıkardığı sorunlar karşısında 1970’li yıllarda ekonomik ve politik çevrelerde liberalizmin yeniden sesinin duyulmasına yol açmıştır. Hayek ve Neo-Avusturya Okulu, Friedman ve Chicago Okulu, M. Buchanan ve Virginia Politik İktisat Okulu klasik liberalizmin temel ilkelerini korumakla birlikte önemli farklılıklar öne süren görüşleri ile neoliberalizmin doğuşuna önderlik etmişlerdir⁷⁵. İkinci Dünya Savaşı sonrası daha çok sosyalist partilerin yükselişine ve aynı zamanda Keynesçi Politikalarına da tepki olarak gelişen neoliberalizm, muhafazakarlıkla liberalizmin bir karışımı olarak ifade edilebilir. Neoliberalizmi bir çırpıda tanımlamak zordur. Kimilerine göre yeni bir ideoloji; kimilerine göre yeni bir ekonomi-politik; kimilerine göre yeni bir yönetimsellik; kimilerine göre de çoklu stratejidir. Belki de Weber’in hem araçsal hem de amaçsal aklının birbirinin yerini ikame edecek şekilde özel ve kamusal alanda dolaşıma sokulmasıdır⁷⁶. Neoliberalizm sadece bir ideoloji, bir hegemonik proje değil esasında ekonomi-politik bir okuma biçimidir ve daha da önemlisi bir düşünce biçimidir. Diğer bir ifadeyle, piyasaların nispeten serbest çalışmasını destekleyen politik bir gündeme doğru Keynezyenci refah devletindeki değişme ile çerçevelenmiş bir ekonomi/politiktir⁷⁷. Aka’ya göre⁷⁸ neoliberal ekonomi/politik bireyselleşme, kanunsuzlaşma/kuralsızlaşma ve köksüz bir zenginleşme açısından diğer akımlardan ayrılır. Ona göre bu ekonomi/politiğin önemli bir ontolojik özelliği de kendisini muhafazakar bir uzamda var edebilmektedir. Her türlü devlet müdahalesine karşı çıkan ve bunu bireysel özgürlüğe meşru olmayan bir tehdit olarak gören neoliberalizm, sosyal refah devletinin yıkılması gerektiğini savunmaktadır⁷⁹. Son yıllarda özellikle IMF eleştirileri, Amerikan Emperyalizmi ve Büyük Ortadoğu Projesi gibi konular özelinde dile getirilen neoliberal düşünce eleştirisine karşı liberaller, bahse konu uygulamaların Amerikan neo-muhafazakarlığının liberal düşüncelerle özdeşleştirilmiş olduğu savunmasını yaparak bu tür politikaların liberal ve liberteryenler tarafından şiddetle eleştirildiğini ileri sürmektedirler⁸⁰.

⁷⁵ Aktan, a.g.e., ss.26-27.

⁷⁶ Assiye Aka, “Neoliberalizm ve Kimlik Politikaları” *University of Uşak School of Applied Sciences International Applied Social Sciences (C-IASOS) Congress*, Antalya, 2018, s.30

⁷⁷ Aka, 2018, a.g.e, s.25

⁷⁸ A.g.e, 25

⁷⁹ Berktaş, a.g.e., ss.95-97.

⁸⁰ Mustafa Erdoğan, *Liberalizm, Demokrasi ve Türkiye Modeli*, 1. Baskı İstanbul: Plato, 2009, s.12.

1.1.3.1.2.6. Türkiye’de Liberalizm

17. yüzyıldan itibaren karşılaşılan askeri yenilgiler ve toprak kayıpları Osmanlı İmparatorluğu’nda askeri ve idari ıslahat ihtiyacını doğurmuştur. Avrupa liberalizminin altın çağını yaşadığı bu dönem, doğal olarak ıslahat arayışındaki Osmanlı’nın da o arayış için gözlerini çevirdiği Avrupa nedeniyle Osmanlı modernleşme çabasının bir Batılılaşma hareketine dönüşmesine yol açmıştır. 1876 yılında ilan edilen Kanuni Esasi, imparatorluğu bir yazılı anayasa ile sınırlandıran meşruti bir rejim arayışı Osmanlı’da liberal düşünce ve eylemlerin önemli noktalarından biri olarak kabul edilebilir ⁸¹. Osmanlı İmparatorluğu’nun içine düştüğü düşkün durumdan kurtuluşun özel mülkiyet ve özel teşebbüsü önceleyen rekabetçi piyasa ekonomisinin kuruluşu ve devlet tekelleri ile ekonomik koruyuculuğu eleştiren fikirleri ile Sakızlı Ohannes Paşanın, Adam Smith’in ünlü eserinden yola çıkarak yayımladığı *Milletlerin Zenginleşmesinin Bilimsel Kaynakları* isimli kitabı Osmanlı liberalizmin ilk eserlerinden sayılır ⁸². Onu takip eden iktisatçı Mehmet Cavit Bey’in *İlm-i İktisat* kitabında dile getirdiği, serbest ticaretin sadece mal ve hizmet fiyatlarını ucuzlatarak, karşılıklı bağımlılığı artırdığı için uluslararası çatışmaları ve savaşları önleyici bir fonksiyonu yerine getireceği düşüncesi de kendi dönemi içinde çarpıcı bir tespit olarak karşımıza çıkmaktadır ⁸³. Yine Osmanlı liberalizmi içinde önemli bir yer tutan Prens Sabahattin, bireysel ve toplumsal gelişmenin önünde engel olarak gördüğü cemaatçi toplumsal düzen yerine, geleneklere sorgusuz sualsiz itaat etmeyen, sorgulayıcı bireysel yapıları toplumsal gelişimin anahtarı olarak görür. Osmanlı’da devletin bireyi merkeze alan, hür teşebbüs ve adem-i merkeziyete dayalı yeni bir sosyal ve siyasal yapı fikrini önceleri İttihat ve Terakki Partisi içinde savunan Prens Sabahattin, yeterli desteği göremediği için II. Meşrutiyet’in ilanından sonra kurduğu Ahrar Fırkası içinde siyasi ve ekonomik liberalizmi savunmuştur ⁸⁴. Cumhuriyetin ilanından tek partili rejimin sona ermesine kadar liberal fikirler açısından zayıf geçen dönemde akılda kalan, Terakkiperver

⁸¹ Şarikla Gedikli Berber, “Osmanlı’nın Son Döneminden Cumhuriyet’in İlk Yıllarına Liberalizm-Devletçilik Çatışması”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 27, Sayı 80, (2011), s.211.

⁸² Mehmet Seyitdanlıoğlu, “Türkiye’de Liberal Düşüncenin Doğuşu ve Gelişimi”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, (1996), s.108.

⁸³ Cuma Yıldırım ve Harun Bıçakçı, “Osmanlıdan Günümüze Liberalizm ve Liberal Partiler”, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 72, (2019), s.216.

⁸⁴ Murat Kılıç, “Türk Siyasal Hayatında Bir Muhafız İsim ve Hareket: Prens Sabahattin ve Meslek -İ İhtima”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 12, (2010), s.7-11.

Cumhuriyet Fırkası (TCF) ve Serbest Fırka (SCF) deneyimlerinin bir ölçüde liberal değerlere sahip olmasıdır. 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti (DP) genel hatları ile liberal bir program izlenimi uyandırarak ağırlığını ekonomik ve dini özgürlükler alanını genişletmek için kullanmıştır. DP geleneğinin devamı olan Adalet Partisi (AP) ve Doğru Yol Partisi (DYP), liderleri Demirel'in pragmatist yapısı nedeniyle tutarlı bir liberal düşünceye sahip olmaktan çok bürokratik merkeze karşı çevrenin temsilcisi olarak aynen DP gibi kalkınmayı önceleyen partiler olarak devletin temel ideolojik alanlarında ılımlı yollar izleyen siyasal çizgi çizmişlerdir. 1980 Darbesi sonrasında iktidara gelen Anavatan Partisi (ANAP) ve lideri Turgut Özal, ekonomik anlamda oldukça liberal bir dönüşümün savunucusu ve yürütücüsü olarak akılda kalırken, siyasi alanda da inanç ve vicdan özgürlüğü, düşünce ve ifade özgürlüğü, serbest girişim özgürlüğü alanlarını genişleten bir politika izlemiştir. 1994 yılında Besim Tibuk tarafından kurulan Liberal Parti (sonrasında yaptığı isim değişikliği ile Liberal Demokrat Parti - LDP), hem ismi ile hem de tutarlı liberal programı ile Türkiye'de ilk olmasına rağmen girdiği seçimlerde akılda kalıcı bir sonuç alamamıştır. Milli Görüş çizgisinin üçüncü dünyacı anlayışı içinde yetişen ve uzun zaman siyaset yapan aktörlerin kurduğu Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti), iktidarının ilk yıllarında ekonomik ve siyasi anlamda ciddi liberal adımlar atmış olsa bile 2010'lu yıllardan itibaren Türkiye'nin klasik merkez sağ partilerinin izlediği milliyetçi-muhafazakar çizgiye dönmüştür⁸⁵.

Türkiye'de iktisadi çağrışımları ile liberalizm her zaman sempati uyandıracak bir kitleye hitap etme şansını yakalarken bir siyasal düşünce sistemi olarak devamlı şüpheyle ve küçümsenmeyle karşı karşıya kalmıştır. Bunu nedenlerine ilişkin Erdoğan,⁸⁶ ülkedeki toplumsal yapı ve kültürün cemaatçi ve otoriter eğilimlerinin ağır basmasını göstermektedir. Erdoğan'ın bu tespitini destekler biçimde; liberal düşüncenin Türkiye toplumunda palazlanmamasının temel bir nedeni olarak, özerk bireyin inşasına izin vermeyen merkezîyetçi-mutlakîyetçi bir geleneğin nüfusun bütün hücrelerine sirayet etmesi ileri sürülebilir.

⁸⁵ Şahin, a.g.e., ss.88-90.

⁸⁶ Erdoğan, a.g.e., s.16.

1.1.3.2. Sosyalizm

Birleşmek ya da paylaşmak anlamına gelen Latince “sociare” kelimesinden türeyen sosyalizm kavramı “toplumculuk”⁸⁷ olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram, ilk kez 1827 yılında Britanya’da yayınlanan Co-operative Magazine Dergisi’nde kullanılmıştır. Bu akımın takipçileri, yakın ve uzak dönem düşünürlerin eserlerine kadar giden bir entelektüel mirası sahiplenmiş olsalar bile kitleleri harekete geçiren bir ideoloji olarak doğuşu 19. yüzyıla rastlamaktadır.

Feodalizmin kilise, aristokratlar ve asiller üçgeninde nüfus olarak küçük bir azınlığın büyük çoğunluğa karşı ayrıcalıklı durumuna itiraz edip ekonomik ve sosyal devrimlerle bunu liberalizm ile dönüştüren burjuvazi⁸⁸, sanayileşmenin yarattığı fabrika sistemi ile büyük çoğunluğu ezen küçük bir azınlığın parçası olmuştur. Ezenlerin azınlıkta olmasının değil, sadece isimlerinin değiştiği bu yeni eşitsiz düzene itiraz bu sefer daha çok işçi sınıfı üzerinden sosyalizm ile gelmiştir. Sadece politik sosyalizmin dar anlamda eylem ve etkinlikleri ile değil özellikle sosyal bilimleri derinden etkileyen geniş anlamda sosyalizm ve fikirleri doğduğundan itibaren kültürel, sosyal, siyasal ve bilimsel olarak dünyayı etkilemeye devam etmektedir. Sanayileşmenin getirdiği acımasız çalışma ve yaşam koşullarına bir tepki olarak doğan, liberalizmin yücelttiği bireyi, toplumun bir parçası olarak algılayan, eşitsiz düzenin temeline özel mülkiyetin getirdiği açgözlülüğü ve bencilliği koyan sosyalizm ilk dönemlerinde var olan düzenin tümüyle ortadan kaldırıp yerine işçi sınıfının hakim olduğu bir çoğunluk düzenini getirmek için devrim fikri etrafında gelişmişse de zaman içinde demokrasi ile şekillenen birçok farklı yoruma sahip olmuştur⁸⁹.

1.1.3.2.1. Tarihsel Arka Plan

Basit bir teknolojik değişimin çok ötesinde dünya tarihini geriye dönülmez biçimde değiştiren Sanayi Devrimi, kendisinden önce çoğunlukla köylerde ve kırsalda tarımsal üretimle geçinen insanları, kentlere toplamış ve sonra da büyük çoğunluğunu fabrikalara

⁸⁷ Parlatur, İsmail, (Ed.), *Türkçe Sözlük*, 9. Baskı., Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu, 1998, s.1350

⁸⁸ Çulhaoğlu, Metin, “Marksizm”, *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, Ed. Gökhan Atılğan, E. Attila Aytekin, 1. Basım., İstanbul: Yordam Kitap, 2012, s.330

⁸⁹ Cenk Saraçoğlu, “Sosyal Demokrasi”, *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, (Ed. Gökhan Atılğan, E. Attila Aytekin), İstanbul: Yordam Kitap, 2012, s.365.

hapsetmiştir. Kol gücüne dayanan, saat başına ücretlendirilen, uzun çalışma saatleri nedeniyle neredeyse yaşamının büyük çoğunluğunu sağlıksız ve acımasız fabrikalarda geçiren insanlar, bir süre sonra benzerleri ile bir araya gelerek işçi sınıfının tarih sahnesine çıkmasına neden olmuşlardır. Gittikçe politikleşen, yasal olanların yanında gizli ve siyasi örgütlenmelerle güçlenen işçiler zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyleri olmadığını anladıklarında, dayanışmaları ile kendilerini toplumun dışlanmış ve lanetlenmiş olarak görmelerinin önüne dağınık emekçi kitleler olarak değil örgütlü işçi sınıfı olarak geçmişlerdir.

Endüstriyel kapitalizmin gelişmesiyle fabrika sahiplerine ücret seviyelerinde ve fabrika koşullarının belirlenmesinde özgürlük tanıyan anlayış sonucu düşük ücretler, uzun çalışma saatleri, çocuk ve kadın işçiler ile işsizlik tehdidi gibi nedenler Fransa'da Saint Simon ve Charles Fourier ve Britanya'da Robert Owen gibi düşünürlerin açgözlü rekabet yerine işbirliği ve sevgiye dayanan ütopyik toplum arayışlarının sosyalizm olarak kabul edilmesine yol açmıştır⁹⁰. Her biri etrafında dikkate değer bir hareket olarak gelişen bu düşünürler, öncü sosyalistler olarak kabul edilmektedirler. Kapitalizmi savurgan, adaletsiz ve plansız bulan, daha güzel bir hayata giden yolun üretim araçlarının ortak mülkiyetinden geçtiğini savunan öncü sosyalistler, yaptıkları çalışmalar ile oluşturdukları düşün, nereye gidilmesi gerektiğini söyleyen ama nasıl gidileceği konusunda bir önerileri olmadığı için ütopyacılar olarak da anılmaktadırlar⁹¹. Kapitalizmin oluşturduğu sert ve insafsız ortama şiddetli tepki göstermiş, rasyonel ve yerinde eleştiriler yapmış olsalar da adaletsizliğe karşı insanca bir duygu temelinde yaklaşan ütopyik sosyalistler yerine sorunu farklı açıdan ele alan Karl Marx ve Friedrich Engels'tir. Onlar, sosyalizmi; insanlık tarihini, ekonomik ve toplumsal gelişim üzerinden okumuşlar ve buna ek olarak kapitalizmin bir devrim ile yıkılmasının kaçınılmaz olduğu iddiasını savunmuşlardır⁹².

Düşsel nitelikte parlak bir geleceğin peşindeki ütopyik sosyalistlerin aksine, gelecekte ve yarının ekonomik kurumlarından ziyade dikkatini günün ekonomik kurumlarının incelemesine öncelik veren Marx, sosyalizmi ütopyik düzlemde çıkarıp bilimsel düzlem haline getirmiştir. Toplumsal değişim için egemen sınıfların merhametine, sığınmak yerine işçi sınıfının kendisini kurtarmasına ve yeni bir düzenin mimarı olmasına

⁹⁰ Heywood, 2007, a.g.e., s.119.

⁹¹ Emile Bottigelli, *Bilimsel Sosyalizmin Doğuşu*, Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1976, ss.13-20.

⁹² Barrett, a.g.e., ss.55-62.

bel bağlamıştır⁹³. Tüm uygarlıklarda ekonomi, hukuk, politika, din ve eğitimin birbirine bağlı olduğunu ve bunları belirleyen temel unsurun üretim ilişkileri olduğunu öne süren Karl Marx, insanların yaşama ve geçimlerini sağlama biçimlerini, belirli bir toplumda ve belirli bir zamanda hüküm süren üretim biçiminin belirlediğini iddia etmiştir.

Sanayi Devrimi ile birlikte sadece bir üretim merkezi olmanın ötesine geçen ve kırsal alandan kentlere akın eden kitlelerin buluşma mekanı olarak fabrikalar, işçilerin örgütlenmesinin ve politikleşmesinin de motoru olmuşlardır. Üretimin makineleşmesi sonucu rekabet gücünü kaybeden zanaatkarların da vasıfsızlaştığı bu süreçte mülksüzleşme artmaya başlamıştır. Hızlı makineleşme sürecinin sonucu yedek işçi kitlesinin ortaya çıkması işçilerin tepkilerini makine kırmaya yöneltmesine neden olurken giderek kurdukları örgütlerle daha organize olan işçiler kitlesel eylemlerle taleplerinin bir kısmını kabul ettirecek başarılarla ulaşmışlardır .

20. yüzyılın başlarında sendikaların, siyasi partilerin ve çeşitli sivil toplum örgütlerinin gelişmesi ve çoğalması ile birlikte endüstriyel toplum içine entegre edilen işçi sınıfının, Batı Avrupa'da devrimci bir güç olarak kabul görmesi zorlaşmıştır⁹⁴. Sosyal demokrat ve sosyalist partiler genellikle parlamenter demokraside iktidar ve iktidar ortağı olarak sistemin içinde yer alırlarken; devrimci sosyalist partiler (Rusya, Çin ve Küba vb.) ya başarısız oldular ya da zaman içinde oldukça farklılaşmıştır. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra “sosyalizm bitti” şeklindeki iddialara rağmen, sosyalizm işçi sınıfını merkeze almaktan ziyade göçmenleri, feministleri, eşcinselleri, ekolojik hareketleri ve nüfusun marjinalleştirilmiş diğer kesimleri üzerine yoğunlaşarak kendini güncellemeye ve kapitalizme karşı kendine göre karşı çıkmaya devam etmektedir⁹⁵.

⁹³ Huberman, Leo ve Paul M. Sweezy, *Sosyalizme Giriş*, Ankara: Alter Yayıncılık, 2013, s.44

⁹⁴ Taşkın, Yüksel Vd., *Siyaset: Kavramlar, Kurumlar, Süreçler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, s.124

⁹⁵ Sarı, a.g.e., ss.79-80.

1.1.3.2.2. Sosyalizmin Temel Öncülleri

Bir ideolojiyi incelerken onu etkileyen ana temalar ve büründüğü çeşitli şekillerle açıklamak, daha iyi anlaşılmasına olanak sağlayacaktır. İdeolojiler zamana ve bölgeye göre farklılıklar gösterirken onları kendi içinde etkileyen eşitli düşünce gelenekleri barındırmaktadırlar. Bu bölümde sosyalizmin ana temaları ve zaman içinde aldığı çeşitli görünümleri incelenecektir.

1.1.3.2.2.1. Toplum, Doğa ve İşbirliği

Muhafazakarlar ve liberallerin aksine sosyalistler, insanların doğuştan açgözlü, saldırgan, çıkarıcı, egoist ve bencil olmadıklarını; insanların yaşadıkları sosyal çevrenin bir ürünü olduklarını ileri sürmektedirler. Onlara göre insanın doğası, sosyal yaşam koşulları ve yaşam tecrübeleri ile şekillendirilebilir. Tarihsel gerçekliği, insanın doğayla bütünleşmesi ve toplumsallığını oluşturan üretim, insanın sadece ihtiyaçları için bulunduğu bir çözüm değil, aynı zamanda emek vasıtası ile kendi doğasını da üretmesi biçiminde evrenselleştiği sürece özgürleşebilir. Emegin bir meta haline gelmesi ve bunun sonucunda kişinin kendi emeğine yabancılaşması, insan doğa ilişkilerini bozar ve doğayı üretirken kendi benliğine katacağı bir unsur olmaktan çıkarıp meta üretmek için tüketileceği bir hammaddeye dönüştürür. “İşçi ne kadar çok zenginlik üretir, üretim erki ve hacim bakımından ne kadar artarsa, o kadar yoksul duruma gelir. Ne kadar çok meta üretirse, o kadar ucuz bir meta olur”⁹⁶.

Liberal ve muhafazakarların doğal olarak gördükleri rekabeti, bireyleri karşı karşıya getirdiği için reddeden sosyalistler, insanların sosyal hayvanlar oldukları düşüncesinden hareketle işbirliğini savunurlar. İnsanların bireysel enerjisinden çok toplumun enerjisinden faydalanılmasını savunan sosyalistler, kapitalizmin bireyleri yaptığı iş için ödüllendiren maddi güdülerden çok ahlaki güdülerle de motive edilebileceğine inanırlar⁹⁷. Sosyalistlere göre zenginliği ve onu sürekli olarak artırma arzusu bireylerde aslen zararlı lüklere düşkünlük yaratırken, en güzel insani duyguları servet biriktirme uğruna gözden çıkarmaya teşvik eden bir eğilim yaratır. Emekleri ile bu zenginliği yaratanlar ise gerçek bir zulüm noktasına kadar çalıştırılmış ve hayal bile edilemeyecek bir sefalet durumuna

⁹⁶ Karl Marx, *Yabancılaşma*, (Çev. Barışta Erdost), Ankara: Sol Yayınları, 2007, s.21.

⁹⁷ Heywood, 2007, *a.g.e.*, s.124.

sürüklenmiştir ⁹⁸. Kişisel çıkar peşinde koşan rekabetçi ve bencil birey kapitalist piyasa mekanizmasının bu tür davranışları ödüllendirmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Toplumsal ve ekonomik örgütlenme biçimleri doğru bir şekilde düzenlenirse uyumlu, dayanışmacı ve paylaşımcı davranışlarda bulunacağı öngörülür ⁹⁹.

1.1.3.2.2.2. Eşitlik, Özgürlük ve Sosyal Adalet

Muhafazakarlar, toplumun doğal olarak hiyerarşik bir düzeni olduğuna inanma eğilimindedirler. Onlara göre sosyal eşitlik anlamsızdır. Liberaller ise bireylerin eşit ahlaki değerlere sahip olduğuna inanırlar. Bu nedenle bireyler eşit haklara ve saygıya layıktırlar. Bunun sonucu olarak da çalışmanın ödüllendirildiği fırsat eşitliğini savunurlar. Adalet ve dürüstlüğü teşvik ettiği için sosyal eşitliği savunan sosyalistler ise kapitalizmin rekabetçi ve bencil davranışı öne çıkardığını iddia ederek doğal olarak eşit olmayan yaratılmışlıktan çok toplum tarafından eşit olmayan davranışlar sonucu insan eşitsizliğinin oluştuğuna inanırlar. Onlara göre toplumun ve uzlaşımın temelini oluşturan sosyal eşitlik insanın ihtiyaç duyduğu her türlü fiziksel ve ruhsal doyumun kendini gerçekleştirilmesi ve tatmin edilmesi gerekmektedir¹⁰⁰. Sadece erkeklerin değil, kadınların ve çocukların sanayileşmenin ilk dönemlerinde karşılaştıkları yaşam ve çalışma koşullarına dikkat çekmeleri ile sosyalistler, duyarlılık alanını genişletmişlerdir. Çocukların neredeyse bebekliklerinden itibaren sağlıksız fabrikalarda çalışmalarına izin verildiğini ifade eden Owen “Yeni Toplum Görüşü” adlı kitabında, çocukların açık havada ya da okullarda geçirecekleri zamanı dört duvar arasında, uzun ve yorucu bir çalışmayla geçirdiklerini söyleyerek çocukların hayatlarının daha başlangıcında, böylesine doğaya aykırı bir müdahaleye maruz kalmalarına vurgu yapmaktadır. Owen’e göre çocukların etrafındaki her şey onları ayartmak ve tehlikeli bir karakter edinmelerine neden olmak üzere işbirliği yapmaktadır¹⁰¹.

Liberalizm özgürlüğü öncelerken sosyalizm eşitlik olmadan özgürlüğün biçimsel bir kandırmacadan ibaret olduğu iddiasındadır. Bütün bireylerin eşit ahlaki değerlere ve haklara sahip olduğunu kabul eden ama bunun toplumsal ve ekonomik bir eşitliği

⁹⁸ Robert Owen, *Yeni Toplum Görüşü*, (Çev. M. Doğan Şahiner), İstanbul: YKY, 1995, s.84.

⁹⁹ Duman, *a.g.e.*, s.184.

¹⁰⁰ Heywood, 2007, *a.g.e.*, s.126.

¹⁰¹ Owen, *a.g.e.*, s.96.

gerektirmediğini savunan liberalizmin kanunlar önünde eşitlik ve fırsat eşitliği ilkeleri sosyalistlere göre soyut ve biçimsel bir eşitlik anlayışını yansıtmaktadır ¹⁰². Gerçek yaşamda eşit toplumsal imkanlara ve gelire sahip olmayanların mesela seyahat özgürlüğüne sahip olmasının yeterli bir geliri olmadan ya da temeli adaletsiz ve haksız bir düzende egemen sınıfların karşısında yasa önünde eşitliğin kendi başına bir anlamı yoktur. O yüzden sosyalistlere göre eşitlik olmadan özgürlükten bahsetmek anlamsızdır. Gelirin ve zenginliğin adil dağılımı, üretim ve paylaşım sorunlarını kapsayan bir sosyal adalet anlayışını savunan sosyalistler özel mülkiyetin kaldırıldığı eşitlikçi sınıfsız bir toplumu idealize etmişlerdir¹⁰³. Sosyalist geçiş aşamasında herkesin üretime yaptığı katkıya göre pay alacağı komünizmde ise herkesten yeteneğine göre alınıp herkese ihtiyacına göre verileceği bir sistem özlemi potansiyel bir bolluk anlayışına dayandığı için uygulanabilir olmadığı yönünde eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır ¹⁰⁴.

1.1.3.2.2.3. Sosyal Sınıf, Sınıf Çatışması ve Devlet

Bireylerden çok sosyal sınıfların tarihin ana karakteri olduğuna inanan sosyalistler, diğer insanlarla beraber düşünme ve hareket etme eğiliminde olan insanoğlunun benzer sosyal ve ekonomik durumda olanların oluşturduğu sosyal sınıfları siyaseti yorumlama ve analiz etme açısından en önemli sosyal tabaka olarak görürler. Sınıfın tarifinde çeşitli görüşler mevcuttur. Örneğin Weber sınıfları gelir gibi piyasa olanakları içinde analiz ederken Marx, bireyin üretim araçlarına sahipliğini esas alarak üretim ilişkileri içindeki konumlarına göre değerlendirir ¹⁰⁵. Üretim araçlarını ellerinde bulunduran ve bu sayede devleti yönlendiren egemen sınıflar, Marksistlere göre diğer sınıfların ürettiklerine tarih boyunca el koymuş ve sömürmüşlerdir. Bu nedenle toplumsal ve siyasal değişimlerin tarihsel öznesi bireyler değil sosyal sınıflardır ¹⁰⁶. Marx ve Engels'e göre "bütün toplumların tarihi, sınıf savaşmaları tarihidir" ¹⁰⁷. Sınıf mücadelesinde zorunlu olarak

¹⁰² Duman, a.g.e., s.194.

¹⁰³ Duman, a.g.e., s.188.

¹⁰⁴ Osman Demir, "Marksizmin Ardından", *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 1, (1996), s.113.

¹⁰⁵ İlker Belek, *Marksizm ve Sınıf Bilinci*, Ankara: Dipnot Yayınları, 2007, s.69.

¹⁰⁶ Duman, a.g.e., s.190.

¹⁰⁷ Karl Marx ve Frederichh Engels, *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*, (Çev. Muzaffer Erdost), Ankara: Sol Yayınları, 2008, s.116.

kapitalist bu şekilde kalabilmeye devam etmek için kar etmek, işçi de yaşayabilmek için doğru düzgün bir ücret almak için mücadele eder. Bir taraf ancak diğerinin zararı pahasına başarıya ulaşabilir. Sosyalist bakış açısına göre kapitalist ekonomide üretim araçlarının sahibi zengin azınlığın çalışan çoğunluk üzerinde toplumsal ve ekonomik üstünlüğünü sürdürmesini sağlayan güce sahip bir kurum olan “devlet” egemen sınıfın çıkarlarını koruyan zora dayalı bir sınıf aracıdır¹⁰⁸. Kapitalizmin herkese özgürlük ve adalet getiren bölünmez tek bir ulus yerine toplumu birbiri ile çatışan sınıflara böldüğü için akıl dışı olduğunu ileri süren Huberman ve Sweezy’e¹⁰⁹ göre yapısı gereği tek bir sınıfa özgürlük, adalet ve bolluk getirip diğerlerini ezdiği için halkın dostluk ve kardeşlik içinde bir arada yaşayacağı bir toplum yerine hakim sınıfla çatışan ve milli gelirden büyük bir parça koparmak için zorunlu olarak savaştan bütünleşmemiş toplumlar yaratmaktadır. Devletin varlığının nedeni toplumun ortak yararlarını ve kamu yararını sağlamak değil, egemen sınıfların çıkarlarını diğerlerine karşı korumak, meşrulaştırmak ve diğer sınıfları baskı altına almaktır¹¹⁰. Marx’a göre sınıf çatışmasının bir sonucu olan devlet, özel mülkiyet ve sınıf çatışmasının sona ermesi ile birlikte yok olacaktır¹¹¹.

1.1.3.2.2.4. Ortak Mülkiyet

İnsan gücünün kullanılması ile toplu olarak üretilen servetin sahipliğinde bireylerden çok toplumun hakkı olduğunu savunan ve bu yüzden adaletsiz olduğu gerekçesiyle özel mülkiyete karşı olan sosyalistler, açgözlülüğe teşvik ettiği bundan dolayı da ahlaki yozlaştırıcı olarak gördükleri özel mülkiyetin kaldırılarak toplu olarak sahiplenilmesi gerektiğini ileri sürerler. Mülkiyete doğal olduğu gerekçesi ile saygı duyan muhafazakarlık ve liberalizmin aksine sosyalistler özel mülkiyeti toplumsal düzeydeki kötülüklerin çoğunun kaynağı olarak görürler. Üretim toplumsal olarak gerçekleşen, kolektif çaba ve emeğin bir sonucu olduğu halde, ürünün mülkiyeti bireyseldir¹¹². Marx’a göre özel mülkiyet insanları o kadar “alıktırmıştır” ve sınırlı kılmıştır ki bir nesne ancak

¹⁰⁸ Huberman, Leo, Paul M. Sweezy, *Sosyalizme Giriş*, Ankara: Alter Yayıncılık, 2013. , s.23.

¹⁰⁹ Huberman ve Sweezy, a.g.e., s.31.

¹¹⁰ Duman, a.g.e., s.191.

¹¹¹ Mustafa Kale ve İmray Nur, “Karl Marx ve Marksist Teori Açısından Eğitim ve Toplumsal Cinsiyet”, *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 13, Sayı 1, (2016), s.46.

¹¹² Huberman ve Sweezy, a.g.e., s.39

ona sahip olduğumuz zaman yani bizim için sermaye olduğunda ya da yenildiği, içildiği, giyildiği ve kısaca bizim tarafımızdan kullanıldığında bizindir¹¹³. İnsanın insanı sömürmesini önlemeyi amaçlayan sosyalizm, bu anlamda üretimin kar için değil, toplumsal ihtiyaçların tatmin edilmesi için planlı olarak yapılmasını savunmaktadır¹¹⁴. Bunun karşılığında ise herkesin üretime katıldığı oranda bir gelir dağılımını öngörür. Her ne kadar fabrikalaşmanın ilk dönemlerinde sermaye sahiplerinin üretimin planlanması ve yönetilmesi anlamında bazı işlevleri olsa da daha sonraları üretimin hiçbir aşamasında olmayıp sadece sermaye ile sıfır emekle üretimden aslan payını aldıklarını iddia ederler. ABD’de işlerin çoğunu yürüten şirket sahiplerinin, bu şirketlere ortak olma ve kar paylarına alma dışında işlevlerinin kalmadığını ileri süren Huberman ve Sweezy¹¹⁵ işletmeleri artık ücretli yöneticiler yönettiği için herhangi bir işlevi kalmayan kapitalistlerin asalak bir sınıf olarak toptan aya taşınsa bile üretimin bir dakika bile durmayacağını iddia etmektedirler.

1.1.3.2.2.5. Marksizm

Sanayi Devrimi’nin ilk aşamasında Avrupa’nın üstünde Komünizm hayaleti dolaşırken¹¹⁶ yaygın yoksulluk ve işsizlikle uğraşmak zorunda kalan işçi sınıfı, siyasi hayatı etkileyebilecek güçten yoksun bırakılarak neredeyse tamamen sistemin dışına itilmiştir. Bu dışlanmışlık durumunda işçi sınıfının tek seçeneği ise, sermayenin çıkarına hizmet eden ve sınıf zulmünün aracı olarak görülen devletin ve sistemin aşamalı olarak değişmesi mümkün görünmediği için tek reçete devrim yapmaktır.

Marx’ın özel bir önem atfetmediği “devlet” ve çalışmalarında hiç yer vermediği “siyasi parti” gibi kavramlar özellikle Ekim Devrimi sonrasında Rusya’da Lenin’in pratiği ve “öncü parti” anlayışı bu öğretiyi takip edenlerin genel anlamda sosyalizm içinde Marksist ya da Marksist-Leninist adıyla ayrı bir yerde konumlanmışlardır. Onlar sınıfsız topluma ulaşmanın tek seçeneğin devrim yolu ile bir proletarya diktatörlüğünün kurulmasını savunmuşlardır.

¹¹³ Karl Marx, *Yabancılaşma*, (çev. Barışta Erdost), Ankara: Sol Yayınları, 2007.

¹¹⁴ Gülten Kazgan, *İktisadî Düşünce, veya, Politik İktisadın Evrimi*, Çağaloğlu, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993, s.287.

¹¹⁵ Huberman ve Sweezy, a.g.e., s.40.

¹¹⁶ Karl Marx ve Frederichh Engels, 2008, a.g.e., s.1.

Liberal demokrasiyi, halkın değil egemen sınıfların hakim olduğu bir sahte demokrasi olarak adlandıran Marksistler, bir tür doğrudan ve katılımcı komün demokrasisi anlayışıyla tek bir komünist partinin iktidarı ile başta S.S.C.B. ve Çin olmak üzere otoriter ve totaliter siyasal sistemler üretmişlerdir ¹¹⁷.

Marx'ın düşünceleri ekonomik indirgemecilik ve siyaset için özerk bir alan adına çok şey söylememesi ve hatta siyaset alanını daralttığı yönünde eleştiriler almıştır ¹¹⁸.

1.1.3.2.2.6. Sosyal Demokrasi

Sosyal demokrasiyi, sosyalizmin liberal demokrasi ve kapitalist toplumla uzlaştırmaya çalışan melez bir politik gelenek olarak ifade edenlere göre sosyal demokrasi kapitalizmi ortadan kaldırmak yerine uysallaştırmayı tercih eden bir düşünce sistemidir ¹¹⁹. Sosyalizm içinde konumlanan sosyal demokrasi, şiddete dayalı bir devrimi değil, oy hakkının genişletilmesiyle siyasal sistemin işçi sınıfı lehine olacağı varsayımını kabul etmiştir. Sosyal demokrasi mekanizmaları kullanılarak var olan sistem aşamalı olarak barışçıl yollarla evrimleştirilecektir. Sosyal demokrasinin en büyük çelişkisi, kapitalizmin hem içinde hem de dışında olmasından kaynaklanmıştır. Bu nedenle sosyalizmin tüm unsurlarını ve aşamalarını gerçekleştirememiştir. Ancak onun sadece insani koşullarını gerçekleştirmeye yönelik bir hareket olarak siyasal sahnede yerini almıştır ¹²⁰.

Siyasal demokrasinin aşamalı gelişimi Birinci Dünya Savaşı sonrasında Batılı devletlerin çoğunda oy hakkının genişletilmesi ve kadınlara oy hakkı getirilmesi gibi gelişmeler ve ayrıca ücretler ve hayat standartlarında göreceli yükselmeler, işçi sınıfında sanayi toplumuna dahil olma ve güvenlik duygusunu geliştirme gibi sonuçlar üretmiştir. Özellikle Avrupa'da sosyalistlerin dikkatini şiddetin kullanıldığı ayaklanmalar ve devrim yerine demokratik ve parlamenter sistem içinde sosyalizm için evrimsel bir alternatifin daha olduğuna ikna etmiştir ¹²¹. Avrupa sosyalist partileri, demokrasiyi geliştirme ve alt

¹¹⁷ Duman, a.g.e., ss. 199-204.

¹¹⁸ Ahmet Bekmen, "Marksizm: Praksis'in Teorisi", *Modern Siyasal İdeolojiler: 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla*, Ed. Birsen H Örs, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2007, s.198

¹¹⁹ Sevgi Uçan Çubukçu, "Sosyal Demokrasi: Melez Bir Politik Gelenek", *Modern Siyasal İdeolojiler: 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla*, (Ed. Birsen H Örs), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2007, s.259.

¹²⁰ J.P. Chevenement ve D. Motchane, *Sosyalizm İçin Anahtar*, (Çev. Hayrettin Cangız), Ankara: Bilgi Yayınları, 1975, s.100.

¹²¹ Heywood, 2007, a.g.e., ss.129-30.

sınıfların aleyhine olan durumları değiştirme üzerine kurguladıkları politik çizgilerle ekonomiye müdahale edilmesini doğru bulmuşlar ve planlamacı bir ekonomik modeli benimsemişlerdir. Bu anlayışın sonucu olarak da birçok ülkede uzun yıllar iktidarın bir parçası olmayı başarmışlardır¹²².

1929 Büyük Ekonomik Bunalımı ve II. Dünya Savaşı sonrası üretimde yoğun düşüş ile yoksulluk ve işsizliğin çok yüksek boyutlara ulaşması kapitalizm tarihinde ciddi bir kırılma yaşatan çöküşü getirince, İngiliz İşçi Partisi önderliğinde uygulanan ve ekonomiye müdahale eden Keynesçi politikalarla ulaşılan başarı liberal ekonomi anlayışının hakim konumunu sarsmıştır¹²³. Özellikle İskandinav ülkelerindeki sosyal demokrat partilerin başarıyla uyguladığı “refah devleti” politikalarıyla, 1970’li yıllara kadar altın çağını yaşayan sosyal demokrasi, dünya ekonomilerinin yeniden durgunluk yaşaması ile bir krize girerken eski sol ve yeni sağ dışında “üçüncü yol” arayışları siyasi arenadaki yerini korumaya çalışmaktadır.

1.1.3.2.2.7. Türkiye’de Sosyalizm

Osmanlı İmparatorluğu’nda, küçük çaplı işçi hareketleri görölse bile, sosyalist hareketler politik boyuttan çok ortak çıkarlar ekseninde görünür olmuştur. Ekonomik geri kalmışlık çerçevesinde Batı’nın sosyalist fikirleri, ümmetçi bir toplumsal yapıda kendine sağlam bir taban bulamamıştır. 1910 yılında İştirak Dergisi’ni çıkaran ve lakabını da buradan alan iştirakçi Hüseyin Hilmi ile İnsaniyet, Sosyalist ve Medeniyet yayınlarını çıkaran küçük bir grup Osmanlı Sosyalist Fırkası’nı kurmuş olsalar da homojen ve tutarlı bir sosyalizm anlayışı geliřtirememişlerdir¹²⁴.

1919’da kurulan ve bazı grevlerle dikkat çeken “Türkiye Sosyalist Fırkası”, 1920 yılında Bakü’de kuruluş kongresi yapan Mustafa Suphi öncülüğündeki “Türkiye Komünist Partisi” (TKP), 1920’de kurulan Yeşil ordu kaynaklı “Türkiye Halk İştirakyun Fırkası” (THİF), Aydınlık ve Kurtuluş dergilerini çıkaran Dr. Şefik Hüsnü öncülüğündeki “Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası” (TİÇSF) ilk dönem sosyalist örgütlenmeler olarak kabul edilmektedir. 1925 yılında İstiklal Mahkemeleri’nin mahkumiyet kararları vermesi ile önde gelen komünistlerin tutuklanması, legal örgütlenme imkanı bulamayan sosyalist ve

¹²² Saraçoğlu, a.g.e., s.365.

¹²³ Çubukçu, a.g.e., ss.270-89.

¹²⁴ Duman, a.g.e., s.209.

komünistlerin ya yeraltına çekilmelerine ya da onlardan ayrılan vedat Nedim Tör, Şevket Süreyya Aydemir ve İsmail Hüsrev Tökin gibi Kadro Hareketi olarak adlandırılan grubun kendi görüşlerini sentezleyerek Cumhuriyet Halk Partisine ihraç etmeye çalışmalarına neden olmuştur¹²⁵. Marksist düşüncüyü anti-emperyalist yaklaşımla milliyetçilikle harmanlayan grup sadece ekonomik alanla değil, siyasal, kültürel ve düşünsel tüm alanları kapsayan devletçilikle daha sonraları ulusal sol, sol milliyetçilik ve ulusalcılık olarak farklı şekillere bürünen düşünce biçimlerinin tohumlarını atmışlardır¹²⁶. 1961’de kurulan ve Genel Başkanlığını uzun süre Mehmet Ali Aybar’ın yaptığı “Türkiye İşçi Partisi” (TİP) kendinden önceki partilerin aksine sosyalist devrim iddiasını savunan bir kısım üyeleri ile ülke siyasetinde kendine özgü bir yer almıştır. Aynı dönemde Doğan Avcıoğlu’nun çıkardığı Yön ve Devrim Dergileri ülkenin kendine özgü koşulları nedeniyle ilerici öncü tabakaların önderlik ettiği milli demokratik devrim fikri için radikal subayları işaret etmesi Türkiye’de sol hareketler üzerinde demokrasi dışı arayışların etiketini bırakmıştır¹²⁷. 12 Mart Muhtırası sonrasında birçok siyasi fraksiyona bölünen ve bir kısmı TİP geleneğinden gelen onlarca partiye dağılan sol siyaset, Mihri Belli’nin “Türkiye Emek Partisi” (TEP), Hikmet Kıvılcımlı’nın “Vatan Partisi” (VP) ile Doğu Perinçek’in önderliğini yaptığı ve Çin Sosyalizmi savunucu Aydınlık hareketi dikkat çekmiştir. 1970’li yıllar Bülent Ecevit’in CHP’nin genel başkanlığa seçilmesi ile daha önceleri daha ılımlı şekilde seslendirdiği “ortanın solu” düşüncesini “ne ezen ne ezilen, insanca hakça düzen”, “toprak işleyen su kullananın” gibi radikal söylemlerle dile getiren CHP’nin sol değerleri daha çok ön plana çıkardığı bir dönem olarak akıllarda kalmıştır¹²⁸.

1980 Darbesi, ülkede yıllardır devam eden sağ-sol çatışmalarının hemen sonrasında Türkiye’de sol hareketlerin bastırıldığı bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. 1980 sonrası sol siyaseti temsil eden Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) ve CHP çizgisi ile Ecevit’in kendini o çizgiden ayıştırdığı Demokratik Sol Parti (DSP) parlamenter demokrasi içindeki sosyal demokrat partiler içinde kabul edilirken Kürt Siyasi Hareketi’nin

¹²⁵ Lütfi Sunar, “Kadro Dergisi/Hareketi ve Etkileri: Türk Devlet İdeolojisi ve Sol Kemalizmin Oluşumu Bağlamında Bir Analiz”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Sayı 3, (2004), s.511.

¹²⁶ Duman, a.g.e., s.212.

¹²⁷ Hasan Bülent Kahraman, “‘Sağım Solum Sobe!’: Türk Sosyalizminin Eleştirisi”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Cilt 15, Sayı 59, (2011), s.52.

¹²⁸ Mustafa Çolak, *Karaoğlan: Bülent Ecevit*, 1. Baskı İstanbul: İletişim, 2016, s.95.

Marksist PKK ile yakınlığı olan HEP-DEP-HADEP ve HDP çizgisindeki partileri sosyal demokrat/sosyalist-marksist ayrımını güçlendiren bir noktada bulunmaktadır¹²⁹.

1.1.3.3. Milliyetçilik

Latince doğum kelimesinin karşılığı *nasci*'den türeyen *nation* (millet) kavramı siyasi bir ton taşımadan insan türünü veya ırksal bir grubu ifade eder¹³⁰. Milliyetçilik ise ilk kez Fransa'da Jakobenlere karşı bir papaz olan Augustin Barruel tarafından kullanılmıştır¹³¹.

Dünyayı etkileyen diğer ideolojilerden farklı olarak evrensel teorisyenleri bulunmayan milliyetçilik teorik olarak zayıf ancak eylem ve pratikle dünyanın son iki yüzyıllık tarihini derinden sarsan bir hareket olarak kabul edilmektedir. Entelektüel olarak paylaşılan ortak bir arka planı bulunmadığından muğlak bir fikir hareketi olmasına rağmen kendisi dışındaki bütün ideolojilerle yaptığı işbirliği ve eklemlenme her ülkenin kendine özgü koşullarında farklı bir milliyetçilik yorumu ortaya çıkarmıştır. Bundan dolayı tek bir milliyetçiliğin olmadığı *milliyetçiliklerin* var olduğu kabul edilmektedir¹³².

1.1.3.3.1. Tarihsel Arka Plan

19. yüzyılda teknolojinin gelişmesiyle birlikte bölgeler arasında güç dengelerini daha hızlı değiştirmeye başlamıştır. Kolomb'un Amerika'yı keşfi ile dünyanın yuvarlak olduğunun ortaya çıkması aksini iddia eden "Kutsal" Roma İmparatorluğunun prestijini sarsarak dünyaya egemen olduğu varsayımını çökertmiş ve ona bağlı kralların, yönettikleri bölgeleri hem Roma'dan hem de kiliseden ayrı bir şekilde bir arada tutabilmek için yeni mitlere ve öykülere ihtiyaç duymalarına neden olmuştur¹³³. İnsanları bir arada tutup onları aynı amaçlar etrafında birleştirmek için ortak bir "biz" in yaratılması çok doğal olarak "öteki"lerin de tanımlanmasını beraberinde getirmiştir. Dünya üzerinde dinsel kaynaklı

¹²⁹ Ömer Tekdemir, "Radikal Plüralist Demokratik Parti Olarak HDP'nin 'Başka Türkiye' Önerisi: Hasım Politikası, Agonizm ve Popülizm", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 71, Sayı 4, (2016), s.1221,

¹³⁰ Parlatır, a.g.e., s.1124

¹³¹ Heywood, 2007, a.g.e., s.161.

¹³² İnci Özkan Kerestecioğlu, "Milliyetçilik: Uyuyan Güzeli Uyandıran Prens'ten Frankeştayn'ın Canavarına", *Modern Siyasal İdeolojiler: 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla*, (Ed. Birsen H Örs), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2007, ss.309-310.

¹³³ Suavi Aydın, "Milliyetçilik", *Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İdeolojiler*, (Ed. Bican Şahin, Ömer Çaha), Ankara: Orion, 2013, s.226.

motivasyonla birlikte en etkili “biz ve onlar” sınıflandırmasının temelini “millet ve milliyetçilik” oluşturmuştur¹³⁴.

Fransız İhtilali’ne kadar klasik bir ülke kavramından çok krallıkların ve prensliklerin hakimiyet alanlarından bahsetmek mümkünken, buralarda yaşamını sürdürenler ise siyasi gönderme yapan bir kimlik yerine baştaki yöneticiye ve ailesine bağlılıkla ifade edilen “tebaa”lar olarak kabul edilmekteydi. 1789’da Fransa’da krala karşı ayaklanan devrimciler bunu halk adına yaptılar ve halktan “Fransız Milleti”ni kastettiler¹³⁵. Milliyetçilik, toplumsal otoritenin mistik, dinsel ve yöresel güçlerinden alınıp, aynı geçmiş ve gelecek hayalini paylaşan ulustan kaynaklanan meşruiyete dayandırılmasını sağlamıştır¹³⁶.

Özellikle toplumsal yapıları sarsan liberal fikirler ve başkalarının kaynaklarına yönelmiş emperyalist baskı altındaki bölgeler kurtuluş ve bağımsızlık fikrini milliyetçilik altında oluşturmuş, Almanya, İtalya gibi çok parçalı prenslikleri bir araya getiren devletler ortaya çıkarmışken, Osmanlı, Rusya, Avusturya-Macaristan gibi çok milletli imparatorluklar da parçalara ayrılmıştır. Okuma-yazma oranının artması, basılı yayımların çoğalması milliyetçiliğin tabanını genişletirken bayrak, milli marşlar, vatansever edebiyat ürünleri, askeri tören ve milli tatillerin yaygınlaşması ile kitleleri harekete geçiren milliyetçilik duygusu toplumlar arasındaki “biz ve öteki” ayrıştırmasını derinleştirmeye başlarken, her millet kendisini özel ve üstün kabul etmeye diğer milletleri güvenilmez ve tehditkar algılamaya yöneltmiştir¹³⁷. Bunun sonucunda bir kısmı hırslı liderler diğer kısmı otoriter diktatörler nedeniyle iki kez Dünya Savaşı yaşayan ve birçok devlete bölünmüş, bu devletler arasındaki sınırları her geçen gün kalınlaşmış yeni bir dünya haritası ortaya çıkmıştır.

Bugünkü anlamda modern devlete ulaşmada en önemli aşamalardan biri kabul edilen ve ortak özellikleri ile bir araya gelmiş homojen bir millete dayanan ulus-devlet’in oluşumuna ilişkin ulusun mu devleti (ulus-devlet), devletin mi ulusu meydana getirdiği tartışılmaktadır. Bu anlamda en küçük milletin bile üyelerinin diğerlerini tanımadığı,

¹³⁴ Ahmet Pakiç, “Anadolucu Söylemde ‘Öteki’ İmgesi”, *Spectrum: Journal Of Global Studies*, Cilt 4, Sayı 2, (2012), s.118.

¹³⁵ Heywood, 2007, a.g.e., s.161.

¹³⁶ Doğu Ergil, *İdeoloji ve Milliyetçilik*, Ankara: Turhan Kitabevi, 1983, s.76.

¹³⁷ Heywood, 2007, a.g.e., s.162.

onlarla tanışmadığı, çoğunluğu hakkında bir şey duymadığı ama yine de her birinin zihninin toplamında oluşan “hayali bir cemaat” olduğu iddiası ile milletin olmadığı yerde icat edildiğini ileri süren yazarlar da bulunmaktadır ¹³⁸.

Son iki yüzyılı derinden etkilemiş ve günümüzde de hala en etkili ideolojilerden biri olan milliyetçilik, bu süreçteki farklı zaman dilimlerinde ve farklı bölgelerde hem ilerici hem gerici, bazen demokratik bazen otokrat, kimi zaman sağ kimi zamansa sol olarak sınıflandırılmıştır. Şaşırtıcı şekilde farklılık gösteren buna rağmen/bundan dolayı diğer tüm ideolojilerin ilgisini çekip onlara eklenen milliyetçilik tarihsel yolculuğuna güçlü bir şekilde devam etmektedir ¹³⁹.

1.1.3.3.2. Milliyetçiliğin Temel Öncülleri

Bir ideolojiyi incelerken onu etkileyen ana temalar ve büründüğü çeşitli şekillerle açıklamak, daha iyi anlaşılmasına olanak sağlayacaktır. İdeolojiler zamana ve bölgeye göre farklılıklar gösterirken onları kendi içinde etkileyen eşitli düşünce gelenekleri barındırmaktadırlar. Bu bölümde milliyetçiliğin ana temaları ve zaman içinde aldığı çeşitli görünümleri incelenecektir.

1.1.3.3.2.1. Ortak Tarih ve Millet

Modernleşme öncesi eski etnik topluluklar, özellikle sanayileşmenin getirdiği değişen koşullara meydan okumalar sonucu meydana gelen güncellemeler, etniklik ve ulus arasındaki farkların azlığı sebebiyle modern milletlerin doğuşunu ortaya çıkarmıştır. Önceleri feodal bağlarla birbirine bağlı topluluklar kentleşme ve bireyselleşme sonucu ortaya çıkan yalnızlık duygusunu tatmin eden kültürel bağlılığı sağlayacak aidiyet ihtiyacını milliyetçilik ile sağlamışlardır. Siyasi örgütlenmenin temel ilkesinin millet olması gerektiği fikri, “millet” tanımının nasıl yapılacağı sorusunu akla getirmektedir. ‘Paylaşılan ortak değerler ve geleneklerin bir araya topladığı insanların aynı coğrafi alanda, ortak bir dil, din ve tarihe sahip kültürel varlıklar’ millet olarak tanımlanmaktadır. Bir toplumu diğerlerinden ayıran ve aidiyet yaratan en belirgin sembol dildir. Kanadalılar ve İsviçreliler gibi farklı dilleri kullanan ya da Amerikalılar ve Avustralyalılar gibi aynı dilleri kullanan ülkeler varsa da dil ortak milli kimlik kavramlaştırmasının en önemli aracı kabul

¹³⁸ Benedict R. O’G Anderson, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, (Çev. İskender Savaşır), 2011, s.20.

¹³⁹ Köksal Şahin, “Bir İdeoloji Olarak ‘Milliyetçilik’”, *Akademik Bakış*, Sayı 12, (2007), s.8.

edilmektedir. Manevi inançların ve ortak ahlaki değerlerin güçlü bir sembolü olan din millet olmanın bir diğer ana unsurudur ¹⁴⁰. Örneğin Kurtuluş Savaşı sonrası kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan arasındaki mübadelede ana kriter dil ve ırk yerine dindir ¹⁴¹. Milletler, Nazi dönemi Almanya'sında olduğu gibi etnik ya da ırk temelli birlikte olma duygusuna da dayanabilirler. Ancak çoğunlukla ortak tarih ve gelenekle milli kimlik oluşturmaktadırlar. Milli kurtuluş günleri, geçmişte yaşanmış zaferler, kurucuların doğum ve ölüm günleri, askeri başarılar diri tutularak sadece paylaşılan ortak anılar ve geçmişten çok birlikte ortak bir gelecek beklentisi yaratılmaktadır ¹⁴².

1.1.3.3.2.2. Genel İrade - Milli Egemenlik

Ortaçağa kadar kralların kralı, hükümdarların hükümdarı Tanrı ve Papalık gibi kendilerinin üstünde bir otoriteyi kabul eden krallar, hakanlar, prensler feodalizmin zayıflaması, Katolik Kilisesi ve yeni kıtaların keşfiyle dünyanın tek hakimi olmadığı anlaşılan Kutsal Roma İmparatorluğu gibi ¹⁴³ üstün otoritelerin güçten düşmesiyle yerini hanedanların yönetimindeki monarşilere bırakmıştır. Böylece mutlak ve sınırsız güç anlamına gelen egemenlik üstün uhrevi bir güçten seküler dünyevi bir güce dönüşmüştür.

Siyasi bir ideoloji olarak kökleri Jean-Jacques Rousseau'nun genel irade fikri üzerinden kurguladığı milli egemenlik kuramına dayanan milliyetçilik, toplumu kralların mutlak iktidarının değil, "bireylerin ortak ya da kolektif çıkarı ve herkesin bir etkiye karşı, birbirinden habersiz olarak ve kendiliğinden yaptığı fiillerin ve ortaya koyduğu tepkilerin" ¹⁴⁴ şekillendirmesi gerektiği düşüncesine dayanmaktadır. Halkın kendi kendini yönetmesi sonucu ortaya çıkan millet vizyonu Fransız İhtilali sonrası "Fransız Milleti'nin ortaya çıkmasına yol açarken, emperyalizm nedeniyle oluşan sömürgelerde siyasal bağımsızlık ve kendi kaderini tayin (self-determination) ilkesinin ağırlık kazanması ¹⁴⁵ çok uluslu birçok imparatorluğun çöküşüne ve yeni devletlerin kuruluşuna neden olmuştur. Birinci Dünya

¹⁴⁰ Heywood, 2007, a.g.e., s.165.

¹⁴¹ Yücel Bozdağlıoğlu, "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 180, Sayı 180, (2014), s.25.

¹⁴² Heywood, 2014, a.g.e., s.154.

¹⁴³ Aydın, a.g.e., s.226.

¹⁴⁴ Heywood, 2007, a.g.e., s.169.

¹⁴⁵ Mustafa Koçak, "Self Determinasyon Hakkı ve Self Determinasyon Hakkı Teorileri", *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 23, Sayı 38, (2018), s.129.

Savaşı sonrasında Amerikan Başkanı Woodrow Wilson'un Paris Barış Konferansında savunduğu “milletlerin kendi kaderi tayin” ilkesi o günden bugünlere kadar birçok devletin ulusal bağımsızlık savaşına ilham/bahane olmuş ve sömürgeci yönetimlere karşı milliyetçiliğin yayılması ve çeşitlenmesine neden olmuştur ¹⁴⁶.

1.1.3.3.2.3. Devlet ve Düşmanları

Milliyetçiliğin en belirgin özelliklerinden birisi üstünde yaşayanların vatan saydıkları toprağın en eski halklarından biri olduğu, bu coğrafya üzerinde hükümler olarak başkaca bir halkın hak iddia edemeyeceği ve geri kalanların yabancı ya da vatanın asıl sahiplerine tabii olması gereken “öteki”ler olması iddiasıdır. Bu iddianın en önemli göstergesi devletli olup olunmadığıdır. Milli tarih yazımı, edebiyat ve efsanelerle tarihi yeniden yorumlayarak milli hassasiyetlere göre şekillendiren, meşruiyet ve mazeret metinleri ile ulusu diğerlerinden ayırarak ona bir üstünlük atfeden milliyetçi düşünce için devlet, korunması ve kutsanması gereken bir kurumdur. Modern devlet her türlü kutsallaştırma retoriğiyle birlikte lider ve milleti arasındaki ilişkileri düzenleyen bir araçtır. Özellikle Nazi ve faşist milliyetçiliklerin devlet teorilerindeki lider kimlikleri milleti ve devleti kucaklayan kutsal figürler olarak öne çıkmaktadırlar¹⁴⁷. Özgürlüklerden, insan haklarından ya da güncel sorunların getirdiği önceliklerden fedakarlık yapılması gereken devletin devamı için milliyetçi düşünce, ulusu diğerlerinden ayıran ve bir arada tutan düşmanlar bularak diğer uluslardan ve devletlerden farkının altını çizmeye ve “biz” duygusunu sağlamlaştırmaya çalışmaktadır. Devletlerin kendilerine yönelik sistematik tehdit üretme fonksiyonu, bir yandan tarihte görülmedik kitlesel soykırımların ve savaşların bahanesi olurken diğer yandan otokrat liderlerin iktidarı bir baskı aracı olarak kullanılmasına ve toplumsal kutuplaşma yaratarak elde ettikleri politik zaferlerin kullanışlı bir aracına dönüşmüştür¹⁴⁸.

1.1.3.3.2.4. Etnik Milliyetçilik

Sosyal olduğu kadar siyasal bir içeriğe sahip etnik kimlik, bir toplumda azınlık gruplarının başvurduğu bir durumdur. Çıkış noktası dilsel, dinsel, kültürel ve siyasal

¹⁴⁶ E. J Hobsbawm, *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: "Program, Mit, Gerçeklik"*, (Çev. Osman Akınhay), İstanbul: Ayrıntı, 2010, s.49.

¹⁴⁷ Bostancı, Naci, *Bir Kolektif Bilinç Olarak Milliyetçilik*, 1. Baskı., İstanbul: Doğan Kitap, 1999, s.48.

¹⁴⁸ Aydın, a.g.e., s.263.

olduğu müddetçe siyasal içeriği daha baskın olan etnik kimlik ulus-devletlerin kuruluş sürecinde birleştirici rol oynarken ¹⁴⁹ zamanla belirli bir etninin siyasal oluşumunda hakim olmasıyla ortaya çıkan sürtüşmelerin artması mikro milliyetçiliğin alevlenmesine neden olabilmektedir. Her zaman olmasa bile yaratılan “diğerleri” imajı düşmanlık, kötü niyet, şüphe ve güvensizlik şeklinde karakterize edilip mitlere veya gerçeklere dayandırılarak oluşturulan grup bilinci bir grubun farklı olduğuna, farklı tarihe sahip olduğuna ve kendi gelecekleri için düşman görülen diğerleri ile mücadele etmek gerektiği düşüncesine dayandığında ¹⁵⁰ etnik çatışmanın alt yapısı gerçekleşmiş olur. Nazi Almanya’sı, Yugoslavya ve Sovyetlerin çöküş dönemlerinde görüldüğü gibi etnik milliyetçilik etnik temizliği ve/veya ulus devletlerin sonunu getirmektedir.

1.1.3.3.2.5. Türkiye’de Milliyetçilik

Yıkılan bir imparatorluktan geri kalanlar üzerinde, istilacı devletlere karşı verdiği Kurtuluş Savaşı sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyetinin en baskın ideolojisi milliyetçiliktir. Osmanlı’nın son dönemlerinde geriye gidişe karşı sıkı sıkıya bağlı kalınan Osmanlılık düşüncesi işe yaramayınca bir yandan İslamcılık ortaya çıkarken diğer yandan dünyadaki yükselen dalgaya paralel olarak milliyetçilik fikirleri giderek artan bir biçimde kök salmıştır ¹⁵¹.

Arka arkaya toprak kayıpları içinde Girit’in ve Selanik’in kaybı İttihat ve Terakki içindeki Türkçülerin seslerini yükseltip Osmanlıcılarla ayrışmasına neden olurken, askeri okullarda hakim Alman ekolü ve hocalarının “vatan, millet, asker-millet” temaları çerçevesinde verdiği eğitim daha sonraları Cumhuriyetin kurucu olacak kadrolar üzerinde de derin milliyetçi izler bırakmıştır. Aynı zaman diliminde Rusya’dan göç eden Tatar ve Azeri aydınların Türkçü-Turancı fikirleri etkili bir biçimde savunması Türkiye’de milliyetçiliğin bugünlere gelen yapı taşlarını inşa etmiştir ¹⁵².

¹⁴⁹ Celalettin Yanık, “Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi”, *KAYGI -Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi*, Sayı 20, (2013), s.230.

¹⁵⁰ Muhittin Tataroğlu, “Siyasi Entegrasyon ve Etnik Milliyetçilik”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 2004-1, Sayı 8, (2004), s.221.

¹⁵¹ Ali Rıza Saklı, “Osmanlı Döneminde Türk Milliyetçiliği”, *Akademik Bakış*, Sayı 33, (2012), s.4.

¹⁵² Turgay Uzun, “Osmanlı Döneminde Türk Milliyetçiliği İdeolojisinin Kaynakları”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 28, (2015), s.5.

Uzun zaman Osmanlıcılık şemsiyesi altında birlikte hareket ettikleri Ermeni Taşnak ve Hıncak Partileri ile 1913 yılından itibaren ilişkisini kesen İttihat ve Terakki Fırkası Anadolu'nun ve Trakya'nın Müslümanlaştırılması için tehcir yoluyla Ermenilerin yerini değiştirirken, İttihat ve Terakkinin resmi ideoloğu olan Ziya Gökalp'in Rusya'ya karşı pan-Türkist bakış açısıyla yazdığı Turancı yazılar dönemin milliyetçi bakış açısını oluşturmaktaydı. Arkasından gelen işgal yılları boyunca biraz geriye itilen Türkçülük, Müslüman zeminde bir bağımsızlık savaşını yürütülürken ortaya atılan Misak-ı Milli adı verilen bölgede, yeni bir devlet kurulmasını, Turancı eğilimlerin dışlanarak Anadolu'nun öne çıkarılmasını, bölgedeki gayrimüslim halklara kuşku ile bakılmasını ve amaçlarının Türkiye'yi bölmek olduğuna inanılan Batılı devletlere karşı bir duruş sergilenmesini esas alan bir milliyetçilik anlayışı şekillenmiştir ¹⁵³.

Cumhuriyetin ilanını takip eden yıllarda ortaya çıkan Kürt Şeyh Said isyanı ile birlikte Türkleşmek ön plana alınırken, ulusal kimliğin dini kimlik yerine tercih edilmesi ile milliyetçilik Ziya Gökalp çizgisinden Yusuf Akçura çizgisine kaymıştır. Bu dönemde ulus-devletin inşasında uygarlığın Orta Asya'da yaşayan Türklerin ataları tarafından kurulduğu, Anadolu'nun en eski halkının Türkler olduğu ve bütün dillerin Türkçeden doğduğu tezleri ile yeni bir tarih ve kültür anlayışı şekillendirilmeye çalışılmaktadır ¹⁵⁴.

II. Dünya Savaşının başlangıcında Alman ve İtalyanların özellikle Sovyetler karşısında elde ettiği başarılar Türkiye'de Turancı fikirlerin yeniden artmasına neden oldu. Nihal Atsız önderliğinde dile getirilen ve ırkçılığa kayan düşünceler ile Anadolu'ya sıkışmış bir milliyetçilik yerine Sovyetlerin dağılması ile geniş bir coğrafyada Türklerin birliğini sağlayacak bu fikirler Almanların kesin olarak yenilmesi ile etkisizleşti. Bu dönemde ordudaki ırkçı sempatanlar kovuşturma ve mahkeme edilme ile karşı karşıya kalırken içlerinden biri daha sonraları Türkiye'de milliyetçiliğin ana partisini kuracak olan Alparslan Türkeş idi ¹⁵⁵.

Savaş sonrası iki kutuplu dünyanın yarattığı “soğuk savaş” ortamı Sovyet tehlikesine karşı milliyetçilere daha hoşgörülü davranılmasının önünü açmıştır. Bu dönemde önce Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) içinde politika yapmaya

¹⁵³ Aydın, a.g.e., s.272.

¹⁵⁴ Ahmet Köroğlu, “İlk Dönem Cumhuriyet Türkiye'sinde Türkleştirme Politikaları”, *İLEM Yıllık Düşünce ve Araştırma Dergisi*, Cilt 4, Sayı 4, (2009), s.135.

¹⁵⁵ Aydın, a.g.e., ss.274-75.

başlayan Alparslan Türkeş ve arkadaşları 1969 yılında Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) adını alacak milliyetçi çizginin ana partisinde, ülkeye yönelik en büyük tehdit olarak gördükleri komünizm tehlikesine karşı ülkücülük olarak adlandırılan ve Dokuz Işık doktrini ile toplumcu, milliyetçi, ahlakçı, köycü, hürriyetçi, endüstrici, teknikçi, şahsiyetçi ve milliyetçi anlayışını “Tanrı Dağı kadar Türk, Hira Dağı kadar Müslüman” sloganıyla İslamcılıkla yaklaştırdı ¹⁵⁶. 1970’ler boyunca ülkede yaşanan sağ-sol kavgasının aktörlerinden olan MHP, 1980 darbesi ile koruduğunu iddia ettiği devlet tarafından kapatılıp üyeleri hapse atılınca hayal kırıklığına uğramıştır ¹⁵⁷. 1985 yılında Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) ile siyasal hayata yeniden dahil olan milliyetçi hareket 1993 yılında yeniden MHP adını aldı. Aynı yıl hareketin içinden kopan Muhsin Yazıcıoğlu ve arkadaşları Osmanlı ve Selçuklu geçmişini sahiplenen ve ülkeyi bir imparatorluğun devamı kabul edip en kutsal ve korunması gereken kurum olarak devleti gören İslami tonları daha ağır basan anlayışla Büyük Birlik Partisini (BBP) kurdular ¹⁵⁸.

90’lı yıllar boyunca ülkedeki Kürt ve İslamcı politikanın yükselişinin karşısında sert bir tavır sergileyen bunun sonucunda da 1999 seçimlerinde 2. parti olarak içinde yer aldığı koalisyonun parçası olarak bir iktidar dönemi geçiren MHP aynı dönemde Devlet Bahçeli’nin genel başkanlığında milliyetçilik anlayışında değişikliklere gitmiştir. Merkez sağ politikanın şekil değiştirdiği 2000’li yıllarda kendisini yineleyen yönüyle hem siyaset oyunu içinde aktif olarak kalacak hem de ülkeye yerleşmeye başlayan olumsuz küreselleşme etkileri ve ulus devlete rağmen Batılılaşma gidişatını dengeleyip tersine çevirecek kadroları oluşturacak ¹⁵⁹ bir anlayışı klasik düşüncesinin içine monte etmeye çalışmıştır. MHP ile 2000’li yıllar boyunca çoğunlukla karşısında olduğu AK PARTİ arasında 15 Temmuz 2016’da yaşanan darbe ile başlayan yakınlaşma süreci 2018 seçimleri öncesi “Cumhur İttifakı” adıyla birlikte hareket etmeleri ile sonuçlandı.

¹⁵⁶ Gökhan Karakurt, “Siyasi Partilerin Doğuş Teorileri, Parti Tipolojileri ve Kurumsallaşmaları Bağlamında Milliyetçi Hareket Partisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, (2016), s.42.

¹⁵⁷ Gökçer Ögünç, “Üzerine Güneş Batmayan Hareket : MHP”, *Düşünce Dünyasında Türkiz*, Cilt 2, Sayı 9, (2011), s.97.

¹⁵⁸ Özgür Bayraktar, *Ülkücü Harekette Bölünme: Milliyetçi Hareket Partisi ve Büyük Birlik Partisi*, (Yüksek Lisans Tezi Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2016, ss.88-95.

¹⁵⁹ Ahmet Baran Dural, *Milliyetçiliğin Yakın Tarihi*, Ankara: Cumartezler, 2014, s.627.

1.1.3.4. Muhafazakarlık

Muhafaza etmek, korumak anlamlarına gelen Latince “conservare” teriminden türeyen “conservatism (muhafazakarlık)” kavramı ölçülü, mütevazı, uyumlu bir geleneksel hayat tarzı, değişimden duyulan korku ile birlikte reddedilmesi gibi özellikleri ile adını aldığı fiilin özelliklerini yansıtmaktadır¹⁶⁰. Tarihsel geleneği dikkate almayan devrimci anlayışı ve aydınlanma düşüncesini kabul etmeyen muhafazakarlık felsefi bir düşünce ve siyasal bir tavır olarak Fransız İhtilali ve modernleşme süreci ile ortaya çıkmıştır ¹⁶¹. Siyasi ideolojiler açısından bakıldığında liberalizm ve sosyalizmin geniş literatürü ile karşılaştırılmayacak derecede mütevazı bir ideoloji olan muhafazakarlık, kendini sabit fikir sistemleri ile bağlamak yerine esnek ve kendini çabuk değiştirebilen yapısı ile bir ideolojiden çok zihinsel bir tutum ya da yaygın bir kanaat olarak tanımlanabilir ¹⁶².

1.1.3.4.1. Tarihsel Arka Plan

Fransız Devriminin getirdiği siyasi, sosyal ve ekonomik değişimler toplumun bir kısmı tarafından hararetle savunulurken diğer kısmı eski rejime karşı bu devrimci meydan okumayı üzüntüyle karşılamışlardır. 19. yüzyılda sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan ideolojiler Batılı devletleri dönüşüme ve reforma zorlarken önemi gittikçe azalan geleneksel sosyal düzeni savunmak muhafazakarlara düşmüştür ¹⁶³. İnsan aklına duyulan sınırsız güveni öne çıkaran Aydınlanma felsefesi, karşı gelenek, tecrübe ve hayatın gerçeklerinden ortaya çıkmış somut aklı ortaya koyan muhafazakar düşüncenin en önemli kuramcısı, Fransız Devrimi ve sonrasında ortaya çıkan her alandaki dönüşüme ciddi eleştiriler getiren Edmund Burke (1729-1797) kabul edilir. Doğal haklar ve doğa hali felsefesine karşı olan Louis de Boland (1754-1840) ve Taç ve Tapınak düşünürü olarak hem monarşinin hem de kilisenin hizmetkarı olduğu saklamayan Joseph de Maistre (1754-1821) muhafazakarlığın diğer önemli düşünürleridir ¹⁶⁴.

¹⁶⁰ Parlatur, a.g.e., s.1175

¹⁶¹ Heywood, 2014, ag.e., s.75.

¹⁶² Mehmet Akıncı, “Muhafazakarlık”, *Dünyada ve Türkiye’de Siyasal İdeolojiler*, (Ed. Bican Şahin, Ömer Çaha), Ankara: Orion, 2013, s.108.

¹⁶³ Heywood, 2007, ag.e., s.83.

¹⁶⁴ Akıncı, a.g.e., s.110-12.

Muhafazakarlık günün koşullarına göre değişiklik gösterir. Pratik ve faydacı yapısı gereği belirli kalıp davranışlar ortaya koymayan muhafazakarlık gücünün haklı olduğu ve istenen sonuca ulaşılmışsa izlenen yolu haklı gösteren bir güç ideolojisine sahiptir ¹⁶⁵. Modernleşmenin bir seferlik bir süreç olmayıp sürekli değişiyor olmasından dolayı ona tepki veren muhafazakarlık sürekli kendini yenilemiştir. 19 yüzyıl boyunca otokratik monarşilerin ayakta kaldığı ülkelerde yükselen reform hareketlerine karşı daha katı ve otoriter bir hal alan muhafazakarlık, II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa’da Hristiyan Demokrat partilerin kurulmasıyla birlikte siyasi demokrasi ve sosyal reformlarla uzlaşmaya başlamıştır ¹⁶⁶. 1970’lerden sonra birçok ülkede başarı kazanan muhafazakar hükümetler “Yeni Sağ” olarak adlandırılan daha radikal bir muhafazakarlığı uygulamaya koymuşlardır. Geleneksel ekonomik görüşlerinden liberalizme kayan ancak düzen, otorite, disiplin gibi sosyal ilkeleri koruyan hatta güçlendiren yeni sağ, muhafazakarlıkta derin gerilimler oluşmasına neden olmuştur. Bu açıdan değerlendirildiğinde İngiltere’deki Thatcher Hükümeti (1979-1990) ve ABD’deki Reagan Hükümeti (1981-1989) ile Burke’nin ya da Disraeli’nin muhafazakarlığının aynı şey olmadığı yönünde görüşler ağırlık kazanmaktadır ¹⁶⁷.

Nelere karşı olduğu belli olmakla birlikte nelere taraf olduğu tam olarak açık olmayan muhafazakarlık genel olarak tepkiye dayalı negatif bir doktrindir. Tüm ideoloji ve devrimlere toplumu değiştiren bir kötülük olarak bakmasından dolayı nasıl bir ideoloji olduğu, hatta ideoloji olarak isimlendirip isimlendirilemeyeceği, temel felsefesini belirleyen değişkenlerin neler olduğu tartışma konusudur¹⁶⁸. Bu açıdan muhafazakarlığı anlamaya yönelik kavramlar kişiden kişiye değişmekle birlikte aşağıdaki başlıklar altında toplanabilir.

¹⁶⁵ E.Zeynep Güler, “Muhafazakarlık: Kadim Geleneğin Savunuculuğundan Faydacılığa”, *Modern Siyasal İdeolojiler: 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla*, (Ed. Birsen H Örs), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2007, s.119.

¹⁶⁶ Heywood, 2007, ag.e., s.84.

¹⁶⁷ Akıncı, a.g.e., s.112.

¹⁶⁸ Çetin, Halis, *Çağdaş Siyasal Akımlar*, Ankara: Orion, 2007, s.224

1.1.3.4.2. Muhafazakârlığın Temel Öncülleri

Bir ideolojiyi incelerken onu etkileyen ana temalar ve büründüğü çeşitli şekillerle açıklamak, daha iyi anlaşılmasına olanak sağlayacaktır. İdeolojiler zamana ve bölgeye göre farklılıklar gösterirken onları kendi içinde etkileyen çeşitli düşünce gelenekleri barındırmaktadırlar. Bu bölümde muhafazakarlığın ana temaları ve zaman içinde aldığı çeşitli görünüşleri incelenecektir.

1.1.3.4.2.1. Gelenek, İnsan Doğası , Organik Toplum

Bilinmeyene bir yolculuk olarak değişim, belirsizlik ve güvensizlik yaratmaktadır. Zamanın sınavından geçmiş gelenek, zamana karşı koyabilmiş değerler, uygulamalar ve kurumlar, insanlara aidiyet ve köklü olma hissi vermektedir. Bir kısmı ile dini inançlara gönderme yapan ve dünyanın yaratıcı tanrı tarafından bezendiği görüşü çerçevesinde gelenek, örf ve uygulamaları bir yönüyle tanrı vergisi olarak gören muhafazakarlık gelecek kuşakların menfaati için bu değerlerin korunmasını savunmaktadır ¹⁶⁹.

İnsanı, sınırlı ve bağımlı olarak kabul eden muhafazakarlığa göre yaşamın devamı için istikrar ve öngörülebilirliğin teminatı düzendir. İnsan doğası hakkında kötümser bir görüşe sahip muhafazakarlık, ahlaksızlık ya da suç konusu davranışların kökenini diğer siyaset felsefelerinin aksine toplumda değil bireyin kendisinde aramaktadır ¹⁷⁰. Muhafazakarlık ancak güçlü bir yönetim altında sert hukuk kurallarının caydırıcılığıyla düzenin sağlanmasının mümkün olduğunu ileri sürer. Bireyi, köklere ait olmaya ihtiyaç duyan sosyal grupların parçası olarak gören muhafazakarlık, toplumun bir parçası olarak anlamlı ve güvenli bir hayatın sağlanacağını iddia etmektedir ¹⁷¹. Doğal bir organizmaya benzetilen toplum, insan marifetiyle değil nihai olarak doğal bir zorunluluk tarafından şekillendirilir. Bundan dolayı toplumun kökenini rasyonel bir kurgu olarak gören sözleşme kuramlarına sıcak bakmayan muhafazakarlık onu görünen ve görünmeyen dünyaları birbirine bağlayan sürekli bir sözleşme olarak kabul etmekte ve sadece yaşayanlar arasında değil, yaşayanlar, ölmüşler, ve doğacak olanlar arasında bir ortaklık olarak görmektedir ¹⁷².

¹⁶⁹ Heywood, 2007, a.g.e., s.86.

¹⁷⁰ Akıncı, a.g.e., s.108-9.

¹⁷¹ Heywood, 2014, a.g.e., s.76.

¹⁷² Bekir Berat Özipek, *Muhafazakarlık: Akıl, Toplum, Siyaset*, İstanbul: Timaş, 2011, s.97.

1.1.3.4.2.2. *Hiyerarşi, Toplumsal Düzen ve Otorite*

İnsanların farklı yetenek ve beceri seviyelerinde doğduğu için eşitliğin mümkün olmadığını düşünen muhafazakarlara göre iktidar, statü ve mülkiyet doğal olarak eşitsiz dağıtılmıştır. Vücutta her organın farklı roller üstlenmesi gibi toplumda da doğal olarak bir hiyerarşi söz konusudur. Toplumda ve sosyal kurumlarda kök saldığı otoritenin zorunlu ve faydalı olduğuna inanan muhafazakarlar, insanların rehberliğe ihtiyaçları olduğu için yönlendirme ve diğerlerine ilham verme açısından önderliğe ihtiyaç duyduklarını savunmaktadırlar. Edmond Burke'nin görüşleri ile şekillenen, düzeni ön plana çıkaran ve insanların hırslarını dizginlemeyi amaçlayan, ancak düzen ve erdemle birlikte var olursa kabul edilen özgürlük anlayışı muhafazakarlıkta otoritenin doğal ve zorunlu kabul edilmesine yol açmıştır. Bu yüzden otoriter ve halk üzerinde haklı hükümet gücünü “kamu celladı” olarak kullanan iktidar anlayışı muhafazakarlar tarafından zayıf hükümetlere tercih edilmiştir¹⁷³. Devleti bir sözleşme ya da akıl ürünü değil mistik bir bütünlüğün ürünü olarak gören muhafazakarlara göre merkezi bir güç ve otorite olmaksızın istikrarlı bir toplumsal düzen ve ahlaki bir sistem mümkün değildir¹⁷⁴. Bu anlamda muhafazakarların saygı duyduğu siyasal otoritenin temel özelliği, bireylere sosyal hayattaki davranışlarında itaat etmesi gereken ahlaki kodları bir çerçeveye içinde veren dini ve dini olmayan üstün bir buyurma gücüdür¹⁷⁵.

1.1.3.4.2.3. *Mülkiyet*

İnsanlara belirsiz dünyada güven ve rahatlama duygusu veren mülkiyet muhafazakarlara göre birçok psikolojik ve sosyal fayda sağlamaktadır. Mülkiyet sahiplerini toplumda bir hissesi olduğu için hukuka ve düzene saygı duyan kişiler olarak ifade eden muhafazakarlara göre, mülkiyet aynen kişiliğin uzantısı gibi sahip olunan şeylerle kendini gerçekleştirme aracı olarak görülmektedirler¹⁷⁶. Mülkiyeti bir hak olduğu kadar sorumluluk olarak da tanımlayan muhafazakar düşünce mülkiyet sahiplerini bir

¹⁷³ Robert Nisbet, *Muhafazakarlık, Düş ve Gerçek*, Ankara: Kadim, 2011, ss.65-79.

¹⁷⁴ Çetin, *a.g.e.*, s.226.

¹⁷⁵ Özipek, *a.g.e.*, ss.128-29.

¹⁷⁶ Heywood, 2014, *a.g.e.*, s.77.

geleniğin taşıyıcıları olarak hayır hizmetleri yapma ve kamu yararına politikalara destek olma sorumluluğu getirdiğini ileri sürerler ¹⁷⁷.

1.1.3.4.2.4. Klasik Muhafazakarlık

Muhafazakarlık Modernite ve Aydınlanma sonucu ortaya çıkan toplumsal, kültürel, siyasal değişimlere karşı gelişmiş bir tepki hareketidir. Aileyi toplumun en eski ve en temel birimi olarak gören muhafazakarlık çıkış noktası olarak bireyi değil toplumu ele almaktadır ¹⁷⁸. Modern toplumun gerileme sinyalleri verdiğini düşünen muhafazakar tarih felsefesine göre Rönesans, Reform ve akıl çağı, aile, cemaat, sınıf gibi kutsal olan her şeyin altüst olmasına kargaşaya sürüklenmesine, ahlaki değerleri erozyona uğratan kent, endüstri, teknoloji, demokrasi gibi modern kavramların ortaya çıkmasına neden olmuştur¹⁷⁹.

Sekülerizm, eşitlikçilik, kendi kendini yöneten toplum gibi aydınlanmanın ortaya çıkardığı düşüncelere ve toplumu yeniden inşa etmeye ve yeni bir toplum düzeni kurmaya adanmış hareketlere karşı muhalefet eden muhafazakarlık Tanrının şekillendirdiği düzenin bozulmasına karşı çıkmıştır. Özellikle Katolik ülkelerde güçlü bir biçimde ayakta kalan otokratik yönetimin katı ve hiyerarşik değerlerine inanç besleyen “Otoriter Muhafazakarlık”, “Tek Millet Muhafazakarlığı” ile “Hristiyan Demokrasi” ana geleneklerini bünyesinde bulunduran ve aşağıdan gelecek bir devrim yerine yukarıdan gerçekleşecek bir reformu önceleyen pragmatik ve karma bir ekonomi politikası taraftarı “Paternalist Muhafazakarlık” ve sosyal düzenin güvenliğini taahhüt ettiği için serbest piyasa teorilerini benimseyen “Liberteryen Muhafazakarlık” gibi birbirinden farklı üç muhafazakarlık biçiminde ayrıma tabi tutulmaktadır ¹⁸⁰.

1.1.3.4.2.5. Çağdaş-Yeni Muhafazakarlık

Avrupa’da 1970’lerden sonra ortaya çıkmaya başlayan yeni muhafazakarlık bir yandan ekonomik liberalizmi kendine sıkı şekilde lehimlerken, liberal değerlere sahip toplumların yozlaşp çökeceği endişesini dile getirmiştir ¹⁸¹. Avrupa’da siyasal ağırlık

¹⁷⁷ Norman Barry, *Yeni Sağ*, (Çev. Cevdet Aykan), Ankara: Tisamat, 1989, s.103.

¹⁷⁸ Akıncı, a.g.e., s.122.

¹⁷⁹ Güler, a.g.e., ss.129,130.

¹⁸⁰ Heywood, 2014, a.g.e., s.78.

¹⁸¹ Güler, a.g.e., s.151.

taşıyan sosyal demokrasi/ refah devleti geleneğinden kopuşu temsil eden yeni muhafazakarlık ABD’de Reagan, İngiltere’de Thatcher önderliğinde ekonomik alanda neo-liberal siyasal açılımlar, özelleştirmeler ve yeniden düzenlemelerle ekonomik ve siyasal yaşama damgasını vurmuştur ¹⁸². Ekonomik işleyişe daha az müdahale öngörülürken toplumsal ve sosyal konularda geniş ve aktif hükümet müdahalesinden yana olan yeni muhafazakarlık, ailenin güçlendirilmesi, kilise ve diğer aracı kurumların etkinleştirilmesi, adem-i merkezîyetçilik ve yerelliği ön plana çıkarırken kürtağın yasaklanması, okullarda zorunlu din derslerinin konulması, cinsel özgürlüğe karşı tutumu ve bazı yayınların yasaklanması gibi yaklaşımları ile öne çıkmaktadır¹⁸³.

1.1.3.4.2.6. İslamcılık

Her ne kadar Türkiye’de kendini İslamcı olarak tanımlayan grupların ağırlığı ve sayıları çok az olsa da sağ siyaset içinde çoğu zaman muhafazakarlık ve milliyetçilik ile birlikte hareket eden İslamcı siyasi geleneğe ilişkin kısa bir açıklama yapmakta yarar vardır. Türkiye’de ilk kez milliyetçi Yusuf Akçura’nın *Üç Tarz-ı Siyaset* makalesinde İslam birliği vurgusu ile kullanılan İslamcılığa, ideolojik bir ton yükleyerek ilk yer veren Ziya Gökalp’in *Üç Cereyan* makalesidir ¹⁸⁴. Özellikle Osmanlı’nın son dönemlerinde imparatorluğu oluşturan milletleri bir arada tutmak için kullanılan İslamcılık, dünya üzerinde Batılı devletlerin emperyalist saldırılarına karşın Müslüman aydınların sergiledikleri tepkiler ve geliştirdikleri alternatifler olarak tanımlanabilir ¹⁸⁵. Farklı zaman dilimleri ve ülkelerde değişik şekillere bürünen bir siyasi hareket olarak İslamcılık, Hz. Muhammed ve Sahabelerin yaşadığı *Asr-ı Saadet* dönemini model olarak alarak geri kalmışlığa alternatif üretmek üzere yola çıkmıştır. “Saf” dine geri dönerek güncel sorunlara ve ondan kaynaklanan geri kalmışlığa çözüm üretmek o sorunların kaynağı ve sebebi olarak görülen Batı düşmanlığını getirirse de birçok İslamcı yazar pozitivizme ve bilimsel anlayışa karşı değildir. Genç Osmanlılarla başlayıp sonraları Cemalettin Afgani ve Muhammed Abduh tarafından geliştirilen “İttihat-i İslam” (İslam birliği) düşüncesi İslam

¹⁸² Heywood, 2014, *a.g.e.*, s.79.

¹⁸³ Güler, a.g.e., ss.157-59.

¹⁸⁴ Michelangelo Guida ve Ömer Çaha, “İslamcılık”, *Dünyada ve Türkiye’de Siyasal İdeolojiler*, (Ed. Bircan Şahin, Ömer Çaha), Ankara: Orion, 2013, s.564.

¹⁸⁵ Yasin Aktay, “İslamcılık ve Bir Modern Melankoli: Eve Dön(Eme)Mek”, *Milel ve Nihal*, Cilt 5, Sayı 3, (2008), s.37.

dayanışması üzerine inşa edilmiştir. Aynı çizgi üzerinde İngilizler'in Mısır'daki etkinliklerine reaksiyon olarak kurulan İhvan – Müslüman Kardeşler hareketi ile “Haçlılar, Siyonistler ve komünistler” düşmanlığı üzerine bina edilen Seyyid Kutup'un radikal ve uzlaşmaz İslamcılık anlayışı sonraki dönemde silahlı-silahsız birçok grubu etkilemiştir. İran'da Şahı deviren İran İslam Devrimi ve İhvan çizgisi, Pakistan, Tunus ve Cezayir'de İslamcı hareketleri etkilemiş bir çoğunda kanlı çarpışmaların yaşandığı derin izler bırakmıştır¹⁸⁶.

1.1.3.4.2.7. Türkiye’de Muhafazakarlık

Türkiye’de çoğunlukla “tutuculuk” ve din çağrışımlı bir anlamla sentezlenerek kullanılan muhafazakarlık, ülkeye özgü koşullardan dolayı İslamcılıkla iç içe geçmiş olmasına rağmen özellikle Cumhuriyet’ten sonra dinsel kaynaklı karşı duruş anlamında benzeşmeler de gelecek tahayyülü başta olmak üzere ayrıldıkları noktaların varlığı da yadsınamaz¹⁸⁷. Özellikle tek parti iktidarı boyunca pozitivist anlayışla toplumsal geriliğin ve çöküşün nedeni olarak kabul edilen din ve geleneksel kültüre aşırı bağlanmayla paralel taassup (bağnazlık) yorumlanması İslamcılarının da kendilerini muhafazakar olarak ifade etmelerine neden olmuştur¹⁸⁸.

Genel olarak insan aklına güvensizlik üzerine inşa edilen muhafazakarlık, Kemalizm’in aklın gücüne önem veren modernleşme anlayışı ve ulus-devlet inşa sürecinde tarih, din ve dil konusunda yapılan çalışmalar karşısında şüpheli, tepkisel ve eleştireci olmuşlardır. Türk Tarih tezi ile Türklerin kökenlerini İslam öncesi Orta Asya’da arayan ya da dil konusunda Latin harflerine geçişi uygarlık değişiminin simgesi olarak gelenekten kopuş olarak gören muhafazakarlar uygulanan laiklik politikalarını bir nevi “sivil din” olarak algılamışlardır¹⁸⁹. Çok Partili siyasi hayata geçişe kadar ülkedeki İslamcılık faaliyetleri ise takipçilerine siyasetten uzak durmayı öğütleyen ve mutlaka iyi bir eğitimle ortaya çıkacak bir “altın nesil” hedefleyen Said Nursi ile devletin Diyanet İşleri ve İmam Hatip okullarına karşı duran ve alternatif olarak Kur’an kursları ile sivil din eğitimini

¹⁸⁶ Guida, Çaha, a.g.e.,s s.578-97.

¹⁸⁷ Murat Sezik, “Muhafazakâr Siyaset İdeolojisi ve Türkiye’de Muhafazakârlık”, Iı. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi, Bursa, 2013, s.7-8.

¹⁸⁸ Akıncı, a.g.e., ss.141-47.

¹⁸⁹ Hamit Emrah Beriş, “Nostalji, Muhafazakârlık ve Türkiye”, *Muhafazakâr Düşünce*, Sayı 25-26, (2010), ss.54-55.

savunan Süleyman Hilmi Tunalı'nın faaliyetleri ile sınırlıdır ¹⁹⁰. Buna karşılık Cumhuriyet döneminin laik eğitimi ile yetişen Necip Fazıl Kısakürek'in Büyük Doğu dergisi ile Nurettin Topçu'nun Hareket dergisi 1960-70'li yıllarda muhafazakar çevrelerde etki uyandıran İslamcı yayınlar olarak kabul edilmektedir ¹⁹¹.

1.1.3.5. Anarşizm

Bireysel ve toplumsal özyönetime dayalı, özgürlüğü merkeze alan bir toplumsal düzenin savunucusu anarşizm, Türkiye'de ve Dünya'da çoğu zaman güç, şiddet, terörizm, baskı, zorlama ve Vandalizm gibi olumsuz anlamlar üzerinden anılmaktadır. Dünyanın bugünkü toplumsal düzeninin yıkılıp yeniden farklı temeller üzerine inşa edilmesini savunan anarşizm, mevcut siyasi yapıya karşı olmasıyla anti-politik kabul edilir ¹⁹². Her ne kadar kapsayıcı ve tek bir tanımını yapmak mümkün olmasa da anarşizm kurumsal bir otorite ve iktidara bağlı kalmaksızın yaşayan bir insanın durumunu anlatmak için kullanılmaktadır ¹⁹³. Ward'a göre herhangi bir toplulukta zenginler ile yoksullar arasında var olan uçurum ve yoksulların, ortak mirastan pay almak için neden çarpışmak zorunda kaldıkları anarşizmin ortaya çıkma sebeplerindedir. Özellikle "Fransız Devrimi'nin nihai sonucundan sonra ortaya çıkan 'yanlış giden neydi' sorusunun radikal bir cevabıdır ¹⁹⁴.

Tarihsel kökleri için Taoist ve Budist düşünceyle kurduğu bağ ile Çin'e ya da Antik Yunan'ın Sniklerine veya İngiltere İç Savaşı'ndaki Kazıcılar'a referans verilse de modern anarşizm 19. yüzyılın modern sosyalist hareketinin içinden doğmuş bir akımdır. Ward'a göre Fransız devrimi sonrasında, yüzyıllardır süren sömürü ve zulmü ortadan kaldırma şansını ele geçiren işçilere ve köylülere öncelikli işin merkezi bir devlet gücü oluşturmaya çalışan yeni politikacı sınıfın ihanet ettiğini iddia eden anarşistler asıl sorunun devletlerin muhaliflerini acımasızca izlemesi ya da ezmesi değil devletlerin tüm güç sahiplerinin

¹⁹⁰ Akıncı, a.g.e., ss.602-4.

¹⁹¹ Ahmet Vedat Koçal, "Türkiye'de Siyasal Değişme Bağlamında Küreselleşme Sürecinde Muhafazakârlığın Dönüşümü", I. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi, Bursa, 2013, s.23.

¹⁹² Foti Benlisoy, "Anarşizm, Gönüllü Düzene Övgü", *Modern Siyasal İdeolojiler: 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla*, (Ed. Birsen H Örs), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2007, s.353.

¹⁹³ Peter H Marshall, *Anarşizmin Tarihi: İmkansız İstemek = Demanding The Impossible: A History Of Anarchism*, (Çev. Yavuz Alogan), Ankara: İmge, 2003, s.25.

¹⁹⁴ Colin Ward, *Anarşizm*, (Çev. Hakan Gür), Ankara: Dost Kitabevi, 2008, s.9.

ayrıcalıklarını koruması olduğunu iddia etmişlerdir ¹⁹⁵. Anarşist düşünce din, mülkiyet ve devleti özgürlüğün önündeki en büyük engeller olarak görür. Goldman'a göre din, insan aklının, mülkiyet insan ihtiyaçlarının, hükümet de insan davranışlarının hakimi olarak, insanın köleliğinin kalesi ve onun getirdiği her türlü korkuyu temsil etmektedir ¹⁹⁶. Kilise ve devlete, ayrıcalıklı sınıflar oluşmaya başladığında dayandıkları siyasi güç olarak karşı çıkan anarşistler devlete, yasa ile meşrulaştırılmış tüm imtiyazların ve diğer insanlar üzerinde haklarla donatılmış baskın bir sınıf haline gelmesinin güvencesini oluşturan bir kurum olarak bakmaktadırlar ¹⁹⁷.

Sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan ve toplumsal hayatın tamamına etki etmeye başlayan modern devlet ve kapitalizmin gelişmesiyle giderek artan mülksüzleşme ve diğer olumsuz koşullar anarşizme yön veren tarihsel kişilerin sahneye çıkmasına neden olmuştur. İlk olarak sistematik modern anarşist teorinin öncülerinden kabul edilen William Godwin, hükümetlerin ahlaklı öz-yönetimi birçok yolla yok ettiklerini ancak bilimin ilerlemesi ile insanın düşünsel hamlığı içindeyken gerekli bir kötülük olan devletlerin, insanın özünde rasyonel olan doğası nedeniyle zamanla gereksiz bir kötülük haline geleceğini savunmaktadır ¹⁹⁸. Anarşizmi etkileyen bir diğer düşünür olarak serbest rekabet rejiminde sürekli bir şey elde etmeye şartlandırılan bireyin aşağılayıcı bir maddeciliğin esiri olduğunu ileri süren Max Stirner, emeğin örgütlenmesi ile insana kendini gerçekleştirebilmesi için gerekli zaman ve imkanın ortaya çıkacağını savunmaktadır ¹⁹⁹. Kendini anarşist olarak tanımlayan ve hayatını anarşizmin yaşanabilir bir öğretisi olması için mücadele ederek geçiren Pierre-Joseph Proudhon ise, adaletin doğrudan ahlaki bir güç olarak ortaya çıkarılmasının önündeki engel olan devletin kaldırılmasını savunmaktadır. Ancak devlet ortadan kaldırılırken şiddet ve devrime başvurulması, amaçlar kadar araçların da önemli olduğunu savunan Proudhon'a göre başka bir adaletsizliğe yol açar ²⁰⁰. Edebi ve

¹⁹⁵ Ward, *a.g.e.*, s.10.

¹⁹⁶ Emma Goldman, *Anarşizm Neyi Savunur?*, (Çev. Derya Kömürcü), 2012, s.16.

¹⁹⁷ Peter Kropotkin, *Anarşizm: Başlangıcı, İdeali ve Felsefesi*, (Çev. Elif Günçe), İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, 2006, s.131.

¹⁹⁸ George Crowder, *Klasik Anarşizm: Godwin, Proudhon, Bakunin ve Kropotkin'in Politik Düşüncesi*, (Çev. Sinan Altıparmak), İstanbul: Öteki Yayınevi, 2007, s.95.

¹⁹⁹ Ümit Aktaş, *Anarşizm*, İstanbul: Okur Kitaplığı, 2012, s.109.

²⁰⁰ Aktaş, *a.g.e.* s.114.

teorik açıdan zayıf kabul edilse de bir eylem adamı olarak anarşizm tarihinde önemli bir yeri olan Mihail Bakunin, Marksist sosyalizmin otoriter içeriğine karşı Enternasyonal içinde Marx ile girdiği mücadelede sosyalizmin özgürlükçü ve otoriter kavranışı arasındaki uzlaşmaz farkların ortaya çıkmasına katkı sağlamış ve önderlik ettiği grupla tarihsel anarşist hareketin çekirdeğini oluşturmuştur²⁰¹. Bakunin’cileri işçi hareketi içinde anlaşmazlık ve bölücülük tohumları saçmakla suçlayan Marx ve Engels, proletaryanın zaferinin en önemli koşulu olan birlik duygusuna karşı olmakla zayıflattıklarını ileri sürmüşlerdir²⁰². Mülkiyetin, açlığın ya da yokluğun olmadığı bir altın çağ hayalinin savunucusu Pyotr Alekseyeviç Kropotkin ise, evrim sürecinde insanoğlunun dayanışma ve işbirliğinin önemini gösteren “karşılıklı yardım” düşüncesiyle anarşizme bilimsel bir temel kazandırmaya yönelmiştir²⁰³.

19. yüzyıl sonları 20. yüzyıl başlarında devrimci mesleki örgütlenme biçimi olarak sendikacılığın popüler hale gelmesiyle Avrupa’nın bir kısmı ile Latin Amerika’da önemli sendikaları yöneten anarşistler dünyada belki de en çok karşılık buldukları zamanları yaşamışlardır. Ancak hiçbir zaman ulusal düzeyde etkili bir siyasal ideoloji olmayı başaramadıkları için herhangi bir insan topluluğu ya da millet anarşist ilkelere göre oluşturulmuş bir düzeni yaşamamıştır²⁰⁴. Lokal olarak en son kitlesel hareket İspanya İç Savaşı sırasında bazı bölgelerde oluşturulan alternatif örgütlenme biçimlerinde anarşist düşünce sisteminden etkilenen toplumsal örgütlenmelerde görülmüştür²⁰⁵.

²⁰¹ George Woodcock, *Anarşizm: Bir Düşünce Hareketinin Tarihi = Anarchism :A History Of Libertarian Ideas And Movements*, (Çev. Alev Türker), İstanbul: Kaos Yayınları, 2009, ss.153-54.

²⁰² Karl Marx ve Frederich Engels, *Anarşizm Üzerine*, (Çev. Sevim Belli), Ankara: Sol Yayınları, 1999, s.18

²⁰³ Paul Avrich, *Anarşist Portreler*, (Çev. Osman Akinhay), İstanbul, Doruk Yayınları, 2012, s.76.

²⁰⁴ Heywood, 2007, a.g.e., s.200.

²⁰⁵ Benlisoy, a.g.e., s.360.

1.1.3.5.1. Anarşizmin Temel Öncülleri

Bir ideolojiyi incelerken onu etkileyen ana temalar ve büründüğü çeşitli şekillerle açıklamak, daha iyi anlaşılmasına olanak sağlayacaktır. İdeolojiler zamana ve bölgeye göre farklılıklar gösterirken onları kendi içinde etkileyen çeşitli düşünce gelenekleri barındırmaktadırlar. Bu bölümde anarşizmin ana temaları ve zaman içinde aldığı çeşitli görünüşleri incelenecektir.

1.1.3.5.1.1. Doğal Düzen ve Özgürlük

Anarşistler insan doğasının iyiliğine daha doğrusu insanın potansiyel iyiliğine inanırlar. Bu bakış açısından dolayı toplumsal, sosyal düzenin kanun, hukuk ve otoriteyle değil doğal ve kendiliğinden gerçekleşeceğine ilişkin iyimser düşünceye sahiptirler. İnsan doğasının iyiliğine, eğitim ve aydınlanma ile evrensel normlara uyma konusunda gönüllü olacak insanoğlunun kendi yaşamını düzenlemek açısından da istekli olacıklarına inanırlar²⁰⁶. İnsanları kötülüğe iten sebebi doğuştan günahkar olmalarında aramak yerine devletin ve insan doğasına aykırı kanun ve uygulamaların yozlaştırıcı etkisine gönderme yapan anarşizme göre devlet sorunların çözümü değil bizzat sebebidir. Anarşistler çoğunlukla liberal düşünürlerin çizdiği insanın arzularının önündeki bütün engellerin kalktığı “Negatif özgürlük” anlayışına mesafelidirler. Bunun temel nedeni, insanların doğal düzende mutlak anlamda özgürlerken bunun getirdiği zaafların devletlerin oluşumuna asıl neden teşkil etmesidir. Henüz devlet ortada yokken insanların kendi özgürlük sınırlarını genişletmek için diğerlerinin özgürlük alanlarına tecavüz etmelerinin sonucu ortaya çıkacak kargaşa ve vahşeti engelleyecek bir otoriteye ihtiyaç duymaları yani kurumsallaşmış siyasi iktidarı ve dolayısıyla devleti doğurması anarşistlerin özgürlük tanımını liberallerden ayırmaktadır. Bu anlamda özgürleşmeyi toplumsal kısıtlamalardan bağımsız olmak yerine kendi potansiyellerini gerçekleştirebilmesinin önündeki engellerin kaldırılması akıl, erdem ve rasyonellikle mükemmelleştirilmesini öngörürler²⁰⁷. Ulaşılmak istenen ülküsü her insanın ve her grubun özgürce yaşadığı bir toplum olduğunu belirten anarşizm, özgürlükten anlaşılması gereken şeyin entelektüel bir canavarlıktan çok, nasıl ve

²⁰⁶ Heywood, 2007, *a.g.e.*, s.239.

²⁰⁷ Benlisoy, *a.g.e.*, ss.361,362.

ne ölçüde özgür olmak istediklerini belirleyen insan ve grupların diğerlerinin haklarına müdahale etmeden çözümlenmesi üzerine düşünceler üretmektir²⁰⁸.

1.1.3.5.1.2. Anti-Devlet

Devlet, kurumsal açıdan, belli bir bölgede yerleşik olan ve bu amaçla sürekli bir örgütle donanmış egemen otoritedir²⁰⁹. Anarşistlere göre devlet kanun ve diğer araçları ile kamusal davranışı ve politik özgürlüğü kısıtlamakta, ekonomik ve sosyal hayatı düzenlemeye kalkmakta, özel hayata ve düşünceye burnunu sokmaktadır. Zorlayıcı otoritesi ile insanları mülkiyetlerinden, özgürlüklerinden hatta hayatlarından mahrum edebilen devlet cezalandırma tehdidi ile bireyleri vergi yoluyla soyan, zenginler ve ayrıcalıkların yanında olarak zayıfları ve yoksulları tehdit eden yıkıcı bir kötülük kaynağıdır²¹⁰. Bu bakış açısıyla anarşistlerin devlet ve her türlü otoritesinin ortadan kaldırılmasına yönelik iddiaları, çoğunlukla düzensizliğin ya da kaosun kutsanması olarak algılansa da anarşistler, düzenin yokluğuna değil bir yönetenin yokluğuna vurgu yaparlar. Anarşist toplum, hükümeti ve yöneteni olmayan, baskıyla değil gönüllülük temelinde bir araya gelmiş grupların oluşturduğu sağduyu ve ahlak kuralları ile düzenlenen bir toplum düşüncesidir²¹¹.

1.1.3.5.1.3. Anti-klerikalizm

Devlete düşman anarşist gelenek için din, devletin otoriter yapısını desteklediği için önemli kabul edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında anarşistler 19. yüzyılda devlete karşı gösterdikleri muhalefette çok daha fazlasını kiliseye karşı göstermişlerdir²¹². İnsanların din yoluyla köleliklerinden memnun olmayı öğrendiklerini ileri süren anarşistlere göre vicdana ve akla hükmetme, iradeyi uysallaştırma ve insanı ele geçirme dinsel hakikatin temelini oluşturmaktadır²¹³. Dinsel inanışlar, dini otorite kaynakları tarafından belirlenen iyi ve kötü

²⁰⁸ Paul Feyerabend, *Anarşizm Üzerine Tezler: "Kaldırımın Altında Kum Vardır Dizisinden"*, (Çev. Ekrem Altınsöz), Ankara: Öteki Yayınevi, 2000, s.18.

²⁰⁹ Renaud Denoix De Saint-Marc, *Devlet*, (Çev. İsmail Yerguz), Ankara: Dost, 2009, s.7.

²¹⁰ Heywood, 2007, a.g.e., s.237.

²¹¹ Benlisoy, a.g.e., s.362.

²¹² Heywood, 2007, a.g.e., s.241.

²¹³ Crowder, a.g.e., s.122.

standardına uymayı emrettiğinden bireyleri etik değerlendirmelerden ve ahlaki özerklikten mahrum bırakmaktadır²¹⁴.

1.1.3.5.1.4. Bireyci Anarşizm

Anarşizmin liberal fikirlerden etkilenen kolu olarak bireyci anarşizm içinde toplum organik bir bütün değil ayrı ve egemen bireylerin hiçbir inanca, doktrine ve yasaya karşı sorumluluğu olmadığını savunmaktadır²¹⁵. Bireyi ahlaki evrenin merkezine yerleştiren egoizm, en iyi yönetimin hiç yönetim olduğu iddiası ile toplumun isteklerine kayıtsız kalarak doğru bildiğini yapmasını öğütleyen liberteryenizm ve güvenlik güçlerinden hapisanelerin özelleştirilmesine kadar serbest piyasa liberalizminin sınırlarını daha da genişleten anarko-kapitalizm ile kolektivist anlayıştan ayrışır²¹⁶.

1.1.3.5.1.5. Kolektivist Anarşizm

Sosyalizmden beslenen kolektivist anarşizm, Kropotkin'in "karşılıklı yardım" tarifinde kendini bulan insanın sosyal dayanışma kapasitesine vurgu yapmaktadır²¹⁷. İlkel ve barbar toplumda avlanma ve tarımın gelişmesinde toplu olarak yapılmasına atıf yapan kolektivist anarşistlere göre karşılıklı yardımlaşma ve işbirliği hayatın her alanına nüfuz eden karşılıklı bir bağımlı ilişkiler ağını biçimlendiren bir topluluk kültürünü kaçınılmaz kılmaktadır²¹⁸. Gönüllülük esası ile yürüyen, herhangi bir otoritenin etkisine gerek duyulmayan, tarafların yararına ve uyumuna dayanan değiş tokuş sistemi önerisi olan ortakçılık, arzu edilen yeni toplumun öğrenildiği bir okul olarak tanımlanan anarko-sindikacılık ile sosyal ve ekonomik hayatın komünal örgütlenmeyle çözülmesini öneren anarko-komünizm anarşizmin kolektivist anlayışının temellerini oluşturur²¹⁹.

²¹⁴ Heywood, 2007, *a.g.e.*, s.242.

²¹⁵ Benlisoy, "a.g.e.", s.370.

²¹⁶ Heywood, 2007, *a.g.e.*, ss.250-53.

²¹⁷ A.g.e, s.244.

²¹⁸ Crowder, *a.g.e.*, s.174.

²¹⁹ Heywood, 2007, *a.g.e.*, ss.245-48.

1.1.3.5.1.6. Türkiye’de Anarşizm

Her ne kadar diğer ideolojiler gibi anarşizm de Osmanlı Devletinin son döneminde bu topraklara girmişse de 1980’li yıllara kadar anarşizmin literatür ve eylem anlamında kayda değer çok fazla örneği bulunmamaktadır. Merkezi otoriteye karşı direnen eşkiya geleneğinde ya da Türkmen ayaklanmalarında klasik anlamda anarşizmin izlerini arayanlar olsa da ²²⁰ 1980 öncesi sol anlayışın bireye, özgünlüğe ve bireysel inisiyatife değer vermeyip onu baskılayan yüzü Zileli’ye göre o dönemi yaşamamış yeni genç neslin bile anarşist fikirlere ilgi duymasının başlangıcı olmuştur. 1981’de Almanya’da yayımlanan Türkçe *Anarko* dergisi, 1986’da yayımlanmaya başlayan *Kara* dergisi ve onu takip eden *Efendisiz*, *Ateş Hırsızı* ve *Siyahi* dergileri Türkiye’de kendini soldan ayıran anarşist düşüncenin kendine yer bulduğu yayınlar olmuştur²²¹.

Bu çalışma kapsamında çeşitli siyasi hareketler içinde anarşizm izleri görünmesinin Türkiye’nin ileri ki yıllarda daha çok anarşizmle yüzleşeceğini göstermektedir. Şöyle ki; “İktidar Allah’ındır” sloganıyla oy vermeyi reddeden İslamcı grupların, “vicdani ret” ile askere gitmeyi kabul etmeyen bireylerin, klasik medeni hukuk düzenlemelerine karşı olmaları ile LGBT’li bireylerin, radikal çevreci eylemleri ile ekolojistlerin, “sivil itaatsizlik” ve “öz yönetim” kavramlarını daha sık kullanmaya başlayan Kürt siyasi hareketinin bir bütün olarak anarşizm denilmesine bile çeşitli yönleri ile önümüzdeki yıllarda anarşizm kavramını daha sık duyacağımızı göstermektedir.

1.1.3.6. Feminizm

En kısa haliyle haksız, eşitsiz ataerkil iktidara (partiyarka) isyan anlamına gelen feminizm, cinsiyetleri nedeniyle hayata yapılandırılmış olarak dezavantajlı başlayan kadınların, evde, işte, sekste, aşkta, gelenekte ve toplumun bakışındaki eşitsiz konumunun düzeltilmesi mücadelesi olarak tarif edilebilir. Ana amacı cinsiyet eşitsizliğini sona erdirmek olmakla birlikte aynı zamanda ırk, etnik ve diğer eşitsizlik biçimleriyle mücadele ederek dinamik ve karmaşık bir ideolojinin ortaya çıkmasına neden olan bir harekettir ²²².

²²⁰ Nafiz Tok, Ahmet vedat Koçal, “Anarşizm”, *Dünyada ve Türkiye’de Siyasal İdeolojiler*, (Ed. Ömer Çaha, Bircan Şahin), Ankara: Orion, 2013, s.437.

²²¹ Gün Zileli. “Türkiye’de Anarşizm” <http://www.gunzileli.com/2007/11/08/Turkiyede-Anarsizm/> Erişim Tarihi: 31.05.2019

²²² Leon P. Baradat, *Political Ideologies: Their Origins And Impact*, 8. Ed Upper Saddle River, N.J: Prentice Hall, 2003, s.284.

Tarih boyunca kadınların baskı gördüğü ve ikincilliğe mahkum edildiği iddiasını dillendiren Şişman'a göre ister kadınların erkeklerle eşitliğinden yola çıkan liberal bir görüşe sahip olsun, isterse kadınların erkeklerden farklılığı üzerine yaslanan kültürel görüşü benimsesin, bir feministe göre insanlık tarihi, bir kadın düşmanlığı tarihinden ibarettir²²³.

Tarihsel köklerini Romalılara karşı zafer kazanan ilk kraliçe Boadicea'ya, Britanya hükümdarı I. Elizabeth'e, Antik Yunan dünyasının şairi Sappho'ya ya da Meksikalı şair Juana İnes'e kadar götüren görüşler varsa da diğer modern ideolojiler gibi feminizm de 19. yüzyılda kitlesel bir nitelik kazanmıştır²²⁴. Erken dönem modern feminist hareketin amacı, kadınların erkekler tarafından denetlenmesi gereken zayıf ve mantıktan yoksun varlıklar oldukları yönündeki yaygın sosyal görüşe meydan okumaktı. 1642'de birbirinden farklı işlerde çalışan yoksulluk içindeki kadınlar topluca ayaklandı ve Londra'ya yürüyerek Lordlar Kamarası'na dilekçe verdiler. Yasaların onları çalışan bireyler olarak dikkate almasını ve işçi sınıfı koşullarının iyileştirilmesini istiyorlardı²²⁵. 1792'de Mary Wallstonecraft'ın kaleme aldığı "A Vindication of The Rights of Woman" adlı kitap aydınlanma düşüncelerinin kadınların durumuna uyarlanmış hali olarak modern feminizmin temeli kabul edilmektedir²²⁶.

²²³ Nazife Şişman, "Emanet'ten "Mülk'e: Kadın Bedeninin Yeniden İnşası, Çağaloğlu, İstanbul: İz Yayıncılık, 2003, s.91.

²²⁴ Watkins, Susan Alice, Marisa Rueda,, Marta Rodriguez, *Feminizm Yeni Başlayanlar İçin*, (Çev. Özlem Arıkan), İstanbul: AD Yayıncılık, 1996, ss.6-10

²²⁵ Cathia Jenainati, Judy Groves, *Feminizm*, (Çev. Duygu Akın), İstanbul: NTV Yayınları, 2014, ss.9-11.

²²⁶ Watkins Vd., *a.g.e.*, s.17.

1.1.3.6.1. Feminizmin Temel Öncülleri

Bir ideolojiyi incelerken onu etkileyen ana temalar ve büründüğü çeşitli şekillerle açıklamak, daha iyi anlaşılmasına olanak sağlayacaktır. İdeolojiler zamana ve bölgeye göre farklılıklar gösterirken onları kendi içinde etkileyen eşitli düşünce gelenekleri barındırmaktadırlar. Bu bölümde feminizmin ana temaları ve zaman içinde aldığı çeşitli görünüşleri incelenecektir.

1.1.3.6.1.1. Cinsiyet ve Siyaset

Şişman'a göre 17. yüzyıldan günümüz post modern feminizmine kadar geçen tarihi süreçte feminizm, bir şemsiye görevi görerek altında birçok farklı düşünce ekolünü barındırmıştır²²⁷. Eşitliğe genelde sempati ile baktığı için liberalizm, sosyalizm, postmodernizm ve psikanaliz gibi farklı düşünce akımları içinde gelişen feminizmin, Ramazanoğlu'na göre hiyerarşik bir politik örgütlenmeyi reddettiği için politik stratejisini oluşturacak bir otorite kaynağı da yoktur. Özgürleşme için izlenmesi gereken doğru yönü belirleyen bir parti olmadığından özgürleşmeye yönelik feminist bir parti çizgisi de yoktur²²⁸.

1.1.3.6.1.2. Ataerkillik (Patriyarka)

Weedon'a göre "ataerki" kadın çıkarlarının erkek çıkarlarına tabi kılındığı güç ilişkileridir. Bu güç ilişkileri cinsel iş bölümü ve üremenin toplumsal örgütlenmeden başlayıp yaşanan dişilik normlarının içselleştirilmesine dek birçok farklı biçime bürünmektedir. Ataerki güç biyolojik cinsel farklılıklara atfedilen sosyal farklılıkların üstüne yaslanmaktadır²²⁹. Baba figürünün aile içinde temsil ettiği üstünlüğün yaşamın tüm diğer alanlarında erkek egemenliğini sembolize ettiğini düşünen feministler, ataerki ailenin hayatın tüm alanlarında erkek hakimiyeti ürettiğini ileri sürerler²³⁰. Ataerki ilişkilerle oluşturulan toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel koşullar kadını, her şeyden

²²⁷ Şişman, *a.g.e.*, s.91.

²²⁸ Caroline Ramazanoğlu, *Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri*, (Çev. Mefkure Bayatlı), İstanbul: Pencere Yayınları, 1998, s.231.

²²⁹ Jenainati ve Groves, *a.g.e.*, s.4.

²³⁰ Heywood, 2007, *a.g.e.*, s.296.

önce erkeğin hükümran özne konumunu rahatlıkla elde edebildiği koşullara zemin olma işlevine mahkum etmiştir²³¹.

1.1.3.6.1.3. Toplumsal Cinsiyet

Kadının fiziksel ve anatomik yapısının toplum içinde ikincil ve evcil bir rol oynamaya elverişli olduğunu savunan muhafazakar düşünceye karşın feministler cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasına keskin bir çizgi çekerek biyolojinin kader olduğu düşüncesine karşı çıkmışlardır. Toplumsal cinsiyet, kültürel bir tanım olarak toplum tarafından kadına ve erkeğe biçilen rollerin suni olarak yapılandırılmış halidir²³². Özellikle postmodern feministler tarafından toplumsal eşitsizliğin meşrulaştırıcı bir temeli olarak görülen toplumsal cinsiyet doğuştan gelen bedensel farklılıklara bağlanmadan kadın ve erkek kavramlarının sosyal olarak inşa edildiğini iddia ederler ve bu görüşü “nerede toplum varsa orada toplumsal cinsiyet vardır” varsayımı ile pekiştirirler²³³. Berktaş’a göre kadına ilişkin algılama değişikliğinin erkekler üzerinde güçsüzleştirici bir etkisi vardır. Geleneksel olarak kadınların doğal olarak daha aşağıda kabulüne dayanan erkeklik kavramı; kadınların kazandığı her yeni özgürleşme karşısında kendini daha güçsüz ve daha az ‘erkek’ hissetmelerine dönüşmektedir²³⁴.

1.1.3.6.1.4. Kamusal ve Özel Hayat Ayrımı

Aile ve kişisel ilişkilerin “özel hayatın” parçası olduğu, siyasi partilerin, baskı gruplarının ve kamusal tartışmaların “kamusal hayat” içinde gerçekleştiği görüşüne karşı çıkan feministler, sosyal çatışmanın olduğu her yerde siyaset olduğunu ileri sürmüşlerdir²³⁵. Bu açıdan bakıldığında kadına baskı hayatın her alanında meydana geldiği gibi çoğunlukla ailenin içinde gerçekleştiği düşünülebilir. Toplum tarafından kadınlara kendilerine ait bir evren olarak sunulan aile, kadının kendisi gibi doğal olarak gözüke de kültürel olarak yaratılmıştır. ‘Gerçek’ kadın ve ‘gerçek’ aile, huzur ve bolluk imgeleri

²³¹ Meyda Yeğenoğlu, *Sömürgeci Fantaziler: Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark*, İstanbul: Metis, 2003, s.140.

²³² Heywood, 2007, a.g.e., ss.297-298.

²³³ Zekiye Demir, *Modern ve Postmodern Feminizm*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1997, s.120.

²³⁴ Fatmagül Berktaş, *Tarihin Cinsiyeti*, 1. Basım Beyoğlu, İstanbul: Metis, 2003, s.155.

²³⁵ Heywood, 2007, a.g.e., s.294.

olmasına rağmen birçok toplumda her ikisi de şiddetin ve çaresizliğin yuvası olabilmektedir²³⁶.

1.1.3.6.2. Feminizm Türleri

1.1.3.6.2.1. Liberal Feminizm

Doğal haklar geleneğinden gelen, kadınların birer vatandaş olarak erkeklerle aynı temel haklara sahip birer insan olduklarını öne süren²³⁷ Liberal feminizm felsefi olarak bireyciliğe dayanmaktadır²³⁸. Daha çok gelişmiş ülkelerdeki orta sınıf kadınlara hitap eden ve çoğunlukla ilk dalga feminizmi özellikle de ABD'deki kadın hareketini etkileyen liberal feminizm, geniş bir eğitim ve kariyer fırsatından faydalanmak, erkek ve kadın arasındaki rekabeti eşitlemek ve kadının kamusal hayata katılım hakkını genişletmeyi amaçlamaktadır²³⁹.

1.1.3.6.2.2. Sosyalist Feminizm

Cinsiyetler arasındaki eşitsiz ilişkinin kaynağının sosyal ve ekonomik kurulu yapının bizzat kendisi olduğunu ileri süren sosyalist feministlere göre hiçbir ani sosyal değişim ya da devrim kadına gerçek bir özgürlük umudu vermez²⁴⁰. Cinsiyet rollerine ilişkin baskının kişiler arası ve aile içi ilişkilerde nasıl yansıtılıp pekiştirildiği konusunda işçi örgütleri ve sol partilerdeki ilerici erkekler, kurtuluş hareketleri ve partilerin çevresinde bazen yıpratıcı bazen verimli kesintisiz bir diyalog kuran²⁴¹ sosyalist feministler kadının ev içi emeği ve yabancılaşması konusundaki görüşleri ile ayırt edici bir özellik kazanmışlardır.

²³⁶ Juliet Mitchell, *Kadınlar: En Uzun Devrim*, (Çev. Günseli İnal), İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006, s.2.

²³⁷ Josephine Donovan, *Feminist Teori: Amerikan Feminizminin Entelektüel Gelenekleri*, (Çev. Bora Aksu, Meltem Ağduk Gevrek, Fevziye Sayılan), İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s.23.

²³⁸ Heywood, 2007, *a.g.e.*, s.304.

²³⁹ Şükrü Karatepe, *Siyasi İdeolojiler*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2011, s.182.

²⁴⁰ Heywood, 2007, *a.g.e.*, s.307.

²⁴¹ Watkins Vd., *a.g.e.*, s.123.

1.1.3.6.2.3. Radikal Feminizm

Asıl sorunu ataerkillik olarak gören radikal feminizm, 1960 ve 70'li yıllarda ataerkilliğin etkisini sadece kamusal hayat, siyaset ya da ekonomide değil tüm kişisel, sosyal ve cinsel durumlarda bulmaya çalışmıştır²⁴². Her ne kadar savundukları tezler daha önce dile getirilmiş olsa da radikaller bu tezleri hem sistematikleştirerek hem de kitlesel eylemlerle toplum üzerinde alışılmadık ve sarsıcı radikal bir etki yaratmışlardır²⁴³.

1.1.3.6.3. Türkiye'de Feminizm

Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı ile örgün eğitim alma, mirasa ortak olma, evliliklerin resmi şekle bürünmesi gibi kadının statüsünde köklü değişiklikler ve Kanun-i Esası ile kız ve erkek çocukları için ilköğretimin zorunlu hale gelmesi ile Osmanlı'da kadınlarda değişiklikler meydana getirmiş ve bu kadınlarla birlikte yetişen kadınların oluşturduğu bir kadın hareketi başlamıştır²⁴⁴. II. Meşrutiyet ile birlikte çok sayıda dernekle örgütlenen ve sadece kadınlardan oluşan yayınlarla da seslerini duyuran kadınlar erkeklerle toplumsal yaşam içinde eşitlik için mücadele etmişlerdir.

Cumhuriyet döneminin modern ve laik kadın yetiştirme anlayışı içinde özellikle Batı'dan ithal kanuni düzenlemeler ile kadının statüsünde meydana gelen köklü değişiklikler Osmanlı kadın hakları savunucuları Halide Edip ve Fatma Aliye gibi isimler tarafından Batı karşısı görüşler çerçevesinde değerlendirilip itiraz edilmiştir²⁴⁵. Cumhuriyet rejiminin kadın haklarına ilişkin bakışı ve çıkardığı yasalar, İslam düşüncesini ataerkil kültürel değerlerle yorumlanmasına, dinsel hukukun ve cinsiyetçi ayrımcı ahlaki kabulün yeni bir toplumsal yapı ve kültürel değerler dizgesi ile yer değiştirmesinin simgesi olmuştur²⁴⁶. Daha çok devlet tarafından kontrol edilen kadın hakları konusunda simgesel olarak yine de akılda kalan olayları hatırlayacak olursak; 1920 yılında Bakü'de toplanan 'Birinci Doğu Halkları Kurultayı'nda kadın haklarını temsilen Naciye Hanım konuşmuş,

²⁴² Heywood, 2007, a.g.e., s.310.

²⁴³ Serpil Çakır, "Feminizm: Ataerkil İktidarın Eleştirisi", *Modern Siyasal İdeolojiler: 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla*, (Ed. Birsen H Örs), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2007, s.447.

²⁴⁴ Nezahat Altuntaş, "Feminizm", *Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İdeolojiler*, (Ed. Bican Şahin, Ömer Çaha), Ankara: Orion, 2013, s.376.

²⁴⁵ Altuntaş, a.g.e., s.379.

²⁴⁶ Necla Arat, *Feminizmin ABC'si*, İstanbul: Say Yayınları, 2010, s.85.

Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası üyesi kadınlar ilk kez 1921 yılında TKP üyesi Süleyman Salim Yoldaş'ın Ankara'daki bağında 8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar Gününü kutlamışlardır ²⁴⁷. Cumhuriyet döneminde siyasetle uğraşan kadınlar arasında ilk sivri isim 16 Haziran 1923'te Kadınlar Halk Fırkasını kuran Nezihe Muhittin'dir. 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası adayları olarak Suat Derviş ile birlikte Beyoğlu ve Beyazıt'ta seçime katılmalarına rağmen seçilememişlerdir ²⁴⁸.

1980'li ve 1990'lı yıllar ülkede kadın hareketinin kendini "feminist" diye adlandırmaktan çekinmediği yıllardır. Kadınların seslerini her platformda duyurduğu bu dönem "Mor Çatı", "Uçan Süpürge", "KADER" gibi etkili örgütlenmeler kurup kamuoyunda daha görünür hale gelmelerini sağlamıştır. 2000'li yıllara yaklaşırken ise feminist kadın hareketi dışında Kürt Kadınlarının, Kürt erkek ve Türk Kadınlara karşı farklı düşüncelerini, İslamcı Kadınların ise başörtüsü çerçevesinde kendi anlayışlarını ortaya koydukları ayrı kadın hareketleri ortaya çıkmıştır ²⁴⁹. Bazı farklı noktalarına rağmen yine de kadın hareketleri aile içi şiddet, eğitim, küçük yaşta evlilik, taciz ve töre cinayeti gibi birçok konuda ortak tutuma sahip bir görüntü çizmektedirler.

1.1.3.7. Diğer İdeolojiler

Demokrasi ve özgürlük karşıtı totaliter rejimlerin ortak tanımı haline gelmiş faşizm, doğa ve çevreyi merkeze alan ekolojizm, dine dayalı uzlaşmadan uzak fanatik siyasi mücadeleyi anlatan fundamentalizm gerek dünyadaki yaygınlıklarının az ve dönemsel olması gerekse ülkemizde siyasi hareketleri ve kitleleri etkilemede zayıf kalmaları nedeniyle geniş bir biçimde incelenmemiştir.

1.2. İdeolojik Körlük

İnsanlık tarihi boyunca birçok düşünür, doğanın biricik, benzersiz, nesnel gerçeğini algılamakta insanların farklı faktörlerin etkisiyle onu çarpıttığını ortaya koymuşlardır. İdeolojilerin nesnel gerçekliğin yerine öznel gerçekliği ikame eden fonksiyonu çok başarılı olmuş ve onun izleyicilerini tartışmasız bir şekilde ideolojik körlüğe sevk etmiştir.

²⁴⁷ Emel Akal, *Kızıl Feministler: Bir Sözlü Tarih Çalışması*, 1. Baskı İstanbul: İletişim Yayınları, 2011, ss.96-97.

²⁴⁸ Mustafa Tekin, *Kutsal, Kadın ve Kamu: Türkiye'de Aydın Kadınlara Göre Din ve Kadın*, 1. Baskı vezneciler, İstanbul: Açılımkitap, 2004, s.223.

²⁴⁹ Altuntaş, a.g.e., s.384.

Araştırmanın bu bölümünde tezin en temel sorunsalı olan gerçeğin algılanmasına ideolojik körlük türleri ve körlüğe etki eden (çarpıtma ve filtreleme sağlayan) yapısal unsurlar incelenecektir.

1.2.1. İdeolojik Körlük ve Çeşitleri

Bu çalışmada gözden geçirdiğimiz literatür ışığında ve elde ettiğimiz verilerle şu ana kadar net bir tanımı yapılmamış olan ideolojik körlük kavramını tanımlamak gerekirse; *“bireylerin, kişi, kurum, olay ve dünyayı değerlendirirken nesnel gerçeği aramak yerine kimliklerinin, önyargılarının, duygularının, psikolojik ve sosyal benliklerinin etkisi ile doğruluğu kanıtlanmamış verilerle ve ait oldukları sosyal, siyasal, kültürel ve ideolojik grupların, öğretilerin, inançların etkisi ile hareket etmelerine ideolojik körlük”* denir. Bu tanımı oluştururken ideoloji kelimesini kullanmamızın nedeni içerdiği siyasi tondan çok, dünyayı anlamlandırmada bireylere sunduğu hazır harita ve şablon fonksiyonudur. Her olaya uygulanabilen ve dışına çıkılmasının hoş karşılanmadığı kalıplaşmış harita, şablon ve önceden oluşturulmuş yollar, düşünce biçimi ve algılamanın dışına çıkılmasını zorlaştırmaktadır. Bu durumda var olan hazır şablonun dışındaki tüm verilere kendini kapatan bireyler doğal olarak körleşme yaşamaktadırlar. Kişilerin sadece kendi kanaatlerini destekleyecek haber ve verilere açık olmaları, bu kanaatleri çürüten bilgilere mesafeleri var olan körlük durumunu güçlendirmeye hizmet etmektedir. İdeolojik körlük diğer kişilerin, grupların, cinsiyetlerin, ırkların, inançların, politik ve sosyal düşüncelerin değerlendirilmesinde sanal bir gerçeğin etkisi ile nesnel gerçeğin ortadan kaybolmasına ya da kaybedilmesine yol açmaktadır. İdeolojik körlük gruplandırıldığında belli başlı dört şekilde sınıflandırılabilir. Bunlar;

1. İrk, Etnik ve İnanç Körlüğü
2. Cinsiyet Körlüğü
3. Romantik Körlük
4. Politik Körlük

1.2.1.1. İrk, Etnik ve İnanç Körlüğü

Olguları değerlendirmede nesnel gerçeklik yerine ait olunan ırk, etnik köken ya da inancın etkisi ile diğer ırk, etnik köken ya da inançların aleyhine doğruluğu kanıtlanmamış verilerle hareket etmeye “ırk, etnik ve inanç körlüğü” denir. Literatürde colorblindness (renk körlüğü) olarak geçen, “ırk, kültür ve etnisiteye bakılmaksızın olayları olabildiğince

eşit değerlendirerek ayrımcılığa son vermek”²⁵⁰ şeklinde olumlu bir anlamda körleşme üzerinden kullanılan tanım yerine olumsuz anlam yüklenerek bir tanım oluşturmanın nedeni, tüm bu çalışmada nesnel gerçekliğe ulaşmaya engel olan bariyer ya da filtrelere odaklanmamızdır. Bireysel kimliğin en güçlü parçaları olan ulusal ve dinsel kimlikler²⁵¹ olguların nesnel değerlendirilmesinde bireylerin akıllarına vurulmuş en sağlam prangalardır. Faşizm, milliyetçilik, fundamentalizm, etnik ayrımcılık vb. siyasal akımların doğmasında ve gelişmesinde en önemli uyarıcı olan ırk, etnisite ve dinler, ideolojinin en esnemez tanımlarını oluşturan duygulara hitap etme, mutlak bağlılığı ve sorgulamamayı beraberinde getirdiği için körlük olgusu doğal kabul edilmektedir.

Psikolojik açıdan değerlendirildiğinde etnik grubun ortaya çıkmasında en önemli etkenlerden birinin farklılık bilinci olduğunu ileri süren Usta, bir toplumdaki etnik gruplardan birinin kendini diğer gruplardan soyutlayarak onlara karşı toplumsal şiddet hareketlerine yönelebileceğini iddia etmektedir. Bu şiddet hareketlerini destekleyen fanatikleri harekete geçiren nedenin ise ideolojik sabit fikirlilik ve fanatizmle izah edilebileceğini öne sürmektedir²⁵². Bizden olmayana önyargı, hayatın her alanında ayrımcılığın doğmasına ve yaşamın bu duygu üzerinden şekillenmesine neden olmaktadır. İş hayatında etnik ayrımcılık konusunda çalışma yapan Lordoğlu ve Aslan, ayrımcılık çeşitlerini işe almamak, terfi ve kadro unvanı vermemek, işten çıkarmak, iş ortamında taciz edip işten uzaklaşmasını sağlamak, iş vermeyerek terk etmesini sağlamak, işyeri ortamını değiştirmek veya sürgün etmek ile işyerinde uzun süreli çalışmaya zorlamak veya sosyal güvencesiz çalıştırmak olarak sıralamaktadırlar²⁵³. Sadece iş hayatında değil yaşamın her alanında özellikle ırksal, etnik ve inanca dayalı önyargılar ötekiler için değişmez kalıp yargılar üretmektedirler. Roman yurttaşlar üzerine araştırma yapan Uğurlu, Türkiye’de kentsel dönüşümde öncelikli olarak romanların (çingenelerin) yaşadığı mahallelerin seçilmesinin temelinde onların istenmeyen unsurlar olarak görülmesinin ve kentsel

²⁵⁰ Jason Rodriquez, “Color-Blind Ideology And The Cultural Appropriation Of Hip-Hop”, *Journal Of Contemporary Ethnography*, Vol. 35, No. 6, Ara. 2006, s.645

²⁵¹ Muhittin Aşkın, Kimlik ve Giydirilmiş Kimlikler, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 10, Sayı 2, (2007), ss.216-217.

²⁵² Aydın Usta, “Etnik Şiddet Olgusu Üzerine Sosyo-Psikolojik Bir Değerlendirme”, *Polis Bilimleri Dergisi*, Cilt 11, Sayı 2, (2009), s.89,94.

²⁵³ Kuvvet Lordoğlu ve Mustafa Aslan, “Türkiye İşgücü Piyasalarında Etnik Bir Ayrımcılık Var Mıdır?”, *Çalışma ve Toplum*, Sayı 2, 2012, s.134.

mekanların onlardan arındırılması isteğinin yattığını öne sürmektedir. Uğurlu'ya göre bu dışlama önyargısının temelinde onları tanımak ya da toplumsal bir ilişkiyi deneyimlemekten çok toplum tarafından çeşitli şekillerde oluşturulmuş bir imgenin gerçeklik kabul edilmesi ve bu imgenin basın, edebiyat ve sanatla pekiştirilerek yeniden üretilmesi yatmaktadır ²⁵⁴.

1.2.1.2. Cinsiyet Körlüğü

En kısa haliyle cinsiyet temelinde ya da cinsiyetler arasında ayırım yapmamak olarak tanımlanabilecek cinsiyet körlüğünü (gender blindness), Avrupa Birliği'nin bir kuruluşu olan Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü "kadın-erkek rol ve sorumluluğunun kendisine özgü sosyal, kültürel, ekonomik ve politik bağlamlarda verildiğini ya da empoze edildiğini kabul etmede başarısızlık" olarak tanımlamaktadır²⁵⁵. Toplumsal cinsiyet körlüğü olan program, proje, politika ve tutumlar bu farklı rolleri ve ihtiyaçları dikkate almazsa, var olan durumu korur ve cinsiyet ilişkilerinin eşitsiz yapısını dönüştürmeye yardımcı olmaz. Toplum içinde bireylerin düşünme, hissetme ve davranış şekillerini cinsiyetlerine bağlayan kalıp yargılar bulunmaktadır. Bireylerin kadın ya da erkek olmalarından dolayı onlara politik, ekonomik, sosyal ve kültürel verili rol ve sorumlulukların yüklendiğini görememe ve bu durumun yarattığı eşitsizliği ortadan kaldıracak yaklaşımı göstermeme durumuna cinsiyet körlüğü denir. Cinsiyet körlüğü daha çok kadınların kamusal, sosyal, politik, kültürel hayatta ve iş dünyasında dışlanmalarına ya da eşit şanslara sahip olamamasına neden olmaktadır.

Kadınları kamusal alandan dışlamak sadece toplumsal cinsiyet körlüğünün bir sonucu değildir; aynı zamanda sınıf mücadelesinin de bir sonucudur. Bunun bir sonucu olarak, alt sınıfların kadınları kendilerini merdiven basamaklarında sadece erkeklerin değil kendilerinden daha iyi durumdaki kadınların da altında bulmaktadırlar ²⁵⁶. Kendi içinde çelişki gibi görünen bu durum kraliçe arı sendromu olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram kadınların kariyer hikayelerinde cinsiyetleri dolayısıyla yaşadığı haksızlıklar ve sıkıntılar olmasına rağmen, erkek egemen ortamlarda başarılı olan ya da statü ve pozisyon elde etmiş

²⁵⁴ Örgen Uğurlu, "Dönüşen Kentlerde Çingene Olmak: İzmit Örneği/Being A Gypsy In Transforming Cities: The İzmit Case", *Mülkiye Dergisi*, Cilt 37, Sayı 1, (2013), ss.70-71.

²⁵⁵ Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü <https://eige.europa.eu/Thesaurus/Terms/1157> Erişim Tarihi:11.06.2019

²⁵⁶ Henriette Dahan Kalev, "The Gender Blindness Of Good Theorists: An Israeli Case Study", *Journal Of International Women's Studies*, Sayı January 2003, (2003), s.129.

kadınların kendi hemcinslerine mesafe koyduklarını ve bilinçli olarak hayatı onlar için zorlaştırdıklarını ifade etmektedir ²⁵⁷. Daha çok çalışma hayatında kadınların kariyer yapmalarının ya da kariyerlerinde üst kademelere çıkmanın önündeki yapay engellemelere ise cam tavan sendromu denmektedir. Resmi olmayan ve görünmez bu engeller kadınların kendilerini çaresiz hissetmelerine ve mücadele etmekten vazgeçmelerine neden olmaktadır ²⁵⁸.

Cinsiyet körlüğü içerisinde incelenen bir diğer alan LGBT’li bireylere yönelik önyargı ve ayrımcılıktır. Eşcinsellik, biseksüellik ve transseksüellik gibi farklı cinsel yönelimleri veya kimlikleri bulunan insanlara yönelik olumsuz duygular, tutumlar ve/veya davranışları kültürel bir ideoloji bağlamında açıklayan görüşe göre ²⁵⁹ bu tür bir algılama yaşamın her alanında ayrımcılığa neden olmaktadır.

1.2.1.3. Romantik Körlük

Keskin “Taş Parçaları” isimli şiirinde “sözde kalır sevgilim, sözde kalır bütün sözler. Aşk çünkü, aşk çünkü kendine bir yol, bir ideoloji ister”²⁶⁰ derken ideoloji ile aşk arasında bir bağ kurmuştur. Aşk bir ideoloji olabilir mi? İki kişi arasında yaşansa da aşk da aynı ideoloji gibi karşısındaki kişiyi tanımlamak için kendiliğinden oluşmuş bir harita sunmakta mıdır? Kesin, kapalı, itaat isteyen, gerçeği gönüllü çarpıtmaya hazır geçici bir körlük mü? Aşk bir ideoloji olabilir ya da olmaz değil. Ancak ondan etkilenen taraftarları üzerinde yarattığı körleşmeye bakılacak olursa birçok açıdan benzer bir fonksiyonu yerine getirmektedir. Sadece aşk değil nefret de hoşgörü ve esnekliği azaltarak, aşk ile bağlı olduğuna toz kondurmayan, nefretse tümünden reddetme ile isminin geçmesine tahammülü ortadan kaldıran aklın ve mantığın devre dışı kaldığı bir durum yaratmaktadır. Aşk; itaat, kabullenme ve teslim olmanın, nefret; reddetme, inkar ve tahammülsüzlüğün hakim olduğu bir akıl körlüğü ortaya çıkarmaktadır²⁶¹. Bu bilgiler ışığında “bir olayın, durumun ve ya

²⁵⁷ Elif Baykal, “Sosyal Kimlik Teorisi Perspektifiyle Kraliçe Arı Sendromu”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 16, (2018), s.162.

²⁵⁸ Hatice Karakuş, “Kraliçe Arı Sendromu - Pembe Taciz”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, (2014), s.335.

²⁵⁹ Umut Şah, “Eşcinselliğe, Biseksüelliğe ve Transseksüelliğe İlişkin Tanımlamaların Homofobi ve LGBT Bireylerle Tanışıklık Düzeyi İle İlişkisi”, *Psikoloji Çalışmaları*, Cilt 32, Sayı 2, (2012), s.24.

²⁶⁰ Taş Parçaları <https://www.antoloji.com/Tas-Parcalari-Siiri/> Erişim Tarihi:11.06.2019

²⁶¹ Nefretin Gözü Kördür, Tıpkı Aşk Gibi <http://www.offcourse.com.tr/Tr/Blog/Nefretin-Gozu-Kordur-Tipki-Ask-Gibi> Erişim Tarihi: 11.06.2019

sürecin değerlendirilmesinde irrasyonel davranma biçimine ‘Romantik Körlük’ denir. Diğer bir anlatımla, bir duruma nesnel gözlükle değil tamamen öznel duygulanımlarla bakma ve anlama biçimidir. Romantik körlük bir nesneyi, bir kişiyi, bir inancı ya da ideolojiyi değerlendirirken bilgi, veri, akıl ya da mantığın bilinçli veya bilinçsiz dışlanarak sadece duyguların rehberliğine başvurulmasının yarattığı nesnel gerçeklik çarpıtmalarını ortaya çıkarmaktadır.

Öztürk, insanın korkularını yöneten beyindeki “amigdala bölgesinin” aşık olduğunda aktivitesinin azaldığını ve kişinin korkusuzlaşıp, gözünün hiç bir şeyi görmediğini ifade ederek, “aşkın gözü kördür” sözünün bilimsel olarak da doğru olduğunu iddia etmektedir²⁶². Aşık olduğunda salgılanan oksitosin hormonu bağlanmayı artırarak aynı zamanda stresle tetiklenen kortizol salınımını baskılayarak anksiyeteyi azaltması ve güven duygusu meydana getirmesi ile ²⁶³ aşık olunan kişiyi değerlendirmede çarpıtma ve körlük yaratmaktadır. Siyasi fanatizm ile lidere, partiye ya da ideolojiye aşk benzeri bir tutkuyla bağlı olan insanların bazen bu uğurda ölmek ya da öldürmek dahil her şeyi göze almasını tıp bilimi açısından değerlendiren çalışmalar yapılırsa körleşmenin sadece fikir sistemleri ile meydana gelmediğini belki de bunun belli ölçülerde fizyolojik ve biyolojik nedenlerle ortaya çıktığını öğrenme şansımız olacaktır.

Aşk ve ideolojinin, duygusal yoğunluk, heyecan, bağlılık ve sembolizm gibi özelliklerinden dolayı haz ve korku kaynaklı aşırı duygu içeriğiyle ortak bir sebebe dayanabileceğini iddia eden Şeker ²⁶⁴, psikanaliz bağlamında değerlendirdiği konuyu Freud’un ortaya koyduğu insanın iki temel dürtüsü, yaşam ve ölüm dürtüleri ile incelemiştir. Ayırıştırıcı, yıkıcı, ötekileştirici, saldırgan adeta düşmanına ölüm arzulayan ideoloji ile merhamet, muhabbet, sevgi gibi birleşmeye ve bir araya gelme arzusuna dayanan aşkın söylemsel, zihinsel ve duygusal benzerlikleri olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda yazar aşkı bastırılmış yasaklı sevinin geri dönüşü olarak değerlendirirken, ideolojiyi bastırılmış yasaklı yıkım içgüdüsünün geri dönüşü olarak tanımlamaktadır. Aşk iki kişi arasında yaşanan bir olgu olsa da taraflarının rollerini kişilerin dünyaya bakışları

²⁶² Aşkın Gözü Bilimsel Olarak Da Körmüş <http://www.star.com.tr/Yerel-Haberler/Askin-Gozu-Bilimsel-Olarak-Da-Kormus-176523/> Erişim Tarihi 11.06.2019

²⁶³ Gökçe Nur Say, Mahmut Müjdecı, “Oksitosin ve Psikiyatrik Bozukluklar”, *Psikiyatride Guncel Yaklasimler* Cilt 8, Sayı 2, 2016, s.104.

²⁶⁴ Emrullah Şeker, “Aşk ve İdeoloji Bağlamında Psikanalitik Söylem Çözümlemesi”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, (2017), ss.196-97.

yönlendirdiği için politiktir. Erkek egemen düzene karşı çıkan bir feminist kadın ile, otoriter, baskıcı patriarkayı savunan bir erkek hormonal olarak bir süre için diğerkende kendilerini rahatsız eden özelliklerini görmese bile sürdürülebilirliğinin önünde en büyük engel ideolojik farklılık olacaktır.

1.2.1.4. Politik Körlük

İnsan beyninin milyonlarca yıl süren evrimi sırasında doğada var olabilmek için geliştirdiği otomatik refleksler olarak tanımlanabilecek önyargıların sadece sosyal hayatta değil siyasi kararlarında da etkili olmaması mümkün gözükmemektedir. En geniş açıyla bakıldığında siyasi önyargılar, insanların kendi siyasi grupları lehine veya kendi ideolojik temelli inançlarını olumlu bir şekilde dile getirecek şekilde düşünme veya hareket etme eğilimi anlamına gelmektedir. Ancak insanların önemli bir kısmı siyasi/ideolojik yakınlıklarının yargılarını veya davranışlarını etkilediğinden habersizdirler. Farkında olmadan bireyler kendi siyasi grubunu veya görüşlerini destekleyen bilgileri seçici olarak hatırlayıp, siyasi rakip olarak gördüğü parti, lider ve kişilerin yargılarını ve davranışlarını kendisi gibi düşünenlere göre daha olumsuz biçimde karşılarlar²⁶⁵. İdeoloji, bilinçaltının bilinçli davranışlarla birleştiği bir ortak alan olarak özellikle politik anlamda gerçeğin kendisi olarak algılanan düşünce ve inançlarda tabi olunan grubun zaafalarını ortadan kaldırmaya yarayan bilinçaltının yarattığı illüzyonlar toplamıdır²⁶⁶. İnsanlar özellikle siyasi argüman ve kanıtları değerlendirirken mevcut siyasi görüşlerini pekiştirenleri desteklemek ve görüşlerine aykırı olanları küçümsemek konusunda önyargılı olma eğilimindedirler. Çünkü “İdeolojiler kanıt gerektirmez, kuşkuyu kabul etmez, neyin iyi, neyin kötü, neyin doğru, neyin yanlış, neyin güzel, neyin çirkin olduğunu açık ve seçik bir biçimde belirtir. Belirttiği an bir değerler sıralaması, kültürel-sosyal-siyasal tercihler ‘merdiveni’ sunar. O ideolojiye inananlarca bunun dışına çıkılmaz. Çıkıldığı an ‘onlar’dan biri olunur”²⁶⁷. İnsanlar, ideolojiler aracılığıyla yaşamda kendilerini koydukları yeri ve gerçek ilişkilerini değil onları kendi görüş açısıyla tarif ederler. İnsanların kendi dünyaları ile olan ilişkiyi simgeleyen ideoloji günlük ilişkileri belirleyen imgesel bir durumdur²⁶⁸.

²⁶⁵ Ditto, Peter H. Vd., “At Least Bias Is Bipartisan: A Meta-Analytic Comparison Of Partisan Bias In Liberals And Conservatives”, *Perspectives On Psychological Science*, Cilt 14, Sayı 2, (2019), s.93.

²⁶⁶ Ülgener, 1976’dan Aktaran; Uras, *İdeolojilerin Sonu Mu?*, s.82.

²⁶⁷ Ergil, *a.g.e.*, s.19.

²⁶⁸ Uras, *a.g.e.*, s.27.

İdeolojilerin yaygın yaşam alanı bulduğu politik ortam partilerin üyeleri ve destekçilerinin kimlikleri ile birleşince olguları algılamada bilinçli ya da bilinçsiz körleşme yaratmaktadır. Partici kimlik (grup kimliği) bireysel kimliğin güçlü bir parçası haline geldiğinde bireylerin günlük yaşamında her türlü olayı değerlendirmede baskın bir rol üstlenmektedir. Desteklediği partinin seçim kazanması bireyde “biz kazanıyoruz” duygusu yaratarak hem zaferin bir parçası olarak haz hissettirmekte hem de iyi bir vatandaş olarak kenti ya da ülkesinin iyiliğini ait olduğu görüş sistemi ile artıracığına olan inancı pekiştirmektedir. Normal şartlarda desteklediği parti iktidara gelir ve vaatlerini yerine getiremezse bireylerin partileri ile aralarındaki destek bağı yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Ancak partici kimliği ağır basan bireyler yanlış politikaları eleştirmek yerine o politikaları haklı gösterecek nedenler üzerinden olaylara yaklaşma eğilimi gösterirler. Çünkü grupların güvenli konforu ile yaşamaya alışkın insanoğlu aksi fikir ya da söylemlerle grubundan dışlanmak yerine grubun genel tavrını kabul etmeyi tercih etmektedir. Dünyaya insan beyninin ürünü bir düzen verme eğilimindeki ideoloji, insanların iç ve dış dünyalarındaki kargaşadan kaçma eğilimine seslenerek istikrar ve düzen isteği ile rahatlatıcı ve yatıştırıcı bir işlev görmektedir²⁶⁹. Ergil’e göre insanlar önceki inançları sürdürme arzusu ve doğru bir sonuca varma arzusu ile sürekli gerginlik içindedir. Olağanüstü gerçekdışı beklentileri olmadığı sürece insanlar ideolojiler yoluyla, içinde buldukları koşulların olumsuz ve korkutucu yanlarına katlanmak ya da aşmak ve daha iyi koşullara varmak isteklerini tatmin edebilirler²⁷⁰. Bu durum olgulara taraftarlık duygusuyla yaklaşımı artırmaktadır. Bu taraftarlık çoğu zaman partisini ve destekçilerini her yönü ile beğendiği ve kabul ettiği için değil hiç beklenmedik şekilde rakip partileri destekleyen grupları sevmediği hatta nefret ettiği için de gerçekleşebilir. Dünyada ötekileştirici politik dili kavramada her geçen gün daha çok kullanılan “negatif partizanlık”²⁷¹ kavramı politik dürtünün desteklediği ya da sevdiği parti ya da liderden çok sevmediği gruplar, partiler ve liderler üzerinden harekete geçmesini açıklamaktadır²⁷². Politik hayatın ekonomik ve sosyal sorunlar üzerinden

²⁶⁹ Uras, *a.g.e.*, s.45.

²⁷⁰ Ergil, *a.g.e.*, s.38.

²⁷¹ Alan I. Abramowitz, Steven Webster, “The Rise Of Negative Partisanship And The Nationalization Of U.s.Elections In The 21st Century”, *Electoral Studies*, Cilt 41, (2016), ss. 14-15,

²⁷² Nicholas J. Caruana, R. Michael McGregor, Laura B. Stephenson, “The Power Of The Dark Side: Negative Partisanship And Political Behaviour In Canada”, *Canadian Journal Of Political Science*, Cilt 48, Sayı 4, (2015), s.772,

tartışılmasından çok ırk, din ya da değerler üzerinden bölünmeler yaşaması partilerin ve seçmenlerin birbirlerini sadece siyasi rakipler olarak değil ülkeye ve millete zarar vermek isteyen düşmanlar olarak tarif edilmesine yol açmaktadır. Partilerle destekçileri arasındaki bağ beğeni ve sevgi yerine rakip gruplara olan nefret üzerinden şekillenince siyasi partilerden ideolojik ve politik beklentiler azalarak düşmanı yenmek partinin daha iyiye ulaşmak için vaatlerinden önemli hale gelmektedir. Partiye duyulan aşırı sevgi ya da diğer partilere duyulan nefret üzerinden sosyal ve politik olguları değerlendirmede nesnellüğün yitirilmesi ile oluşan çarpıtma ve filtrelemelere “politik körlük” denir. Politik körlük, partici kimliğin (grup kimliği) bireysel kimlik üzerinde normalden fazla güç kazanmasına neden olduğu için gerçeği arama ve tüm toplumu ilgilendiren (gerek iç gerekse dış politika) konularda genel faydayı sağlayacak politika üretiminde yetersiz kalınarak, sadece bireysel haz duygusu doyurulmasına odaklanıldığında her türlü yanlışın doğrulanma ve haklılaştırma çabası siyasanın tümüne olumsuz etki yapacaktır.

Yukarıda ayrıntılandırılan ideolojik körlüğün farklı görünümünün somutlandığı ve Cumhuriyet yönetim biçiminde araçsal bir rol üstlenen demokratik rejimlerle iş başına gelen siyasi partilerde bu körlüğün siyasi karar mekanizmalarında ve yasa yapıcılarda nasıl işlediği meselesi bir sonraki bölümde incelenecektir.

1.2.2. İdeolojik Körlüğün Üretim Alanları/Yapısal Etmenler

Bu bölümde, ideolojik körlüğün hayatı anlamlandırmada hazır harita ve şablon görevi görmesinden hareketle sadece politik meseleleri değil, hayatın geri kalan bütün kısmının anlamlandırılmasında nesnel gerçekliği nasıl perdelediği sorunsalı üzerinde durulacaktır.

16. yüzyıla gelene kadar çoklu ve bölünmüş iktidar yapılarını (klise, iç ve dış politik birimler) işaret eden devlet kavramı, pazarın gelişmeye başlamasıyla işlerliği için gerekli olan iç barış ve kurallar birliği monarşilerin güçlenmesine yol açmış ve siyasi örgütlenmenin en başarılı şekli olan bugünkü anlamda modern devletin doğmasına neden olmuştur. 18. yüzyılın sonunda orduyu finanse edecek vergi toplama tekeli ele geçirmesiyle merkezi iktidardan aşağıya doğru en küçük birime kadar yönetim ve denetim mekanizmasının oluşturulmasıyla devlet kısmını yasal ve politik baskı ile inşa eden ulus-devlet, standartlaşma ile ulusal eğitim, dil ve kültürü dayatarak kültürel denetimi de ele

geçirmiştir²⁷³. Devletler bir taraftan güvenlik ve baskı aygıtları (ordu, polis, mahkeme ve hapisane vb.) yolu ile zor gücü kullanırken; diğer taraftan da manipülasyon ve ideolojik teknikleri kullanarak (kilise, siyasi partiler, sendika, aile ve eğitim kurumları vb.) rızaya/onaya dayalı olarak egemen ideolojiyi benimsetmeye çalışırlar²⁷⁴. Bireylerin toplum içinde yaşamaya muktedir bir varlığa dönüşmeleri, o toplumun baskı biçimlerini özümseyerek grup içinde yaşamaya ve davranmaya uygun hale getirilerek toplumun izin verdiği biçimde davranmaya başlamaları ile mümkün olmaktadır²⁷⁵. Toplum, üyelerinden uymalarını istediği normlarla bireylerin düşünce ve eylemleri üzerinde etkili olsa da onları standart bir kalıba sokup biçimlendiremez. Çünkü bireyler toplumun parçası haline gelirlerken birçok farklı etkenin baskısıyla karşılaşır ve bunlara verdiği tepkilerle kendine özgü davranış biçimleri oluşturur²⁷⁶. Karmaşık ve anlaşılabilmesi zor olan bu süreçte doğumdan itibaren bireyler önce aileden başlamak üzere, eğitim kurumlarında, meslek gruplarında, sivil toplum örgütleri ve siyasi partilerde politik olarak toplumsallaşırlar. Toplumsallaşma süreciyle eş zamanlı ilerleyen ideolojik körleşmeye etki eden yapısal unsurlar -aile, eğitim, siyasi partiler ve ekonomi- bundan sonraki kısımda detaylı incelenecektir..

1.2.2.1 Aile

Bireyler siyasallaşarak toplumsallaşır ve bu sürecin ilk basamağının da en küçük siyasi örgütlenme birimi olan ailenin kendisidir. Tercihlere ve taraf olmaya dayanan bir durum olduğu için siyasi toplumsallaşmanın her aşamasında, doğumdan itibaren aile içinde oluşmaya başlayan değerler, inançlar ve normların ilk öğrenildiği başta anne ve baba olmak üzere aile bireylerinin öznel yargılar ile şekillenir²⁷⁷. Bireylerin siyasi toplumsallaşmasında önemli bir üretim alanı olan siyasi partilerin tercih edilmesinde ailelerin etkisi olduğu farklı bilimsel çalışmalarla saptanan bir gerçekliktir. Ayrıca siyasi bilgi alışverişinin ilk önce anne, baba ve çocuk arasında gerçekleşmesi siyasi kimliğin

²⁷³ Y. Furkan Şen, *Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus Devlet.*, Ankara: Yargı Basım Yayım, 2004, ss.32-37.

²⁷⁴ Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (Çev. Alp Tümertekin), İstanbul: İthaki Yayınları, 2003, ss.169-172.

²⁷⁵ Zygmunt Bauman, *Sosyolojik Düşünmek*, (Çev. Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006, s.40.

²⁷⁶ Mahmut Hakkı Akın, "Siyasal Toplumsallaşma Sürecinde Gençlik -Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 22, (2009), s.157.

²⁷⁷ Akın, "a.g.e.., s.178.

oluşmasında ve siyasi parti tercihlerinde etkili bir neden oluşturmaktadır²⁷⁸. Türkiye’de sağ ve muhafazakar olarak kabul edilen siyasi partilere mensup siyasetçiler arasında yapılan araştırmada²⁷⁹ siyasal toplumsallaşma süreçleri göz önünde bulundurulduğunda ilk sırada ailenin geldiği gözlenmiştir. Çocuklarda değerlerin oluşmasında oluşurken etkilendikleri anne ve babanın değerleri sorgulanma ihtiyacı en az olan aktarım kanalları olduğundan dolayı her türlü toplumsal olayı değerlendirmede, nesnel gerçekliğe ulaşmayı engelleyen filtrelerin ilk oluştuğu ve çoğu zaman ömür boyu taşındığı ideolojik körlük nedenleridir. Okul, arkadaşlar, bireylerin kendi gelişim çizgisi gibi etkenlerle siyasal toplumsallaşmanın yönü değişebilse de aile içinde edinilen bilgi, değer ve inançlar olguları değerlendirmede önemli bir etkiye sahiptir. Seçmen tercihi, siyasal düşünce, tutum ve eylemde aile etkisi incelenirken gözden kaçırılmaması gereken bir nokta da anne-baba ile birlikte eşlerin de birbirlerinin siyasal kararlarını etkileme kapasiteleridir. Yapılan araştırmalar aile bireylerinin birbirlerinin siyasal tercihleri konusunda etkili oldukları ve benzeştikleri yönündedir²⁸⁰.

1.2.2.2 Eğitim

Siyasal düzenle ilgili kavramları dersler, öğretmenler, arkadaşlık grupları aracılığı ile ileten bilgi ve inançları veren eğitim kurumları bireylerin siyasal toplumsallaşmasında önemli rol oynamaktadırlar²⁸¹. Okullar, müfredat, sınıfın havası ve öğretmen aracılığıyla politik eğitimin ajanı olarak hizmet ederlerken var olan siyasal rejimi sürdürmeyi ve haklı çıkarmayı amaçlayan resmi ideolojiyi öğretmeyi hedeflemektedirler²⁸². Bireylerde yurttaşlık duygusunu uyandırma ve yükseltme etkisi nedeniyle eğitim, siyasal otoritenin kararlarını izleme ve katılmayı yükseltmekte, oy verme ve seçim kampanyalarına dahil olma gibi siyasal katılmayı kolaylaştırmaktadır²⁸³. Siyasal ve toplumsal sisteme ilişkin

²⁷⁸ Kenan Aydın, Volkan Özbek, “Ailenin Seçmen Davranışları Üzerindeki Etkisi”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 8, (2004), s.148.

²⁷⁹ Yaşar Suveren, “Türkiye’de Sağ-Muhafazakâr Siyasetçilerin Siyasal Toplumsallaşmalarını ve Kimlik Aidiyetlerini Belirleyen Faktörler Üzerine”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 3, (2014), s.27.

²⁸⁰ Aydın, Özbek, a.g.e., s.150.

²⁸¹ Türker Alkan, *Siyasal Toplumsallaşma*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979, s.85.

²⁸² Richard E. Dawson ve Kenneth Prewitt, Karen s.Dawson, *Political Socialization*, Boston, Toronto: Little, Brown And Company, 1977, ss. 141,157.

²⁸³ Ersin Kalaycıoğlu, *Karşılaştırmalı Siyasal Katılma*, İstanbul: Konya: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1983, s.183.

bilgilerin ilk edinildiği aileden sonra bireylerin aileden bağımsızlaşma sürecinin başlangıcı sayılan okullar ve eğitim yoluyla aktarılan bilgiler olguları değerlendirmede ilk başvuru referans noktaları olmaktadır. Bundan dolayı toplumsal ve siyasal olguları değerlendirmede körlük yaratan etmenlerin içinde önemli bir yer tutmaktadır. Buna rağmen yapılan araştırmalar ideolojiyi aşılacak için eğitim yolu ile girilen çabaların sınırlı olduğunu göstermektedir. Bunun nedeni olarak öğretim tarzını ortaya koyan öğretim kadrosunun kendi geldikleri toplumsal tabakaların hakim görüşlerini benimsetmeye daha yatkın oluşlarıdır²⁸⁴.

1.2.2.3 Siyasal Partiler

Toplumdaki birbirinden farklı çıkar ve görüşleri birleştirerek temsil eden siyasal partiler hem üyeleri hem de seçmen davranışlarının görüşleri üzerinde önemli etkiye sahiptir²⁸⁵. Partiye üye olmakla ilişki ağlarına dahil olma süreci bir yandan parti ve ideolojisi hakkında bilgi veren bir okul işlevi görürken diğer yandan sosyal bir denetim aygıtı gibi çalışıp bireylerin neleri yapıp yapamayacaklarını ortaya koyarak onları şekillendirmektedir²⁸⁶. Bireylerin siyasal toplumsallaşmasında ve ideolojik düşüncelerinin oluşumunda partiler kadar partilerin gençlik örgütlenmelerinin bir okul işlevi gördüğü ileri sürülmektedir²⁸⁷. Siyasal hayata düşünsel ya da fiili olarak dahil olma çeşitli seviyelerde gerçekleşebilir. Sıradan bir meraktan yoğun bir eyleme kadar uzanan bu durumun boyutları merak, ilgi, bilgi ve eylem olarak sıralanmaktadır²⁸⁸. Siyasal toplumsallaşma, düşünsel ve ideolojik aidiyetin biçimlenmesinde, yeniden üretilmesi ve aktarılmasında çok önemli bir işlev görürken bireylerin tüm hayata bakışlarını şekillendiren ideolojik bakışlarını etkileyerek nesnel yaklaşımlarını etkileyecek körlük alanlarını oluştururlar.

Siyasal olayların değerlendirilmesinde bireylerin düşünceleri üzerinde bir pusula görevi gören siyasal partiler ideolojik körleşmeyi yaratan önemli kurumlardır. Gündemde her ölçüde karmaşık olayları kendi siyasal bakışlarına gören sadeleştirilen siyasal partiler bu

²⁸⁴ Maurice Duverger, *Siyaset Sosyolojisi*, İstanbul: Varlık Yayınları, 2002, s.104.

²⁸⁵ Hakan Altıntaş, “Türk Siyasal Sisteminde Siyasal Partiler ve Kentleşmenin Kutuplaşma Sürecine Etkileri”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı 5, (2003), s.3.

²⁸⁶ Derya Kömürcü, “Partili Olmak: Cumhuriyet Halk Partisi’nde Genç Üyelerin Siyasal Toplumsallaşma Süreçleri”, *Alternatif Politika*, Cilt 6, Sayı 2, (2014), s.292.

²⁸⁷ Suveren, “Türkiye’de Sağ-Muhafazakâr Siyasatçilerin Siyasal Toplumsallaşmalarını ve Kimlik Aidiyetlerini Belirleyen Faktörler Üzerine”, ss. 47-50.

²⁸⁸ Deniz Baykal, *Siyasal Katılma Bir Davranış İncelemesi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1970, s.30.

yolla her türlü bilgiye kendi başına ulaşma şansına sahip olamayan bireylerin bakışlarına ve tutumlarına standartlar getirmektedir. Siyasal partilerin ideolojik bakışlarının etkisindeki bu süreç çok doğal olarak partiler lehine filtre oluşturarak körleşme sürecini etkilemektedir. Siyasal partilerin bu etkisi “Politik Körlük” bölümünde ayrıntılı olarak incelenmiştir.

1.2.2.4 Ekonomi

Daha çok 19. yüzyılda dillendirilmeye başlayan sosyal hakların hukuksal olarak tanımlanması ile ortaya çıkan sosyal devlet anlayışı, devletlere vatandaşları için sürekli gelir temini, sağlık, beslenme, eğitim ve konut için asgari yaşam koşullarını garanti etme sorumluluğu yüklemiştir²⁸⁹. Sınıflar arası çatışmaları uzlaştırma amacıyla devletlerin ekonomiye müdahalelerini artırmaları sonucu gelişen sosyal devlet anlayışı, 1960’ların toplumsal hareketleri ve 1970’lerin ekonomik krizleri ile birlikte özellikle neoliberal teorisyenler tarafından eleştirilmeye başlanmıştır. Bu eleştiride klasik sosyal devlet anlayışının aşındığı ve devletin bıraktığı boşluğun piyasa tarafından doldurulması argümanı yer almıştır²⁹⁰. Toplumsal hayatın merkezine ekonomi ve piyasayı koyan anlayış bu kavramların teknik ifadesinin ötesine geçerek onlara ideolojik bir anlam kazandırmaya başlamıştır. İnsan topluluklarının anlam atfettiği ve işaret ettiği doğruların bir kısmına ya da tamamına inanılan egemen simgeleri ideoloji olarak tanıyan İnsel’e göre²⁹¹, ekonomi bilimi de bir ideolojidir ve yansıtma işlevi ile maddi gerçeğin insanlardan gizlenmesine yol açar. Ekonomi ve kalkınmanın iyi olduğu dönemlerde o iyilikten daha çok pay alanlar toplumsal sorun alanlarının çoğuna ilgisiz kalarak görmezden gelmektedirler. Pasta diliminden daha az pay alanlar ise bu sorun alanlarını abartma eğilimine girerler. Ekonomik kriz dönemleri ise tersine daha önce fazla sorun edilmeyen bir çok olgunun daha çok seslendirilmesi ile sonuçlanır. Ekonomik krizlerin toplumsal krizlere ve sonrasında da siyasi krizlere dönüşerek sarsıcı etki uyandırdığını ifade eden Timur’a göre²⁹², böyle dönemlerde hoşgörü ve tolerans azalarak daha otoriter uygulamaları beraberinde getirmektedir.

²⁸⁹ Uğur Kara, *Sosyal Devletin Yükselişi ve Düşüşü*, Ankara: Maki Basın Yayın, 2004, s.23.

²⁹⁰ Songül Sallan Gül, *Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa! Yeni Liberalizm ve Muhafazakarlık Kısacasında Refah Devleti*, 2. Baskı Ankara: Ebabel Yayınları, 2006, s.300.

²⁹¹ Ahmet İnsel, *İktisat İdeolojisinin Eleştirisi*, İstanbul: Birikim, 2012, ss.7-15.

²⁹² Ahmet Alpay Dikmen, N. İlder Ertuğrul, *Kriz ve... Toplum, İnsan, İdeoloji, Ekonomi*, Kızılay, Ankara: Tan, 2009, s.88.

1.2.2.5. Gerçek, Gerçeklik, Algı

TDK'da gerçek “bir durum, bir nesne veya bir nitelik olarak var olan, varlığı inkâr edilemeyen, olgu durumunda olan, özbeöz, hakiki, reel”²⁹³ olarak tanımlamaktadır. Yani gerçek, kişilerin onu algılamasından bağımsız, nesnel olarak tartışmasız var olan bir anlamı işaret etmektedir. Gerçek tek ve değişmez ise peki o zaman insanlar neden birçok aynı konuda farklı farklı algılara ve fikirlere sahip olmaktadır?

Gerçeğin her bireyin zihninde farklı yansımalarına ilişkin birçok kaynakta “hakikat” kelimesi kullanılmaktadır. Buna göre zihinden bağımsız nesnel varlıklar “gerçek” iken, nesnel gerçeklerin zihindeki yansıması “hakikat” olarak ifade edilmektedir²⁹⁴. Türkçe kökenli “gerçek” ve Arapça kökenli “hakikat” sözcükleri ile nesnel gerçeklik ve onun zihinsel yansıması ayırımına giderken “hakikat”ın aynı zamanda felsefi ve tasavvufi açıdan sadece bir yanılsamadan ibaret olmadığı, görünenin ötesindeki gerçeği arayışı da kapsadığı için hakikat sözlüğü yerine “gerçeklik” sözcüğünü kullanmak daha doğru bir değerlendirme olacaktır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Platon’un mağara benzetmesinde olduğu gibi asıl varlıklar olan idealar duyularla değil akılla kavranabilir. Duyu yoluyla algılanan ve yanıltıcı olan ise gerçekliktir²⁹⁵. Fikirlerin, kişilik özelliklerinin ve ideolojilerin insanların gerçeği kendi gerçekliklerine dönüştürürken yanıltıcı etkisi bulunmaktadır. Marx, insanların gerçekleri olduğu gibi salt ve yalın biçimde değil içine gömülü oldukları toplumun ürettiği fikirlerden yola çıkarak görmeye çalıştıklarını iddia edip “buğulu gözlüklerin ardından dünyayı algıladıklarımızı” ileri sürer²⁹⁶. Baudrillard ise gerçek diye algılanan her şeyin gerçekle bağının özellikle koparıldığından bahseden simülasyon teorisinde gerçeğin yapaylaştığını iddia etmektedir. Baudrillard’a göre “artık gerçek dünya ile imgeleri arasında ayırım yapma becerisine sahip olmadığımız için tüm gönderen sistemlerin tasfiye edildiği bir simülasyon çağına girmiş bulunmaktayız”²⁹⁷. Bu

²⁹³ Parlatur, a.g.e., s.694.

²⁹⁴ Hasan İsi, “Gerçek” ve “Hakikat” Sözcükleri Üzerine Felsefi ve Dilbilimsel İnceleme, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C:8, S:41, 2015, s. 184.

²⁹⁵ Cemal Güzel, “Platon’un Bilgi Görüşü”, *Haccettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 20, Sayı 2, (2003), s.113.

²⁹⁶ Bülent Kara, “Globalleşme Sonucu Söylemler ve Medya Bağlamında İdeoloji”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, Cilt 5, Sayı 14, (2016), s.154.

²⁹⁷ Jean Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon*, (Çev. Oğuz Adanır), Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2011, s.14.

açından değerlendirildiğinde insanların toplumsal yaşam içinde ulaşmanın riskli ve tehlikeli olduğu gerçeği aramadıkları, bunun yerine kendilerine sunulan sanal gerçeği yaşamayı tercih ettiklerini görmekteyiz²⁹⁸. Oxford Sözlüğü'nün 2016 yılının sözcüğü olarak seçtiği “post-truth”, dilimize gerçek-ötesi, gerçek-sonrası olarak çevrilmektedir. “Post-truth’ bir sıfat olarak, ‘nesnel hakikatlerin belirli bir konu üzerinde kamuoyunu belirlemede duygulardan ve kişisel kanaatlerden daha az etkili olması durumu” olarak tanımlanmaktadır²⁹⁹. Bir anlamda gerçeğin bükülmesi olarak tanımlanan kavramın 2016 yılından itibaren bu kadar popüler olması, yaşadığımız çağda geleneksel ve sosyal medya başta olmak üzere çeşitli kaynaklardan bilgi bombardımanı altındaki bireylerin bu bilgilerin doğruluğu ile ilgilenmek yerine gerçeklerin önemini kaybettiği ve herkesin kendi sanal gerçekliğini oluştururken yararlandığı cephaneler haline dönüştüğünü göstermektedir.

1.2.2.6 *Tutum, Davranış, Önyargı, Yanlılık*

İnsanların çeşitli olaylara verdiği tepkileri ve gösterdikleri davranışları anlayabilmek için o davranışların oluşmasında önemli bir etkisi olan tutum kavramını incelemek gerekmektedir. Tutum; “yaşantı yoluyla organize olan, bireyin ilişki içerisinde olduğu bütün nesnelere ve durumlara verdiği tepki üzerine yönlendirici ve dinamik bir etki yaratan zihinsel ve sinirsel hazır olma durumudur”³⁰⁰. Tutumlar genellikle bireysel olmalarına karşın grupların, milletlerin ortak tutumlarından da söz edilebilir. Kişiler ancak bildikleri ve ilgilendikleri konularla ilgili tutum oluşturabilirler ve tutumları ile uyuşmayan şeyleri algılamazlar³⁰¹. Neden-sonuç ilişkisi ile birbirine sıkı sıkıya bağlı olan tutumlar ve inançlar, politik inançlar olarak kabul edilen ideolojilerin anlaşılmasında da önemli kavramlardan biri olarak kabul edilmelidir. İnsanların kendi algı dünyalarını ve o algılarla oluşturdukları davranışları etkileyen sürekli duygular ağını anlayabilmek için tutum oluşumuna neden olan faktörleri de incelemek gerekmektedir. Bu konuda ilk incelenecek kavram olarak “önyargı” karşımıza çıkmaktadır. “Önceden varılmış ve desteklenmiş bir

²⁹⁸ Anar, Erol. T24 “Gerçek Nedir? Ya Da Gerçek Gerçek Midir” <https://t24.com.tr/Yazarlar/Erol-Anar/Gercek-Nedir-Ya-Da-Gercek-Gercek-Midir,8803> Erişim Tarihi: 22/06/2019

²⁹⁹ Fikriye Çelik, “Post-Truth’un Gücü Adına: ‘Güç Bende Artık’”, *Trtakademi*, Cilt 3, Sayı 6, (2018), s.804.

³⁰⁰ Hogg Michael A ve Graham M Vaughan, *Sosyal Psikoloji*, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2011, s.174

³⁰¹ Turgut Göksu, *Sosyal Psikoloji*, Ankara: Seçkin, 2007, ss.87-89.

yargıyla birlikte bir şeyin lehinde ve aleyhinde olmakla ilgili duyguları” ifade eden önyargının tutum ve inançla bağı bulunmaktadır. Tutum genel olarak bir şeyin lehinde ya da aleyhinde olmayı ifade ederken, inanç bir şeyin nitelikleri ile ilgili düşünceleri, önyargı ise inancı da içine alan bir tutumu ifade etmektedir³⁰². Davranışları yönlendiren önyargının bir grup insanda ortak anlamlar ifade etmesi sterotip (kalıpyargı) kavramına işaret eder. Sosyal psikolojinin en eski araştırma konularından biri olan kalıpyargılar, bir toplumsal kategorinin yani grubun çağrıştırdığı özelliklerdir³⁰³. “Temsil ettiği gerçeklere çok az uyan ve önce tanımlayıp sonra gözlemlediklerimizden çıkan sabit bir izlenim anlamındaki inançlar” olarak tanımlanan sterotiplerin değişimi çok yavaş olur ve ancak sosyal, politik ve ekonomik dalgalanmalarla değişebilirler³⁰⁴. Bir sosyal grubu bir arada tutan sosyal bütünlük aynen kalıpyargılar (sterotipik) gibi içinde bulunulan grubun boyutlarını tanımlar ve grup üyelerinin değişik olaylar ya da durumlarla ilgili önyargılarını pekiştirmektedir. Ait olunan gruba sadakat, güven, o grupla özdeşim, ortak değer ve algılamalar, olaylar karşısında gösterilen davranış ve tutumların benzerliği, başka gruplarla rekabet ve ayrımcılık grup bağlılığının özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır³⁰⁵. Sterotiplerin sosyal biliş yaklaşımında birlikte ele alındığı “şema” kavramı dünya ve yaşam hakkında genel hipotezler ve bilgiler içeren zihinsel bir yapı olarak tanımlanmaktadır. Günlük yaşam içindeki deneyimlerden oluşan ve bir kez ortaya çıktıktan sonra bir daha değişimleri oldukça zor olan şemalar için bireyler şemaları değiştirmek yerine yeni edindikleri bilgileri ona uydurmayı tercih ederek, yaşayacakları çelişki ve bundan doğacak iç gerilimi azaltmayı tercih etmektedirler³⁰⁶. Bir şeyin ne olduğu ve ne olması gerektiği konusunda bir ajanda görevi gören ideolojiler, olanı biteni başka şekilde anlaşılması imkansız kılan kalıpyargılarla, tutarsızlıkları ve açıkları gizlerler. Sosyal grupların ortak düşünme okulları işlevi olan ideolojilerle bireyler kategorilendirme, şema süreçleri, önyargılar ve yanlılıkla gerçeği tam anlamıyla yeniden yaratmaktadırlar³⁰⁷. İdeolojiler,

³⁰² Hacer Harlak, *Önyargılar: Psikososyal Bir İnceleme.*, İstanbul: Sistem, 2000, s.8.

³⁰³ Nuran Hortaçsu, *Grup İçi ve Gruplar Arası Süreçler*, Ankara: İmge Kitabevi, 1998, ss.229-230.

³⁰⁴ Katz ve Barly:1933-1935'den Aktaran Harlak, *Önyargılar*, s.44.

³⁰⁵ Michael A Hogg, *Sosyal Psikolojik Açıdan Grupta Bütünleşme*, (Çev. Aliye Mavili Aktaş), İstanbul: Sistem, 1997, ss.79,85.

³⁰⁶ Harlak, *a.g.e.*, s.86.

³⁰⁷ *A.g.e.*, s.102.

bireylerin tutarlı birer kimlik oluşturabilmesi için çelişkileri en aza indirilmiş bir şekilde “gerçek” olmak zorundadırlar. Aynı zamanda var olan çelişkiler ve tutarsızlıklar perdelenmeli, etkilenen kitlenin kolayca vazgeçemeyeceği kadar gerçek ve kabul edilebilir olmalıdır³⁰⁸. Kişiyi özelliklerine göre tanımlayarak, diğer kişilerden ayırt eden ve farklılıklarını vurgulayan kavram “benlik” olarak adlandırılırken, kişiyi toplum içinde belli konumlara yerleştiren “kimlik” kavramı “ben kimim ya da ben neyim” sorusunun cevabıdır. Bu sorular anneyim, Çanakkaleliyim, Beşiktaşlıyım gibi toplumda belli özellikleri ve işlevleri olan kategorilere ait olmayı getirirken, bu kategorilerle tanımlanması bireysel özelliklerini geri plana atarken onu belli rol ve grubun özellikleri ile tanımlamaktadır. İnsanlar bireysel mutluluğu oluşturan kendine değer verme, ait olma ve yeterlilik ihtiyacını sağlayan kimlikleri gerçekleştirmek istemektedirler³⁰⁹. Bu anlamda insanların içinde yaşadıkları toplumu algılama ve anlamlandırma çabası içinde kişilik özellikleri ile benzerlik gösteren ve kendilerine yakın olan toplumsal gruplarla ortaklaşan bir “toplumsal harita” paylaştıklarını ileri süren Mardin, bu haritanın taşıdığı anlamlar itibarıyla değişime az çok açık ve esnek bir “simge dağarcığı” ile toplumdan insana, kuşaktan kuşağa geçtiğini ifade etmektedir³¹⁰. Söz konusu simge dağarcığı ile oluşan toplumsal harita anlamı ile benimsenmesi ve ifade edilmesi yoğun duygusallıkla yüklü olan ideolojiler, izleyicilerinden tam bir bağlılık ve inanç beklemektedirler. Hedeflerini gerçekleştirmek için düşünce ve inançlarını haklı çıkarmak kadar, karşıtlarına karşı kazanmak ve egemen olmak için ortak davranışı sağlayabilecek disiplinli bir örgütlenme oluşması hayati bir önem taşır³¹¹.

İnsanların düşünceleri üzerinde bu kadar güçlü etki eden ideolojilerin hangi kişilik yapısındaki insanları daha çok etkilediğine ilişkin Mardin, bazı arayışlarına cevap verdiği için ergenlik çağının ideolojilerin benimsenmesi için uygun bir ortam yarattığını ileri sürmektedir³¹². Tüm ideolojiler kendilerini rakip ya da düşman gördükleri “öteki”ler karşısında konumlandıkları için, bireylerin düşünce ve eylemlerinde “biz ve ötekiler”

³⁰⁸ Eagleton, *a.g.e.* s.35.

³⁰⁹ Nuran Hortaçsu, *Ben Biz Siz Hepimiz: Toplumsal Kimlik ve Gruplararası İlişkiler*, Ankara: İmge Kitabevi, 2007, ss.11-17.

³¹⁰ Şerif Mardin, *Bütün Eserleri Dizisi. 3: İdeoloji*, 3. Baskı Çağaloğlu, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995, s.18.

³¹¹ Ergil, *a.g.e.*, s.17.

³¹² Mardin, *a.g.e.*, s.16.

ayrımı ideolojik körleşmenin ilk adımını oluşturmaktadır. Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde 6-8 yaş grubu çocuklar üzerinde yapılan araştırmalarda, "biz"le birlikte verilen anlamsız heceleri olumlu, "onlar"la birlikte verilen heceleri olumsuz değerlendirdikleri, bilinçdışı bile olsa "biz" uyarının olumlu sıfatlara tepki süresini kısalttığı tespit edilmiştir³¹³. İnsanlar çoğunlukla olumlu bir sosyal kimlik ihtiyacı içinde oldukları için kendilerini ve gruplarını diğerlerinden olumlu bir şekilde ayırt edebilecek yolları aramak konusunda taraftar konumundadırlar³¹⁴. Böyle olunca, psikolojik bir kitleyi oluşturan bireyler kişilik ve sosyal özellikleri ile birbirlerine ne kadar benzerse benzesin ya da ayrılınsın oluşturdukları kolektif ruh sonucu tek başlarına hissedeceği, düşüneceği, ve davranacağından başka türlü davranmaktadırlar. Kitlelerde en aykırı düşünceler yan yana varlığını sürdürebilirken, gerçeğe açlık hiçbir şekilde hissedilmez. Gerçek olmayana her zaman gerçek olandan önce yer verilen kitleler illüzyondan asla yoksun kalmazlar³¹⁵.

1.2.2.7 Kimlik ve Bilişsel Önyargılar

Kimlik, bir kişiyi bir şeylerle belirleme ya da benzerlikler ilişkisinde destekleyici bir role hapsedilmeyi ifade eder³¹⁶. Diğer bir tanımla kimlik bir bilinçlenme sorunudur. Daha doğrusu kişinin kendisi hakkında bilinçsizce oluşan algılama biçiminin görünür hale gelmesi sürecidir³¹⁷. Aka'ya³¹⁸ göre her disiplin konumlandığı duruma göre kimlik tanımı yapmış olsa bile, kısaca "kim" olduğumuz sorusunun cevabı olarak bu kavramı tanımlamak mümkündür. Diğer bir açıdan kimlik nosyonu bireyler veya nesnelere arasındaki iki kıyaslama kriterini içerir. Bunlar benzerlik ve farklılık kriterleridir. Kimlik sadece burada olma ve buradaki bir şey anlamına gelmez, kimlik daima bir onaylanmadır. Buna iki nokta daha ilave edilebilir. İlk olarak nesnelere veya kişileri sınıflandırma, ikincisi

³¹³ Tajfel'den Aktaran Hortaçsu, *Grup İçi ve Gruplar Arası Süreçler*, s.277.

³¹⁴ Sibel A Arkonaç, *Sosyal Psikoloji*, İstanbul: ALFA, 2001, s.342.

³¹⁵ Le Bon'dan Aktaran Sigmund Freud, *Kitle Psikolojisi*, (Çev. Kâmuran Şipal), İstanbul: Cem Yayınevi, 2006, ss.11,22.

³¹⁶ Assiye Aka, "Kimliğe Teorik Yaklaşımlar", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt.34, 2010, s.9

³¹⁷ Assiye Aka, "Öteki Kimliklerle Birlikte Yaşayabilme Olanakları Üzerine: Çanakkale İli Örneği", *International Journal of Social Sciences and Education Research*, Cilt.1, 2015, s.1321

³¹⁸ Assiye Aka, "Liseli Ergenlerin Yaratıcı Drama Yöntemiyle Kimlik Algısının Analizi: Ankara Eryaman Lisesi Özelinde", *Resscongress Uluslararası Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Bilimler Sempozyumu*, Balıkesir, 2017, s.13

de kendiliği birleştirme veya kendiliğe saldırma, bir şeylere veya birilerine saldırma (bir arkadaşa, bir spor takımına veya bir ideolojiye saldırmak gibi)³¹⁹. Burke ve Stets³²⁰ kimliğin anlamlar seti olduğunu; anlamların toplumda belli bir rolü işgal etmekle ve belli bir grubun üyesi olmakla onu tanımlayanlar açısından oluştuğunu söylerler. Onlara göre emsalsiz bir kişi olarak kadın ve erkeği tanımlayan ancak belli iddialardır. Örneğin insanlar bir öğrenci, bir işçi, bir eş, bir aile (bunların işgal ettikleri rollerdir), bir kardeşliğin üyesi veya demokrat partinin bir üyesi olduklarında bu roller onların kendi kendilerine başvurdukları anlam kaynaklarıdır. İnsanlar çoklu kimliklere sahiptir çünkü onlar çoklu rolleri işgal ederler ve aynı zamanda çoklu grubun üyeleri olduklarından dolayı çoklu bireysel karakteristikleri de oluştururlar³²¹.

“Kimlik en geniş anlamıyla, bireyin tüm özelliklerini kapsar; hem kişinin kendisini nasıl gördüğü, hem de toplum tarafından nasıl görüldüğü, kimlik kavramıyla ilgili konulardır. Halbuki kişilik bir örgütlenmedir. Kişilik, bireyin kimlikler içinde ve kimliklerle bir örgütlenmesidir. Zira birey, kimlikler aracılığıyla toplumsal çevreye uyum sağlar”³²². Doğduğu anda kimliğinin merkezinde sadece yalın insan kimliği yer alan bireye, fiziksel ve genetik özelliklerini kapsayan ırk ve genetik kimliği, sadece inanç yapısını değil tüm sosyo-kültürel yaşamını şekillendirecek olan din ve kültürel kimlik, yapay ve kurgusal kabul edilen ulusal kimlik ve hepsinin üstünde de çıkarlarını korumayı, isteklerini tatmin etmeyi, fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamayı sağlayan ekonomik insan kimliği eklenerek zaman zaman birbiri ile çatışan karar mekanizmasına bazen uyumlu bazen de birinin diğerine ağır bastığı kimlik oluşur³²³. İnsanlar ait oldukları sosyal çevreye göre birçok kimlik üretirler. Meslek grubu kimliği, futbol takımı kimliği, memleket kimliği, siyasi parti kimliği gibi oluşturulan zihinsel kimlikler bilinçaltının etkisiyle bireylerin kendilerini tariflerinde ve tanımlarında egonun bir parçası haline gelerek hep birlikte bir bütün haline gelerek önce “ben”i sonra da “biz”i oluşturur. Bu

³¹⁹ Assiye Aka, “Kimliğe Teorik Yaklaşımlar”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt.34, 2010, s.17

³²⁰ Burke ve Stets 2009’dan aktaran, Assiye Aka, “Kimliği Farklı Boyutlar Üzerinden Okuma: Çanakkale İli Örneği”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 29, Sayı 1, 2012, s.4

³²¹ Aka 2012, a.g.e, s.4

³²² Muhittin Aşkın, “Kimlik ve Giydirilmiş Kimlikler”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2, (2007), s.213,

³²³ Aşkın, a.g.e., s.217.

kimliklerden herhangi biri saldırı, muhalefet ya da tehdit altına girerse kimliğin bireyde ifade ettiği gücü oranında duygusal tramvaya ve karşı tepkiye yol açar. Bu etki-tepki sürecinde bilişsel sistem devreye girerek gerçeği kendine uydurma, kazanmak için kullanma ya da karşı tarafın iddialarını çürütme anlamında nesnel gerçeğin çarpıtılması, perdelenmesi, filtrelenmesi seçenekleri kullanılabilir hale gelir. Bilinçli ya da bilinçsiz körleşme süreci başlar.

Dünyadaki milyarlarca insanın her birini diğerinde farklı hale getiren bu durumda bireylerin davranış kodlarına ilişkin bilimsel araştırmalar birden çok alanın ilgi çerçevesi içinde yer alırken son yıllarda psikolojinin bir alt dalı olan bilişsel psikoloji öne çıkmıştır. Bilişsel psikoloji veya bilişsel kognitivizm, duyumdan algıya, dikkate, bilince, öğrenmeye, düşünme, hissetme, anımsama, karar verme, dil, problem çözme ve yargılama gibi zihinsel süreçlerin en geniş anlamda incelenmesidir³²⁴ İnsanların bilgiyi anlama, saklama ve bilincine geri getirmeleriyle ilgilenen bilişsel psikologlar zihinsel süreçlerin incelenebileceğine ve incelenmesi gerektiğine inanırlar. Her ne kadar bilişsel süreçler doğrudan gözlenemeseler de, davranışlar gözlenebilir ve bu davranışların altında yatan bilişsel süreçler hakkında çıkarımlar yapılabilir. Bu ekolde piyasadaki ekonomik parasal değişimleri insanların irrasyonel davranışlarına bağlayan “davranışsal finans/ekonomi” gibi ekonomik ve psikolojiyi birleştiren yeni yaklaşımların benzerini siyaset bilimi alanında çok görmek mümkün olmamaktadır. Bu bağlamda bireyin politik kararlarını oluştururken yalın gerçeği görmesini engelleyen kavramları kısaca açıklamak gerekmektedir. Bir tanımlama ile “beynin defoları” denen bilişsel önyargılar (Cognitive Biases), düşünme ve karar vermede mantıktan sistematik sapmaları ifade etmektedir. Siyasal karar verme süreçlerinde etkili olan belli başlı önyargı/yanlılık tanımlamaları şunlardır;

- a. Doğrulama/Teyit Yanlılığı (Conformation bias); bireylerin kendilerini sadece mevcut yargılarını onaylayan ve pekiştiren bilgilere açık olup, bu durumu tehdit eden bilgi ve haberleri görmezden gelme durumu³²⁵.
- b. Tutuculuk Önyargısı (conservatism bias); yeni gelişmeler karşısında inançların çok yavaş yenilenmesi³²⁶ durumu. Bireyler, var olan ruhsal dengelerini sürdürebilmek

³²⁴ Robert L Solso, *Bilişsel Psikoloji*, İstanbul: Kitabevi, 2009, s.2.

³²⁵ Encyclopaedia Britannica. “Conformation Bias” <https://www.britannica.com/Science/Confirmation-Bias> Erişim Tarihi: 01.06.2019

için düşünce yapısını sarsma ihtimali bulunan bilgilere kapalı, mesafeli ya da temkinli olmaktadırlar.

- c. Kendine Yontma Yanlılığı (Self-servis bias); bireylerin kendileri hakkında olumsuz geri bildirimleri reddederek başarılı yanlarına odaklanma, hata ve başarısızlıkları gözden kaçırma durumu. Güzel olaylarda kendine pay çıkarma, kötü olaylarda dış faktörleri suçlama³²⁷
- d. Otorite Önyargısı (Authority Bias); otorite figürlerin görüşlerine ve söylediklerine gereğinden fazla değer verme eğilimi³²⁸.
- e. Sürü psikolojisi (Bandwagon Effect); ait olduğunu düşündüğümüz grupla uyumlu hareket etme ve düşünme etkisi olarak ifade edilen sürü psikolojisi bireylerin siyasi tercihlerinde mevcut ya da beklenen çoğunluk olarak algıladıkları düşünceye veya harekete katılma durumu³²⁹.
- f. Liking/disliking tendency; sevilen ve takdir edilen insanların, grupların kusurlarını, hatalarını, suçlarını (liking tendency) seilmeyen kişi ve grupların iyi yanlarını görmezden gelme (disliking tendency) eğilimi³³⁰.
- g. Geri Tepme Etkisi (Backfire Effect); İnsanların bağlı oldukları düşünceleri ve inançları en sağlam kanıtlarla bile olsa tutarsızlığını açığa çıkararak sarsacak durumlarda kendi düşünce ve inançlarına sıkı sıkıya sarılma durumu³³¹.

İster biyolojik isterse sonradan sosyal olarak edinilmiş olsun bireylerin kimlikleri onların yaşamla bağlarını sağlayan en temel yapı taşlarıdır. Kimlikler bireylerin her türlü yaşam ilişkisinde davranış tarzını kontrol edip yönlendirdiklerinden dolayı her türlü

³²⁶ Küçükşille, Engin, Hayrettin Usul, “Bilişsel Önyargılar ve Yatırımcı Kararlarına Etkileri”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 4, 2012, s.28.

³²⁷ William A. Darity (Ed.), *International Encyclopedia Of The Social Sciences*, 2. Ed Detroit, Mich.: Macmillan Reference USA, An İmprint Of Thomson Gale, 2008, s.429.

³²⁸ Robert M Ellis, *Middle Way Philosophy*, Carolina: Lulu, 2015, s.457.

³²⁹ Rüdiger Schmitt-Beck, “Bandwagon Effect”, *The International Encyclopedia Of Political Communication*, (Ed. Gianpietro Mazzoleni), Hoboken, NJ, USA: John Wiley & Sons, Inc., 2015, ss.1-2,

³³⁰ T24 Bağımsız İnternet Gazetesi “Kim Olduğunu Sanıyorsun Sen Arkadaşım” <https://t24.com.tr/Yazarlar/Cemal-Tuncdemir/Kim-Oldugunu-Saniyorsun-Sen-Arkadasim.16230> Erişim Tarihi:01.06.2019

³³¹ Nyhan, Brendan, Jason Reifler, “When Corrections Fail: The Persistence Of Political Misperceptions”, *Political Behavior*, Cilt 32, Sayı 2, 2010, s.319

manipülasyona açıktırlar. Bundan dolayı gerçek ve gerçeklik ilişkisinde bilinçli yada bilinçsiz körlüğü doğuran en önemli unsurlardan biridir.

1.2.1.8. İdeoloji – Dil - Söylem Arasındaki İlişki

İletişim ve aktarımın bir aracı olarak dil, aynı zamanda ideolojinin ifade edilmesinde, aktarılmasında ve kitlelerin yönlendirilmesinde de kullanılan önemli bir uyarandır. Dil, ideolojinin yer aldığı bir kap olarak düşünce ile sıkı bir bağlantı içindedir. Düşünce dil yoluyla kavramsallaşır. Bundan dolayı bireyleri toplumsal bir varlık olarak inşa eden dil, sadece iletişim ve bilgi aracı değil aynı zamanda iktidar aracıdır³³². Dil ile oluşan kelimeler kullanıldığı yere göre farklı anlamlar taşırlar ve bu taşıdığı anlamlar ideolojilerin tarif edilmesinde çeşitli esneklik sağlar. İnsanların yaşadıkları olayları algılamasında taraflı bir çağrışımla yönlendiğini ifade eden Mardin, “Kur’an” kelimesi ile sadece bir kitaba değil kutsal ve mukaddes bir kitaba, “vatan” kelimesinin yalnızca bir toprak parçasına değil, ahlaki yük taşıyan bir kelimeye de çağrışım yaptığını vurgular³³³. Bu anlamda dil, olan biteni sadeleştirip basitleştirerek mistifiye etmenin ötesinde, bireylere sunduğu sınıflandırma sistemi aracılığıyla onun dünyasına da düzen verir. Bu özelliği ile iç ve dış çatışmalardaki kaosa son vererek ürettiği “gerçek” için sağlam bir temel atmış olur³³⁴. Kùltürler dil aracılığı ile kod ve kodlar bütünü oluşturur. İdeolojiler değişim ve algılama açısından kodları destekleyen ve bütünleştiren bir unsurdur³³⁵. Konuşma ile birlikte düşünmeyi öğrenen insanlar için bu kodlar ve kelimeler aracılığı ile üretilen kavramlar düşünme yapısı ve sisteminin kurulmasına yarayan yapı taşlarıdır. İdeoloji kendi yarattığı söylem içinde öyle bir gerçeklik üretir ki, insanların doğrudan algıladıklarını zannettikleri şeyler, ideolojinin filtresinden geçen yarı hayali görünümüdür³³⁶. İdeoloji ve dil arasındaki bağlantıyı esas alan çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bunlar arasında ilk akla gelenler Ferdinand Saussure, Levi-Strauss, Roland Barthes ve Michel Foucault olarak sayılabilir.

Kısaca incelenecek nesnenin tarihsel sürecinden koparılarak veri zamana hapsedilip analiz edilmesi anlamına gelen yapısalcılık akımını dil biliminde yaptığı çalışmalar ile

³³² Uras, *a.g.e.*, ss.74-76.

³³³ Mardin, *a.g.e.*, s. 90.

³³⁴ Uras, *a.g.e.*, ss.77-78.

³³⁵ Yılmaz, *a.g.e.*, s.25.

³³⁶ Uras, *a.g.e.*, s.57.

başlatan Saussure, dil ve söz arasında bir ayırım yapar. Oluşturduğu metodoloji ile bireylerin farkında olmadığı ve değiştiremeyeceği, istem dışı sistem ya da yapının, bireylerin kendi tercihleri ile oluşturdukları söz örüntülerinden soyutlanarak bilimsel olarak incelenebileceğini ortaya koymuştur³³⁷. Göstergenin, düşünce veya zihinsel imgenin (gösterilmek istenen) ses ya da görsel bir imge ile oluşan göstergeden oluştuğu düşüncesinden yola çıkarak ikisi arasındaki bağlantının hiçbir zaman sabit olmadığını ve göstergenin her zaman belli ölçülerde keyfi olduğunu iddia etmiştir³³⁸.

İdeoloji yerine söylem kavramını tercih eden Foucault, söylemi hem teorik bir oluşum hem de toplumsal bir pratik olarak ele alarak hem bilgiyi hem de iktidarı üreten ve iktidarı söylem aracılığı ile elde edilmek istenen bir güç olarak ifade eder³³⁹. Mitsel öğeler ve kültürel olguları, toplumun kendini çeşitli şekillerle ifade ettiği bir tür olarak değerlendiren Levi-Strauss ise modern çağda mitolojinin siyasal ideolojiler içinde aranması gerektiğini ifade eder³⁴⁰.

1.2.2.9. Siyasal Aidiyet ve Rekabet

Bireylerin bir kolektifle özdeşleşerek tanımlanması ya da kendilerini tanımlamaları olan aidiyet duygusu, doğanın yarattığı zorluklar içinde bireylerin başarılı olabilmesi için içgüdüsel olarak bir bütünün parçası olmaya ve toplumsallaşmaya zorlayan dürtülerin dışa vurumudur³⁴¹. Bir siyasal örgüte ya da politik çizgiye karşı psikolojik ve davranışsal aidiyet duygusu, bireyin örgütüne karşı olan hislerinin yüksek seviyede olması ve örgütte sürekli bulunma isteği ile kendisini göstermektedir³⁴². Bireylerin siyasi kimlikleri kendileri için önem taşıdığı ölçüde aidiyet duygusu ile birleşince bu kimliklerine yönelik eleştiri, saldırı ve tehdit durumu politik tartışmalarda gerçeğin bükülmesi ihtiyacı ile birleşmektedir. Bireysel kimliğin önemli bir bileşeni olan siyasal kimlik, üyesi olunan partinin başarısı/başarıları ile kişide “biz kazanıyoruz” duygusu oluşturmaktadır. Bireylerin

³³⁷ McLellan, *a.g.e.*, s.72.

³³⁸ Trevor Purvis, Alan Hunt, “Discourse, Ideology, Discourse, Ideology, Discourse, Ideology...”, *Moment Journal*, Cilt 1, Sayı 1, (2014), s.22.

³³⁹ Cevriye Demir Güneş, “Michel Foucault’da Söylem ve İktidar”, *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, Sayı 21, (2013), s.61.

³⁴⁰ McLellan, *a.g.e.*, s.73.

³⁴¹ Hakan Gürses, “Kimlik Kavramı Üzerine Düşünceler”, *Birikim Dergisi*, Sayı 121, (1999), s.75.

³⁴² Uygur, A. ve Koç, H., Örgütsel Sadakat ve Örgütsel Bağlılık: Siyasi Partiler Açısından Bir Analiz. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 2(4), (2010), s.80.

kendilerini psikolojik olarak iyi hissetmelerine neden olan, iyi insanlar olarak akılcı, dürüst ve adil olduklarını düşündüren siyasal kimlikleri, kendilerini ait hissettikleri politik çizginin iktidara gelmesi ile vaat ettikleri mutluluk, huzur ve bolluk iddiasını yerine getireceklerine ve bu sürecin parçası olarak kendilerine de başarıdan pay çıkaracaklarına olan inançlarına dayanmaktadır. Bu kadar güçlü bir uyarıcı ile korunan siyasal aidiyet “biz” duygusu yaratmakta ve doğal olarak bunun dışında kalanlar için “öteki” tanımlamasını da beraberinde getirmektedir. “İyi, güzel, doğru” olan tüm özellikleri “biz”in içinde, “kötü, yanlış, çirkin” olan tüm özellikleri “öteki”yle özdeşleştirme duygusu tüm politik ortamı gerçekler üzerinden tartışma ihtiyacını yok ederek, kazanma duygusu ile olgulara körleşmeyi beraberinde getirmektedir.

İnsanlar partileri ile bağlarını duyguları ile değil mantık ya da akılları ile kursalar vaat ettiklerini gerçekleştiremeyen partilerine bakışlarını gözden geçirmeleri gerekmektedir. Normal şartlarda o partiyi bırakıp bağımsız kalmaları ya da başka bir partiye destek vermeleri beklenen bireylerin, politik kimlikleri bireysel kimliklerinin güçlü bir parçası ise bu tür bir tutum değişikliğini gerçekleştirdiklerini çok nadir gözlemlemekteyiz. Çeşitli gruplara ait olarak yaşamlarını sürdüren insanlar, o gruplardan dışlanma korkusu ile çoğu zaman tutum değişikliği yerine grubun düşüncelerini tercih etme eğiliminde olurlar. Kolektif ruh hali içinde kendini güvende hissetmeye yönelik çabalar, stres altındaki insan doğasının dışavurumları ile kaynaşarak ve belli alanlarda gerçeklik ile hayal arasındaki sınırlar bulanıklaşmaktadır³⁴³. Siyasi partiler de siyasi ideolojiler gibi kişilerin ve kamuoyunun değerlendirmesinde ortak standart sunarlar. Bu standartları benimseyen bireyler siyasi olayları değerlendirirken kendi düşünceleri ile değil, partilerin belirledikleri normları kullanarak gerçekle bağlarını koparırlar. Dünyada son zamanlarda parti bağına sağlayan ana unsur o partiye sevgiden çok rakip partilere olan nefret üzerinden şekillenmeye başlamıştır. Siyasi eğilimi oluşturan dürtünün kendi partisine bağlılık ya da sevgiden çok rakip partilere olan nefret üzerinden kurulması olarak tanımlanan “Negatif Partizanlık”³⁴⁴ bireylerin takipçisi oldukları ideolojik ve siyasal beklentilerin azalmasına neden olmaktadır. Ötekileri yenmek kişilerin oy verdikleri partilerin vaat ettikleri politik, sosyal ve ekonomik programların yerine getirilip

³⁴³ Vamik D Volkan, *Körü Körüne İnanç: Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri*, (Ed. Özgür Karaçam), İstanbul: Okuyan Us, 2005, s.16.

³⁴⁴ Alan I. Abramowitz, Steven Webster, “The Rise Of Negative Partisanship And The Nationalization Of U.s.Elections In The 21st Century”, *Electoral Studies*, Cilt 41, (2016), ss. 14-15,

getirilmediğinin önüne geçerken, partilerin başarısızlıklarını kabul etmede körleşme yaratmaya başlamaktadır. Bu tür durumlarda oy verilen partiye karşı duyulan hoşnutsuzluk tamamen rakip partilere yöneltilerek “ötekilerin” kötü, beceriksiz, hain vb. etiketlemelerle tanımlanmasını da beraberinde getirerek verilen oy/oylar vicdanlarda meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır. Siyasi kutuplaşmanın son tepe noktasına geldiği ülkelerde tüm siyasal alan “biz ve onlar” olarak bölündüğünde kazanma ve üstün olma dürtüleri gerçeği bilmeye olan ihtiyacı tamamen ortadan kaldırmaktadır. Onun yerini hakikat almaktadır. Böyle durumlarda ise Horkheimer’in ifade ettiği gibi akıl kavramı ne kadar güçten düşerse, ideolojik manipülasyona, hatta en kaba yalanların yayılmasına o kadar elverişli hale gelmektedir ³⁴⁵.

³⁴⁵ Max Horkheimer, *Akıl Tutulması*, İstanbul: Metis Yayınları, 2010, s.70.

İKİNCİ BÖLÜM

İDEOLOJİK KÖRLÜĞÜN SOMUTLAŞTIĞI SİYASAL ÖZNELER/PARTİLER

Bu bölümde siyasi parti kavramının tanımı, ortaya çıkışından bugüne geçirdiği süreçler, parti sistemleri, Türkiye’de siyasi partilerin tarihsel yolculuğu ve araştırmaya konu olan 7 Haziran 2015 seçimleri sonucu T.B.M.M’de grubu bulunan siyasi partilerin (CHP, MHP, AK PARTİ, HDP) kuruluş, gelişim ve partilerindeki ideolojik körlüğün hangi konularda (gerek iç gerekse dış politika) işlevselleştiği incelenmiştir.

2.1. Siyasi Parti Tanımı

Siyasi anlamda ortaya çıkışından beri neredeyse 200 yıl geçen siyasal partinin üzerinde görüş birliğine varılmış net bir tanımı yoktur. Demokrasinin gelişim sürecinde, genel oy hakkının genişlemesi ve parlamentoların yetkilerinin, gücünün ve etkisinin artmasına paralel olarak parlamenterlerin ortak özelliklerine göre gruplaşmaları ve seçilecek adaylara oyların yönetilmesini sağlayacak tanıtımı yapan komiteler partilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. TDK Güncel Türkçe Sözlüğü “ortak düşünce ve görüşteki kişilerin oluşturdukları siyasal topluluk” olarak tanımlarken³⁴⁶, Maurice Duverger ise “siyasi iktidarı ele geçirmek ve kullanmak” amacına siyasal partinin ayırt edici niteliğine vurgu yapar³⁴⁷. Aynı görüşü paylaşan kişilerin bir araya geldiği her topluluğun parti olarak kabul edilmesine itiraz eden Berkes, rakiplerine karşı üstün gelmeyi halkın hakemliğine başvurup, çoğunluğun kararına uyarak gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir³⁴⁸. Türkiye’de yürürlükte olan 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu, 3. Maddesinde yaptığı tanım ise şu şekildedir;

“siyasi partiler, Anayasa ve kanunlara uygun olarak; Cumhurbaşkanı, milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla, tüzük ve programlarında belirlenen görüşleri doğrultusunda çalışmaları ve açık propagandaları ile milli iradenin oluşmasını sağlayarak demokratik bir Devlet ve toplum düzeni içinde ülkenin çağdaş medeniyet seviyesine

³⁴⁶ Parlatur, *a.g.e.*, s.1322

³⁴⁷ *Siyasi Partiler*, (Çev. Ergun Özbudun), İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1993, ss.15-17.

³⁴⁸ Niyazi Berkes, *Siyasi Partiler*, İstanbul: Yurt ve Dünya Yayınları, 1946, ss.3-4.

ulaşması amacını güden ve ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanmış tüzel kişiliğe sahip kuruluşlardır”³⁴⁹

2.2. Tarihsel Arka Plan

17. yüzyılda İngiltere’de kralın mutlak hakimiyetine karşı başlatılan ve kralın yetkilerini daraltıp, parlamentonun gücünü artırmaya çalışan iki grubun adı Tory’ler ve Whig’lerdir³⁵⁰. Zamanla aristokrat ağırlıklı Whig’lerin Liberal Partiye, Tory’lerin ise Muhafazakar Partiye dönüştüğü İngiltere’de 1833 yılında kurulan Fabian Derneği, devrimci bir sosyalizm yerine reforma dayalı ilkeleri ile 1906 yılında İngiliz İşçi Partisi’nin kurulmasına yardımcı oldu. İngiliz hakimiyetindeki Amerika’da ise bağımsızlığını kazanması ile birlikte yeni bir toplum olarak aristokrasiye sahip olmadığından burjuva-demokrat toplum olarak doğmuş ve kuruluşundan itibaren liberal ideolojinin hakim olduğu bir ülke olarak siyasi partilerin arasında savunduğu görüşler açısından büyük farkların olmadığı bir siyasal sistem oluşturmuştur³⁵¹. 19. yüzyılın ortalarında köleliğin tartışıldığı bir ortamda 1828 yılında kurulmuş Demokratik Parti köleliği savunulurken, köleliğe karşı 1854 yılında Cumhuriyetçi Parti kurulmuştur. 20. yüzyılın başlarında başkan seçilen Demokrat Roosevelt, orta gelirli ailelere ve işçilere sağladığı haklarla Demokratik Parti’yi sosyal demokrat izlerin bulunduğu liberal bir çizgiye oturturken Cumhuriyetçi Parti zamanla muhafazakarların savunucusu haline gelmiştir. Fransız Devrimi sonrasında kurucu meclis üyelerinin bir kahve kiralayarak düzenli toplantılar yapmaya başlaması ile bölgesel sorun odaklı Breton Kulübü jakobenlere dönüşürken³⁵², Sosyalist Enternasyonalin kurucuları arasında yer alan ve Avrupa’da işçi sınıfına dayanan Alman İşçi Birliği ve Sosyal Demokrat İşçi Partisi’nin 1875 yılında birleşmesi ile Sosyalist İşçi Partisi olarak kurulan, Avrupa’nın en köklü partilerinden Almanya Sosyal Demokrat Parti 1890 yılındaki isim değişikliği ile bugünkü adını almıştır.

Siyasal sistemlerin vazgeçilmez unsurları olan partiler, siyasi hayatta boy gösterecek adaylar için bir filtre görevi görürken, diğer taraftan hem kendi üyeleri, hem

³⁴⁹ “Siyasi Partiler Kanunu”, Cilt 2820 Siyasi Partiler Kanunu § (1983), Cilt 2820, s.1.

³⁵⁰ Berkes, *a.g.e.*, ss.25-35.

³⁵¹ Ergun Özbudun, *Siyasal Partiler*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1974, s.28.

³⁵² Gökhan Göktürk, “Siyasal Partilerin Doğuşu: Tarihsel ve Toplumsal Kökenleri”, *Sosyoloji Konferansları*, Cilt 54, Sayı 2016-2, (2016), s.246.

dayandıkları taban hem de kendisini destekleyenlerle devlet arasında bir köprü görevini yerine getirirler ³⁵³. Ülkedeki çıkar gruplarının menfaat ve taleplerini birleştirirken, ülkelerin siyasal kültürlerine göre siyasal rolleri yerine getirecek kişileri devşirir, siyasal kültürün benimsenmesi ve siyasal sistemdeki rollerin öğretilmesi anlamında siyasal sosyalleşme sağlarlar ³⁵⁴.

2.3. Parti Sistemleri

Her ülkenin kendi siyasi sistemi ve kültürüne göre oluşan parti sistemleri birbirinden farklıdır. Partilerin bir arada bulunma şekli ve koşullarına göre Duverger tarafından savunulan ayırım parti sayısını esas almaktadır. Sadece sayı esasına göre bir ayırma karşı eleştiriler dile getirilmiş ve bir ülkenin sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel durumunun, toplumsal yapı ve o yapı içindeki sosyal sınıfların, dinsel ve etnik ayrımların ve bu ayrımlar arasındaki bölünme ve kutuplaşmanın, siyasal sistemde kullanılan seçim sisteminin parti sisteminin belirlenmesinde rol oynadığı ifade edilmiştir ³⁵⁵.

2.3.1. Tek Parti Sistemi

Kavramsal olarak tanımlamanın güç olduğu tek parti sistemi, bazı ülkelerde tek bir partinin varlığına rağmen o partinin içerik itibari ile siyasal anlamda bir partiden beklenen fonksiyonları yerine getirmemesi nedeniyle partisiz bir sistemi işaret ederken, bazı ülkelerde ise birden fazla partinin varlığına rağmen uygulamada tek bir partinin hakim olduğu ve değişmediği için tek başına parti sayısı ile tariflenemez ³⁵⁶. Bu anlamda az-çok demokrasi çerçevesinde oluşmuş genel bir yönetimin diktatörlüğe uydurulmuş siyasal sistemlerinde görülmüş, Almanya'da Nasyonal Sosyalist Parti, İtalya'da Faşist Parti, S.S.C.B'de Komünist Parti gibi örneklerle tarih sahnesinde yerini almıştır ³⁵⁷. Burada ayırt edici kriter olarak bir ülkede sadece bir parti olmasından çok, siyasetin belirlenmesi süreçlerinin sürekli olarak bir partinin tekelinde olması diğer partilerin önemli bir rol oynama şansının bulunmaması durumu biçimsel olarak çok partili gibi gözükse de

³⁵³ Berkes, *a.g.e.*, s.16.

³⁵⁴ Özbudun, *a.g.e.*, s.108.

³⁵⁵ Münci Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1988, ss.205-208.

³⁵⁶ Özbudun, *a.g.e.*, ss. 111-112.

³⁵⁷ Duverger, *a.g.e.*, ss.335-337.

fonksiyonel olarak tek parti sistemi olarak kabul edilebilir. Bundan dolayı bir ülkede muhalefet partilerinin sadece varlığı değil yerine getirdikleri fonksiyonlar da irdelenmelidir. Birden çok partinin var olduğu ancak iktidarın el değiştirmesinin teorik olarak var olmasına rağmen fiiliyatta gerçekleşmediği “hakim-parti sistemi”, iktidar değişiminin teorik olarak bile mümkün olmadığı “hegemonyacı-parti sistemi” ve birden çok partinin hukuken ve fiilen var olmadığı “gerçek tek parti sistemleri” sayısal ve siyasal olarak parti sisteminin teşhisinde kullanılmaktadır. İdeolojik olarak rejimin yegane meşruiyet kaynağının tek bir partiden geldiği, toptan bir değişimi hedef alan “totaliter tek parti sistemleri” yanında ülkede kısmi bir değişimi hedef alan araçsal bir ideoloji ile meşrulaştırılmış “vesayetçi tek parti sistemleri” ayrımı da parti sistemleri çözümlenmesinde başvurulan yöntemlerdir. Bu anlamda Türkiye’deki Tek Parti Yönetimi (1923-1946) bir kısım sosyal grupların iktidardan uzak tutulmasını meşrulaştıran ve sosyal değişimi amaçlayan vesayetçi bir tek parti sistemi olarak kabul edilmektedir ³⁵⁸.

2.3.2. İki Parti Sistemi

Sayısal olarak iki veya daha çok partinin var olmasına rağmen iktidarı elde etme ve etkileme gücünün sadece iki büyük partide olduğu sistemleri tanımlamak için kullanılan iki parti sistemi, genelde Anglosakson ülkelerde görülmektedir. Büyük partilerle birlikte birçok küçük grupların mevcut olduğu bu sistemi çok partili sistemlerden ayırt etmek kolay değildir. A.B.D, Kanada, İngiltere, Yeni Zelanda ve Avustralya gibi ülkelerde hakim olan iki parti sisteminde partilerin hükümet etme potansiyelleri ile koalisyonlara ortak olabilmek için korkutma ve şantaj gibi pazarlık gücüne sahip olabilmeleri, siyasal sistemi etkileyebilecek kuvvet düzeyleri başlıca ayırt edici kriterlerdir ³⁵⁹. Halkın büyük çoğunluğunun rejim üzerinde uzlaştığı ve birbiriyle rekabet halindeki iki büyük partinin, siyasal sistemin özellikleri ve ülkenin temel meseleleri konusunda büyük fikir ayrılıklarının bulunmadığı, mevcut ayrılıklar konusunda ise yumuşak bir tartışma ortamının bulunması iki parti sisteminin sağlıklı yaşaması için gereklidir ³⁶⁰. İki partili sistemlerin ortaya çıktığı ülkelerin özellikleri incelendiğinde seçim sistemi olarak tek turlu çoğunluk usulünün kullanılmasının önemli etkisi olduğu gözükmektedir. Partilerin

³⁵⁸ Özbudun, *a.g.e.*, ss. 115-119.

³⁵⁹ Özbudun, *a.g.e.*, ss. 128-129.

³⁶⁰ Berkes, *a.g.e.*, s.18.

parlamentodaki temsil oranının seçimlerde aldığı oy oranından yüksek olmasını doğuran bu seçim sistemi, küçük partilerin iktidar olma ya da iktidarı etkileme güçlerini zayıflatmakta, sistem içinde büyüklük bakımından birinin diğerinden açık farkla büyük olmadığı iki parti arasında iktidar değişimini olanaklı kılmaktadır. Bu anlamda Türkiye’de tek turlu çoğunluk usulünün seçimlerde kullanıldığı 1950-1960 arasında iki partili bir sistem meydana gelmiş ve küçük partilerin varlığına rağmen iktidar ve onu etkileme mücadelesi DP ve CHP arasında geçmiştir ³⁶¹.

2.3.3. Çok-Parti Sistemi

Üç partiden başlayıp sonsuz sayıdaki partinin varlığını çağrıştırmaya rağmen çok parti sistemi sadece sayı ile açıklanan bir sistem değildir. Öncelikle bir ülkenin siyasal olarak çok sayıda ancak istikrarsız, gelip geçici oynak gruplara bölünmüş olması modern anlamda parti öncesi dönem kabul edilir ³⁶². Asgari bir örgüte ve istikrara sahip olgunlaşmış gerçek partilerin varlığı ile açıklanan çok parti sistemi beş partiye kadar sınırlı ve ılımlı, beşten fazla partinin varlığı ile aşırı çok partili sistem olarak kabul edilir ³⁶³. Siyasal olarak aşırı derece kutuplaşmamış, temel sorunlar üzerinde yakın düşüncelere sahip partilerin güçlü olduğu, rejime muhalif partilerin güçlerinin ise dikkate alınmayacak kadar önemsiz olduğu ılımlı çok parti sistemi, iki-parti sistemini çağrıştıracak derecede iki temel eğilimi barındıran iki kutup etrafında toplanmış partilerden oluşur. Ancak rejim karşıtı partilerin ülke parlamentosu içinde önemli bir güç teşkil ettiği ve partilerin ülkenin temel sorunlarında uzlaşma içinde olmadığı çok kutuplu ülkelerde siyasal parçalanmalar partilerin sayısını artırarak aşırı çok partili hale gelmesine neden olur. Böyle durumlarda merkezdeki partilerin rejim aleyhtarı partilerle işbirliği yapmaları hemen hemen imkansız hale geldiğinden, iktidar değişimini merkez partileri arasında bir değiş tokuşa sokan, aşırı partilere oy kaptırma kaygısıyla demagojiye daha fazla yönelmiş ancak cesaretli ve tutarlı politikalar oluşturma yeteneğinden yoksun bir siyasi sistem doğurmaktadır³⁶⁴.

³⁶¹ Duverger, *a.g.e.*, s.291.

³⁶² Duverger, *a.g.e.*, s.302.

³⁶³ Sartori:1966’dan Aktaran Özbudun, *Siyasal Partiler*, s.133.

³⁶⁴ Özbudun, *a.g.e.*, s.135; Duverger, *a.g.e.*, s.307.

2.4. Türkiye’de Siyasal Partiler

Babadan oğula geçen padişahlıkla yönetilen ve her şeyin sahibi olarak padişahın görüldüğü Osmanlı’nın ilk dönemlerinde bir parti sisteminden bahsetmek mümkün değildir. Kanuni döneminde Fransa ile kurulan iyi ilişkiler sonucu başlayan Fransız Devlet kültüründen etkilenme süreci Fransız İhtilali’nden sonra daha da artmıştır³⁶⁵. 1876’da ilan edilen Birinci Meşrutiyet ve Kanun-i Esasi (Anayasa)’nin kabulü seçme ve seçilme kavramlarının ülke gündemine girmesine neden olmuştur. 1877 yılında yeni kurulan Meclisi Mebusan için yapılan seçimlerde, sadece vergi veren ya da emlak sahibi olan erkeklerin ilk kez sahip olduğu oy hakkının yeniden kullanılması için açılışından üç ay sonra kapatılan meclisin otuz yıl sonra ikinci kez açılması beklenmiştir³⁶⁶.

2.4.1. Tanzimat ve I. Meşrutiyet Dönemi

Osmanlı-Türk siyasal sistemini yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişki çerçevesinde ele alırsak, devleti temsil eden bürokrat ve askerlerden meydana gelen siyasi elitlerin oluşturduğu merkez ile toplumun geri kalanlarının oluşturduğu çevrenin çatışmasına göre değerlendirildiğinde Osmanlı’da herhangi bir aristokrasi ya da feodal sınıf yoktur. Bu açıdan Tanzimat Dönemi reformları ile birlikte iktidarın merkezdeki sultandan modernleştirici askeri ve sivil bürokrasiye kayması siyasal sistemin sonraki şekillenmesinin ana unsuru olmuştur. Batılılaşma çabaları ile öncelikle askeri teknolojinin sonrasında ise Batılı kanun ve idari uygulamaların ülkeye adaptasyonuna karşı kendi iktidarlarını ve statülerini sarsacağı endişesi ile muhalefet eden dini elitler İslami muhalefetin çevreyle bütünleşmesine yol açmıştır³⁶⁷. Zamanla merkezîyetçi ve laikleştirici bürokratik elitlere karşı çevresel unsurlarla birleşen dini muhalefet, çoğunlukla merkezi elitlerden kopan grupların oy gücünden dolayı hitap ettiği verimli bir sosyal katman oluşturdukları için bugüne kadar gelen siyasi haritanın iki ana çizgisinden birini oluşturmuşlardır.

³⁶⁵ Turan Ateş, *Demokrasi, Siyasi Partiler ve Seçim*, İstanbul: Beta, 2007, s.115.

³⁶⁶ Birol Akgün, *Türkiye’de Seçmen Davranışı, Partiler Sistemi ve Siyasal Güven*, 1. Baskı Ankara: Nobel, 2002, ss.21-22.

³⁶⁷ Ergun Özbudun, *Türkiye’de Parti ve Seçim Sistemi*, 1. Baskı İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011, ss.10-14.

2.4.2. II. Meşrutiyet Dönemi

1865 yılında İstanbul'da gizli olarak kurulan Yeni Osmanlılar Cemiyeti, Avrupalıların verdikleri isimle Jön Türkler, Osmanlı Devleti içindeki aydınlardan oluşuyordu. II. Abdülhamit'in Meclis-i Mebusanı kapatmasından sonra 1889'da İttihat ve Terakki adında bir cemiyet kurarak yoluna devam eden aydınlar, otoriter yönetimin de etkisiyle kısa zamanda güçlenerek Paris, Cenevre ve Kahire'de şubeler açmıştır³⁶⁸. Osmanlı aydınlarının Padişaha daha önce görülmedik biçimde otuz yıl süren muhalefeti, Kanun-i Esasi'nin yeniden yürürlüğe konması, Batı'daki örnekleri gibi Anayasal monarşinin kurulması, baskı rejimine son verilmesi gibi istekler üzerinden şekillendiren Jön Türk Hareketi II. Meşrutiyet ile birlikte kendi içinde de muhalefetle karşılaşmaya başlamıştır³⁶⁹. Padişaha yaptıkları baskı ile Kanun-i Esasi'yi 1908'de yeniden yürürlüğe sokan İttihat ve Terakki Partisi yapılan seçimlerde çoğunluğu kazanmasına rağmen liberal/muhafazakar eğilimli Osmanlı Ahrar Fırkası'nın muhalefet olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin merkezîyetçi ve otoriter eğilimlerine karşı, Adem-i Merkezîyetçiliği, parlamenter demokrasiyi ve Osmanlıcılığı savunan Ahrar Fırkası yanında İttihat ve Terakki'nin laik eğilimlerinden rahatsızlık duyan İslamcı muhalefetin 1909 yılında kurduğu İttihad-ı Muhammed-i Fırkası'nın 31 Mart Vakası olarak anılan isyanda birlikte hareket etmeleri liberal ve İslamcı muhalefetin işbirliği olarak görülür³⁷⁰. 1911 yılında kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası ise iktidardaki İttihat ve Terakki Fırkası'na duydukları nefret ile bir araya gelen, İslami unsurlardan, liberallere ve etnik azınlıklara kadar iktidar partisinin bütün muhaliflerini içine almıştır³⁷¹.

II. Meşrutiyet süreci Osmanlı'nın daha önce görmediği bir biçimde toplumsal ve siyasal ortamda ülkenin nasıl kurtulacağına ilişkin farklı ideolojik akımların ortaya çıktığı bir dönemdir. Osmanlı topluluklarını ve saltanatını koruyarak reformlar yapmak isteyen ama kendi aralarında türdeş olmayan Garpçılar (Batıcılar), İslamiyet'in ilerlemeye engel olmadığını savunan ve tüm partilerde az çok var olan İslamcılar, çoğunlukla İttihat ve Terakki içinde yer alan ve Ziya Gökalp'in etkisi ile önce yurt dışındaki Türklerle birleşme

³⁶⁸ Ateş, *a.g.e.*, s.114.

³⁶⁹ Mehmet Okur, "I. Meşrutiyet Dönemi Siyasi Partileri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 11, (2010), ss.225-226.

³⁷⁰ Özbudun, 2011, *a.g.e.*, ss.17-18.

³⁷¹ Sina Akşin, *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1980, ss.175-176.

sonrasında Turan ülküsünü gerçekleştirmeyi amaçlayan Türkçüler, daha çok insan hakları bağlamında tutarlı ve devamlı olmayan fikirleri ile Sosyalistler, Prens Sabahattin önderliğinde Adem-i Merkeziyetçi ve bireysel teşebbüsçü meslekçiler, II. Meşrutiyet postası içinde bazen müstakil bazen de diğer fikirlerle sentez yaparak etkili olan ideolojik akımlardır³⁷².

2.4.3. Birinci Meclis Dönemi

I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun imzaladığı Sevr Anlaşması ile başlayan işgale karşı Anadolu'nun çeşitli yerlerinde kurulan dernek ve oluşumlar 4 Eylül 1919'da toplanan Sivas Kongresi'nde "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" ismiyle tek bir örgüte dönüşmüştür³⁷³. Devamında toplanan TBMM'nin birinci dönemi (1920-1923) teorik olarak partisiz bir meclis sayılmaktadır³⁷⁴. Particiliğin reddedildiği ve tüm milletvekillerini tek amaç etrafında toplandığı ilk meclis zamanla birbirine yakın milletvekillerinin bir araya gelmesi ile gruplaşmaları doğurmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta saydığı isimlerle Tesanüd Grubu, Halk Zümresi, İslahat Grubu, Müdafaa-i Hukuk Zümresi ve İstiklal Grubu dışında isimsiz ve özel amaçlı küçük grupların oluşum düzeni sağlama ve oy dağılımını önleme fikriyle kurulmuşsa da varlıkları tersine bir sonuç doğurmuştur³⁷⁵. Birbirinden bağımsız bu grupların ortaya koyduğu dağınıklık nedeniyle Mustafa Kemal Paşa'nın kendine yakın milletvekilleri ile 1921 yılında kurduğu Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu Birinci Grup ismiyle anılırken, onun muhalifleri bir yıl sonra İkinci Grup adıyla örgütlenmişlerdir³⁷⁶. Mustafa Kemal Paşa'nın başını çektiği daha radikal değişim isteyen Birinci Grup milletvekillerine karşı "sosyal olarak daha muhafazakar siyasal olarak daha liberal" İkinci Grup arasında Birinci Meclis dönemi boyunca süren mücadele 1923 yılında yapılan seçimlerde Meclisin tamamının yeni kurulan Halk Fırkası üyeleri olması dolayısıyla İkinci Grubun tasfiyesine neden olmuştur.

³⁷² Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Çağaloğlu, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998, ss.9-12.

³⁷³ Ateş, *a.g.e.* s.119.

³⁷⁴ Özbudun, 2011, *a.g.e.*, s.19.

³⁷⁵ Ahmet Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet: İkinci Grup*, 1. Baskı Çağaloğlu, İstanbul: İletişim, 1994, s.213.

³⁷⁶ Fatma Yurttaş Özcan, "Birinci Büyük Millet Meclisi'nde Muhalefet: İkinci Grup", *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 1, (2011), ss.44-45.

2.4.4. Tek Parti Dönemi

9 Eylül 1923 yılında Ankara'da kurulan Halk Fırkası, 10 Ekim 1924 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) adını aldı. Liderliğini Mustafa Kemal Paşa'nın, üst kadrosunu ise milli mücadeledeki silah arkadaşlarının oluşturduğu T.B.M.M'nin bu ilk partisine karşılık Kasım 1924 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) kurulmuştur. İlk meclisin İkinci Grubu gibi radikal değişim yerine aşamalı ve evrimsel bir değişimi öngören liberal/muhafazakar değerlere hitap eden Terakkiperver Fırkası'nın lider kadrosu da resmi devlet elitlerinden oluşuyordu ³⁷⁷. Türk siyasi hayatında altı ay kadar faaliyet gösteren TCF, Şeyh Sait isyanı ile ilgili olduğu gerekçesiyle 3 Haziran 1925 tarihinde kapatılmıştır. Tek parti dönemi boyunca CHP'nin katı devletçi tutumu nedeniyle halktan gelen şikayet ve sıkıntıları kontrollü bir muhalefet ile değerlendirmek isteyen Mustafa Kemal Paşa'nın Fethi Okyar'a 12 Mayıs 1930 yılında kurdurduğu Serbest Cumhuriyet Fırkasının (SCF) liberal ekonomi vaadiyle kısa sürede halk arasında ciddi bir taraftar toplamasının yarattığı tedirginlik henüz, demokrasinin yeterince olgunlaşmadığı düşüncesini ortaya çıkarmış ve bu gerekçeyle yeni parti 17 Kasım 1930'da kendini feshetmiştir ³⁷⁸.

Tek Parti Dönemi boyunca giderek artan bürokratik elitlerin ağırlığına rağmen CHP, önemli ölçüde yerel eşrafı da kendi içine almıştır. Bu süreçte halkla ilişkisine yeterince önem vermeyen ve daha çok elit bir kadro partisi görünümünde olan CHP, partisel olarak olmasa bile İslami ve ayrılıkçı tonlar taşıyan Kürt isyanları ile çevresel kültürel muhalefetle karşılaşmıştır. Tek Parti Dönemi'nin katı laiklik ve Türk Milliyetçiliği politikaları, daha sonra Türk Siyasi Hayatı'nı derinden etkileyecek İslami muhalefet ve Kürt Milliyetçiliği ayrışmalarının Cumhuriyet Dönemi tohumları olarak değerlendirilebilir ³⁷⁹.

2.4.5. Çok Partili Dönem

Atatürk'ün vefatından sonra CHP'nin başına geçen ve Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü, II. Dünya Savaşı sonrasında, uzun süredir devam eden iktidar ve savaşın getirdiği ekonomik sıkıntılar nedeniyle gelen içten ve dıştan gelen değişim çağrıları nedeniyle çok

³⁷⁷ Özbudun, 2011, a.g.e. ss.22-23.

³⁷⁸ Ateş, a.g.e., s.120.

³⁷⁹ Özbudun, 2011, a.g.e., s.25.

partili siyasi hayata geçiş kararı aldı³⁸⁰. 18 Temmuz 1945 tarihinde Nuri Demirağ başkanlığında “Millî Kalkınma Partisi” ve 7 Ocak 1946’da ise Celal Bayar başkanlığında “Demokrat Parti” kuruldu. 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimlerde iktidara gelen, 1954 ve 1957 seçimlerini de kazanarak on yıl boyunca ülkeyi yöneten Demokrat Parti 27 Mayıs 1960 tarihindeki askeri darbeyle kapatıldı.

DP’nin kadrolarının CHP ile aynı ideolojik ve siyasal kökenden gelmesine rağmen, tek parti dönemi boyunca CHP iktidarından rahatsız olan dini/muhafazakar kesimler, köylü kitleleri, Varlık vergisi ve ayrımcı yaklaşımlar nedeniyle bunalmış gayrimüslim kesimler, CHP iktidarının oluşturduğu ticari burjuvazinin bir kısmı, liberal demokratlar ve solcular gibi türdeş olmayan ama otoriter tek parti iktidarından kurtulmak isteyenler DP etrafında birleşmişlerdir³⁸¹. Bu anlamda DP’nin kitleleri mobilize etme başarısı, daha önceleri bir kitle partisinden çok elit kadro partisi görünümündeki CHP’nin, on yıllık DP iktidarı boyunca gerçek anlamda partileşme çabaları sonucu toplumsal kesimlerle daha çok temas kurduğu bir dönem olarak anılmaktadır³⁸².

27 Mayıs darbesinin kapattığı DP’nin yerine onun tabanına hitap eden Adalet Partisi (AP), Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ve Yeni Türkiye Partisi (YTP) kurulmuştur³⁸³. DP’nin devamı partilerin başarısıyla sonuçlanan 1961 seçimlerinden sonra gerçekleştirilen 1965 seçimleri Türkiye’nin bugününe kadar gelen ideolojik ve fonksiyonel ayrışmanın ortaya çıktığı dönem olmuştur. CHP’nin ideolojik olarak “ortanın solu” anlayışını ilk kez seslendirdiği bu seçimler 1961’de kurulan ve sol bir parti olarak ilk kez seçimlere giren Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve CKMP Genel Başkanlığına seçilip onu Türk Milliyetçisi bir partiye dönüştüren Alparslan Türkeş’in MHP’sinin Meclise girdiği, sınıfsal ve ideolojik unsurların klasik merkez/çevre ayırımına eklendiği seçimlerdir³⁸⁴. 1960’lı yıllar AP lideri olarak Süleyman Demirel’in, CHP Genel Sekreteri olarak Bülent Ecevit’in ve 12

³⁸⁰ Abdulvahap Akıncı, Sefa Usta, “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan Dış Faktörlerin Değerlendirilmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 21, Sayı 1, (2016), ss.277-278.

³⁸¹ Özbudun, 2011, *a.g.e.*, s.36.

³⁸² Hikmet Bilâ, *CHP, 1919-1999*, 1. Baskı Güneşli, İstanbul: Doğan Kitap, 1999, s.171.

³⁸³ Bener Karakartal, “Bir Siyasal Katılma Türü Olarak Referandum ve 1961 Türk Anayasa Referandumu”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 38, Sayı 3-4, (2011), s.164.

³⁸⁴ Hakan M. Kiriş, Hüseyin Gül, “Türkiye’de 1965 Sonrası Yapılan Genel Seçimler ve Siyasal Partiler Bağlamında Solda Yaşanan Gelişmelerin Bir Çözümlemesi”, *Toplum ve Demokrasi*, Cilt 1, Sayı 1, (2007), ss.95-99.

Mart muhtırasının hemen öncesinde 26 Ocak 1970’de kurulan Milli Nizam Partisi (MNP) ile Necmettin Erbakan’ın siyaset sahnesine çıktığı dönem olmuştur.

12 Mart muhtırası CHP içinde daha sivil bir çizginin temsilcisi Bülent Ecevit’in Genel Başkanlığa seçilmesi ile birlikte ideolojik olarak merkez-sol politikalara yöneldiği bir dönem olarak dikkat çekerken, kapatılan MNP yerine kurulan Milli Selamet Partisi (MSP) ile yoluna devam eden Erbakan’ın ise İslami hassasiyetleri güçlü muhafazakar kesimlerin kendini DP-AP çizgisi dışında ifade ettikleri bir alan yarattığı dönem olmuştur. 1980’e kadar süren bu dönem CHP’nin yeni politik çizgisi ve lideri ile gelişmiş ve şehirleşmiş bölgelerde oy oranını yükselttiği, Türkiye’deki seçmen profilinin sol, sağ, milliyetçi ve muhafazakar olarak yeniden saflaştığı dönem olarak kayda geçmiştir³⁸⁵.

2.4.6. 1980 Sonrası Dönem

12 Eylül 1980 darbesi ile bir kez daha kesintiye uğrayan Türkiye’nin demokrasi yolculuğu, darbe yönetimin tüm siyasi partileri kapatması sonucu çoğu eskilerin devamı yeni partilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Askerlerin desteği ile kurulup kısa sürede yok olan Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP), CHP’nin siyasi mirası üzerine kurulan Halkçı Parti (HP), Sosyal Demokrat Parti (SODEP) ve Ecevit’in 1980 öncesi CHP çizgisinden ayrıldığına ifadesi Demokratik Sol Parti (DSP), MHP’nin devamı Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP), Erbakan çizgisinin devamı Refah Partisi (RP), Demirel çizgisinin devamı Doğru Yol Partisi (DYP) ve tüm çizgilerin devamına talip Anavatan Partisi (ANAP) yeni dönemin partileri olarak göze çarpmaktadır³⁸⁶. 1980’li yıllar boyunca ANAP’ın iktidarı ve Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) olarak birleşen HP ve SODEP’in muhalefeti ile geçen dönem önce 1987 yılında darbecilerin koyduğu siyaset yasaklarının kalkması ile eski liderlerin siyaset sahnesine dönüşüne, 1992 yılında 12 Eylülde kapatılan partilerin yeniden açılmasına izin veren kanun ise CHP ve MHP’nin siyasi arenaya tekrar çıkmasına neden olmuştur. MÇP yeniden açılan MHP’ye dönüşürken, SHP içinde Erdal İnönü ile liderlik mücadelesine girişip sonuç alamayan Deniz Baykal’ın 1992 yılında CHP’nin tekrar açılması ile SHP’yi içinde eritip CHP Genel Başkanı olarak uzun yıllar siyaset sahnesinde yer almasına neden olmuştur³⁸⁷. Bu arada 1980’li yıllar boyunca

³⁸⁵ Mehmet Ali Birand, Hikmet Bilâ, Rıdvan Akar, *12 Eylül - Türkiye’nin Miladı*, İstanbul: Doğan Kitap, 2010, ss.26,58.

³⁸⁶ Hüseyin Çavuşoğlu, “Merkez Sağda 27 Mayıs ve 12 Eylül Sonrası Partileşme”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 12, Sayı 22, (2009), s.170.

³⁸⁷ Orkunt Canyaş, “CHP’nin Sosyal Demokrasi Serüveni”, *Alternatif Politika*, Cilt 7, Sayı 1, (2015), s.21.

çoğunlukla SHP içinde politika yapan Kürt siyasi hareketi 1990’da kurulan Halkın Emek Partisi (HEP) ile kendine ait ayrı bir çizgi oluşturmuştur. HEP’in kapatılmasıyla açılan ve çoğu kapatılan 5 parti kuran Kürt Siyasal hareketi 2019 Türkiye’sinde Halkların Demokratik Partisi (HDP) olarak yaşamını sürdürmektedir. Yine kapatılma davaları ile Refah Partisi, Saadet Partisi (SP) olarak yoluna devam ederken, RP içinde gelenekçilerle anlaşamayıp ayrılan yenilikçilerin İslami/muhafazakar taban yanında boşalan klasik merkez sağ seçmene de hitap eden Adalet ve Kalkınma Partisi (AK PARTİ) 2000’li yılların başından beri siyasal yaşamda yolculuğunu sürdürmektedir.

1923-2006 yılları arasında resmi kayıtlara göre Türkiye’de 228 tane parti kurulmuştur³⁸⁸. Anayasa Mahkemesi kayıtlarına göre 2006’dan 31 Aralık 2018 tarihine kadar kurulan 66 partiyle birlikte bir kısmı daha sonra yeniden açılan toplam parti sayısı 294 adettir³⁸⁹. “Sosyal demokrat, demokratik sol, sosyalist, komünist, feminist ve çevreci partileri sol olarak, milliyetçi, liberal ve muhafazakar partileri sağ olarak değerlendirildiğinde 2006 sonuna kadar Türkiye’de 129 sağ, 99 sol parti kurulmuştur. Siyasi partilerin kendilerine isim koyarken en çok kullandıkları kelimeler ve kullanım sıklıkları **Tablo 2.1.**’de görülmektedir³⁹⁰.

³⁸⁸ Mete Kaynar (Ed.), *Cumhuriyet Dönemi Siyasal Partileri, 1923-2006*, 1. Baskı Kızılay, Ankara: İmge Kitabevi, 2007, s.33.

³⁸⁹ Anayasa Mahkemesi Web Sitesi. “Faaliyette Bulunan Siyasal Partiler”
https://www.anayasa.gov.tr/Media/5025/Siyasipartiler_2018.Docx Erişim Tarihi: 30.05.2019

³⁹⁰ Kaynar, a.g.e., ss.36-37.

Tablo 2.1 Siyasi Parti İsimlerinde En Çok Kullanılan Kavramlarda Sıklık Dağılımı

Kavram	Sıklık
Demokrat, Demokrasi, Demokratik	48
Türkiye, Türk, Türkiyem	42
Milli, Milliyetçi, Milliyet, Millet, Ulusal	23
Sosyalist	20
Cumhuriyet, Cumhuriyetçi	18
Özgür, Özgürlük, Hür, Hürriyet	15
Halk, Halkçı, Halkın	14
İşçi	13
Yeni, Yeniden	12
Büyük	10
Adalet	9
Köylü	8

Kaynar, *Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri, 1923-2006*, s.36-37

2.5 Araştırmaya Konu Olan Siyasi Partiler ve İdeolojileri

Bu çalışma çerçevesinde 7 Haziran 2015 seçimleri sonucu oluşan T.B.M.M’de grubu bulunan CHP, MHP, AK PARTİ ve HDP’nin kısa bir tarihçesi ve ideolojik kökleri incelenecektir.

2.5.1. Cumhuriyet Halk Partisi

Kurtuluş Savaşını gerçekleştiren ve Cumhuriyeti ilan eden kadronun 9 Eylül 1923’te önce “Halk Fırkası” adıyla kurduğu parti, 1924 yılında “Cumhuriyet Halk Fırkası”, 1935 yılında ise “Cumhuriyet Halk Partisi” adını almıştır³⁹¹. “İzmir İktisat Kongresi” ile liberal ekonomik görüşleri test etse de yeni kurulan bir devletin zorlukları ekonomide “devletçi” siyasette ise “devrimci”, “halkçı”, “milliyetçi”, “cumhuriyetçi” ve “laik” bir parti yapısı ortaya çıkarmıştır³⁹².

Cumhuriyet Halk Partisi Parti Programında “emperyalizme karşı ulusal başkaldırının öncüsü” “Atatürk devrimlerinin birikimi ve altı ok ilkeleri” ifadeleri ile siyasi

³⁹¹ Hakan Uzun, “Tek Parti Döneminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm ve Milli Şef Kavramları”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 9, Sayı 20, (2010), ss.234-35.

³⁹² Hikmet Bilâ, *CHP, 1919-1999*, 1. Baskı Güneşli, İstanbul: Doğan Kitap, 1999, ss.40,63,69.

kimliğini ve ideolojisini açıklamaktadır ³⁹³. CHP'nin ideolojisi tarif eden temel ilkeler altı ok olarak ifade edilen cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik ve devrimciliktir. Kışlalı'ya göre milliyetçilik, cumhuriyetçilik ve laiklik ilkeleri Fransız İhtilali sebebiyle liberalizmden, devletçilik, halkçılık ve devrimcilik ilkeleri sosyalizmden esinlenmiştir ³⁹⁴.

2.5.2. Milliyetçi Hareket Partisi

Cumhuriyetçi Millet Partisi ile Türkiye Köylü Partisi'nin birleşmesiyle 16 Ekim 1958 tarihinde kurulan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne 27 Mayıs darbesinden sonra ordudan ihraç edilen ve 'Ondörtler' olarak anılan subaylarla birlikte 1965 yılında giren Alparslan Türkeş Genel Başkan seçilmiştir. 8-9 Şubat 1969 tarihlerinde Adana'da yapılan olağanüstü kongresinde adını Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) olarak değiştirmiştir ³⁹⁵.

Milliyetçi Hareket Partisi ideolojik bakışını parti programında "Türk milletine millî, manevî ve insanî açılardan seslenen; sevgiyi, adaleti, barışı ve güven içinde bir gelişimi amaçlayan Türk Milliyetçiliği anlayışı" ile tarif etmekte ve 9 Işık doktrini adı verilen "milliyetçilik, ülkücülük, ahlakçılık, ilimcilik, toplumculuk, köycülük, hürriyetçilik ve şahsiyetçilik, gelişmecilik ve halkçılık, endüstri ve teknikçilik" ilkeleri ile çerçevesini çizmektedir ³⁹⁶.

2.5.3. Adalet ve Kalkınma Partisi

Kurucuları arasında Recep Tayyip Erdoğan, Abdullah Gül, Abdüllatif Şener, İdris Naim Şahin, Binali Yıldırım ve Bülent Arınç gibi milli görüş çizgisinde yetişmiş isimlerin bulunduğu Adalet ve Kalkınma Partisi (AK PARTİ) 14 Ağustos 2001 tarihinde kurulmuştur. Kendini muhafazakar demokrat olarak tanımlayan AK PARTİ, milli görüş ile arasına mesafe koyarken Demokrat Parti ve Anavatan Partisi geleneğine sahip çıkmıştır ³⁹⁷.

³⁹³ CHP, "CHP Parti Programı - Çağdaş Türkiye İçin Değişim", Cumhuriyet Halk Partisi, 2008, s.11.

³⁹⁴ Ahmet Taner Kışlalı, *Siyasal Sistemler: Siyasal Çatışma ve Uzlaşma*, 2. Baskı Ankara: İmge, 1993, s.146.

³⁹⁵ Karakurt, "Siyasi Partilerin Doğuş Teorileri, Parti Tipolojileri ve Kurumsallaşmaları Bağlamında Milliyetçi Hareket Partisi Üzerine Bir Değerlendirme", s.42.

³⁹⁶ MHP, "MHP Parti Programı -Geleceğe Doğru", Milliyetçi Hareket Partisi, 2009, ss.15-17.

³⁹⁷ Murat Toksarı, Adem Dağci, "Seçmen Nezdinde Ak Partinin Marka Değeri", *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, (2016), ss.149,151.

AK PARTİ kuruluşunda ideolojik çizgisini parti programında ideolojik bir kavramla tarif etmezken “geleneğin ve geçmişin birikimiyle ülkemizin sorunlarına, dünya gerçekleriyle paralel biçimde, özgün ve kalıcı çözümler sunmayı hedefleyen, topluma hizmet etmeyi esas alan, ideolojik platformlarda değil, çağdaş demokratik değerler platformunda siyaset yapmayı benimseyen bir partidir”³⁹⁸ ifadesi ile özellikle ideolojik yaklaşımını bir kalıba sokmadığının altını çizme gereği duymuştur. Ancak 2015 yılında gerçekleştirilen 4. Olağan Büyük Kongrede ortaya konan “2023 Siyasi Vizyonu” belgesinde “Adalet ve Kalkınma Partisi kendisini siyasetin merkezinde konumlandıran muhafazakâr-demokrat bir kitle partisidir”³⁹⁹ ifadesi ile ideolojik olarak kendini muhafazakar demokrat olarak tarif etmiştir.

2.5.4. Halkların Demokratik Partisi

1991 yılında Halkın Emek Partisi ile yola çıkan ve kapatılan birçok partiden sonra Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) adıyla kurulan yeni bir parti ile yoluna devam eden Kürt siyasi hareketi⁴⁰⁰, bu dönemde ülkedeki sosyalist küçük partilerle, kadın, LGBT, çevre hareketleri ile ortaklık arayışına girmiş bu amaçla 15 Ekim 2011 tarihinde toplanan Halkların Demokratik Kongresi “Türkiye’de emek ve demokrasi güçlerinin, azınlıkların, ezilenlerin, dışlananların bir araya gelerek mevcut siyasete alternatif yeni bir siyaset oluşturma hedefiyle”⁴⁰¹ yola çıkarak 15 Ekim 2012’de Halkların Demokratik Partisi (HDP) adıyla partileşmiştir. Kürt siyasi hareketinin “Türkiyelileşme” ve “Türkiye’nin Partisi” olma iddiasının sonucu olarak BDP’nin HDP’ye katılması ile bugünlere gelinmiştir. 1990’lı yıllardan bugüne açılıp kapanan her Kürt partisi örgütlülük ve söylem anlamında büyük değişimler geçirerek giderek daha sert söylemler ve radikal siyaset anlayışını benimsemiştir⁴⁰².

³⁹⁸ AK PARTİ, “Ak Parti Kalkınma ve Demokratikleşme Programı”, Adalet ve Kalkınma Partisi, 2002, s.7

³⁹⁹ AK PARTİ, “4. Olağan Büyük Kongre - 2023 Siyasi Vizyonu”, Adalet ve Kalkınma Partisi, 2015, s.4.

⁴⁰⁰ Aylin Güney, “The People’s Democracy Party”, *Turkish Studies*, Cilt 3, Sayı 1, (2002), ss.125-127

⁴⁰¹ Sendika.Org “Temsili Sistemden Meşruti Monarşi’ye”

<http://sendika63.org/2016/01/Temsili-Sistemden-Mesruti-Monarshiye-Ercan-Jan-Aktas-322054/>

Erişim Tarihi: 07.06.2019

⁴⁰² Hüseyin Yayman, “2000’li Yıllarda Barış ve Demokrasi Partisi”, *2000’li Yıllar Türkiye’de Siyas, Partiler*, (Ed. Hatem Ete), İstanbul: Meydan Yayıncılık, 2011, s.154.

HDP'nin ideolojisine ilişkin ipuçlarını parti programında aradığımızda “Emek, eşitlik, özgürlük, barış ve adalet için” kelimeleri ile başlayan metin sosyalist bir üslupla yazılmıştır. Emek, sınıf, sömürü, işçi vurgularının sıkça yapıldığı programda kadınlara bakış anlamında feminist tonlar, sistem eleştirisi anlamında anarşist izler bulunmaktadır. Kamuoyunda Kürt siyasal hareketinin temsilcisi olduğu algısı yoğun olan HDP, Kürt sorununu “kendi kaderini tayin” ilkesi ile savunarak, “Türkiye gibi çok kimlikli, çok kültürlü, çok dilli ve çok inançlı bir ülkede tüm farklılıkların hiçbir baskı ve ayrımcı uygulamaya maruz kalmadan varlığını korumasını ve geliştirmesini“ ile açıklamaktadır ⁴⁰³.

⁴⁰³ HDP Parti Programı, <https://www.hdp.org.tr/Tr/Parti/Parti-Programi/8> Erişim Tarihi:25/05/2019

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KONUSU, KAPSAMI ve BULGULARI

Bu bölümde araştırmanın konusu, amacı, önemi, veri toplama araçları ve teknikleri ile verilerin analizi ve bulguları paylaşılacaktır.

3.1. Araştırmanın Konusu

Bu çalışmada siyasi öznelerin (siyasi partilerin), sahip oldukları öznel ideolojileri neden ve nasıl nesnel ideoloji gibi (simülasyon) yorumladıkları analiz edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, siyasi öznelerin siyasal ve toplumsal olayları algılamalarında ve onların karar vermelerinde etkili olan yapılandırılmış/çarpıtılmış ideolojik körlüğün etkileri bu çalışmada incelenmiştir.

3.2. Araştırmanın Amacı

Çalışmanın birbirini tamamlayacak şekilde üç temel amacı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; siyasal öznelerin (siyasal partilerin) sahip oldukları ideolojik bakış açılarının parti üyelerinin kendi ideolojileri üzerinde ideolojik körlük yaratıp yaratmadığını analiz etmektir. İkincisi, parti üyelerinin sahip oldukları kendi ideolojik bakış açılarının ait hissettikleri siyasi partilerin ideolojileri üzerinde etkisinin olup olmadığını incelemektir. Son olarak da parti üyelerinin iç ve dış politik gündemlerin belirlenmesinde ideolojik körlüğün etkisini analiz etmektir.

3.3. Araştırmanın Önem ve Gerekçeleri

Ulus-devletlerin kendi güvenliğini ve devamlılığını sağlamada, gerek iç gerekse dış politik ajandalarının o ülkenin vatandaşlarının genel iyiliğini, faydasını ve mutluluğunu ve refah düzeylerini gözetmesi hayati bir önem taşımaktadır. Bu kadar önemli bir gündemin belirlenmesinde nesnel gerçekliğin açıklanmasında aynı derecede önem arz eder. Bu önemin tezahür ettiği ideolojik körlük sorunsalı, Siyaset Bilimi, Sosyal Psikoloji, Siyaset Sosyolojisi, Politik Psikoloji, Davranışsal Ekonomi ve Dilbilim disiplinlerinin kesişiminde yer alan bir konudur. İnterdisipliner bir sorunsal olması nedeniyle de bu konunun farklı perspektiflerden açıklanmaya ve yorumlanmaya ihtiyacı vardır. Yapılan literatür taramasında (yerli-yabancı) henüz konuyu doğrudan açıklayan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu özelliği ile tez çalışması hem bilimsel literatürdeki teorik ve pratik boşluğu dolduracak nitelik taşımaktadır. Hem de siyasi partilerin ülkenin kaderini

belirleyecek siyasi kararların alınmasında sahip oldukları ideolojilerinin ve ideolojik körleşmelerin neler olduğunun gün ışığına çıkarılmasıyla birlikte politika yapanlara rehber olacağı da kuşku götürmez bir gerçekliktir. Ayrıca, parti üyelerinin sahip oldukları ideolojilerinin gerek ait hissettiği siyasal özne (siyasi parti) gerekse rakip siyasi öznelerin (siyasi parti) politik karar mekanizmalarında ortak iyiliği temsil edecek kararların alınmasında bir farkındalık yaratacağı da düşünülmektedir.

3.4. Yöntem ve Teknikler

Çalışmada yukarıda anlatılan amaç, önem ve gerekçeleri ortaya koyabilmek için nitel araştırma yönteminden yüz yüze görüşme (mülakat) ve gözlem teknikleri bir arada kullanılmıştır. Çalışmanın sorularına cevap bulabilmek için İki ayrı soru formu oluşturulmuştur. Birinci soru formu 40 kişi; ikinci soru formu ise 8 kişiyle gerçekleştirilmiştir. Ayrıca siyasi partilerin programlarının içerik analizi yapılmıştır. Aynı zamanda çalışmanın başından sonuna kadar yerli ve yabancı literatür okunmuştur.

3.5. Çalışma Grubu

Çalışma 7 Haziran 2015 genel seçimlerinde T.B.M.M.'de grubu bulunan dört siyasi partinin (CHP, MHP, AK PARTİ, HDP) üyeleri ile yapılmıştır. Birinci soru formu, her siyasi partiden on üye olmak üzere toplam 40 kişi ile gerçekleştirilmiştir. Bu üyelere ulaşmak için siyasi partilerin Ankara İl Başkanlıklarına ve Genel Merkezlerine başvurulmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi Çankaya İlçe Başkanlığından, Adalet ve Kalkınma Partisi Pursaklar İlçe Başkanlığından, Halkların Demokratik Partisi Ankara İl Başkanlığından randevu alınmış, Milliyetçi Hareket Partisi ile yapılan görüşmelerde ise teşkilatlarında olumlu bir sonuca varılamadığı için Milliyetçi Hareket Partisi eski milletvekillerinin kurduğu Parlamenterler Birliği Derneği üyeleri ve çalışanları ile mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın ilk savunmasında görülen lüzum nedeniyle ikinci soru formu 2018 Milletvekili Genel Seçimlerinde oy verdikleri siyasi partiye göre CHP, MHP, AK PARTİ VE HDP'den ikişer kişi olmak üzere toplam 8 kişi ile yapılmıştır.

3.6. Veri Toplama Araçları

Araştırmaya konu olan partilerin yürürlükte olan siyasi parti programları ile önce 40 kişi ile ve sonra da 8 kişi ile ayrı iki soru formuyla veriler toplanmıştır. Birinci

mülakatlar Temmuz 2019 tarihinde 14 iş gününde yapılmıştır. İkinci soru formu ise Kasım 2019 tarihinde 3 iş gününde tamamlanmıştır.

3.7. Veri Analiz Teknikleri

Elde edilen verilerin değerlendirilmesinde, siyasi parti programlarının içerik analizini yapmak için MAXQDA Nitel Analiz Programından faydalanılmıştır. Dört siyasi parti programında en sık geçen kelimelerin frekans analizi yapılmış ve ortaya çıkan kelimelerden esinlenerek ideolojik yönelimi ortaya koyacak kavramlarla kodlar oluşturulmuştur. Daha sonra her parti için elde edilen kodlarla MAXQDA programının Tek Vaka Modeli ile en yoğun kullanılan on kavram ve bu kavramların siyasi parti programlarındaki ağırlıkları incelenmiştir.

Dört partinin her biri ile on iki kişiden oluşan toplam kırk sekiz kişi ile gerçekleştirilen mülakat formlarının çözümlenmesi MAXQDA programı yardımı ile Kelime Bulutu ve Tek Vaka Modeli analizi ile yapılmıştır. Mülakat yapılan kişilerin verdikleri cevaplar üzerinden ideolojik körlüğe işaret eden kodlar oluşturulmuştur. Elde edilen kodlar yardımıyla içerik analizi yapılmıştır.

3.8. Araştırmanın Soruları

Soru 1: Siyasi parti üyelerinin kendilerini ve partilerini tanımlamalarında ideolojik körlüğün etkisi var mıdır?

Soru 2: Siyasi özneler üye olanların ekonomik, sosyal ve siyasi gerçekliği algılamasında ideolojik körlük ne ölçüde etkilidir?

Soru 3: Siyasi özneler üye olanların kendilerinin ve ait hissettikleri siyasi öznelerin ideolojilerinin, ideolojik körleşmede etkisi var mıdır?

Soru 4: Siyasi öznelerin en çok hangisinde (iktidar-muhalefet) ideolojik körlüğün etkisi görülmektedir?

Soru 5: Dört siyasi öznenin sosyal devlet algısında ideolojik körlüğün etkisi var mıdır?

3.9. Bulgular

Dört siyasi öznenin (siyasal parti) programları ve parti üyeleriyle gerçekleştirilen mülakat formlarının içerik analizi ile elde edilen bulgular aşağıda ayrıntılandırılmıştır.

3.9.1. Siyasi Parti Programlarının İçerik Analizi

Araştırma kapsamında, önce araştırmaya konu olan dört siyasi partinin en son kabul edilmiş programları ve söz konusu siyasal partilerin üyeleri ile gerçekleştirilen soru formlarının içerik analizi MAXQDA programı ile yapılmıştır. Cumhuriyet Halk Parti'sinin 350 Adalet ve Kalkınma Partisinin 119, Milliyetçi Hareket Partisi'nin 139, Halkların Demokratik Partisi'nin ise 19 sayfalık parti programları MAXQDA programına yüklenerek önce kelime bulutu analizi yapılmış, sonra da bu kelimeler üzerinden anahtar temalar belirlenerek kodlanmıştır. Elde edilen 42 adet kod ile her siyasi parti programının içerik analizi yapılmıştır. Aşağıda ise parti programları kod frekansı tablo ile gösterilmiştir.

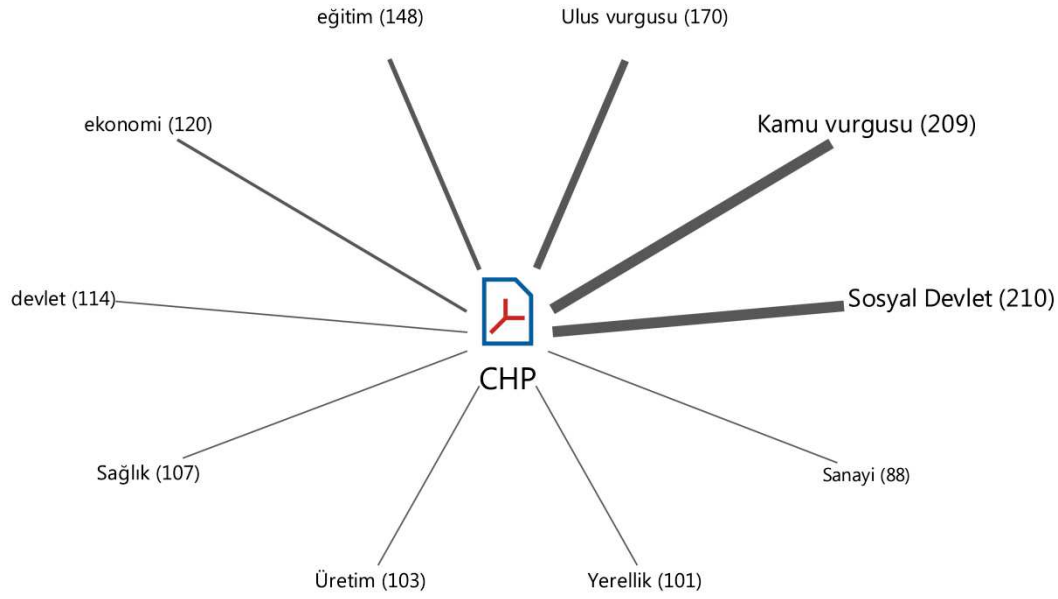
Tablo 3.1 Dört Siyasi Parti Programının Kod Frekans Dağılımı

Renk	Kod	Frekans	Renk	Kod	Frekans	Renk	Kod	Frekans
●	Sosyal Devlet	400	●	Toplum	129	●	Sivil	88
●	Kamu Vurgusu	358	●	İnsan	128	●	Milli	87
●	Eğitim	268	●	Bilgi	127	●	Hukuk	73
●	Ekonomi	250	●	Teşvik	126	●	Aile	72
●	Devlet	207	●	Hizmet	125	●	Spor	64
●	Yerellik	191	●	Kültür	121	●	Eşit	58
●	Ulus Vurgusu	190	●	Rekabet	118	●	Yargı	55
●	Sağlık	176	●	Enerji	115	●	Adalet	55
●	Uluslararası	166	●	Çevre	110	●	Barış	53
●	Demokrasi	164	●	Sanayi	110	●	Kadın	51
●	Üretim	163	●	Teknoloji	106	●	Din	46
●	Türk	139	●	Tarım	105	●	Çocuk	38
●	Haklar	137	●	vergi	101	●	Bilim	37
●	Güvenlik	130	●	İstihdam	90	●	Gençler	35

Tablo 3.1'e göre en fazla sosyal devlete (400 kez), kamuya (358 kez), eğitime (268 kez), ekonomiye (250 kez) ve devlete (207) vurgu yapıldığı görülmektedir. En az ise gençlere (35 kez), bilime (37), çocuğa (38), dine (46) ve kadına (51 kez) vurgu yapılmıştır. Toplumsal katmanlar arası eşitsizliği gidermede devlete görev yükleyen sosyal devlet kavramına en çok vurgu yapan partilerin eşitsizlikten en çok zarar gören çocuk, genç ve

kadın kavramlarına bu kadar az yer vermesi çelişki olarak göze çarpmaktadır. Eğitim ve ekonomiyi önceleyen parti programlarının bu alanlarda gelişimin en önemli sahası olan bilim kavramına çok az yer vermesi yine bir diğer çelişki olarak göze çarpmaktadır.

.Dört Siyasi partinin ağırlıklı olarak vurguladıkları kavramlar için Tek Vaka Haritası, elde edilen kodların, partilerin programları içindeki tüm ağırlıklarını görebilmek için ise kod bulutu özelliğinden yararlanılmıştır.



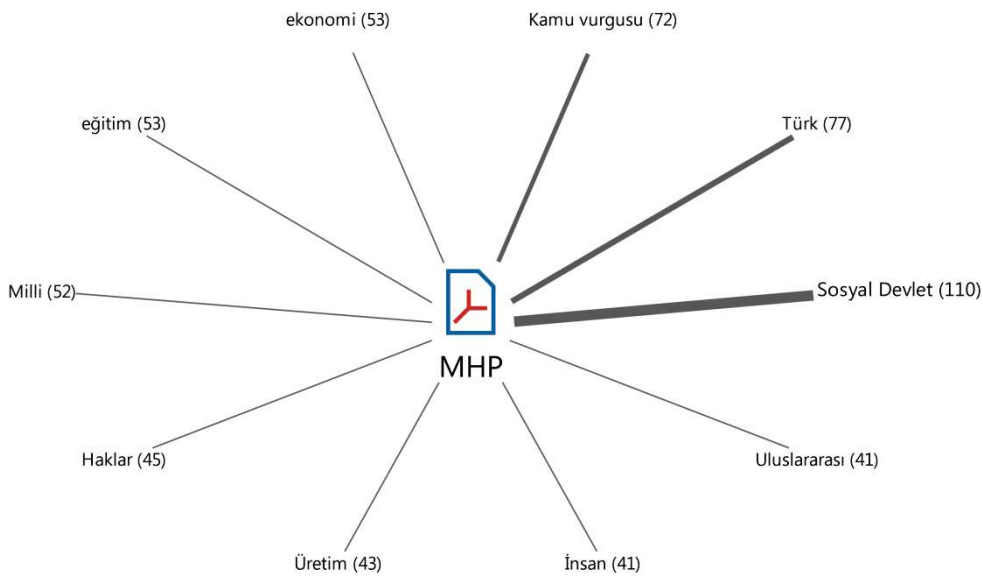
Şekil 3.1. CHP Parti Programı'nın Tek Vaka Modeli ile Gösterilmesi

Elde edilen kodlar üzerinden CHP Parti Programı'nda en çok vurgu yapılan on kavram incelendiğinde sırasıyla sosyal devlet, kamu, ulus, eğitim, ekonomi, devlet, sağlık, üretim, yerellik ve sanayi yer almaktadır. Kavramlardan sosyal devlet, kamu ve ulus kavramları partinin ulusalcı sosyal demokrasi ve halkçı bir çizgide olduğunu; sosyal politikaların (eğitim, ekonomi ve sağlık) önemli olduğunu ve merkezi yapının (devletin) yerelliğe göre öncelikli olduğunu ve buna ek olarak ekonomik kalkınmanın (üretim ve sanayi) sosyal devletin gerektirdiği bir özellik taşıdığı göze çarpmaktadır.



Şekil 3.2. CHP Parti Programı'nın Kelime Bulutu Analizi İle Gösterilmesi

Parti programı içinde devlet, ulus ve kamu vurgusu belirgin bir biçimde ön plana çıkarken, enerji, sanayi, üretim, istihdam, rekabet, enerji, teşvik, teknoloji, kavramları ile ekonomi ağırlıklı olarak yer almaktadır. Yargı, adalet, hukuk, demokrasi, belli ölçülerde program içinde yer alırken; insan, aile, çocuk, kadın, genç, kültür ve din daha az ağırlığa sahip gözükmemektedir. Bu özelliği ile CHP'nin öncelikle sosyal devlet ve sonra da hukuk devleti görünümü sergilediği söylenebilir.



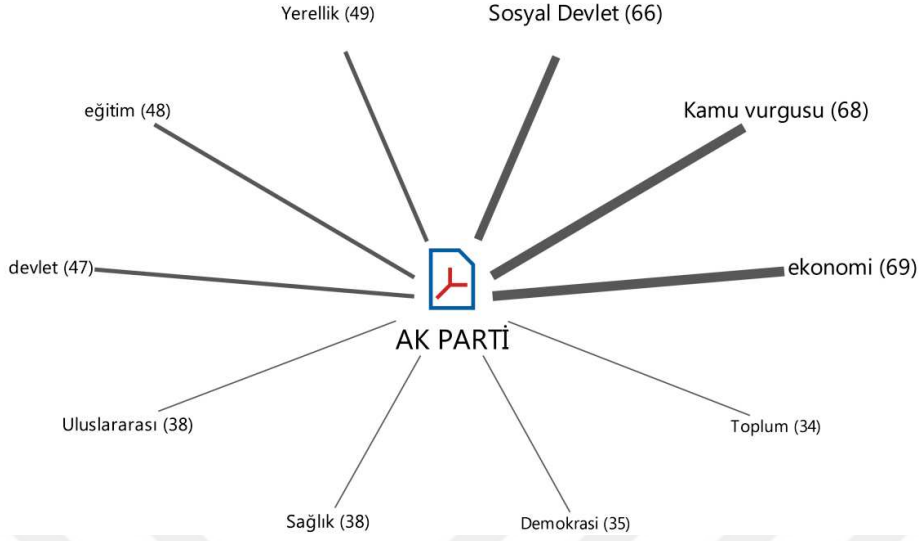
Şekil 3.3. MHP Parti Programı'nın Tek Vaka Modeli ile Gösterilmesi

Milliyetçi Hareket Partisi Programı'nda en çok vurgu yapılan on kavrama bakıldığında Milli, Türk, devlet ve kamu vurguları partinin ideolojik çizgisi ile uyumlu olarak en çok kullanılan kavramlar olarak göze çarpmaktadır. Üretim ve ekonomi kavramları ile kalkınmayı önceleyen, insan, eğitim ve haklar kavramları ile de milliyetçi ideolojinin önem verdiği unsurları barındıran parti programı analizi MHP'nin siyasal yaşamda çizdiği görüntü ile uyumludur.



Şekil 3.4. MHP Parti Programı'nın Kelime Bulutu Analizi İle Gösterilmesi

Kavramların kullanılış sıklığı üzerinden incelendiğinde sosyal devlet, Türk, kamu, milli, ulus, vurguları MHP'nin ideolojik çizgisi ile uyumlu bir parti programı olduğunun göstergesidir. Güvenlik, ekonomi, istihdam, üretim kavramlarının sıklığı açısından CHP parti programı ile benzerlik gösteren MHP, eğitim, aile, genç, çocuk, kadın ve din kavramlarının diğerlerine göre daha az kullanıldığı görülmüştür.



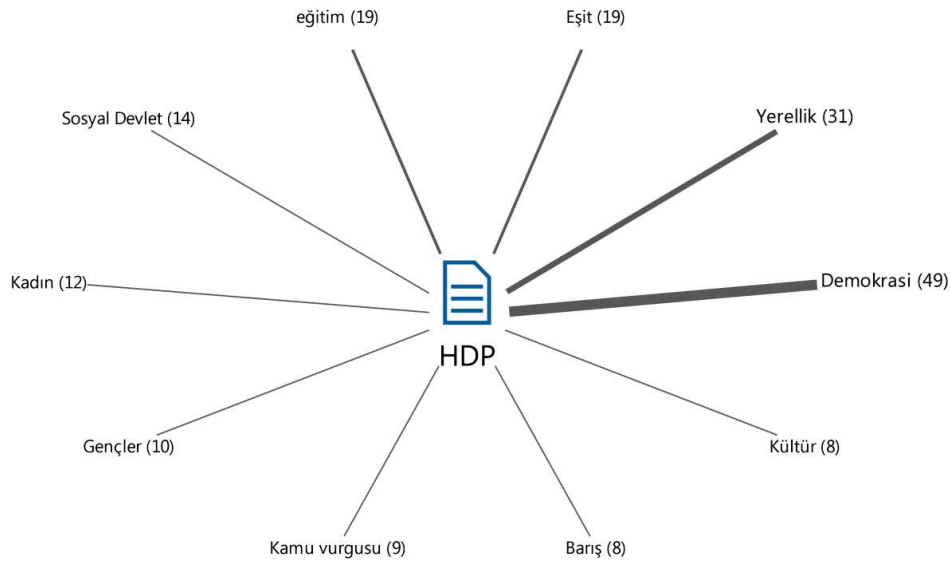
Şekil 3.5. AK PARTİ Parti Programı'nın Tek Vaka Modeli ile Gösterilmesi

AK PARTİ Programı'nda en çok vurgu yapılan on kavram bazında incelendiğinde CHP ve MHP'den farklı olarak en çok kullanılan kavram ekonomi olarak göze çarpmaktadır. Türk Siyasi Hayatı'nın sağ yelpazesine ait partilerin kalkınmayı önceleyen anlayışına uygun olarak ekonomi vurgusunu takip eden kamu ve sosyal devlet kavramları CHP ve MHP ile birlikte değerlendirildiğinde ülkedeki partilerin çoğunluğunun devleti merkeze aldığı bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Yerellik, eğitim, sağlık, demokrasi ve toplum kavramları parti programının ana başlıklarda dengeli bir dağılıma sahip olduğu görülmektedir.



Şekil 3.6. AK PARTİ Parti Programı'nın Kelime Bulutu Analizi ile Gösterilmesi

Şekil 3.6.'ya göre AK PARTİ'nin ağırlıklı olarak vurguladığı kavramların sayıca CHP ve MHP'den az olduğu görülmektedir. Yine ekonomi, kamu ve sosyal devlet vurguları öne çıkarken, yerellik, sağlık demokrasi, eğitim, güvenlik, çevre, toplum, kültür ve rekabet gibi kavramlara parti programında benzer ağırlıkta yer verilmediği görülmektedir. Bu şemada dikkat çeken nokta, din ve kadın kavramlarının AK PARTİ programında hem diğer partilere hem de parti programında diğer kavramlara göre hiç yer almadığı görülmektedir. Bu durum partinin adından da önceliğinin ekonomik kalkınma olduğu görülmektedir. Kamu ve sosyal devlet vurgusu serbest piyasa mekanizmasını önceleyen liberal bir çizgiden ziyade sosyal devletin bir özelliği olması; ayrıca partinin adında yer alan adalet kavramına vurgu yapılmaması oldukça manidar olan bir yöndür. Kendini liberal-muhafazakar olarak tanımlayan bir partinin serbest piyasa ekonomisi ile değil de sosyal devletin vurguladığı bir ekonomik modelin benimsenmesi, birey vurgusunun hiç yer almaması ve din, inanç ve ibadet gibi kavramlara vurgu yapılmaması partinin adı ile oldukça çelişkili bir durum arz etmektedir.



Şekil 3.7. HDP Parti Programı'nın Tek Vaka Modeli ile Gösterilmesi

Diğer partilere göre en sık kullanılan on kavram açısından HDP parti programı farklılık göstermektedir. En fazla vurgu yapılan kavram demokrasi olurken, takip eden kavramların yerellik, eşitlik, eğitim, sosyal devlet ve kadın olması HDP'yi bu bağlamda farklılaştırmaktadır. Gençler, barış ve kültür kavramları en çok vurgu yapılan on kavram arasına girerek diğer üç partinin aksine ekonomi, ulus ve devlet vurgusu yapmayarak liberal bir görüntü sergilemesi partinin adı ile tutarlılık göstermektedir. Diğer bir anlatımla, demokratik ve eşitlik vurguları partinin sosyalist ideolojide olduğunu, fakat yerellik

vurgusu (kendi kaderini tayin etme- adem-i merkeziyet) ile de aynı ölçüde sosyalist bir çizgi ile çeliştiğini göstermektedir.



Şekil 3.8. HDP Parti Programı'nın Kelime Bulutu Analizi İle Gösterilmesi

Yine kod bulutu şeması AK PARTİ programında görüldüğü gibi daha sadeleşmiş ancak öne çıkardığı kavramlar ve bu kavramların kullanım ağırlıklarının yakınlığı HDP'yi siyasete bakışta öncelendiği konularla farklılaştırmıştır. Kullanımı ve sıklık açısından demokrasi, yerellik, kadın ve kültür gibi kavramların daha ağırlıklı kullanımı HDP'yi diğer partilerden ayırıcı bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

3.9.2. Araştırma Sorularının İçerik Analizi

Çalışmaya katılan kırk kişinin (birinci grup soru formu) 11'i kadın, 29'u erkektir. Yaş gruplarına bakıldığında; 5 kişi 20-29 yaş, 5 kişi 30-39 yaş, 9 kişi 40-49 yaş, 12 kişi 50-59 yaş, 7 kişi 60-69 yaş, 2 kişi 70-79 yaş aralığında bulunmaktadırlar. Katılımcılardan 1'i öğrenim görmemiş, 5 kişi ilköğretim, 13 kişi lise, onbeş kişi lisans, altı kişi lisansüstü öğrenim görmüşlerdir. Yaşamlarının büyük bir çoğunluğu geçirdikleri yerleşim birimlerine bakıldığında ise 1'i köyde, 11 kişi ilçelerde, 6 kişi il merkezlerinde, 22 kişi büyükşehirlerde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Çalışmaya katılan diğer 8 kişinin (ikinci grup soru formu) 4'ü kadın, 4'ü erkektir. Yaş gruplarına bakıldığında ise 1 kişi 20-29 yaş, 5 kişi 40-49 yaş, 2 kişi de 50-59 yaş aralığında bulunmaktadır.

Katılımcılarla gerçekleştirilen iki soru formunun araştırma sorularını cevaplayacak şekilde yapılan içerik analizleri aşağıda ayrıntılandırılmıştır. Araştırmanın ilk sorusu olan

“siyasi parti üyelerinin kendilerini ve partilerini tanımlamalarında ideolojik körlüğün etkisi var mıdır” sorusuna cevap alabilmek için sorulan sorular ve yanıtlar aşağıda gösterilmiştir.

Siyasi görüşünüzü nasıl ifade ediyorsunuz ve kendinizi siyasi olarak nasıl tanımlıyorsunuz?

C01: Sağcı bir ailenin kızıyım. Nikah şahidim Demirel. Ama AKP iktidara geldikten sonra bana göre ülkenin çivileri öyle bir çıkardı ki ben CHP’li oldum. Kendimi Atatürkçü ve milliyetçi olarak tanımladım.

C02: Sosyalist bir insan olarak tanımlıyorum.

C03: Devrimci bir karakterim, sosyal demokrat değilim. Sosyalist düşünceye daha yakın oldum.

C04: Doğdum CHP’liyim, ölene kadar CHP’liyim.

C05: Biz atalarımızdan dedelerimden Atatürkçüyüz. CHP’liyiz ve ölene kadar da öyle kalacağız.

C06: Sosyal demokratım, temelimiz CHP

C07: Sosyal Demokrat

C08: Sosyal Demokrat

C09: Özgürlük

C10: Atatürk ilkeleri etrafında bireysel hak ve özgürlüklere, sosyal adalete inanan, sosyal demokrat bir anlayış

M01: Milliyetçi muhafazakar bir kişiliğim var. Çocukluğumdan beri ülkücü hareket içinde yer almış bir insanım. Ülkü hareketlerinin faaliyetlerine aktif katılıp MHP içinde siyaset yapan biriyim.

M02: Ülkücü milliyetçi

M03: Türk Milliyetçisiyim, üniversite yıllarında ülkü ocaklarında çalıştım. Okul hayatımdan sonra çalışma hayatımın sonunda milletvekilliği müracaatı ile birlikte MHP’de siyaset yapmaya başladım. Parlamenter olduğumuz dönemden itibaren aynı siyasal çizgide politik olarak takip ediyorum. MHP’li olarak siyasi faaliyetlerine katılmaya devam ediyorum.

M04 :Türk milliyetçisi, ülkücü ve MHP’li olduğumu söyleyebilirim.

M05: Laik sosyal hukuk devletine bağlı çağdaş anlayışı benimseyen Türk milliyetçisiyim. Evrensel değerle bağlı ve saygılı birisiyim.

M06: Milliyetçi, ülkücü gelenekten gelen, muhafazakarım MHP’liyim.

M07: Son zamanlar da net olarak göremediğim bir düşünce.

M08: Milliyetçi demokrat

M09: Milliyetçi olarak kendimi ifade ediyorum

M10: Milliyetçi-muhafazakar

A01: Her şey eşit olsun herkes istediği gibi hür olsun kimse kimsenin görüşlerine karışmasın

A02: Muhafazakar milliyetçi

A03: Sağ kesimden geliyorum ve aynı çizgide gidiyorum

A04: Ülkemde siyasi olarak rahat edebileceğim, herkesin birbirine saygı duyacağı bir ülke istiyorum. Reisin arkasındayım katıldığım ya da katılmadığım görüşlerde olsa Reisi seviyorum.

A05: Koyu bir AK partiliyim. Recep Tayyip Erdoğan hayranı ve onun askeriyim diyebilirim. Aynı görüşlere sahibim.

A06: İslamiyet’i dünya üzerine hakim kılmak. Tebliğ, gaza, cihat. Milliyetçi ve muhafazakarım.

A07: Vatana millete bayrağa sevdalıyım

A08: *AK PARTİ misyonunu benimsemiş insanlarız. Ben kendimi milli ve yerli birisi olarak ifade ediyorum.*

A09: *Dava adamı,*

A10: *AK PARTİ'liyim gururla da söylüyorum.*

H01: *HDP'liyim*

H02: *Yurtseverim,*

H03: *Ezilen bütün dünyadaki halklarla kıyaslandırıp bulunduğumuz coğrafyada ezilenden yanındayız.*

H04: *Aydın olmaya çalışıyorum. Yaşadığım ülkede insanca yaşamak istiyorum. İnsani ve vicdani sorumlulukların var. Bunun gereği çocuklarım ve torunum olduğu için onların da güzel bir ülkede yaşamaları istiyorum. Aydın sorumluluğu gereği bu ülkedeki haksızlık, hukuksuzluk ve adaletsizliğe karşı durmak yaşanabilir bir ülke için üzerime düşen sorumluluğu yerine getirmek*

H05: *1960larda devrimci hareketin başlamasıyla siyasi görüşüm şekillenmeye başladı. Aynı zamanda Ankara'da ülkücü hareket geliyordu ikisini de ölçüp biçtim ve sola yöneldim. Kendimi devrimci ve sosyalist olarak görüyorum.*

H06: *Hümanist yapıya sahip bir kişiyim. Bilimsel hareketten ve planlamaya önem veren sosyalist düşünceye yakınım.*

H07: *Demokrat ve özgür bir ülkede yaşamayı isteyen bir insan olarak tanımlıyorum*

H08: *Sosyalistim*

H09: *Kendimi Yurtsever olarak görüyorum. Halkların kardeşliğini temsil eden tüm kültürleri inançları kimlikleri baz alan demokratik ve özgür bir ülkede yaşamak istiyorum*

H10: *Yurtsever Devrimci sosyalist*

Çalışmaya katılan dört siyasi partinin katılımcılarının siyasi kimliklerini tanımlamalarında en fazla tekrar eden kavramların analizini yapmak için kelime bulutu analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgular aşağıda gösterilmiştir.



Şekil 3.9. Siyasi Parti Katılımcılarının Tümünün Siyasi Görüşlerini Yansıtan Kelime Bulutu Analizi

Şekil 3.9.'a göre tüm siyasi parti katılımcıları kendilerini “milliyetçi, sosyal demokrat, sosyalist, ülkücü, devrimci, Atatürkçü, demokrat ve muhafazakar” kelimeleri ile tanımlamışlardır.

Siyasi parti bazında baktığımızda CHP'liler “CHP'li, sosyal demokrat, sosyalist ve Atatürkçü” kelimelerini tercih ederken, MHP'liler “milliyetçi, ülkücü, muhafazakar ve MHP'li”, AK PARTİ'liler “muhafazakar, AK PARTİ'li, milliyetçi ve reisçi” HDP'liler ise “sosyalist, yurtsever, devrimci, demokrat ve özgür” kelimelerini ön plana çıkardılar.

chpliyim
sosyal
demokrat

Şekil 3.10. CHP'li Katılımcıların Siyasal Görüşünü Yansıtan Kelime Bulutu Analizi

Katılımcılar siyasi görüşlerini tanımlarken CHP'den 4, MHP'den 4, AK PARTİ'den 3, HDP'den 1 katılımcı partilerinin isimleri ile birlikte bir tanımlamada bulunmuşlardır. Ayrıca AK PARTİ'den 2 kişi parti isminden çok Genel Başkan ismi telaffuz ederek siyasi görüşünü tanımlamıştır.

ülkücü
milliyetçi
türk

Şekil 3.11. MHP'li Katılımcıların Siyasal Görüşünü Yansıtan Kelime Bulutu Analizi

Bu durum partinin ya da liderinin ideolojinin önüne geçtiğini hatta parti veya liderinin söz konusu katılımcılar için ideoloji haline geldiğinin bir örneği olarak kabul edilebilir.

milliyetçi
ak

Şekil 3.12. AK PARTİ’li Katılımcıların Siyasal Görüşünü Yansıtan Kelime Bulutu

Analizi

Dört partinin katılımcılarında ortak olarak öne çıkan bir özellik, kendi siyasi görüşlerini ifade etmelerinde kısa tanımlamaları; diğer partileri uzun cümlelerle

aydın
devrimci
sosyalist

Şekil 3.13. HDP’li Katılımcıların Siyasal Görüşünü Yansıtan Kelime Bulutu Analizi

tanımlamaları göze çarpmaktadır.

Cumhuriyet Halk Partilileri nasıl tanımlarsınız, size göre CHP ve CHP’liler ne ifade ediyor?

C01: *CHP’de maalesef bazı şehirler önemli. CHP’nin bel kemiğini oluşturanların çoğu Sivaslı ve Çorumlu. Onların dışından gelmiş insanlar kendine daha az yer bulabiliyor. Ama CHP’liler demokratik yapıya sahip insanlardır, özgürlüğe çok düşkünler, fazla özgür olduğumuzu söyleyebilirim biat kültürü olmadığı için bazen bölünebiliyoruz.*

C02: *Aslında kendileri de ne olduklarını bilmiyor bir kısmı ulusalcı bir kısmı Atatürk kimliğinin arkasına saklanmışlar bir kısmı sosyal demokrat çok parçalı bir yapı var ortak noktaları Atatürk’te buluşuyorlar. CHP gençlere hitap edemeyen bir parti. CHP örgütlerinin gençleri kendilerine çekmek gibi bir derdi yok. Tabii ekonomik durum da önemli herkes çocuğuna iş arıyor ya da CHP üyeliği iş bulmaya engel olabiliyor. CHP de bu durumda arkasında durmadığı için gençler gelmiyor.*

C03: *Daha aydınlıkçı düşünen aslında seküler olarak tarif ediyorum. Gerçekten de sadıklar. Asla oy vermeyeceğim deseler de vicdan duygusu ile oy veriyorlar. Stratejik olarak da düşünebilen bir kesim de var.*

C04: *CHP'lileri tutkulu görüyorum. Bu tutkuyu sevgiyi kaybetmemesi lazım. Irk din mezhep ayrımı yapmadan çalışmasını istiyorum.*

C05: *CHP'lileri samimi iyi niyetli yapıcı, zarar da görse kötülükle cevap vermeyen insanlar olarak görüyorum. CHP'yi çok seviyorum onun dışında da yapıcı bir parti görmüyorum.*

C06: *Tabii ki kolay değil. Atatürk'ün aydınlığının ışığında onun ilkelerinin etrafında vatanını seven ulusunu seven siyasi parti olarak görüyorum. Ama içimizde CHP'nin ilke ve görüşlerine uymayan hırsız, uğursuz, takım da var. Her siyasi parti de olduğu gibi. Temizlenmiyor temizlenmeyecekte. Sebebi yerel yönetimler çıkar ilişkileri rant bölüşümü her siyasi partinin başına bela olduğu gibi CHP'nin de bazı üyelerinde de üst ya da alt kademe hakim. CHP üyelerinin özellikle okumuş kesiminde avukat doktor eczacı gibi bencillik kibir tepeden bakma avam insanları varoş insanları beğenmeme seçim zamanı kardeş yoldaş işliklerine girip seçimden sonra eskiye döneme anlayışı hakimdir.*

C07: *Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı, cumhuriyet sevdalıları*

C08: *Çağdaş, Özgür, Eşitlik, Dayanışma, Emekçi ve Kemalizm*

C09: *Türkiye'nin alternatifsiz parti seçmeni*

C10: *Okuma yazma oranı yüksek belirli bir fikri olan insanlardan oluşur. Sorgular. Ekonomik olarak orta sınıf gelir düzeyine sahip insanlar. Kendi partisini ve icraatlarını dahi eleştirebilir.*

M01: *CHP'yi tek bir açıdan tanımlamak mümkün değil. CHP ulusalcı laik ama muhafazakar tabanı olmayan. geleneksel olarak dini değerleri olana da gerici gözü ile bakan bir grup. Son dönemde eski CHP anlayışından çıkarak muhafazakar camiaya da mesaj veren bir duruma evirildi. Atatürk'ün kurduğu parti olma iddiası ile birlikte Atatürk'ü yoğun bir şekilde istismar eden bir anlayışa sahip olduğunu düşünüyorum.*

M02: *CHP Mustafa Kemal'in CHP'si değil. Kurulustaki CHP ülkeyi kuran partidir. Sonrası İnönü döneminde dünyada da diktatörler döneminde İnönü de aynı durumdan etkilendi. Sonrasında sol bir yere geldi ama çok da sebat etmedi. Şu an her görüşe sıcak davranarak başka bir taban aramaya çalışıyor. Ülkücü adaylarla belediyeleri kazandı.*

M03: *CHP Türkiye'ye düşmanlık yapan şer odakları ile ittifak haline olan ve ülkücülerin katledilmesinde katkısı olan sol zihniyet olarak tanımlıyorum.*

M04: *Klasik manada sol parti olmadığı için özellikle 12 eylül öncesi maalesef bütün Marksistleri bile bünyesine alan bir partidir. Dünkü fikirlerinden biraz uzaklaşmış görünüyor. Daha çok devleti koruma eğiliminde olan bir partidir.*

M05: *Büyük bir bölümünü Atatürk ilkelerine ve Cumhuriyete bağlı vatansever, çok fazla manevi değeri olmayan, laik, moderniteye açık, zaman zaman insan hakları bağlamında her türlü illegal yapılanmaya sıcak ve hoşgörülü yaklaşan insanlar olarak tanımlıyorum.*

M06: *CHP'liler sosyal demokrat ve merkez sol olarak bakıyorum. Ama gençliğimizin CHP'si değil onlar daha sola açıktı ama şimdi öyle değil.*

M07: *Aydın, eğitilmiş, bilimden yana, pozitif yeniliklere değişime açık, muhafazakar ama göstermekten sakınan*

M08: *Burjuva sosyete özentisi tiplerin toplandığı, Atatürkçülüğü rakı içip, slogan üretmek sanan grup. Hatta bütün dünyanın kabul ve takdir ettiği Atatürk'e, Lenin'i, Mao'yu, Che'yi vs. ortak eden 6 oku nerelerine sakladıkları belli olmayan insanlar*

topluluğu. CHP li patronlara bakınca, onların da "kapitalist" dediklerinden hiç farkları olmadığı net olarak görülür.

M09: Atatürk'ün izinden giden parti olarak düşünüyorum.

M10: Sosyal demokrat

A01: CHP denince din düşmanı ve saygısız olduğunu düşünüyorum. Biz azınlığız ama bizim istediğimiz olur diyen insanlar

A02: İslam düşmanı ve kafa tası milliyetçisi

A03: CHP'liler Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlılar ama İslam karşıtı olduklarını düşünüyorum.

A04: Benim için karşı taraf, biz onları algılayabiliyoruz ama onlar bizi algılayamıyor.

A05: İnanca önem vermeyen, belli bir kesimi temsil edip diğer kesimleri hakir gören, çıkar ve menfaat uğruna her şeyi yapabilecek kişiler olarak görüyorum.

A06: Sözde Atatürkçü, özde çıkarlarından başka hiç bir şeyi düşünmeyen insanlar. Atatürk'ü kendilerine reklam eden ama onun öğretilerine bağlı olmayan insanlar.

A07: İslam'a karşı gibi geliyor bana,

A08: CHP denince insanların aklına tek parti dönemi geliyor. Ülkenin geleceği için CHP'nin değişim noktasında milli duruşa gelmesini evrilmesini ülke geleceği açısından önemli buluyorum ama şu an için böyle bir duruş yok. Statükocu bir duruş devam ettiği sürece ülkemizde oynan bir takım oyunlarına çanak tutar pozisyonunun devam edeceğine inanıyorum. Bu halkın bir takım değerleri var. Ülkeyi sadece Türkiye Cumhuriyeti olarak görmemek lazım sonuçta İslam'ın sancaklığını yapmış bir devletin kalıntısı. Başörtüsü bir değerse CHP bu gerçeği savunması gerekiyor. Küçük başarılar olduğunda seçilenler hemen ensest ilişkilerin dillendirilmesi filan hemen bahsettiğim çizgiye kolay gelinmeyeceğinin göstergesi. Ülkenin siyasi umudu olacağını düşünmüyorum.

A09: Daha çok kendilerini beyaz Türk olarak gören kendi içinde hatalarını hiç bir zaman kabul etmeyen ama karşı tarafın hatalarını abartan ama %25-30 oyu ile sözünü geçiren bir kesim olarak görüyorum.

A10: Çalışmayan, tembel vatan sevmeyen insan

H01: Demokrasi için mücadele etmeye çalışan hayatlarını biraz daha demokratik olarak kurgulamaya çalışan bir seçmen kitlesi gelişime açık bir seçmen kitlesi çok irdeledikleri için fazla sıkıntı yaşıyorlar. Ancak bu durum var olan sistemde onları zorladıklarını düşünüyorum. Önce demokrasi ortamı oluşursa onları kendilerini daha iyi ifade edeceklerini düşünüyorum. %1 lik ulusalcı seçmen kitlesi bazen baskın hale gelip diğerlerini bastırıyor

H02: Siyaseti Türk kimliği üzerinden değerlendiriyorlar.

H03: Eren Erdem, Canan Kaftancıoğlu Sezgin Tanrıkulu gibi iyi insanlar da var ama çoğunluğu Kemalizm'i aşmamış elit bir kesim

H04: CHP devletin kurucu partisi olduğunu iddia ettiği için kendini devletin sahibi görüyor. Bu kuruluş felsefesiyle 1924 anayasası ile resmi ideolojisini tekçiliğe indirmiş olduğu için bu tekçi düşünce topluma dayatma olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlamda baskı, inkar ve imhaya dayanan tekçi düşünceyi toplumu şekillendirmek için kullanmış bir partidir. Parti bu haldeyken tabanı dünyadaki özgürlük ve haklardan etkilenen insanlardır. Tabanla tavan arasında uyumsuzluk vardır.

H05: *CHP içindeki insanların önemli bir kısmının devrimcilere sempati duyduğunu düşünüyorum. Ama korku ve çekingenlik olduğunu düşünüyorum. Diğer kısmı ise bizleri tanımlarken ülkedeki siyasal ortamdan etkilenerek olumsuz baktıklarını düşünüyorum.*

H06: *Çağdaş yaşam biçimini savunan ve Atatürk'ün belli ilkelerinin peşinden giden statik bir kitle olduğunu düşünüyorum. Ama felsefi olarak hümanist yaklaşımlarını özellikle Kürt hareketine bakış anlamında zayıf görüyorum.*

H07: *Kendi kendisi ile çelişen ve netleşmemiş bir parti olduğunu düşünüyorum. Geniş kitlelere hitap etmekte ve onları ikna etmekten uzak bir parti. Aslında içinde demokrat ve aydın insanlar yok değil ama ulusal paranoyasından kendini kurtaramamış bir partidir.*

H08: *Kürt düşmanı olarak görüyorum.*

H09: *CHP denince resmi ideolojiyi temsil ediyor. Aslında cumhuriyet güzel bir şeydir ama asıl olan demokratik bir cumhuriyet olması. Demokrasi olmadığı müddetçe kışla zihniyetle olmaz. Sosyal demokrasinin evrensel kriterlerinin dışında bir parti olarak görüyorum. 100 yıllık ülkenin kuruluşu ile birlikte var olan bir parti olarak kendisinden bekleneni veremiyor. Her inanca eşit olmak açısından değerlendirildiğinde diyanet işleri kurumunu kuran bir parti olarak sadece Sünni inanca hizmet edip Alevileri görmezden gelmesini de doğru bulmuyorum.*

H10: *Sekter ve devlet partisi olarak akla geliyor. İlk kuruluştan itibaren ülkedeki modernist yaklaşımı Anadolu halklarına özümsetmek için sekter ve seküler yeni bir yaklaşım sergiledi. Bunu da beyaz Türklere dayandırarak yaptı. Kendisi dışındaki her kesimi ya gerici veya bölücü olarak tanımlayarak sistemin dışına itti. Aynı zamanda inançları sekülestirmek hem de etnik farkları Türkleştirmek için uzun yıllar boyunca toplumlara baskı yaptı. Ulus devletçi.*



Şekil 3.14. Tüm Katılımcıların CHP Algısını Yansıtan Kelime Bulutu Analizi

CHP üyesi olanlardan kendi partilerini tanımlamalarını istenildiğinde katılımcılar; partilerini Atatürkçü, Cumhuriyetçi, çağdaş ve sorgulayan kişiler olarak tanımlamaktadırlar. CHP'lilerin bir kısmı parti içindeki parçalı yapıya dikkat çekerek diğerlerini eleştirirken, bazıları da eleştirse bile partilerine tutkuyla bağlı olduklarını ifade etmektedirler. Kendi partilerinin içindeki aksaklıklar konusunda tespitte bulunma ve eleştiri bağlamında CHP'liler rahatsızlıklarını daha kolay ifade edebilmektedirler.



Şekil 3.15. CHP Katılımcılarının CHP Algısını Yansıtan Kelime Bulutu Analizi

Cumhuriyet Halk Partisi'nin parti programında altı ok ile ifade ettiği ideolojisini katılımcılarının ifadelerinde aradığımızda sadece bir kişinin buna referans vermesi diğerlerinin Atatürk ortak paydasında muğlak ifadeler kullanması partinin ideolojisini üyelerine benimsetmekte yeteri kadar başarılı olmadığını sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bu durum aynı zamanda üyelerinin parti ile olan bağına ideolojiden çok “biz” duygusu ile ifade ettiklerini göstermiştir. Diğer parti katılımcılarının CHP'liler hakkında olumsuz özellik olarak kodladıkları “*inancın zayıflığı, devlet partisi görüntüsü, tekçi anlayış, İslam düşmanlığı*” konularında CHP üyelerinin herhangi bir düşünce ifade etmemeleri, bu konulardaki eleştirileri kabul etmedikleri ya da önemsemedikleri sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Kendileri dışındaki siyasi parti üyelerinin onları eleştirdikleri kavramların farkında olmamak ise politik körlüğün bir tezahürüdür.



Şekil 3.16. Diğer Parti Katılımcılarının CHP Algısını Yansıtan Kelime Bulutu Analizi

CHP'lileri dışarıda bırakılarak diğer üç parti katılımcılarının CHP ve CHP'liler hakkında fikirleri sorulduğunda Atatürk konusunda iki farklı görüş ortaya çıkmaktadır. Bazı katılımcılar CHP'yi Atatürk ile ilke ve inkılaplarının savunucusu olarak görürlerken diğer katılımcılar ise Atatürk'ün arkasına saklanan ve bunu kullanan bir yapı olarak ifade etmektedirler. Çoğunlukla devletin partisi görüntüsüne sahip olduğunu ve bunu kullandığını düşünmektedirler. Bununla birlikte, sol ve sosyal demokrat olarak tarif edenler de bulunmaktadır. Diğer parti katılımcılarının CHP'yi değerlendirmesinde; katılımcıların

çoğunluğu farklı tarihsel dönemleri referans vermektedir. “Kuruluş dönemi, tek parti dönemi, 12 Eylül öncesi” gibi üzerinden oldukça fazla zaman geçmiş değerlendirmelerin çok az bir kısmı deneyime dayanmaktadır. Bacon’un⁴⁰⁴ idoller kuramında tiyatro putları (ideolo theatri) felsefe, batıl inanç, eğitim öğretim yoluyla aktarılmaya devam eden, insan zihnini etkileyen ve sorgusuz sualsiz kabul edilen yanılsamalar olarak ifade edilen bu duruma gönderme yapılırsa bahse konu olayların doğru-yanlış olması dışında on yıllarca önce gerçekleşmiş durumların bugün partiye bakışta bir filtreleme getirdiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Parti bazında bakıldığında **MHP’lilerin** CHP hakkındaki algıları yarı yarıya olumlu/olumsuz gözükmemektedir. Zaman içinde CHP’nin değişimler gösterdiğini düşünen MHP’liler inançlar konusunda CHP’nin zayıf olduğunu vurgulamaktadırlar. MHP’nin tarihsel olarak ideolojisine etki etmiş bulunan sosyalizm karşıtlığı, bazı katılımcılarının CHP’yi tanımlarken olumsuz bir yargı olarak ortaya çıkmaktadır. Yine dönemsel olarak 12 Eylül öncesi iki partinin karşıtlığının bugüne ulaşan algısal kalıntıları MHP’lilerin CHP’yi sol ve sosyalist olarak olumsuz tanımlamalarına neden olmaktadır. CHP’nin Atatürk vurgusunun MHP’liler tarafından samimi olarak algılanmadığı ve bu görüntüyü hak etmediği bulgulardan biri olarak öne çıkmaktadır. AK PARTİ karşıtlığında uzun zaman aynı çizgide buluşmuş iki parti olması ve son dönemde CHP’nin MHP kökenli adaylarla seçimlere girmesi gibi etkenler MHP’lilerin CHP’yi değerlendirmelerinde olumlu etki yarattığı saptanmıştır.

AK PARTİ’liler açısından değerlendirildiğinde ise CHP’lilerin neredeyse tamamı tarafından İslam karşıtı, inançlara saygısı olmayan bir parti olarak algılanmaktadır. Ülkedeki siyasal kutuplaşmanın iki kutbundan bir ucu temsil eden parti olarak AK PARTİ’liler, CHP hakkında olumlu düşünce ifade etmeyen tek grup olarak öne çıkmaktadır. Katılımcı A04’ün ifadesinde anlamını bulan “biz ve onlar” ayrışmasının ortaya çıktığı en net grup olarak AK PARTİ katılımcıları CHP ve CHP’lileri, “hoşgörüsüz, saygısız, kendi gibi düşünmeyenlere tahammülsüz” olarak kodlayarak birbirlerini dinleme ve anlama konusunda tamamen kapalı ve birbirlerine kör bir durumda olduklarını ortaya koymaktadır.

⁴⁰⁴ Gültekin, Tuğba, Ezgi Tokdil, “Francis Bacon’ın Putlar Kuramı Betimlemesinde Yeryüzü Sanatı ve Yoksul Sanatta Söylem Üretimi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 52, 2017, s.184

HDP'liler CHP'lileri resmi ideolojinin ve tekçi düşüncenin partisi olarak siyaseti daha çok Türk Kimliği üzerinden yürüttüklerini ifade ederlerken, Kürt Hareketi'ne zayıf ve önyargılı olduklarını iddia etmektedirler. HDP katılımcıları içinde CHP için olumlu düşüncelerin az da olsa var olduğu görülmektedir. CHP'nin Kürt sorununa bakış açısı konusunda HDP'lilerin algısı CHP ve CHP'lilere ilişkin yargılarında ana belirleyici unsur olarak ön plana çıkmaktadır. HDP, Kürt sorununu önceleyen bir parti olarak bu konuda CHP'ye karşı hem tarihsel olarak olumsuz yargılara sahip olduğu hem de günümüzde CHP'nin bu konuda hareket tarzının ve politikalarının belirsizliğinden dolayı CHP ve CHP'lilere olumsuz anlam yüklemektedirler.

Milliyetçi Hareket Parti'sini ve Partilileri nasıl tanımlarsınız ve değerlendirirsiniz?

C01: *Ben geçmişte eskiden MHP'ye de oy verdim. Ama bugünkü MHP hükümetin koltuk değneği olan bir MHP bana göre milliyetçi değildir. MHP'lilerin eğitim seviyelerinin düşük olduğu için yönlendirmelerinin kolay olduğunu düşünüyorum. Yukarıdan üretilen söyleme koşulsuz kabul eden insanlar olarak değerlendiriyorum. İnsan olarak kötü insan değiller ama kavgacılar.*

C02: *Bence kendilerinin ne olduklarını bilmeyen bir grup olarak tanımlıyorum. Milliyetçi olduklarını iddia ettikleri halde bir kişi arkasında sıralanan sorgulamayan bir grup. Atatürk milliyetçiliği ile ilgileri yok.*

C03: *Çok fazla kapalı, tutucu ve muhafazakar olduklarını düşünüyorum. Bu bağlamda siyasal İslam neyse aşırı milliyetçilik de o şekilde diye düşünüyorum.*

C04: *Oldu bitti temelinden bugüne kadar vahşi, yobaz, cahil dönek kişiler olarak görüyorum.*

C05: *Yüze karşı gülüyorlar arkadan kendi çıkarları için yapamayacakları şey yok diye düşünüyorum İyi niyet hissetmiyorum.*

C06: *Türkiye Cumhuriyet devletinin tamamı olmasa bile faili meçhul cinayetlerde özellikle doğu ve güneydoğuda ve 12 eylül öncesinde devleti koruyup kollama adı altında bir sürü gencin öldürülmesine sebep olmuş acilen kapatılması gereken bir siyasi parti. Efsanelerle toplumun milliyetçi vatansever duygularını sömürerek bundan 500-300 yıl öncesini yaşatacağına inanan Turancılık sevdasıyla bir sürü gencin kendi gençliği de dahil olmak üzere hayatını mahveden kendine çıkar devşirmeye çalışan bir kuruluş.*

C07: *Şehitler ölmez vatan bölünmez diye bağırarak şehit kanıyla beslenen, birey olarak hiç bir şey olan bir araya gelince kendi bir şey sanan asalak sürüsü*

C08: *Milliyetçi, orta gelirli seçmen*

C09: *Benliğini kaybetmiş belli bir bölgeye sıkışmış seçmen*

C10: *Geleneksel muhafazakar, her dönem kendi partisi dışında alternatif ararlar MHP li olmaktan çok ülkücü olarak anılırlar*

M01: *MHP kendi menfaatinden ziyade milletin menfaatini ön plana alan Türkiye ve milletin geleceği için yeri geldiğinde yaşantısından ailesinden canından bile fedakarlık yapan kişilerin oluşturduğu bir organizasyondur. Milletin içinden çıkıp*

gelmiş türlü zorluklar çekmiş vatan millet sevgisi ile yoğrulmuş dil, tarih, coğrafya ve kültür birliği ile birbirine bağlı olan dava adamlarının meydana getirdiği onurlu ve kutsal bir harekettir.

M02: Vatan sevgisi yüksek beka sorunu ile ilgili dikkatleri var ancak MHP'nin liderinin diğer parti liderleri ile geçmişteki ilişkiden dolayı bazı liderlere karşı önyargılılar. Geçmişte karşı olarak yıkamadığı AKP'yi şimdi yanında olarak zayıflatıyor. Eski ideolojik katılıklarını terk edip bazı yerlerde stratejik olarak CHP'ye bile oy veriyorlar.

M03: MHP Türkiye'nin sigortası olup, her dönemde ülke sıkıntıya girdiği zaman bu sıkıntıdan çıkması için katkı veren bir partidir.

M04: MHP ilk kuruluşundan itibaren Türk milliyetçiliği çizgisinde fikir ve kazanımlar ortaya koymuş olan bir partidir. Devlet ve millet, MHP'liler için başta gelen konulardır. Yani MHP'lilerin hemen hepsinde bulunan ve kafalarında yer etmiş olan fikri düşünce devletin ve milletin bekasıdır. Çünkü Devlet varsa, milletin yaşaması söz konusudur.

M05: Milli ve manevi değerlere bağlı Türk kültür ve tarihinin zenginliğini en büyük sermaye olarak gören yer yer tarım toplumunun sosyolojisini aşma noktasında sıkıntılar yaşayan, içinde farklı ekstrem yapıları olan hem geleneksel hem modern hem de post modern süreci bir arada yaşayan insan tiplerini barındıran genellikle aristokrat ve zengin olmayan eğitim düzeyi 80-90'lı yıllar bağlamında öğretmen seviyesinde olan ODTÜ İTÜ ve yüksek puanlı üniversitelerden az mezunu olan milliyetçi muhafazakar bir kesim olarak görüyorum.

M06: Benim partim olduğu için vatanını milletini seven milliyetçi muhafazakar bir geleneğe sahip olan insan topluluğudur.

M07: Türk örf adet ve geleneklerine bağlı, aydın ama muhafazakar, bir ortamda en ciddi konu dahi konuşulsa, orada bulunan en küçük bireyin söz alıp konuşabildiği, birbirini dinleyen, haksızlığı sevmeyen karşı çıkan insanlar.

M08: 9 ışıktaki yeri olmayan, Türk-İslam ülküsü adı verilen ABD projesine sarıldığını sanan ama öğrenmek amacıyla ne dini kitabını ne de "dava" dediği kitapları hiç okumamış slogan milliyetçilerinin işgal ettiği, adı tabelada kalmış parti...

M09: MHP'yi daha önce çok güzel ifade ediyordum ama şimdi aynı şeyleri söylemiyorum. MHP MHP'den çıktı. Farklı bir partinin yandaş ve desteği olarak görüyorum.

M10: Ülkücü

A01: MHP'nin görüşlerini net göremiyorum. Kendi çizgisi yok gibi görünüyor. Milliyetçi gibi görünüyor ama net bir şey ortaya koyamıyor

A02: Türkçülük ve milliyetçilik. Önceliği Türkçülük var İslam'ı ikinci plana atıyorlar.

A03: Vatansever ve ülkeleri için mücadele eden kesim olarak görüyorum

A04: Yeri geldiğinde hem varlar hem de yoklar.

A05: Olması gereken bir parti olarak düşünüyorum. Akıncı bir parti, aşırı milliyetçi, vatan millet uğruna kendini feda edecek insanlar olarak görüyorum Ama yönetim becerisi ve vizyonu olduğunu düşünmüyorum.

A06: Ülküsünü tam manasıyla belirtemeyen, belirleyemeyen kendi içlerinde tam olarak bir olamayan insanlar. Belki Türkiye zamanında daha iyi ifade ediyorlardı ama şu an için birlik duygusundan yoksunlar.

A07: Bizim görüşlerle aynı olduğunu düşünüyorum,

A08: MHP seçmeninin tabanda milli ve yerli insanlardan oluştuğunu düşünüyorum. Benim partimle taban örtüşmesi en fazla olan parti. Zaman zaman üst aklı diye ifade edilen yapının güdümüne girebildiğini düşünüyorum. Her ne kadar görünüşte müşterek hareket etsek bile bazen kime hizmet ettiği konusunda tereddütlerim var. O yüzden çok güven vermiyor.

A09: MHP ile CHP arasındaki tek fark ideolojileri. Birbirlerine karşı kurulmuş bir sağı bir sola gitmiş bir zihniyet. Bahçeli ile biraz yumuşadığını düşünüyorum. Şu dönemde de bizim ittifak ortağımız oldu. Olmasa da olurdu.

A10: Türkiye zamanındaki duruşuyla şimdiki arasında aynı olmadığını düşünüyorum Ama Bahçeli ile yeniden bir şeyler olacağına inanıyorum.

H01: İnsanların milliyetçilik duygularının kullanıldığını düşünüyorum. HDP'ye bakışları "vatan haini" terörist" diye bakıyorlar ama ben vatani daha çok sevdiğimi düşünüyorum. Bu ülkenin geleceği için biz de söz söylüyoruz. İrkçi şoven düşünceler yerine bütün halkların renkler olduğunu düşünüyorum. MHP ülkenin politikalarını dizayn ettiği için MHP'yi sadece bir parti olarak görmüyorum.

H02: İrkçi ve faşist bir parti olduğunu düşünüyorum

H03: İrkçi, kendilerinin dışındaki herkesin onları gibi düşünmesini isteyen despotizmleri var. Farklılıklara yaklaşımları kötü. Turancı, bizden olmayan bertaraf olur gibi bakışları var. Bizim dünya görüşümüze çok uzaklar. Emek bilinçleri yok. Emekçiyi ağızlarına aldıklarını duymadım

H04: İrkçi bir partidir. Halkları kimlikleri ve inançları yok sayan bir partidir. Türkçülüğü esas aldığı için bunun dışındaki hiçbir düşünceye değer vermeyen yok sayan bir partidir. Faşist bir partidir.

H05: Çocukluk arkadaşlarımdan bir kısmı MHP'li onlarla ilişkilerimizde problem yok ama MHP'liler genel olarak bize saygı duymuyor. Yetiştirilme tarzı olarak sola karşı oldukları için uzlaşamıyoruz.

H06: Tutucular fazla sorgulayıcı yapıları yok. Bir tarafta muhafazakar bir tarafta ırkçı olan bir yapıya sahipler.

H07: MHP'lilerle ile fazla ilişki içinde değilim. Sağ kitleleri kullanabilen bir partidir. Ne sosyal ne siyasi görüşlerini tasvip etmiyorum bana göre Türkiye'yi yönetecek bir kapasiteleri yok.

H08: Kan emici faşist bir parti olduğunu düşünüyorum

H09: Türk İslam sentezini temsil eden milliyetçi, militarist devletçi bir statükoyu temsil ediyor. Türk kimliğinden başka diğer kimliklere yaşam hakkı tanımayan bir parti olarak görüyorum.

H10: MHP CHP'nin sağ geleneksel ırkçı versiyonudur. MHP CHP'den farklı olarak tamamen Türklüğü esas alıyor. Onlar açısından başka bir ırk yok. Diğer etnik grupları ve inançları yok sayarak kendi eliyle şiddet uyguluyor. Ciddi katliamlar ve baskılar yaptılar.



Şekil 3.17. Tüm Katılımcıların MHP Algısını Yansıtan Kelime Bulutu Analizi

Şekil 3.17.'ye bakıldığında, tüm katılımcıların MHP'lileri "milliyetçi, muhafazakar, Türk ve karşı" kelimeleri tanımladıkları görülmekte, vatan-millet sevgisini, devleti ve bekasını önceleyen örf ve adetler ile milli ve manevi değerlere saygılı insanlar olarak ifade etmektedirler. MHP'lilerin bir kısmı partinin çizgisinden çıktığı eleştirisini getirirken bir kısmı da liderinden dolayı diğer partililerin önyargılı yaklaşıklarını ifade etmektedirler.. MHP Parti programında ideolojisini 9 Işık'la tarif ederken katılımcıların hepsi 9 Işık'ı tam olarak saymasalar da sadeleştirilmiş olarak tamamı millet, devlet, vatan sevgisi, kültür, örf ve gelenek vurgusu ile kendi siyasal çizgilerini tarif etmişlerdir. Bu anlamda milliyetçilik belki de Türkiye'deki anlamı ile en belirgin ideoloji olduğundan, katılımcıları ile partilerinin ideolojik uyumunda en başarılı parti MHP'dir.



Şekil 3.18. MHP Katılımcılarının MHP Algısını Yansıtan Kelime Bulutu Analizi

Kendi partilerinin değişmesi ve dejenere olduğu iddiası ile katılımcılarının bir kısmı partilerini ve partililerini eleştirmektedir. Diğer parti katılımcılarının eleştirisi arasında yer alan eğitim seviyesinin düşüklüğü bir katılımcı tarafından açıkça diğer bir partili tarafından ise örtük olarak, AK PARTİ'ye verdiği destek ise yine bir katılımcı tarafından eleştirilmektedir. Diğer parti katılımcıları tarafından sıklıkla dile getirilen "ırkçı

ve faşist” bir parti olma iddiası MHP katılımcılarının farkında olmadığı ya da olumsuz anlam yüklenmediği bir durumdur.

MHP’liler dışında, diğer üç parti katılımcıları, MHP ve MHP’lileri “ırkçı, aşırı ve belirsiz milliyetçi, tutucu” olduklarını iddia etmektedirler. MHP’nin politikalarının arkasında belirsiz güç ilişkilerinin olduğunu ileri süren ve kendi başına hareket etmekten çok diğer partilerin arkasına takıldığını düşünen farklı partilerden katılımcılar bulunmaktadır. Diğer parti katılımcıları açısından en çok ideolojik ve politik tutarlılık konusunda eleştirilen MHP için bir diğer iddia da ‘kendi adına kendi iradesi ile hareket etmekten çok gizlenmiş amaç ve odaklara hizmet ettikleri” yönündedir. Çalışmada MHP’li ve MHP’lilerin en fazla olumsuz özellikleriyle tanınan bir parti ve partililer olduğu gözlemlenmiştir.



Şekil 3.19. Diğer Parti Katılımcılarının MHP Algısını Yansıtan Kelime Bulutu Analizi

Her bir diğer partinin MHP algısına bakıldığında (Şekil 3.19. da olduğu gibi) ise şunlar söylenebilir:

CHP’li katılımcıların MHP algısı: “Belirsiz bir milliyetçilik, kavgacı ve tutucu, düşük eğitim seviyesi, muhafazakarlık” vurguları yapılmaktadır. CHP ve MHP’nin her ikisinin de paylaştıkları “milliyetçilik” ilkesi konusunda, CHP’li katılımcılar, “MHP’nin milliyetçiliğinin ırkı esas alan bir tanımlaması olduğunu ifade ederlerken bu milliyetçiliği kullandıklarını” iddia etmektedirler. Genel bir değerlendirme yapıldığında ise, CHP’li katılımcıların MHP ve MHP’liler algısının sert ve olumsuz bir algıya sahip oldukları söylenebilir.

Son dönem Türkiye Siyasetinde aynı ittifak içinde hareket eden iki partiden biri olan iktidar partisinin (AK PARTİ) ittifak ortağı olan MHP’liler konusunda elde edilen bulgular şu şekildedir: MHP’nin ideolojik çizgi belirsizliği bütün katılımcılarda hakimken, bir kısım AK PARTİ’li taraftar, MHP’liler için olumlu görüş belirtirlerken; önemli bir kısmı da değişken/tutarsız çizgi, beceri eksikliğine sahip olduklarını ve başka güçlerin

etkisi altına girebilme nedeniyle olumsuz bakış açısına sahip oldukları gözlemlenmiştir. Ayrıca AK PARTİ'li taraftarın çoğu, MHP'nin öngörülemezliğine vurgu yaparak “varla yok arası” ya da olmasa da olurdu” tespiti ile diğer parti katılımcılarını destekler tarzda görüş belirtmişlerdir. CHP ve CHP'lilere tamamen karşı olan AK PARTİ'li katılımcılardan biri MHP'yi; CHP'nin farklı bir versiyonu olarak tanımlamıştır. Katılımcıların geri kalanı ise sadece milliyetçiliği ön plana çıkardıklarını söylemekte ve bir katılımcı ise İslamı ikinci plana attığı eleştirisini getirmektedir. Genel olarak AK PARTİ'li katılımcılarda gözlemlenen durum ise, MHP ve MHP'lilere karşı hissedilen bir güvensizlik duygusunun hakim olmasıdır.

HDP'nin, MHP ve MHP'li algısı; “ırkçı, hoşgörüsüz, Türk Kimliği odaklı, kendi görüşünün dışında olanlara tamamen karşı olmaları ve kendilerinden farklı olanlara karşı yaşam şansı tanınamaları” fikrine sahip oldukları gözlemlenmiştir. AKP-CHP arasında görülen karşıtlığın bir benzeri de MHP-HDP arasında da gözlemlenmiştir. HDP'liler MHP ve MHP'lileri en çok “ırkçı ve faşist” olarak tanımlarken, kullandıkları ifadelerde tam bir olumsuzluğun hakim olduğu gözlemlenmiştir.

Adalet ve Kalkınma Partisi ve Partilileri nasıl tanımlarsınız, size göre AK PARTİ/AKP ve AK PARTİ'li/AKP'liler ne ifade ediyor?

C01: *Son derece biatçı, aklın almayacağı örneklerle karşılaşınca yorumlamakta zorlanıyorum. Biri mesela karımı istese Cumhurbaşkanı veririm dedi. Bunu nasıl yorumlamak lazım. Türkiye düzgün yönetilmiyor, devletin çivileri sökülüyor dediğimizde herkes öyle yapıyor hiç olmazsa bunlar bizimkiler diyorlar. Hiçbir zaman anlayamadım onları. Uygulamaları bana çok ters geliyor.*

C02: *AKP'lileri 2 gruba ayırıyorum. Birincisi çıkar ilişkisi üzerinden bağlı olanlar. Eğitimli grup ekonomik çıkarları için partiye sınırsız destek veriyor diğer AKP'ye gönülden bağlı olan eğitimsiz grup ise biz sizin aranızdan geldik söyleminin arkasından ve Erdoğan sürüklenen bir parti olduğunu düşünüyorum. Ülkeden medyaya hakim olduğu için iktidar onu takip eden insanlar iktidarın ülke gündemi ile alakası olmayan hayal aleminde yaşayan bir gruplar. Gerçekleri söyleyince bunu duymaya kapalılar. Yurtlarda yanan ya da cinsel istismara uygulayanlar için onlar adına eylem yapan gençler polis tarafından kötü muamele ile karşılaştığında kendileri için eylem yapan insanları değil devleti savunuyorlar.*

C03: *Tamamen bir proje partisi. İçerisinde siyasal İslam'ı barındıran, terörü barındıran ahlaksızlığı barındıran vicdansızlığı barındıran örgütlü kötülük üzerine kurulmuş bir çete.*

C04: *Halkın çaresizliğinden kurulduğundan beri onları yönlendirmek için kurulmuş olduğu düşünüyorum. Bugüne kadar dini kullanarak siyasete alet ederek kullandılar bundan sonra ne olacağını bilmiyorum.*

C05: *Kendi partilerinden olmayanları aç da kalsa sürünse de kapısına gelse geri çeviriyor. Ben AK partiye hakkımı helal etmiyorum. Benciller. Bankanın başına damat oturuyor. o oraya bu buraya.*

C06: *Siyasi bir kulüp, parti değil. Rant çıkar ilişkilerinde Anapvari toplumun bastırılmış dinsel duygularını çok iyi sömürüp kendine demokrat kisvesiyle o duyguları varoştaki avamdaki toplumun en alt kesimindeki mağduriyetlerini iyi yakalamış bir çıkar ve rant grubu diyebiliriz. Ama toplumu altyapı sağlık eğitim alanında ulaşım alanında elle tutulur yatırımları da olmuştur. 2007 yılından itibaren her siyasi partide olan çıkar ilişkilerinden dolayı içinden çıkmış toplumu unutmuş Ortadoğu'nun dinci gerici eli kanlı örgütlerine prim verir hale gelmiştir. Atatürk sevgileri görünüştedir. yoktur.*

C07: *Muhafazakar İslamcı seçmenden rantçı seçmene dönen kitle en basit üyeden ne tepesine kadar nasıl hiçbir şey yapmadan zengin olurum düşüncesinde*

C08: *Eğitim seviyesi düşük, dar kesimli, daha çok İslam'a önem veren*

C09: *Perde arkasını göremeyen eğitimsiz seçmen*

C10: *Orta-alt gelir düzeyine dahil, muhafazakar, okuma yazma oranı düşük, sosyal medyayı ve İnterneti kullanmayan insanlardan oluşuyor. Parti ideolojisinden çok lidere önem veriyorlar. İyi ya da kötü bir olay hakkında görüşleri yok bir çoğu lider ne derse kayıtsız şartsız lidere inanan bir grup. din ile siyasetin iç içe olduğu ve dini tanımların siyasetlerinde sıkça kullanıldığından dolayı tamamen kalıplaşmış ve bu kalıbın dışına çıkmayan insanlar.*

M01: *Kendilerini muhafazakar demokrat kimliği iddiasında bulunan ancak istinasları olsa bile genel manada toplumun manevi değerlerinden nemalanarak ve zaman içinde toplumsal tepkiyi mağduriyetle birlikte kendi havuzunda toplayıp 2002den bu yana tek başına ülkeyi yöneten bir siyasi oluşum. Kuruluş ilkelerine bakıldığında samimiyeti adaleti yoksulluğu ve yasakları kaldırma iddiasında olan bu yapı zaman içinde ideolojik aşınma ile yıpranmış ve iktidar olma uğruna bütün manevi değerleri istismar etmeyi ihmal etmemiş bir siyasi parti olarak günümüze kadar gelsene de 15 temmuz darbe teşebbüsünden beri başta sayın cumhurbaşkanı olmak üzere devlet aklının ve cumhuriyetin genel prensiplerini hatırlayan ve bugün de bu çerçevede ülkeyi yönetmek isteyen bir siyasi parti olarak tanımlayabilirim.*

M02: *AKP MHP'lileri devşirmek ya da pasifize etmek istiyorlar. Siyaseti akılcı yapıyorlar gibi geliyor bana. Aynı şeyi MHP'li seçmen için söyleyemiyorum. MHP'lileri ayartmaya çalışır. Aslında AKP'nin ideolojik bir yapısı yoktur. Sonradan kurulmuş bir parti olarak devşirme bir parti ama batılı desteklerinden dolayı oyunu her seçimde artırabilmiş bir parti. Uzun süreli iktidarlar olmadığı için seçmenler aş iş meselesinden dolayı onların yanında oldular ama şimdi inişe geçtiler.*

M03: *AKP bizim zamanlarımızda öğrenci hareketlerine katılmayıp kendilerini dindar addederek okullarını bitiren ve sonrasında ekonomik özgürlüklerine kavuşan ve her türlü oluşla beraber olabilen siyasi görüşü olmayan menfaatperest bir partidir.*

M04: *AKP'liler daha ziyade İslamcılık çerçevesinde hareket eden buna göre dünya görüşlerini ve yaşantılarını şekillendirmeye çalışmışlardır. İslamcılık, birçok menfaat ve çıkarı İslam maskesi altında yapmak belirledikleri özellikler maddi hedeflere bu kisve ile ulaşmak isteyen bir düşünce tarzı ve topluluğudur. Yani beynelminalci bir görüntü vermektedirler, İslam çerçevesi altında.*

M05: *Milli ve dini konuları içselleştirdiğini söyleyip genel uygulamalarda maske olarak kullanan, cumhuriyet ve Atatürk inkılaplarına karşı mesafeli ve samimi olmayan, rant, ikbal ve istikbalin her şeyin önünde tutup belirli bir felsefesi olmayan ancak son yıllarda olağanüstü zenginleşerek sermayenin biçimlendirildiği modern hayat tarzı ile geleneksel sistem arasında gidip gelen bir özellik ortaya*

koyar. Söz gelimi şalvar veya çarşafı süper lüks arabayı kullanan insanlar. Ancak kırsal kesimde yaşayan eğitim seviyesi düşük geniş bir kitlenin ise günlük yaşamını İslami kurallar ve temel anlayışlar doğrultusunda biçimlendirmeye çalışan ve bunu uygulamaya döken, gündelik yaşam biçimini dini ve ahlaki akidelerin ağırlık kazandığı bir anlayışın egemen olduğunu düşünüyorum. Bu saf ve mütedeyyin insanların duygu ve beklentilerini cevaplayacak her türlü dini ve ahlaki söylem temel belirleyici ve vazgeçilmez unsur kabul edilmektedir. Bu bağlamda AK PARTİ liderlik kadrosu kutsal olmasa bile dokunulmaz olarak algılanır.

M06: Müslüman muhafazakar ve dini ritüelleri çok kullanan bir parti olarak geldiler ama onun gereğini yapamadılar. Yani inanmış inancını bunların şeyiyle hep birlikte bitirdik. Hırsızlığı yolsuzluğu yapıyor Müslümanım diyor, olmaz Müslüman hak yemez adaletten doğruluktan ayrılmaz. Müslüman adil olur. Yani söylemleri ile uygulamaları bir olmadı.

M07: Çıkarları doğrultusunda toplanmış, doğru gözlerinin içinde de olsa görmek istemeyen, sorgulamayan seçmen. Rüyalar aleminde gibiler..

M08: %20-25i kendini samimi dindar sanan, Fatıha'nın mealini bilmeyen, ayakta işlemek günah mı diye merak eden dinciler, kalanı güce tapan, gündelik menfaatleri için fııldak olan insanlar.

M09: AK Parti'nin yeni bir dönemde geçmişi özgürlüğü adaleti unutup tek bir kişinin hükmetmesi ve Atatürk'ün ilkelerini saymayıp yeni bir dönem başlatması olarak görüyorum.

M10: Muhafazakar

A01: Bizde bir kopukluk var yeni genç seçmen olarak da nesil olarak da anlatmakta zorlanıyoruz. AK partiyi anlatmakta zorlanıyor. AK Parti'yi eksik buluyor. Sürekli kazanmak bir şımarıklık oluşturdu diye düşünüyorum. Her halükarda kazanırız çantada keklik gibi gördük.

A02: Muhafazakar milliyetçi vatanını seven merkezlerinde İslam'ın olduğu, benden olmayan şöyle dursun anlayışı demeyen insanlardır. Kalıplara sokulacak bağnaz düşünceye sahip değillerdir.

A03: Bütünleştiren ve herkesi kavrayan bir parti. Ama öncelikle özgürlükleri ön planda tutan bir parti olarak görüyorum.

A04: Bu zamana kadar gelen en yenilikçi parti olarak geldi ama içinde de çürük elmalar var . temizlenip kendine gelmesi gerek diye düşünüyorum

A05: İnancına düşkün, devlet ve millet için çalışan ılıman kişiler. Üretimi düşünen, barışı sevgi, saygı ve huzurlu ortamı düşünen, ülkenin güçlenmesi için sürekli hayal kurabilecek kişiler olduklarını düşünüyorum.

A06: Farklı düşünce yapılarını bağdaştırıcı bir etkimiz olduğunu düşünüyorum. Çatımız altında çok farklı görüş ve düşünceye sahip arkadaşlarımız var. Etnik köken, ırk ve milliyet ayrımı yapmadan herkesi çatımız altına toplamaya çalışıyoruz.

A07: Milletini seven insanlar, hizmetkar insanlardır

A08: Ben AK Parti'nin bir halk hareketi olduğunu düşünüyorum. Baskaların getirdiği bir takım beklentilere cevap veren bir parti olarak ortaya çıktı ve bunu da büyük ölçüde gerçekleştirdi. İnsan hakları, özgürlük demokrasi ekonomik kalkınma yerel projeler, ulusal projeler noktasında birçok şeyi yaptı. Ülke geleceği için ümmetin ve insanlığın mazlum coğrafyanın ihtiyacı olan bir lider ve onun partisi yanlışlarını da fark edip düzeltme gayreti için varlığını sürdürmesi önemli.

A09: Kurulduğunda kendi tabanı olmayan ezilmiş bir tabanın bir araya geldiğini söylesek doğru olur. Bu taban daha sonraları azaldıkça menfaat için gelenlerin sayısı ve etkisi arttı. Aslında dava ile ilgisi olmayan insanlar partiyi sahiplenmeye başladılar. Yasakları kaldıran parti olduğu için sevilmmişti. ama kaldırdığı yasaklar her vatandaşa hitap etmiyor. Eskiden hizmet partisiydi şimdi kendi menfaatlerini düşünenler arttı.

A10: Sadece Reisim, iyi ki var diyorum.

H01: Bu ülkede bana göre solcuların sosyalistlerin en büyük hatası inançlar üzerinden yüklenmesidir. Ben imam hatip mezunuyum. AKP inanların mağdur edildiğini söyleyerek iktidar oldu. Buna fırsat verildi. Bu değerlere saldırmadan özgür bırakılması gerektiğini düşünüyorum. AKP inanç taşeronluğu yapıyor. Bu siyasi bir harekettir. Değerlere saygı duymak gerekiyor. Üstenci dil inanç konusunda mağduriyet yaratmaya devam ediyor.

H02: Dar görüşlü ve muhafazakar olduklarını düşünüyorum

H03: Egemenlerin temsilcisi olduklarını düşünüyorum. Egemenlerin devletin göbeğinde bir parti. Dini kullanıyorlar. Halkı açlıkla terbiye etmeye çalışıyorlar sosyal yardımlar adı altında. Önemli bir seçmen kitlesi menfaat için AK Parti'de. İlk zamanlarda Kürt sorununu çözeceğiz diye ortaya çıktıkları için halk şans verdiler.

H04: İlk ortaya çıktığında ileri demokrasiyi savunmuş, cumhuriyetin kurucu ideolojisi olan ırkçı ve tekçi düşünceye karşı olduğunu iddia edip bu durumu tersine çevireceğini ileri sürmüş bu hareket tarzını da İslami dini ve muhafazakar bir yaklaşımla halka anlatmıştır. İktidara tamamına sahip olduktan sonra kuruluş amaçlarından uzaklaşmış ve dini kullanarak devlet erkini ele geçirmiştir. Devlet imkanlarını kendini ayakta tutmak için kullanarak bütün o iyi fikirleri terk etmiştir. Bu durumda ciddi bir şekilde toplumda kutuplaşma ve ayrışmayı körüklemiştir.

H05: AKP'liler bize hiç bir zaman olumlu bakmıyorlar. Bize yapılan içeri alınmalar işkenceler onların bir nevi zevki. Anap'ın Doğruyol'un MHP'nin karşımı olduğu için MHP'liler kadar bize saldırgan olmasalar da iyi bakmıyorlar.

H06: Din referanslı olarak başlayıp her türlü referansın Erdoğan haline geldiği bir yapı. İnsani yönleri zayıftır, Erdoğan ne derse odur.

H07: Refah çizgisinden kopan İslami duruşu ile öne çıkan bir parti. Ama geniş kitlelerin uzun süre beğenisini kazanan hatta sosyalistlerin bile desteğini aldı. ama sonradan iktidara hakim olmayla daha otoriter, tepeden bakan halkı dinlemeyen ticari bir partiye dönüştü. Önceleri yoksul garip gruba diyerek destek alırken şimdilerde işadamlarının partisi haline gelmiş durumda. Eski günlerine dönüş yapamazsa dağılır.

H08: Amerikan emperyalizmine hizmet eden parti ve tabanı olduğunu düşünüyorum

H09: Adalet ve kalkınma iddiası ile geldiler aslında ama Türkiye cumhuriyeti tarihinden adaletin bu kadar zedelendiği bir dönem olmamıştı. Adaletin tamamen bir kişinin bir kişinin dudakları arasında olduğu tüm yargıçların cumhurbaşkanının tavrına göre karar aldıkları dünya tarihinde görülmemiş bir hukuk garabetidir. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde milli eğitim programını tamamen tarikatlar ve cemaatlerin istekleri doğrultusunda programladır. Yüzünü batıya dönen bir Türkiye maalesef Ortadoğu bataklığına saplanmış durumunda kalmıştır. Kalkınma açısından aslında ülkenin tüm kaynaklarını satarak bizi dışarıya bağımlı hale getirdiler. Tarım hayvancılık ekonomi ve sanayi tamamen bitmiştir. Dışarıda faiz ile borç para getirerek seçim zamanları halkın onurunu zedeleyerek sadaka

niyetine bir takım yardımlarla günü kurtarmaya çalıştılar. Bunun sebebi de kadrolarının olmayışı. Şu ana kadar ilk on yılını Fetö'nün kadroları ile bu hükümeti yönettiler. Sonra yolsuzluklar ve pastadan pay için anlaşamayınca ortaklık bitti ve bugünkü çöküşle birlikte Türkiye'yi karanlık noktaya götürecekler diye düşünüyorum. Dış Politikada sıfır sorunla geldiler sorunumuz olmayan ne bir komşumuz ne de bir dünya devleti kaldı. Liyakatsiz kişilerin eline vermiş oldukları dış yönetimde Sünni kimliğini baz alarak Osmanlı hayali kurarak Ortadoğu'ya sultan olmayı düşündüler. Öngörüsüz bir politikalarla günü kurtarmaya yönelik seçimden seçime günü kurtarmayı düşünüyorlar.

H10: Ashnda AKP'yi 2 döneme ayırmak lazım. Milli görüş geleneğini 2010'lara kadar sürdürdü. Devlete ait güçlerle onların dışında toplumsal bir muhalefet görüntüsündeydi. 2010 referandumuyla birlikte onlar da devletleştiler. 2010 yılından itibaren İslami faşist devletçi bir kimlik kazandılar. İslam ve Türklük dışındaki bütün kimlikleri yok saydılar. Tek adam partisine dönüştü. Devleti de parti devletine dönüştürdü.



Şekil 3.20. Tüm Katılımcıların AK PARTİ Algısını Yansıtan Kelime Bulutu Analizi

Katılımcılardan AK PARTİ'liler hakkında görüşlerini talep ettiğimizde, AK PARTİ'liler kendi partililerini milletini seven, bütünleştirici, inanç bağlamında özgürlükçü ve farklılıklara saygılı bir yapı olarak tanımlamaktadırlar. AK PARTİ'nin zaman içinde değiştiğini ve dejenere olduğunu düşünen bir kısım AK PARTİ'li, iktidar olmanın bir sonucu olarak kuruluş amaçlarını paylaşmayan yeni partililerin yapıyı bozduğunu iddia etmektedirler. 2019 Yerel Seçim sonuçları ile birlikte değerlendirildiğinde AK PARTİ katılımcılarının eskiye göre partide bir arınma arayışında olduğu göz çarpmaktadır.



Şekil 3.21. AK PARTİ Katılımcılarının AK PARTİ Algısını Yansıtan Kelime Bulutu Analizi

Diğer parti katılımcılarının AK PARTİ’yi tanımla biçimlerine bakınca katılımcılarının neredeyse hiçbirinin bu görüşlere hak verdiğini söylemek mümkün gözükmemektedir. Bu durum diğer tüm partilerde olduğu gibi kendilerini değerlendirirken AK PARTİ katılımcılarının ya da diğer parti katılımcılarının AK PARTİ’ye bakışında aynı görüşü paylaşmadıklarını ve körleşme etkisini ortaya koymaktadır. Katılımcıların bir tanesinin altını çizdiği gençlere partilerini anlatmakta zorlanma durumu bu gençler kendi çocukları bile olsa ebeveynleri ile AK PARTİ konusunda aynı şekilde düşünmeden uzaklaştıklarını göstermektedir. Diğer parti katılımcılarının olumsuz görüşleri siyasi rekabet ve ideolojik ayrışmadan dolayı doğal olarak kabul edilse bile AK PARTİ’ye gönül vermiş insanların kendi çocuklarının farklı düşündüklerini iddia etmeleri ve bu durumu haklılaştıracak sebep aramaları olumsuz eleştirileri değerlendirme konusunda ciddi bariyerlere sahip olduklarını ortaya çıkarmaktadır.



Şekil 3.22. Diğer Parti Katılımcılarının AK PARTİ Algısını Yansıtan Kelime Bulutu Analizi

AK PARTİ’lileri dışarıda bırakarak diğer üç partinin katılımcılarının AK PARTİ ve partilileri tarif etmelerini istediğimizde “dini duyguları kullanan, istismar eden, çıkarlarının peşinde koşan, sorgulamayan, maddi menfaatleri ön planda tutan” kavramları ile olumsuz tanımlamaların çokluğu dikkat çekmektedir. Uzun süredir iktidarda olmasından dolayı hakkında tanımlama yapılırken en fazla cümle kurulan partinin AK PARTİ olması bir başka önemli ayrıntı olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcıların bir kısmı AK PARTİ destekçilerini ikiye ayırıp eğitimsiz kısmının saf duygular ile partiye bağlı olduğunun altını çizerek ya da yine katılımcılarının bir kısmının AK PARTİ’yi tarihsel olarak ikiye ayırıp ilk kısımlarını az da olsa olumlu anlamlar üzerinden tanımlarken katılımcıların büyük kısmı AK PARTİ ve AK PARTİ’lileri olumsuz kelimeler ile tarif etmektedirler.

CHP’liler açısından değerlendirildiğinde AK PARTİ ve AK PARTİ’liler “eğitimsiz, çıkarıcı, ülke gündemini ve gerçekleri görme konusunda kör, maddi menfaatleri ön planda tutan, kendilerinden olmayana olumsuz bakan insanlar” olarak

tanımlanmaktadır. AK PARTİ-CHP karşıtlığının çok net bir şekilde görüldüğü değerlendirmelerde sadece bir katılımcı olumsuz görüşlerinin arasında 2007'ye kadar AK PARTİ'nin olumlu hizmetleri olduğunu ifade etmektedir. CHP'lilerin AK PARTİ'ye bakışında benzer düşünceleri dile getirmeleri bu bakışta kalıplaşmış yargıların oluştuğuna işaret etmektedir. CHP'lilerin değerlendirmelerinde kalıplaşmış olumsuz yargıların (sterotipler) olumlu özellikleri görmede körleşme yaratmasının etkisini tespit etmek mümkün gözükmemektedir.

MHP'lilerin AK PARTİ ve AK PARTİ'lilere bakışı değerlendirildiğinde son dönem aynı ittifak içinde olmalarına rağmen olumsuz bakışın ağırlık kazandığı görülmektedir. MHP'liler AK PARTİ ve partilileri "iddia ettiklerini gerçekleştiremeyen, dini kullanan, ideolojisini belirsiz ve inanca zarar veren" kavramlarını kullanarak tanımlamaktadırlar. İlginç bir şekilde iki katılımcı AK PARTİ'nin İslamcılığını "maske" kavramı ile eleştirmektedirler. Milliyetçilik ve bir anlamda muhafazakarlıkla aynı payda da buluşan iki parti olması MHP katılımcılarının AK PARTİ'nin bu konudaki bakışına itiraz etmelerine neden olmaktadır. Yine bir katılımcı "rüya aleminde gibiler" cümlesi ile AK PARTİ destekçilerinin gerçeği değerlendirmede körleşme içinde olduklarını iddia etmektedir.

HDP katılımcılarının AK PARTİ ve partilileri tanımlanmasında "inancı kullanma, tek kişiye bağlılık, devleti partinin hizmetine sokma" eleştirileri ön plana çıkmaktadır. Genel olarak HDP katılımcıları diğer parti katılımcıları gibi AK PARTİ tanımlamalarında olumsuz bir tavır takınmalarına rağmen diğer partilerin aksine HDP katılımcıları içerisinde AK PARTİ'yi tarihsel süreç olarak ya da AK PARTİ'lileri ikiye ayırıp bir kısmını olumlama hali de mevcut bulunmaktadır. HDP katılımcılarının AK PARTİ'yi eleştirirken devlet ideolojisi anlamında CHP'yi eleştirirken kullandıkları üslubun benzerini kullanmaları ya da MHP'ye bakışı ifade ederken kullandıkları olumsuz tanımlamaları AK PARTİ için de kullanmaları ilginç bir nokta olarak öne çıkmaktadır.

Halkın Demokratik Partilileri nasıl tanımlarsınız, size göre HDP ve HDP'liler ne ifade ediyor?

C01: HDP ile PKK'yı ayıralım. PKK dan nefret ediyorum. HDP içinde bazı insanların onların ağzından konuştuklarında çok üzülüyorum. Ama bu ülkede bir Kürt nüfusu olduğunu ve kendi partilerine sahip olmalarına da saygı duymak zorundayım. 6 Milyon seçmenin oyunu almış bir partiye düşüncelerine hiç katılmasam da özgürlükler çerçevesinde saygı duymak zorunda olduğumu

hissediyorum. Ama PKK terör örgütü yaptığı hiç bir şeyi onaylamam mümkün değil.

C02: *HDP ve Demirtaş için gerçekten Türkiye’de lider olma özelliğine sahip bir insan sağlam bir duruşu var. Maalesef CHP solculara yeterince hitap edemediği için sol misyonu HDP üstlenmiş gibi gözüküyor. Türkiyelileşme tezleri açısında gerçekten keşke arkasında durabilseydi PKK ile arasına çizgi çekebilseydi ülkede çok daha fazla insana hitap edebileceğini düşünüyorum.*

C03: *Ben açıkçası şu zamana kadar Erdoğan’ın karşısında gelmiş geçmiş en iyi liderin Selahattin Demirtaş olduğunu düşünüyorum. HDP’nin yanlısları var mı evet var. PKK ile arasında çizgi koyamıyor dense de mecliste legal bir parti. Disiplinli ve tutarlı bir parti. Her türlü baskıya rağmen dik durabiliyor. Bana göre tamamen sol bir parti değil ama en azından kendi içlerinden bir tutarlılık var.*

C04: *Ben Kürt’üm ama Türkiye sevgisi içimden çıkmaz. Cahil HDPliler PKK’lı ya da dinci kesimdir. Gerçek HDP’liler ise MHP nasıl Türk milliyetçiliğini savunuyorsa HDP de Kürt milliyetçiliğini savunan bir partidir.*

C05: *HDP’lileri pek tanımıyorum. Onlar da belki bir şey yapmak istiyorlar. Onların da tavırlarını hiç beğenmiyorum. PKK ile işbirliği yapıyor diye duydum Görünen köy kılavuz istemez. Tasvip etmiyorum.*

C06: *Amerika, İsrail ve Avrupa’nın belirli ülkelerinin değirmenine su taşıyan, kendini ulusalcı ayrılıkçı diye addeden ama aslında taşeron bir örgüttür. O kadar kan dökülmesine milyarlarca dolar harcanmasına rağmen 40 yılın sonunda gelinen nokta bir arpa boyu gidemediklerini gören uyuşturucu silah kaçakçılığına bulaşmış eli kanlı örgüttür.*

C07: *Bölgesel değil Türkiye partisi olma yönünde giden hedefleri olan parti CHP’nin ittifak yapabileceği tek parti*

C08: *En yoksul seçmen, farklı din ve mezheplerden oluşan seçmen*

C09: *Çaresiz*

C10: *Etnik kökene dayalı bir seçmen kitlesi. Az da olsa büyükşehirlerde beyaz yakalı tabir ettiğimiz kişiler de oy veriyor. HDP ye oy verenlerin büyük bir kısmının terör örgütüne sempati duyduğuna inanıyorum.*

M01: *HDP seçmeni ile ilgili olarak seçmenleri ile üst yönetimini ayırt ediyorum. HDP tamamen terör örgütünüün uzantısı olarak faaliyet gösteren bir ihanet oluşumu olarak tanımlıyorum. Tabii kendi özgür iradeleri ile ne mecliste ne de ülkede bir faaliyetleri olmadığı gibi aksine bir tarafta kandilden öbür tarafta İmralı’dan talimat alan sözde bir siyasi parti olarak tanımlıyorum. Ancak HDP’ye oy veren saf temiz Kürt kökenli vatandaşlarımızı aynı kategoriye sokmak doğru değil. Onları HDP’nin bu kışkıracıdan kurtarmak için devletimizin o insanlarımızın kazanılmasını yönelik projelerin gerçekleştirilmesi gerektiğine inanıyorum.*

M02: *Proje partisidir. Emperyal güçler bunu kullanıyor. Terör bağlantılı bir parti. Devletini savunan bir yapı değil Kendilerini Kürtçü olarak tanımlayıp ayrımcılık yapıyorlar. Taşeron bir parti isteyen manipüle edebiliyor. Amerikan küresel açılımı politikası Türkiye’de onları aleni destekliyorlar. Maalesef bölgedeki vatandaşlarımızı açılım politikası döneminde iktidar serbest bıraktı. Devlet vatandaşına sahip çıksaydı bu parti bu kadar güçlenemezdi.*

M03: *HDP bizim okul zamanlarımızda doğu kültür derneklerinin devamı olan PKK’nın kandilin parlamentoda temsilcisi olan bölücü bir partidir.*

M04: *HDP siyasi manada bir parti olarak görmüyorum. Çünkü HDP’nin yönetimi görünür yöneticilerin elinde olmayıp, dışarıdan yönetilmektedir. HDP terörist PKK*

ile içli dışlı bir konumdadır ve parti yönetimine milletvekilliğine veya siyasi başka yerlere gelecek olanlar PKK tarafından belirlenip tavsiye edilmektedir. Bu bakımdan kanunun belirttiği şekilde bir parti olmayıp daha çok PKK'nın uzantısı tarzında hareket etmektedirler.

M05: *Milli ve manevi unsurları dikkate almayan, içinde farklı düzeylerde eğitim almış, temel bakış açısını etnik kökenin belirlediği ve bu romantik söylemin ağırlık kazanarak yerleştirildiği bir anlayışla olaylara yaklaşan bir insan tipidir. Bu bağlamda terörü bile mubah kabul eden ve Türkiye'de olağan üstü özgürlük imkanları bulan ve demokratik ortam içerisinde kendilerine çok fazla müsamaha edilen bir kesimdir. Özellikle açılım politikaları bu bağlamda hiçbir sosyal ve bilimsel geçerliliği olmadan küresel politikalar kapsamında bir anlamsız deneme olarak düşünülebilir. Oysa ulus devlet ve üniter yapıya aykırı duran hiçbir oluşum demokrasi ve insan hakları kapsamında dünyanın hiçbir yerinde Türkiye'deki kadar müsamaha gösterilmemiştir.*

M06: *HDP kendini PKK'dan ayırt ettiği an ülkemizin siyasi bir partisi olur. Onu ayırt etmeleri lazım. HDP bir vaka. Ülkemizin bir gerçeği ama PKK ile ayırt etmesi lazım. Hepten yok kabul etmek olmaz.*

M07: *Normalde o bölgenin insanının derdini anlatabilecek, çözüm üretecek, birlikte huzur ve güven içinde yaşamamızı sağlayabilecek bir parti olması gerekirken, elindeki kandan kurtulamayan parti..*

M08: *Masal sever, hayalperest, şımarık... Bunun sorumlusu da yanlış iç politikalar uygulayan TC'dir...*

M09: *HDP'lileri terörist olarak düşünüyorum. Kendi halkına bile zarar bir parti olarak düşünüyorum. Kendi Kürt vatandaşlarının özgürlüğü için uğraşanlar da var onlara saygı duyuyorum.*

M10: *Terör*

A01: *Kendini Kürt gördüğü için ayrı bir yerde tutuyor ve kendini farklı bir millet gibi görüyor, Türkü dost gibi görmüyor. Ne söylesek beyin mi yıkanmış bilmiyorum bizi algılamıyorlar.*

A02: *Bu vatanın ekmeğini yiyip de vatan hainliği yapan bir teşkilat, Kürt milliyetçiliğini savunup onlara en çok zarar veren bir teşkilat.*

A03: *Teröristler ve vatani bölmeye çalışan dış kuvvetlerin bir parçası ve maşası olduklarını düşünüyorum*

A04: *Ülkenin sırtındaki kambur olarak düşünüyorum*

A05: *Tasması dışarıda olan tamamen bir çete, devlete karşı yaptırım gücü olarak kullanılan bir maşa*

A06: *Bana göre Kürt halkını temsil etmiyor. Yanlış yönlendirilen ya da bilgilendirilen insanlar olarak görüyorum.*

A07: *Teröristler, dağdakilerin siyasi uzantı ve sözcüleri*

A08: *Kürt seçmen ve HDP yi ayırmak lazım. HDP ye oy veren bazı seçmenlerin de farklı algılarla ve kandırmacalarla yönlendirildiğini düşünüyorum. Siyasi parti olarak tamamen karşıyındayım. Ülkenin bölünmesi noktasında risk teşkil ettiğini düşünüyorum. Ama seçmeni konusunda %25i en azından bazı gerçekler anlatıldığında doğru olduğunu düşündüğüm istikamete yönelecekleri kanaatindeyim.*

A09: *Kürt milliyetçiliği üzerine kurulmuş ama yöneticilerin kürtlülükle alakası yok ama Kürt milliyetçiliğini kullanıyorlar. CHP ile her konuya muhalefet olduğu için*

anlaşıyorlar. PKK ile arasına mesafe koyabilse bütün Kürtlerin oyunu alabilir. Birçok konuda farklı düşüncelerine rağmen sadece Kürt olmak üzerinde anlaşılabilir. Bunun siyasetini yapabiliyorlar.

A10: Allah cezalarını versin. Vatan haini olarak görüyorum.

H01: HDP Türkiye için çok ciddi bir proje. Türk, Kürt ve diğer halkların bir arada yaşamasını hedef koymuş bir harekettir. Bölge siyasetinden çıkarak Türkiye siyaseti hedefini koymuştur. HDP eşittir terörist algısı bilinçli oluşturulduğu için onun dışındaki siyasi iki kanat dizayn ediliyor. Tekçi siyasetten uzaklaşıp tüm kimliklerin bir arada yaşamasını savunuyoruz.

H02: Bütün kesimleri kapsayan ezilenlerin sömürenlerin bütün kesimleri kucaklayan bir partidir.

H03: Ezilen kesim. Biz de ezildiğimiz için kendimizi orada görüyoruz. Dışlanan ötekileştirilen etnik cinsel kimliği ne olursa olsun HDP etrafında kendilerini ifade edebiliyorlar. Eskiden bölgede bölge insanını Kürt kökenli olanlara dayanıyordu ama şimdi tüm ülkede ezilen kesimlere hitap etmeye çalışıyor. Elit kesimler sistemden beslenenler bundan rahatsız oluyorlar. Belediyelerde olduğu gibi cezaevine atıp önünü kesmeye çalışıyorlar. Selahattin Demirtaş söylemi ile ülkenin büyük çoğunluğunda sempati kazandığı için cezaevine atıldı.

H04: Tekçi görüşe sahip CHP ve MHP ile İslami düşünceleri kullanan AKP dışında bir parti olup bu toplumda kimlik, yaşam tarzı, inanç vb. durumu yaşamak isteyenlerin yanında gören bir partidir. Ortak yaşamı savunan ve geleceğin de anayasal güvenceye alınan demokratik bir cumhuriyette olduğuna inanan bir partidir.

H05: %99 kendisi yada ailesinden dolayı acı görmüş tutuklanmış baskıyı üzerinde görmüş insanlar.

H06: Kürt hareketini içinde dinci bir kesim hala statükodan etkileniyor. HDP de ise Kürtler ve sosyalist Türklerin fikirleri daha etkili.

H07: Mazlumlar üzerine kurulan bir parti. Defalarca kapatılan yöneticileri tutuklanan bir parti. Haksızlığa uğrayan halkların partisi olarak mazlum bir parti. HDP'nin de kendi içinde demokratik bir yolda yürüdüğünü söyleyemeyeceğim. Kendi içinde biraz yasadışı bir partidir. Başkalarına fırsat vermeden tepeden yöneten bir partidir.

H08: Barış kardeşlik adalet ana dilde eğitim için mücadele eden barışın elçileri olarak görebiliriz.

H09: Aslında Kürt sorunundan kaynaklı kurulan HDP kendi misyonunu oynayamadı. Yani iki arada bir derede kaldı. Türkiye partisi olma iddiası ile kurulan parti beklediğimiz politikaları hala programlanmış değildir. Kürt sorunu dışındaki sorunlar için de program ve projeler ortaya koyması gerekirken bu konuda eksik kaldığını düşünüyorum. Toplumun tüm kesimleri ile iletişim kurması gerekir diye düşünüyorum. Karadeniz'de oy alamıyorsak kendimizi sorgulamalıyız. Partinin parlamento ayağı eksik kalıyor. Özellikle son süreçte tutuklanan belediye başkanlarımız ve milletvekillerimizin haklarını korumakta kendi maaşlarını mı düşünüyorlar bilemem ama eksik kaldılar. Özellikle açlık grevleri süreçlerinde olsun göz altı ve tutuklamalarda olsun AKP'nin baskısından belki de kaybedecekleri bazı kayıpları olacak diye düşündüler bilemiyorum ama geri durdular. Sokağa inmediler. Yeteri kadar direnç göstermediler.

H10: HDP Türkiye'deki sistem dışında kalan bütün kimliklerin ve etnik grupların partisidir. Halkların ve demokrasinin partisidir. İçinde sosyalistleri, devrimcileri, demokrat inanç grupları farklı etnik grupları bir arada yaşama perspektifi ve

paradigmasını sunmaktadır. Devleti küçültme toplumsal iradeyi güçlendirme paradigmasına sahiptir. Aynı zamanda Türkiye'deki kadın mücadelesinin öncülüğünü yapmaktadır.



Şekil 3.23. Tüm Katılımcıların HDP Algısını Yansıtan Kelime Bulutu Analizi

Katılımcılardan HDP ve HDP'lileri tarif etmelerini istediğimizde HDP katılımcıları “ezilenler, haksızlığa uğrayanlar, tüm halkların bir arada yaşamasını savunanlar, barış isteyenler, demokrasi isteyenler” olarak tanımlamaktadırlar. Önemli bir kesim aynı çizginin daha önceki partilerinin aksine “Türkiye Partisi” olma iddiası üzerinden tarifleme ihtiyacı hissetmektedirler. HDP katılımcıları sistem tarafından mağdur edildikleri iddiası ile yola çıkıp, sistem tarafından mağdur edilen tüm kesimlerin toplandığı bir çatı olduklarını ifade ederken Türkiye’de siyaseti laik, İslamcı ve milliyetçi üç kutuplu ya da seküler-muhafazakar iki kutuplu kurgulanmak isteyenlerin işlerine gelmediği için HDP mensuplarının tutuklandığını ve yargıldığını iddia etmektedirler. İki HDP’li katılımcı partiye ve yöneticilerine eleştiri ile yaklaşmaktadır. Katılımcılardan biri demokrasi isteyen partinin kendi içinde demokrasiyi iyi işletmediği tespiti üzerinden eleştirirken, bir diğer katılımcı tutuklamalar konusunda parti yöneticilerinin yeterince cesur davranmadığı testini yaparken bu durumu parti yöneticilerinin kendi menfaatlerine bağlayarak ifade etmektedirler. HDP’lilerin kendilerini tanımlama hali ile diğer parti katılımcılarının HDP’lileri tanımlamaları arasında neredeyse hiç bir benzerlik bulunmamaktadır. Bu durum kamuoyunun HDP’yi algılama içeriğine HDP’lilerin körleşme içerisinde olduğunu göstermektedir.



Şekil 3.24. HDP Katılımcılarının HDP Algısını Yansıtan Kelime Bulutu Analizi

HDP dışarıda bırakılarak diğer parti katılımcılarından HDP ve HDP'lileri tanımlamalarını istediğimizde “terör, PKK, yönetimi parti dışında, kandil, Kürt milliyetçisi, gizli odaklara hizmet eden” kavramları öne çıkmaktadır. HDP ve HDP'liler için diğer parti katılımcılarından çok az olumlu tanımlama kullanılmakta çoğunluk PKK ile organik bağı olduğu iddiası ile terörle özdeşleştirerek sert söylemler ile eleştirmektedir. “Vatanı bölme, ayrılıkçılık, emperyalist devletlerin taşeronluğu, hainlik” gibi çok sert kavramlarla eleştirilen bir partinin söylemlerinin kendi kitlesi dışındakilere ulaştırılabilmesi oluşmuş sert önyargılardan dolayı çok mümkün gözükmemektedir.



Şekil 3.25. Diğer Parti Katılımcılarının HDP Algısını Yansıtan Kelime Bulutu Analizi

CHP katılımcılarından HDP ve HDP'lileri tarif etmeleri istediğimizde, genel olarak olumsuz söylem hakim olsa da bu olumsuzluğu daha çok terör ve PKK bağının yarattığı böyle bir durum olmasa CHP katılımcılarının HDP'ye bakışı en yumuşak grup olacağı sonucu ortaya çıkmaktadır. HDP ve HDP'liler için olumlu yorumlarda bulunan katılımcı sayısı diğer partilere göre CHP'de daha fazladır. Selahattin Demirtaş'ın liderlik özellikleri, siyasetinin temeline sadece Kürt sorununu almaktan uzaklaşıp “Türkiye Partisi” olma iddiası ve çaresiz, yoksul seçmen kitlesi CHP katılımcıları içinde HDP'ye ilişkin olumlu yorumların nedenini oluşturmaktadır. Ancak bu olumlu yorumlar bile yine terör bağı ya da

PKK ile arasına çizgi çekmesi koşuluna bağlanmaktadır. Ağırlıklı CHP katılımcılarının, HDP'ye bakışı AK PARTİ ve MHP katılımcılarından çok farklı değildir.

MHP'lilerden HDP ve HDP'lileri tanımlamalarını istediğimizde ağırlıklı tanım terör üzerinden geliştirilirken en fazla eleştiri HDP'nin PKK'nın veya belirsiz güçlerin vesayetinde olduğu iddiasıdır. MHP katılımcılarının önemli bir kesimi HDP'nin görece güçlenmesini devletin fazla müsamaha göstermesine bağlamaktadır. Açılım politikaları ya da özgürlüklerin fazla tanınmasının Kürt Hareketini büyüttüğü ve şımarttığı duygusu genel olarak MHP katılımcılarında hakimdir. HDP'ye oy veren halkı ayırarak onlar üzerinden olumlu cümleler kuran MHP katılımcıları da bulunmaktadır.

AK PARTİ'lilerden HDP'lileri tanımlaması istenildiğinde en yoğun ve en sert bakışın bu grupta olduğu ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğu “hain, ülke sırtında kambur, çete, terörist” gibi sert tanımlarla eleştirirken bunu bir değerlendirmeden çok öfke ile ifade etmektedirler. AK PARTİ'li iki katılımcı HDP'lilerin olanları algılamadığını yani bir nevi kör olduğunu iddia ederken, yanlış bilinçlendirildiklerini öne sürmektedir. Bir katılımcı ise HDP seçmeninin en azından bir kısmının “gerçekler anlatılsa” ikna olabileceğini düşünmektedir. Bu tespit, araştırmanın problemlerinden biri olan herkesin kendi gerçekliğini doğru sanmasının bir örneğini oluşturmaktadır.

Araştırmanın **ilk sorusuna** şu şekilde cevap vermek olanak dahilindedir: Bütün siyasi parti üyelerinin kendilerini ve partilerini tanımlamalarında ideolojik körleşmenin etkisi altında oldukları söylenebilir. Örneğin kendi dünya görüşlerini daha çok üyesi oldukları siyasi partilerin ve liderlerinin bakış açılarıyla özdeşleştiren üyeler, romantik körlüğün (siyasi aşkınlıkla liderine ve partisine tapınması) ve politik körlüğün (üyesi olduğu partinin siyasi olayları değerlendirme biçimlerini olduğu gibi kabul etmesi) çerçevesinden kendi bakış açılarını tanımlamaktadırlar. “*Biz atalarımızdan dedelerimizden Atatürkçüyüz CHP'liyiz ve ölene kadar da öyle kalacağız*” (C05 numaralı CHP'li katılımcı), “*Türk milliyetçisi, ülkücü ve MHP'li olduğumu söyleyebilirim*” (M04 numaralı MHP'li katılımcı), “*koyu bir AK Partiliyim. Recep Tayyip Erdoğan hayranı ve onun askeriyim diyebilirim*” (A05 numaralı AK PARTİ'li katılımcı) örneklerinin de gösterdiği gibi CHP, MHP ve AK PARTİ'liler genel olarak partilerinin sembolik anlamlarına ve liderlerine özel bir anlam atfetmektedirler. HDP'liler ise “*yurtsever devrimci sosyalist*” (H10 numaralı HDP'li katılımcı) örneğinde olduğu partilerinin liderinden ziyade ideolojilerine gönderme yapmaktadırlar.

Ayrıca üyesi olunan siyasi parti tanımlamalarında iki nokta dikkat çekmektedir. İlki her siyasi parti üyesi, üyesi olduğu parti ve partilileri olumlu bir anlam yüklemektedir. Örneğin “*Türkiye’nin alternatifsiz parti seçmeni*” (C09 numaralı CHP’li katılımcı), “*benim partim olduğu için vatanını milletini seven milliyetçi muhafazakar bir geleneğe sahip olan insan topluluğudur*” (M09 numaralı MHP’li katılımcı), “*milletini seven insanlar, hizmetkar insanlardır*” (A10 numaralı AK PARTİ’li katılımcı), “*bütün kesimleri kapsayan ezilenlerin sömürülenlerin bütün kesimleri kucaklayan bir partidir*” (H02 numaralı HDP’li katılımcı) ifadelerin kullanılması partilerinin ideolojilerine kutsal bir anlam yüklemektedirler. Başka bir ifadeyle parti ideolojilerin, ideolojinin yüce nesnesi olarak algılanmaktadır.

Diğer bir nokta ise her bir parti üyesinin ait oldukları siyasi partinin dışındaki parti ya da partilerin onlara yüklediği olumsuz ifadeleri kabul etmemektedirler. Örneğin, CHP’lilere yüklenen “*inanç karşıtlığını*”, MHP’lilerle özdeşleştirilen “*ırkçı ve faşizanlığı*”, AK PARTİ’lilerin ontolojisi olarak görülen “*dini sömürücülüğü*” ve HDP’lilere yüklenen “*teröristlik*” damgalamalarını reddetmektedirler.

Araştırmanın ikinci sorusu olan “**siyasi öznelere üye olanların ekonomik, sosyal ve siyasi gerçekliği algılamasında ideolojik körlük ne ölçüde etkilidir**” sorusuna cevap alabilmek için yöneltilen sorular ve yanıtlar aşağıda gösterilmiştir.

2019 Yerel Seçimleri’nin dört siyasi parti üyeleri tarafından süreç ve sonuç açısından değerlendirilmesi:

C01: *Çok çalıştık. Halkla birebir göz temasında bulunarak her iki seçim öncesi de çalıştık. Hatta ben dayanamadım İstanbul’a gidip İmamoğlu içinde çalıştım. Beni Ergenekon çok yaraladı. Atatürkçü subayları yıllarca içeride tuttular. Bu durum bana çok ağır geldi. Buna karşı çıkmak gerekirdi. Bunu yapan tek kişi de CHP idi. Motivasyonumun en önemli unsurlarından biri bu. Partimin kazanması için sonuna kadar çalıştım.*

C02: *Türkiye’de ekonomin artık dibe vurmasına tepki olarak AKP’ye ders vermesi olarak görüyorum. CHP evet birçok yerde büyükşehirleri aldı ama sadece CHP başarılı olduğu için değil ekonomi yüzünden böyle olduğunu düşünüyorum. Bu dönemdeki belediyelerin gerçekten çok iyi çalışması lazım. Şeffaflığa devam edip halkın her şeyin olduğu gibi görmesini sağlamalılar. İşimiz zor ama bu zoru başararsak bir sonraki seçimde mutlaka getirisi olacaktır.*

C03: *Yerel seçim sonuçları çok şaşırdığımız bir sonuç değil aslında bekliyorduk. Ankara’da zaten beklediğimiz ama öngördüğümüz bir sonuç. Muhalefete çok moral sağladı. Ama buna kapılıp rahatlamamak lazım önümüzde karanlık bir dönem var. Seçilen belediye başkanlarımızın işleri zor. Biraz zamana ihtiyaç var ama planla ve programla başarılı olacaklarını düşünüyorum. Seçimde örgüt olarak da iyi çalıştık. Her yerde ıslak imzalı tutanakların hepsini topladık. Örgütlü çalışmanın faydasını*

gördük. Hatalardan ders çıkardık. Moral motivasyon olarak iyiyiz ama önümüzde zorlu bir süreç olduğunu düşünüyorum. CHP'nin bütünleştirici olması. Belediyelerin bu 5 seneyi iyi değerlendirmesi lazım. Eğer bu dönemde vaatlerini yerine getiremezse bir daha CHP sittin sene belediyeleri alamaz.

C04: *Çok gururluyum çok da sevinçliyim ama aynısını da devam ettirilmesini isterim. Erdal İnönü zamanında belediyelerin %80 ni aldık bizimkiler düzgün çalışmadı olmadı. Şimdilerin düzgün çalışmasını başarılarının yüksek olmasını isterim.*

C05: *Ekrem İmamoğlu'nun kazandığına çok seviniyorum. Mansur Yavaş için Ankara'da çalıştım. Bunun bir başlangıç olduğuna inanıyorum. Aydınlık bir Türkiye olacak diye düşünüyorum.*

C06: *23 haziranı değerlendirirsek rüzgar ekenin fırtına biçtiği bir seçimdir. Kendisinin geliş sebeplerinden biri olan adam yerine konulmama, kibir, dünya görüşünün beğenilmemesi ve Suriyelilerin ülkenin çeşitli bölgelerinde hakim olmalarından dolayı seçimi kaybetmişlerdir.*

C07: *Halk barıştan huzurdan yana AKP'li seçimde kavgadan sıkıldı bu seçimin kazananını AKP'nin küskünleri belirledi*

C08: *Yanıtlamak istemedi.*

C09: *Ciddi olarak ülke sorunlarına parmak basan olmadı*

C10: *Seçimler Başkanlık sistemine geçilmesi ile birlikte sağ ve sol partilerden çok başkanlık sistemine inanan ya da parlamenter sisteme inanan partilerin ortak bir yarışı olmaya başladı. CHP'nin birçok ilde yerel yönetim deneyimi olan ve halka yakın adaylar çıkarması, Atatürk çevresinde birleşmesi, görece zayıf olduğu yerlerde ortağı İYİ PARTİ'yi desteklemesi başarılı oldu. Seçim çalışmalarında parti genel başkanlarının arka planda kalması olumluydu. Başkanlık sistemini savunan kanat ise yine bölücü, ayrıştırıcı, aşağılayıcı bir tavır sergiledi ki bu halka olumsuz yansıdı. Buna karşı özellikle İBB Başkanı Ekrem İmamoğlu'nun kucaklayıcı tavrı tüm Türkiye'de yeni bir umut olabileceğini ve mevcut iktidarın yaptığı ötekileştirmenin ülkeye bir yararının olmadığını farkına varılmasını sağladı.*

M01: *Cumhur ittifakının her manada başarısı olduğunu değerlendiriyorum ancak büyük şehirlerdeki 17 yıllık AKP iktidarının kendi içerisindeki bir takım tepki ve yorgunluktan dolayı büyükşehirlerde özellikle 6-7 yerde bu tepkinin bir uyarı niteliğinde millet ittifakının adaylarına yöneldiğini tespit ediyorum. Bugün cumhur ittifakının en tepesinde bulunan sayın cumhurbaşkanının bu seçim sonuçlarını iyi değerlendirmek suretiyle Cumhur ittifakının mimarı olan MHP'nin Sayın Genel başkanına ve MHP'ye çok daha fazla bir şekilde inanması önem vermesi ve sahiplenmesi gerektiğini düşünüyorum. Eğer ortada bir cumhur ittifakı varsa ve Genel manada da yerel seçimlerde de %50'nin üstünde bir oy alınmışsa o zaman Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile yönetim tarzında da önemli bazı alanlarda birlikte yönetme teklifinin cumhurbaşkanımız tarafından mutlaka MHP talep etmese bile teklif etme mecburiyeti vardır diye düşünüyorum.*

M02: *Milletimizin çok da saf ve koyun olmadığı görülüyor. Baskı gördüğünde tepki koyuyor, İstanbul seçimi bunun örneği. Millet mağdura destek veriyor. Erdoğan 5 ay hapis yattığı ile mağdur edebiyatı yaptı şimdi aynı durum onun aleyhine işliyor. Bu durum milletvekilleri seçiminde CHP'yi iktidara getirir mi bilmem ama yerel seçimlerde getirdi. Açılım politikası nedeniyle AKP belediye fazla para aktardı. Mali gücü yükselmesinden dolayı belediyeler ülke iktidarına ortak oldu.*

Belediyeler hizmet odaklı kurumlar olduğu için seçimlerde ideolojik söylem yerine hizmet odaklı söylemler etkili oluyor.

M03: *Yerel seçimlerde Cumhuriyet ittifakı belediye meclis üyeliğinde çoğunluğu sağlamasına rağmen bazı büyük şehirlerde HDP'nin aday çıkarmayarak millet ittifakını desteklemesi dolayısıyla başarılı olmuştur. Ama meclislerde çoğunluk Cumhuriyet ittifakındadır. İstanbul seçimlerinde AKP'nin yapmış olduğu hatalar neticesinden 13 bin fark 800bine turmanmış bunu da millet ittifakı devam etmekte olan cumhurbaşkanlığı hükümet sistemini eleştirmeye başlamıştır. AKP YSK ya müracaat etmeyip seçimi kabullenseydi, İmamoğlu mağdur olmayacak bu kadar popüler olmayacak ve İstanbul'da belediye başkanlığı çalışmaları yaparken de kendini bu kadar güçlü hissetmeyecekti. Bu bir taktik hatadır.*

M04: *31 mart mahalli seçimleri ülkede birçok ilklerin gerçekleştiği bir seçimdir. MHP'nin AKP ile işbirliği yapması, CHP'nin İYİ PARTİ ve Saadet Partisi ve diğer küçük partilerle işbirliği yapması CHP'nin Ankara ve İstanbul'da gerek AKP gerekse daha önce MHP ye oy vermiş birçok seçmeni tercih ettiği ama koyu CHP'li olmayan adayların aday gösterilmesi özellikle İstanbul seçimlerinin 23 Hazirana kalmasıyla CHP'nin adayı İmamoğlu'na sağ kesimden 31 marta nazaran daha fazla oy gelmesi bunlardandır. Bu seçimler bu bakımdan ele alındığında AKP'nin büyükşehirleri kaybedebileceğinin ve sağ-sol düşüncesinin yerine göre ortak hareket edebileceğini de göstermiştir.*

M05: *Yerel seçimlerde halk AK PARTİ'yle bir hesaplaşma sürecine girmiştir. AK PARTİ'nin başta aday belirme olmak üzere ciddi hatalar yapılmış ve halkın büyük bir bölümü ötekileştirilmiştir. Bu süreçte yaşatılan mağduriyet karşısında seçmen hemen hemen her eğilimden mağdur tarafı desteklemiştir.*

M06: *İktidar için bir ikaz oldu. Demokrasi için kabul edilmesi gereken bir sonuç Benim için sürpriz olmadı. İktidarın bir metal yorgunluğu var devlet idaresinde sıkıntılar var ekonomik durgunluk var. Toplumun ayrıştırılması var. Fazla ayrıştırıldı toplum. Vatandaşın oy vermesinde etkili oldu.*

M07: *Bir tarafta zevki sefa diğer taraf da sefalet varken, bu düzen böyle gitmemeli diyen insanların bir araya gelmesi. Birlikte bir olduğumuzda, sen ben demediğimizde, gerçek gücün halk olduğunu anlamamızı sağlayan yaklaşım.*

M08: *Her zamanki gibi, hepsi profesyonelce rol yaptılar... Ülke; siyasilerden kurtulup, İDARECİ-YÖNETİCİ ehil insanları başa getirmezse, iktidardaki partinin ismi değişse de kaderi değişmez.*

M09: *Yerelde seçimi CHP kazanmadı. AKP ve genel başkanı Erdoğan kaybetti...*

M10: *Yerel seçimlerin bu dönem genel seçim havasında geçti. İnsanların adayların parti ilçe başkanları sadece yerel olarak düşünmeyip genel olarak düşündüğü için ayrışması yapılamadı. Bu seçimin havası çok fazla genel seçim olduğu için vatandaşlar oy verirken adaylardan çok genel duruma bakarak oy verdiler.*

A01: *AK PARTİ olarak bazı eksikliklerle girdiğimizi ve adayların tam bilinmediğini düşünüyorum. Toplumda çözülmeyen EYT, 3600 gösterge gibi sorunlar seçmeni etkiledi.*

A02: *Genele bakacak olursak AK PARTİ birçok yeri kazanmasına rağmen yara almış durumda. Millet dersini verdi demek ki milleti daha fazla derdiyle hemhal olmak gerekir*

A03: *Sıkıntı oldu ama bazı şeyleri tam anlamıyla anlatamamış olabilir. Özellikle genç nesiller geçmişi bilmedikleri ve bugüne göre karar verdikleri için böyle bir*

sonuç çıktı. Ekonomi ve eğitimde sıkıntılardan dolayı reaksiyon gösterildiğini düşünüyorum

A04: Olmaması gereken şekilde gitti diye düşünüyorum. İttifakların yerel seçimde olmaması gerekiyordu.

A05: Biz kaybettik yani. Eksikliklerimizin olduğunu düşünüyorum. Parti içinde operasyonlar olması gerektiğini düşünüyorum. AK PARTİ için CHP'lileştirme kapitalizme doğru bir gidiş olduğunu düşünüyorum. Parti içinde gizli Fetö'cüler olduğunu ve onların ayıklanması gerektiğini düşünüyorum. Partiyi yıpratıp sabotaj yapıyorlar.

A06: Kendi ilçemizde seçim başarılı geçmiştir ama Ankara bütününe baktığımızda eksiklerimiz olduğunu düşünüyorum. Eğer bu başarısızlıkta bunun sebebi yine kendi içimizde aranarak bulunabilir. Kayıplarımız yaralarımız kan kaybımız var ama bunlardan aldığımız derslerle daha güçlü bir şekilde bir sonraki seçimlere hazırlanabileceğimi düşünüyorum.

A07: Genel olarak Ankara için vatandaşın dediği adayın yanlış olduğu ondan kaybettik. Teşkilatların daha fazla çalışması gerekiyordu. Önceki seçimler gibi değildi. Ekonominin de etkisi var.

A08: Cumhur ittifakının %50'nin üzerinde oy alarak bu seçimi tamamlaması önemli. 17 yıldır iktidarda olan bir partinin bu kadar çalkantılı ekonominin içerisinde seçime girilmesi döneminde bile bu oy oranının korunması cumhurbaşkanına olan güveni tazelemiştir. Ancak özellikle bazı büyükşehirlerin diğer ittifaka kaybedilmesinde de çıkarılacak dersler vardır. Yeni sistemin dönüşümünde bazı aksaklıklar ve eksiklikler var zamanla tamamlanacaktır. Bu süreç içerisinde karşı ittifakında bu milletin ortak değerlerini savunur çizgiye gelmesi ya da zorunda hissetmesi benim için önemli. Her partinin bu seçimde kazanımları ve kaybettikleri var. Her parti kendi penceresinden bundan hisse alması gerekir. Milli manevi değerleri inkar eden kötüyelen yok sayan samimiyetten yoksun hareket eden hiç bir oluşum ittifakın iktidar edilmeyeceğini görmeleri gerekir.

A09: Hizmet siyasetinin artık bu ülkede çok da rağbet görmediği ortaya çıktı. İstanbul örneğinde olduğu gibi yapılan hizmetlere göre oy verilse AK PARTİ kazanırdı. Bu ülkede Erdoğan düşmanlığı ağır basmaya başladı. Böyle olunca birçok konuda anlaşamayan partiler Erdoğan düşmanlığında anlaşabiliyor. İstanbul'un ikinci seçiminde İmamoğlu değil Demirtaş aday olsa bile Erdoğan karşıtlığında aynı sonucu alacakmış gibi geliyor bana. Ekonominin kötü olması da sonuçları etkiledi. Vatandaş gelen hizmete değil cebine giren paraya bakıyor.

A10: Üzücü, oynanan oyunlar, gerçekten kendi şeyi ile değil oyunlara ve kumpas olarak görüyorum.

H01: Yerel siyaseti genel siyasetten ayırmak gerek. Bu yerel seçimlerde AKP miadını doldurmaya başladığı için genel algı AKP mi CHP mi şeklinde baktı. Halkın çeşitli sorunlarının bedelini ödettiğini düşünüyorum. Bu seçimde Kürt halkı bir hamle matematiksel bir hesap yaparak AKP'nin tekçi zihniyetle Kürtleri yok sayma durumuna karşılık CHP'nin HDP'ye yakınlığı olmamasına rağmen ülkedeki demokratik ortamın oluşması için CHP'nin önünü stratejik olarak açmak gerekti. Demokratik olarak Türkiye halklarının önünü ve demokrasinin önünü açmak adına hareket ettik. Ankara da mesela ülkücüyüm diyen birine oy vermek zor olsa bile stratejik düşünüp dönemsel taktiksel bir hamle yapıp seçmenimizi ikna ettik. Seçmeni ikna etmek kolay olmadı, çünkü ülkücü bir adayla sahadaydık. Demokrasinin önünü açma yolunda ülkeye gelin hep bir arada konuşarak yaşayalım mesajını verdiğimizizi düşünüyorum. Kürtler Ortadoğu'da önemli bir

sayısal çoğunluğa sahip olduğu için yerel seçimler sonrasında AKP ve CHP'nin izleyeceği politikalar sadece Türkiye'nin değil Ortadoğu'nun kaderini belirleyecektir.

H02: *Türkiye siyasetini gösteren bir seçim oldu.*

H03: *Demokratik bir seçim ortamı yok. Bölgede olağanüstü durum var. Seçim büroları önünde panzerler tomalar duruyor. Bunlara rağmen halk sandığa gidip kendi görüşlerine sahip çıktı. Beğenelim beğenmeyelim ülkenin geri kalanında CHP'nin aldığı seçimler var. Ama sadece bölgede değil ülkenin diğer yerlerinde de demokratik seçim ortamı yok. İtirazlar muhalefet partilerinden olduğu zaman kabul etmezlerken iktidar partilerinin başvuruları kabul edildi. İstanbul seçimi Dünyanın ve Türkiye'nin bütünü gözünü çevirdiği yerd. Burada da Kürtler anahtar ve kilit oldular. Öcalan'la 6-7 yıl avukatları ile görüştürülmezken seçim için yalan beyanlarla olmadık kimseleri görüştürdüler ama bunu boşa çıkardık. Tercihlerimizi demokrasiden yana kullandık.*

H04: *İki kutuplu bir siyaset inşa etmeyenlere çalışanlara karşı imha edilmeye çalışılan HDP ortak bir yaşamın savunucusu olduğu bir seçim yaşadık. Demokrasiden yana tavır koyanların kazandığı bir seçim olduğunu düşünüyorum. Referandumla başlayan bu sürecin yerel seçimler devamı oldu. Demokrasi, adalet ve hukuku savunanların sözcüsü oldu. Barışçı savunan bir parti oldu.*

H05: *31 Martta çoğunu sosyal medyada işaretlerini gördüğümüz bir kısım seçmenimiz asla CHP İYİ PARTİ ittifakına oy vermeyiz derken, onlar da bu iktidarın böyle gerileteceğini gördüler. İmamoğlu'na yapılan haksızlık da hem bizim seçmenimizi hem de yüzer gezer seçmeni etkiledi.*

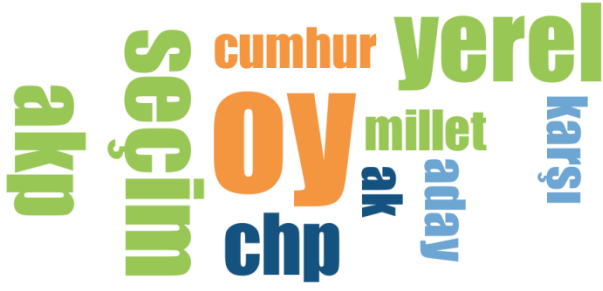
H06: *Stratejik oy kullanmayı önemsemeye başladık. Bizi sıkıştıran baskıcı iktidara karşı stratejik oy kullanmayı öne çıkarmamız lazımdı. Benim bu görüşüm partinin de genel stratejisi haline dönüştü. Ben CHP'ye oy vermekte zorlanan biri değilim. O yüzden stratejik olarak iktidara karşı oy kullanıyorum.*

H07: *İktidar beka meselesine dönüştürdü partisi için de gerçekten beka seçimi oldu. Yerel seçimler bir sınavdı. Ekonomik gidişatın kötü durumu ve sofrasına dokunduğu için ders verildi. Yandaşlık ve yolsuzluk ayyuka çıktı. Yüksek sesle bir mesaj verildi.*

H08: *Beni çok fazla ilgilendiren bir seçim değildi. İlçemde HDP'ye oy verdim. Büyük şehirde oy kullanmadım. AKP'nin büyük kayba uğradığını da söyleyebiliriz.*

H09: *Batıdaki politikamız tamamen doğrudu. Aday çıkarmayıp millet ittifakını destekleyerek ülkenin üstüne çöken iktidar ve ortağını geriletme düşüncesi doğrudu. Ben Ankara'da daha önce olmadığı kadar heyecanla çalıştım. Mansur Yavaş gibi bir adaya rağmen bu stratejimizin doğru olduğuna inandığım için canla başla çalışarak CHP'ye ay verdim ve pişman değilim. Bu stratejinin ülkenin önünü açacağına ve bir model olacağına inanıyorum.*

H10: *Hem 31 martta hem de 23 haziranda metropollerde HDP'nin stratejisi çok başarılı bir şekilde sonuçlandı. Devlet içi ittifakları parçaladı. Toplumsal muhalefete güç vererek seçimlerle bir şeylerin değişebileceği inancını verdi. Belirleyici olan HDP'nin demokrasi için geliştirdiği stratejidir.*



Şekil 3.26. Tüm Katılımcıların Yerel Seçim Algısını Yansıtan Kelime Bulutu Analizi

Katılımcılardan 2019 Yerel Seçimlerini yorumlamalarını istediğimizde, CHP'liler çok çalışıp kazandıklarını, HDP'liler kendi stratejilerinin başarılı olduğunu, MHP'liler AK PARTİ'nin hatalarının seçim sonuçlarını doğrduğunu, AK PARTİ'liler ise aslında kazanmış olmalarına rağmen ekonomi etkisi ile kayıplar yaşadıklarını öne sürmüşlerdir. Henüz çok yeni bir siyasal olaya ilişkin her parti katılımcılarının farklı bir öyküyle olaya bakması aslında ideolojik/politik körlüğün bir yansıması olarak sayılmalıdır. Aynı zamanda ideolojilerin ve partilerin kamuoyunun görüşlerine standart getirmelerine ilişkin çarpıcı bir örnek olarak kabul edilebilir. Yerel seçimlerin süreç ve sonuç açısından değerlendirilmesinde, seçimin genel seçim havasında geçmesi, ekonominin durumu ve iktidarın yönetim biçimine uyarı olduğu, başkanlık sistemi taraftarları ile diğerlerinin bir yarışı olduğu gibi farklı değerlendirmeler mevcuttur.



Şekil 3.27. Tüm Parti Katılımcılarının Yerel Seçim Algısını Yansıtan Kelime Bulutu Analizi

CHP katılımcılarının 2019 Yerel Seçimlerini değerlendirmelerine bakılırsa, genel olarak seçim sonuçlarından en memnun grup olarak öne çıkmaktadır. Seçim sonuçlarını başarı olarak gören CHP'liler bu durumu çok çalışmalarına, iktidarın ayrıştırıcı ve kavgacı diline, ekonominin durumuna ve sistem tartışmalarına bağlamaktadırlar. İlginç bir şekilde bu başarının yarattığı bir tedirginlik hali CHP katılımcılarının çoğunda gözlenmektedir. 1989 Yerel Seçim sonuçları ile paralellik kurarak seçilen belediye başkanlarının çok

çalışmaları gerektiğinin altını çizen CHP katılımcıları başkanların hem iktidarın zorlaştırıcı gücünden hem de bekleyen sorunlardan dolayı işlerinin zor olduğunu iddia etmektedirler. İstanbul adayı İmamoğlu'na yönelik bir mağduriyet algısına sahip CHP katılımcıları buna rağmen motivasyonlarının arttığını ve bunun sonucu başarının geldiğini iddia ederek seçim sonuçlarını yeni bir dönemin başlangıcı olarak okumaktadırlar.

Yerel seçimlerde AK PARTİ ile aynı ittifak çatısı altında giren MHP katılımcıları seçim sonuçlarını ülke geneli olarak değerlendirildiğinde başarılı olarak kabul edip özellikle büyükşehirlerde rakip ittifakın kazanmasını AK PARTİ'nin yanlışlarına bağlamaktadırlar. Yani başarılı kabul edilen sonuçları MHP'ye, başarısız kabul edilen sonuçları AK PARTİ'ye bağlamaktadırlar. Bu durum MHP'lilere olan güvensizlik durumunu desteklemektedir. MHP'li katılımcıların önemli bir kısmı iktidar partisi olarak AKP'nin seçim süresince tavır ve söylemini diğer muhalefet partileri ile benzer şekilde değerlendirmektedir. Bu konuda ittifak ortağı bir partiyi benzer kavramlarla eleştirmesi ortaklığın çok sağlam temellere oturmadığını ya da MHP'nin pragmatik ve yansıtma savunma mekanizması ile ideolojik körleşmeyi bilinçli olarak sürdürdüğünü söylemek olanaklı görünmektedir. Seçim sonuçlarını CHP'nin diğer partilere de sıcak gelecek adaylarla girmesine, bazı yerlerde HDP'nin desteğine ama çoğunlukla AK PARTİ'nin söylem ve eylem hatalarına bağlayan MHP katılımcıları seçim sonuçlarından memnuniyet açısından en nötr parti görünümü vermektedir.

AK PARTİ katılımcıları 2019 yerel seçimlerini değerlendirirken iki ayrı ruh hali sergilemektedirler. Türkiye çapında meclis sonuçları açısından değerlendirildiğinde başarılı olarak kabul edilmeleri gerektiğini öne sürseler de çoğunlukta özellikle büyükşehir kayıplarının yarattığı bir hayal kırıklığı gözlenmektedir. Bu sonuçları “gündemdeki bazı sorunların çözülmemesi, milletin uyarısı, yanlış aday tercihleri, yeteri kadar çalışılmaması, partinin kendini anlatamaması, genç seçmene ulaşmada başarısızlık, sistem tartışmaları, parti içinde operasyonlar, ülkede seçimlere yönelik oyunlar, hizmet siyasetinin kabul görmemesi, AK PARTİ ve Erdoğan karşıtlığı, ittifak sisteminin yanlışlığı” gibi nedenlere bağlayan AK PARTİ katılımcıları kendi içlerinde az da olsa bile bir özeleştirici sürecine girdiklerini göstermektedir.

Yerel seçim sonuçlarını değerlendiren HDP katılımcıları stratejik olarak doğru bir politika uyguladıklarını ve ortaya çıkan seçim sonuç tablosunda en büyük payın HDP'ye ait olduğunu iddia etmektedirler. Kendilerini yok sayan Türkiye siyasetine uyguladıkları

strateji ile ders verdiklerini düşünen HDP'liler, "CHP ve ülkücü adaylara" oy vermekte zorlanmalarına rağmen kendileri için psikolojik olarak zor olan bu durumu aştıklarını, sonucu etkileyerek ülke siyasetinde ağırlıkları ile yönlendirme gücünü ispat ettiklerini düşünüyorlar.

Çoğunluğunu Suriyelilerin oluşturduğu ülkemizdeki göçmenler hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?

C01: *Zulüm altında olan bir ülkenin insanlarına yardım etmek Osmanlı'nın doğal tabiatıdır biz de Osmanlı'dan geldik. Fakat hükümetin bunu oy karşılığı yapmasına karşıyım. Türk vatandaşlığı vererek oy kullandırdı. Sınırlarımız delik deşik, her yerde Afganlar çalışıyor. Türk insanı işsiz, öncelik bizim vatandaşımız da olmalı.*

C02: *Türkiye için ciddi olarak bir tehlike olarak görüyorum. Çünkü Türkiye'nin demografik yapısını etkileyecektir. Doğum oranı düşünüldüğünde ülkenin on yıl sonrasında ulaşacakları nüfusu düşünmek lazım. Bütün şehirlerde göçmenlerle çatışmalar başladı. Bazı bölgelerde Suriyeli nüfusunun yerel halktan fazla olması belli bir süre sonra belediye başkanı olmak isteseler alacaklar. Suriye'den çoğunlukla alt gelir grubu geldi. Onlara uygulanan ayrıcalıkların toplumumuzda rahatsız yaratmaya başladığı görülüyor artık. Gerginlik artacaktır. Sorunun biran önce çözülmesi gerekir. Bu sorunu bir parti değil meclisteki tüm partilerin ortak aklı ile çözülmesi gerekir diye düşünüyorum Artık AKP'li seçmeni de rahatsız etmeye başladı. Ayrıcalıklar onları da rahatsız ediyor.*

C03: *Çok hassas bir konu. Göçmen meselesinde de en büyük sorumlu AKP iktidardır. Evet ülkelerinde savaş ve kaos söz konusu. Bazı vatandaşlarımız faşizan olarak düşünüyorlar. Ben o düşünce de değilim ama ülkemizde işsizlik çok yüksek kendi gençlerimiz işsiz ve açken yeteri kadar planlanmamış programlarla değil uzmanlarla çalışılmalı.*

C04: *İstemiyorum. Hiç istemiyorum. Türkiye 80 milyonsa 4 milyon Suriyeli her 50 Türk'e bir terörist olarak görüyorum.*

C05: *Ben çok rahatsızım gitsinler. Ben ülkemde huzursuzluk istemiyorum onlara bu cesareti AKP veriyor. Bize karşı hakaret ediyor.*

C06: *İlk Suriye olayları patladığında insani değerlerle ve dinsel etnik yakınlıklarla yardımcı olmaya çalıştığımız çünkü bizim toplumumuzda Ensar diye bir uygulama vardır bunu uyguladık belirli bir süre. Ama şuan için Türkiye'nin en acil sorunlarından biri olmuştur. Gelecekte Türkiye'nin nüfus yoğunluğu olarak da yaşam şartları olarak da çatışacağı en önemli gruptur. Bence uluslararası hukuka göre plebisit anlaşması ab veya Lahey adalet dayatırsa Kilis'te Hatay'da Niğde'de bazı yerlerde oy çoğunluğunu alabilecek hale gelmiştir. Suriye'de filler tepişti çimenler ezildi.*

C07: *Herkes ülkesine dönsün özellikle Suriyelileri istemiyorum, kimsede istemiyor*

C08: *Ülke huzurunu bozuyorlar. İnsanlar taciz ediliyor, kaçak çalışıyorlar, hiçbir faydaları yoktur*

C09: *Geçicilik süreleri siyasi rant uğruna uzatılan çoğunluğu mağdur toplum*

C10: *Ülkemiz daha önce de birçok göç dalgasına maruz kaldı. Özellikle 1989 ve sonrasında Bulgaristan'dan birçok soydaşımız geldi. Adı üstünde aynı ırktan insanlardık. Bu da ülkemizin sosyal hayatında farklılık yaşatmadı. Afgan ve Suriyeliler özelinde ise farklı kültürlerden ve farklı hayat anlayışlarından gelmeleri*

ayarı farklı yaşamaları ama en önemlisi hükümet politikası olarak ayrıcalıklı davranılması insanlarımız üzerinde infial yaratıyor. Adapte olacaklarına inanmıyorum ve sayılarının çok olması ileri ki dönemde ülkemiz adına risktir. Acilen bu durumun düzeltilmesi ve ülkelerine dönmeleri gerekir. Yaşanan olaylar bu durumun göstergesidir. Çoğunluğu İstanbul'da olmak üzere Afrikalı göçmenler de var fakat ülke bütünlüğüne tehdit değiller. Suriyeli göçmenler hakkında derhal önlem alınmalı.

M01: Suriyeli göçmenler konusu geçmişte AKP'nin uygulamış olduğu Suriye politikasının bir faturasıdır. Göçmenlere hem inancımız hem de insanlığımız gereği kucak açmamız doğrudur ancak onları ülkemiz içerisindeki bir takım huzursuzluk ve başıboş bir şekilde faaliyet göstermelerine müsamaha edilmemesi gerektiğini düşünüyorum. Vatandaşlık hakkını hak edenlere ve ülkemize faydası olanlara gereken müsamahalı yaklaşım göstermelidir ancak Suriye ile ilgili mutlaka gereken ikili görüşmeler yapılmak suretiyle ülkelere geri dönmeleri için gereken bütün çalışmalar yapılmalıdır.

M02: Büyük bir imparatorluk ve Avrupa'nın birçok yerine yayılmıştık. Mustafa Kemal göçe karşıydı ve herkesin olduğu yerde kalmalarını devletin onlara orada sahip çıkılması gerektiğini düşünürdü. Daha sonraları her yerden göçmenler geldi. Soydaşlara sahip çıkılması normaldir. Sahip çıkmakta sıkıntı yok ama ülkenin dar kaynakları onlara yediriliyorsa bu da problem Bence onları kendi ülkelerinde rahatlatmak için çaba sarf etmeli. Şuana kadar ki politika devam ettirilirse Amerika'nın istediği olur her ülke küçük parçalara ayrılır. Türkiye bu tür göçlere tavır koymalı diye düşünüyorum.

M03: Suriyeliler konusu, Türkiye'de bugün ve gelecekte sorun olmaya devam edecektir. Suriye'de olayları başladığı zaman Türkiye kabullerde hatalar yapılmış hatta herkes Türkiye'nin her tarafına dağılmıştır. Sınır bölgesinde tampon bölge oluşturup oralarda ikamet etmeleri sağlanabilirdi. Son geldiğimiz durum itibariyle güvenli olan bölgelerde yaşayan ama ülkeden gitmek istemeyen Suriyelilerin gitmesi sağlanmalıdır.

M04: Suriyelilerin bu şekilde ülkeye yoğun olarak getirilmesi bir hataydı. İlk gelmeye başladıkları zaman yöneticilerimiz bunların gelmesini tabii bir olay olduğu ve Türk misafirperverliği ile bunların geçici bir süre Türkiye'de barındırabileceği düşünülürdü. Avrupa'nın da bu konudaki tutum ve davranışları ile bunların masraflarının büyük bir kısmının karşılanacağı sanıldı. Ancak Suriye'den gelişlerin sonu gelmedi. ve sonu gelmediği gibi maalesef hükümetimiz özellikle Davutoğlu zamanında Suriye'deki bir grubu destekledi. Dolayısıyla desteklenen grubun bulunduğu yörelere Suriye devletinin saldırması sonucu da orada yaşayan başta yaşlılar, kadınlar ve çocuklar Türkiye'ye kabul edildi. Ancak bunlarla beraber aile fertlerinin savaşılabilecek olanları da Türkiye'ye geldi ve ülke için altından kalkılmaz bir yük oluşturdu. Bugün ülkemizde yaşayan mülteci olarak gelmiş bulunan Suriyeliler yoğunlaştıkları şehirlerimizde milletimizin kültürel ekonomik ve sosyal yapısında önemli zararlar meydana getirdi. Ancak özellikle dini bayramlarda memleketlerine giden Suriyeliler 3-5 ay burada kaldıktan sonra tekrar geri dönüyorlar. Bu da bunların Türkiye'yi terk etmek istemeyeceklerini ortaya koyuyor. Elbette devletimiz bunların burada kalışları ile ilgili bir takım planlama ve programlar yapıyorlar ama bunların yetersiz kaldığı kanaatindeyim. Bugün ülkemizin en ücra köşelerinde bile Suriyeliler rastlamak mümkün. Dolayısıyla bir an önce geri dönmeleri gerekmektedir.

M05: Tamamen yanlış politika. Sadece göçmenler konusunda değil yabancıların ülkede mülk edinilmesi konusu da çok kolay. Böyle giderse ülkede azınlık olma tehlikesi ile karşı karşıya kalırız.

M06: Suriyeli hadisesi tabii iyi bir şey olmadı. Bana göre hükümetin bir eksisi. Ülkemizde bu kadar işsiz varken 4 milyon Suriyeli getirilmesi iyi olmadı. Nasıl bir çözüm bulanacak bilmiyorum ama vatandaş rahatsız biz de rahatsızız. Benim kanaatim Suriye rejimi ile devletin anlaşması lazım Başka türlü çözülmez. Bu kadar göçmen zaman içinde rahatsızlık verecek tabii.

M07: İnsanın ekmek yediği karnını doyurduğu yer evidir denir. Sadece Suriyeliler ile beraber yaşamıyoruz. Ama ülkemizdeki diğer milletlere ait vatandaşlar, onlar gibi vatanının her türlü imkanından yararlanıp ,bu ülkenin gerçek sahipleri olan bizlerin evlatlarına tecavüz ,taciz, gasp edip öldürmüyor. Türkiye’de yaşayan Türk ırkını asimile etmek amacıyla getirildiklerini düşündüğüm için kendi vatanlarına gitmeliler. Bu vatan dedelerimizden ninelerimizden bize kaldı. Biz sürünürken onların bir eli yağda bir eli balda yaşamalarından hoşlanmıyorum.

M08: Vatandaş tanınan hakların çok fazlasını mültecilere sunmak toplumsal barışı bozar. Gerekirse kamplarda bir süre misafir edilebilir. Hepsini bu!

M09: Terk etsinler defolup gitsinler. Bizim Türk askerimiz orada savaşıyor onlar burada deniz kenarında hayat yaşıyorlar.

M10: Gönderilmeli

A01: Göçmenlerin ülke içine dağılmadan kamplarda yardım edilmesini tercih ederdim. İnsanlarımızla iç içe yaşayınca sıkıntılar olduğunu düşünüyorum.

A02: Aynı dine mensubuz ve inancımız gereği de bakmakla yükümlü olduğumuzu düşünüyorum. Sıkıntı yok mu var eli silah tutabilecek olanların tatilde gibi boy göstermesi vicdanen dokunuyor. Savaşın zararını görmüş kadın ve çocuklar için bir şey söylemeye hakkımız yok. Tarihten bu yana coğrafyamızda tüm topluluklar hep ev sahipliği yapmıştır, sığınacak bir liman olmuştur.

A03: Ensarlık yaptık fakat ülkelerinde güvenlikleri sağlandıktan sonra biran önce geri dönmelerini istiyoruz çünkü ülkemizde bu konuda bir sıkıntı var.

A04: Ülkemizde göçmenler hep oldu daha önceleri onları barındırdığımız gibi Suriyelileri de barındırmamız gerektiğini düşünüyorum. Suriyeliler içinde yanlış yapanlar da var ama yine de yardım etmek gerekiyor.

A05: Suriyelilere gösterdiğimiz tepkiyi keşke PKK’lılara da gösterseydik bu hale gelmezdik. Tamam içlerinde kötüler olabilir ama hepsini kötü bir konuma koyamayız. Bizde de iyi ya da kötü insanlar var. Tertemiz bir millet dünyada yok.

A06: Genel olarak tartışmalar Suriyeliler üzerinden gitse de resmi ya da kaçak ülkeye birçok yerden giren göçmen var. Bizim kültürümüzde aman dileylene sırt çevrilemez. Genel olarak politikaları doğru bulmama rağmen ülke içinde bu kadar rahat gezmelerine ve kendi vatandaşlarımızı ikinci planda bırakacak uygulamaları doğru bulmuyorum.

A07: Bana göre herhangi bir sıkıntı olduğunu düşünmüyorum

A08: Suriyeliler konusunda Ensar muhacir ilişkisi içinde olduğumuzu düşünüyorum. Belli kurallar ve planlamalar çerçevesinde onlara kucak açmak tarihi borcumuzdur. Ben Çanakkale’yi gezdim orada Suriye sınırları içinden gelip şehadet şerbeti içen bir sürü insanın mezarına şahit oldum. Ben böyle düşünüyorum ama halkımızın genelinin böyle düşünmediğini görüyorum. Diğer insanların gözlerinden de bakarak değerlendirmek gerekir. Ülke içinde dağılmalarındansa belli tampon bölgelerde insani yardımımızı yapalım. İnsanımızın da kaygılarını gözeterek yapalım.

A09: Suriyeliler üzerinden algı oluşturuldu. Bugün ülkemizde 5 milyon Amerikalı olsa ve aynı şekilde ihtiyaç sahibi olsa kimse ses çıkarmaz. Bu muhalefet

cephesinin oluşturduğu algıyla bizim partinin mensuplarını istememe durumuna getirdi. Her türlü adli olayı Suriyeliler yapmış gibi gösteriyorlar. Güvenli bölgede tutulabilirdi. Ama onun da riskleri vardı. O yüzden ülkeye dağıtıldığını düşünüyorum. Savaş bittikçe de geri gönderilmeleri gerektiğini düşünüyorum. Zamanla daha önce başka göçmenlere alıştığımız gibi Suriyelilere de alışırız diye düşünüyorum.

A10: Daha önce gelen göçmenler de vardı. Suriyeliler hakkında bu söylentilerin çoğunu eski göçmenler çıkarıyor. Bence çalışkan insanlar ben onları Almanya'ya giden ilk insanlarımıza benzetiyorum. Ama bir an önce de vatanları düzelsin ve yuvalarına dönsünler. Türkiye ancak bize yetiyor.

H01: Bu durum Türkiye'nin uyguladığı savaş politikalarının sonucudur. Bu politikalar önce kadın ve çocuğu vuruyor. Savaş ortamı kalmazsa göçmenlerin gelişi durur geriye dönüş başlar. Ekonomik anlamda ucuz işgücü yarattıkları için çatışmaları körükliyor. Halkın göçmenler bakışı dışlayıcı. Göçmenlere kötü davrandığımızı düşünüyorum. Onların burada yaşamak kendi tercihleri değil.

H02: Suriyelilerin Türkiye'ye alınması büyük bir hataydı. Çadır kentlere sığmayınca ülkenin her tarafına yayıldı. Askerlik yapmaları gerekiyor. Hak etmedikleri parasal ve sosyal yardımlar onlara yapılırken ülkenin diğer vatandaşları açlıkla boğuşuyor. Ülkenin geleceğini ve güvenliğini etkileyeceğini düşünüyorum. Suriyelilerin işe alınmasından hoşnut değilim.

H03: Mezhep üzerine kavga edilen ve ezilen bir coğrafyada çıkan kargaşa ve savaş ortamından kaçıp gelmiş insanlar. Ülkedeki durumları içler acısı. Kamplarda sağlık sosyal ve maddi sorunlar yaşadılar. Tecavüzler yaşandı. Başka amaçlarla kullanılmaya çalışıldılar. Ülkedeki Suriyelilerinin durumu bizi rahatsız etmiyor. Ülkede yoğun ırkçı ve faşist bir durum olduğu için onlara yönelik kötü olayları tasvip etmiyorum.

H04: Bana göre üçüncü dünya savaşını Ortadoğu topraklarında paylaşım savaşı olarak yaşıyoruz. Ortadoğu yeniden dizayn ediliyor. Bu savaştan etkilenen halklar ülkemize sığındı. Bu göçmenlerin uluslararası hukuktan ve insan olmalarından kaynaklı kucak açmak dışında bir seçenek bizim için de onlar için de yoktu. Zaten binlerce yıldır birlikte yaşıyoruz.

H05: Onlar bilinçsiz geldiler ama Büyük Ortadoğu programını kuranlar bilinçli olarak gönderdiler. Şu an çoğu denetim dışında. Zor ve kıt kanaat geçiniyorlar. Türkiye için bir problem olmaya başladılar. Bu da tabii ırkçılığın bir sonucu.

H06: Sınır bölgesinden ülke bölgelerine alınmasına karşıydım ama aldılar. Ülke içinde göçmenlerle iç içe yaşaması birçok adli olaya yol açıyor ve kötü bir şey ortaya çıkıyor.

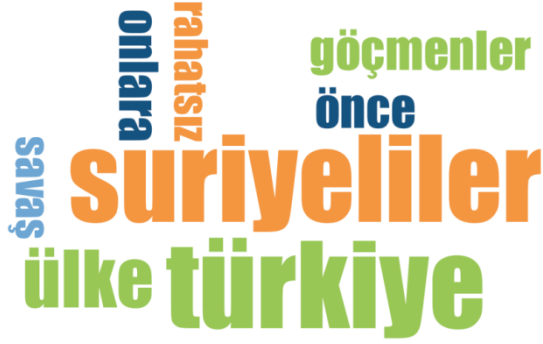
H07: Bana göre Türkiye'ye alınmamalıydı Suriye toprakları içinde yardımlar yapılmalıydı. İstikrarı bozan bir unsur haline geldiler.

H08: Savaştan kaçıp gelen üzücü bir olay. Mecburiyetler yüzünden buraya gelen insanlar arasında çıkarıcılıkla kullanan insanlar da var. Çoluk çocuğu dilendirenler var. Bazılarının suiistimal ettiğini düşünüyorum. Mecburiyeti haklı karşılıyorum ama suiistimale karşıyım.

H09: Bu insanların aslında toprakları emperyalist güçler tarafından maalesef cehenneme çevrildi. Bugün orada güçler kimse Suriye'nin bu hale gelmesinden sorumlulardır. O insanların buraya gelmelerinin sebebi bir mecburiyettir. İnsan hakların gereği bu insanlara da psikolojik sosyolojik, geçimlerini temin etmeleri için insanca yaşayabilmeleri için barınma ve eğitim dahil tüm sorunların çözülmesinden yanayım. Son zamanlarda bu insanlara karşı ırkçı eğilimler

artmaktadır. Can güvenliklerinin sağlanması için gerekli önlemlerin alınmasını istiyorum.

H10: Türkiye'deki Suriyeli göçmenler savaştan kaçan kesimlerdir. Ancak Türkiye mülteci konusunu istismar etmektedir. Hem onları Suriye'de savaş aracı olarak kullanmaktadır. Hem de ucuz ücretli işçi olarak kullanmaktadır. Bunlar üzerinden Avrupa'yı tehdit etmektedir. Suriyeli göçmenlerin Türkiye toplumlari ile entegrasyonu için toplumsal eğitim ve ekonomik çalışmalar yürütülmelidir. Ancak Suriyeli göçmenlerin dili kültürlerinin korunmasının koşullari yaratılmalıdır.



Şekil 3.28. Tüm Katılımcıların Göçmen Algısını Yansıtan Kelime Bulutu Analizi

Katılımcılardan ülkedeki göçmenler hakkında değerlendirmelerini istediğimizde süreç ve sonuç konusunda nüans farkları olsa da parti farkı olmaksızın benzer düşüncelere sahip olduklarını görmekteyiz. Genelde birçok konuda partilerin ve ideolojilerin etkisi ile farklı görüşler ifade eden katılımcılar, konu göçmenler ve Suriyeliler olduğunda benzer ifadelerle konuya yaklaşmaktadırlar. Çoğunluğunu Suriyelilerin oluşturduğu göçmenler konusunda katılımcıların büyük çoğunluğu toplumda bir rahatsızlık olduğu ve koşullar uygun olduğu takdirde geri gönderilmeleri gerektiğini ifade etmektedirler.

CHP katılımcıları Suriyeli ve göçmenler konusunda gelinen noktayı tamamen iktidarın yanlış politikalarına bağlarken ülkelerine geri gönderilmeleri konusunda net görüşlere sahiptirler. CHP katılımcılarının bir kısmı göç olaylarının ilk safhalarında ülkelerindeki savaş nedeniyle zulümden kaçan Suriyelilere kucak açılmasını doğru bulurken, zamanla güvenlik sorunları oluşturdukları, ülkedeki işsizliğe ucuz işgücü ile negatif etki ettikleri, doğum oranları ve ülke içinde fazla nüfusları nedeniyle bir süre sonra demografik dengeyi bozacakları, ileride ülke içinde siyasi talepleri olacağı, sosyal ve ekonomik yardımlar konusunda ülke vatandaşlarına göre ayrıcalıklı davranılması ve konunun siyasal olarak istismar edilmesi nedenleriyle sorunlar oluştuğunu ileri

sürmektedirler. Bir kısmı ise nedenlerine hiç değinmeden doğrudan geri gönderilmesi gerektiğini savunmaktadırlar.



Şekil 3.29. Tüm Parti Katılımcıları Bazında Göçmen Algısını Yansıtan Kelime Bulutu Analizi

MHP katılımcılarının aynı konu ile ilgili yaklaşımlarına baktığımızda, bugün göçmenlerle ilgili yaşanan sıkıntıların temelinde AK PARTİ'nin yanlış Suriye politikası olduğunu iddia etmektedirler. Hemen tamamı geri gönderilmeleri gerektiğini ifade ederken, göçmenlerin yarattığı asayiş sorunlarına, ülkenin kıt kaynaklarının yabancı olarak gördükleri göçmenlere harcanmasına, ülke içinde Türkleri asimile etmek için bilinçli olarak gönderildiklerine dikkat çekerek ilk anlarda ülke içinde yayılmaları yerine tampon bölgelerde yardım yapılması gerektiğini ama bu konuda yanlış politika izlendiğini öne sürmektedirler. CHP katılımcılarında olduğu gibi MHP katılımcılarında da göçmenler ve Suriyeliler konusunda ortaya çıkması muhtemel sorunlar nedeniyle kaygı durumu hissedilmektedir.

AK PARTİ katılımcılarının göçmenler ve Suriyeliler konusunda yaklaşımları genellikle ensar-muhacir kavramsallaştırılması ile ifade edilmektedir. Ancak ensarlık konusunda Türkiye'nin üstüne düşeni fazlasıyla yaptığı ve artık geri gönderilmeleri gerektiği konusunda çoğunlukla uzlaşa içerisindedirler. AK PARTİ katılımcılarının bir kısmı bu konunun bilinçli olarak abartıldığını öne sürerek daha olumlu yaklaşırken, bir kısmı diğer parti katılımcıları ile benzer şekilde görüşlerini ifade etmektedirler. Ülkenin daha önce de göçmen akınlarına uğradığını düşünen bir kısım AK PARTİ'li katılımcı Suriyeli göçmenler konusunu din bağı üzerinden okuyarak, bu bağı diğer parti destekçileri tarafından istismar edildiğini öne sürmektedirler.

HDP katılımcıları Suriyeli ve göçmenler konusunu hem bölge ülkelerinin hem de dünya ülkelerinin savaş politikalarına bağlamaktadırlar. Ortadoğu ve Suriye toprakları üzerinde farklı amaçlara sahip devletlerin uyguladıkları savaş politikası nedeniyle bir kısmı mecburiyet olarak geldiklerini bir kısmı ise bilinçli olarak topraklarını terk etmeye ve Türkiye'ye yönlendirildiklerini düşünmektedirler. HDP katılımcıları içerisinde savaştan

kaçan, ülke içinde haksızlığa ve istismara uğradıklarını düşünen bir kısmı Suriyelilere olumlu olarak yaklaşırken yine önemli bir kısmı diğer parti katılımcıları ile benzer şekilde ülkelerine geri gönderilmeleri gerektiğini ifade etmektedirler.

Suriyeliler ve göçmenler konusu özelinde tüm yanıtlar değerlendirildiğinde, ülke içindeki siyasal olaylarda birbirlerini “öteki” olarak niteleyerek farklı görüşler ortaya koyan parti katılımcılarının çoğu, göçmenleri “öteki” olarak nitelendirerek parti görüşü ve ideolojik farklılıklarına rağmen benzer görüşleri ifade etmeleri, körlük olgusunda “öteki” anlayışının politik çizgi ve ideoloji bağlılığından daha fazla etkisi olduğunu ortaya koymaktadır.

Ülkemizin ekonomik durumu ve bunun piyasalara yansımaları hakkında neler düşünüyorsunuz, sizce ülkede ekonomik kriz var mı ?

C01: *Hükümet merkez bankasının yedek akçesini kullanmaya başlamışsa bunun tek nedeni ekonomik kriz olduğudur. Korkum emeklilere maaş verilemez hale gelirse ne yapacağım. Çünkü bu yedek akçe de bitecek. Ev nasıl dönecek, evlatlar nasıl geçinecek. İşsiz sayımız çok yüksek. Böyle devam ederse hırsızlık yağmalamayı başlayacak. Aç kalacak insanlar korkuyorum. Korkularım bunlar.*

C02: *Bence Türkiye tarihinin en büyük ekonomik krizi var. Aynı zamanda siyasi kriz de var.*

C03: *Memleketin anasını bellediler. Çanlar çalıyordu. Ülkenin yedek akçesine kadar düşüldüyse kriz yok demek kadar saçma bir şey yok. Zaten yerel seçimlerin sonucunun en büyük sebebi bu milletin cebine dokunursan o da sana tepki verir.*

C04: *Ekonomi diye bir şey yok. Ben emekliyim, aldığım 1900 lira maaş alıyorum ama %5 zam veriyor. Cuma günü para alıyorum pazartesi cebim boş. Ne ekonomisini göreceğim.*

C05: *Çok büyük bir ekonomik kriz var. Hem de öyle böyle değil. Bu hükümetin sayesinde. Böyle bir hükümeti biz istemiyoruz.*

C06: *Trump'un iki dudağı arasında kalmış bir ekonomi yanlış göçmen politikalarıyla 50 milyar dolar harcanarak delik deşik olmuş bir hazine en sonunda merkez bankasının ihtiyatına kadar düşen berbat içinden çıkılmaz bir hale gelen günlük çözümlerle çözüm aranmaya çalışılan delik deşik olmuş bir ekonomi. Ekonomik sıkıntılarla toplum açlığa sürüklenirse çok büyük toplumsal olaylar olur. ve içeride sonradan gelenlerle toplum karşı karşıya gelir. Develer yine gider çimenler ezilir onlar kervanlarını düzer giderler.*

C07: *Ülkede büyük kriz var tencere kaynamaz oldu böyle giderse 5 sene içinde esnaf sayısı yarıdan fazla azalır*

C08: *Türkiye koşar adımlarla ekonomik çöküşe gidiyor. Türkiye büyüme modelini değiştirmesi gerekiyor. Harcamanın yerine üretimin, gelir yaratabilmenin zamanıdır*

C09: *Patronların hakimiyetinde işçiler ordusu oluşturulmaya çalışılan bir ekonomi. Yanlış ekonomi politikasının verdiği zarar umarım en ucuz şekilde atlatılır.*

C10: 15 yıldır izlenen yanlış politikalar ve özellikle tek adam rejimine geçilmesinden sonra ekonomi dibe vurdu. Ülkemiz üretmeyen bir ülke durumuna düştü. Piyasalardaki istikrarsızlık özellikle yabancı sermayenin ülkeden kaçmasına sebep oluyor. Yerli sermaye ise vergi yükü ve bürokrasinin altında eziliyor. Hükümete yakın firmaların işleri yapması bir tarafı büyütürken halkı daha da fakirleştiriyor. 31 Mart seçimlerinde muhalefetin başarılı olmasında ki en önemli etken hükümetin uyguladığı yanlış politikaların halk tarafından kabul görmemeye başlamasıdır

M01: Kesinlikle bir ekonomik kriz olduğuna inanıyorum Bu krizin içerideki ve dışarıdaki bütün gerekçeleri bütün bir samimiyet ve şeffaflıkla toplumuza ifade edilmesi gerektiğini inanıyorum. Özellikle iç ve dış odaklara karşı birliktelikle hareket ederek önce ülkemizin güvenliğini sağlayacağız daha sonra hep birlikte ekonomik sıkıntılarımızı toplum olarak birlikte aşmaya çalışacağız. İnsanlarımız büyük bir sıkıntı ve yokluk içinde özellikle dar gelirli insanlarımız sefalet içinde yaşarken ülkemizi yönetenlerin bir kısmı sırça köşklerinde durumu görmezden geliyor. Ekonomik terörü hep birlikte yenelim.

M02: Bu iktidar ekonomik göstergelerinde iktidara geldiği günlerin gerisine düştü. Tek başına iktidarsın ama herkesle kavgalı olarak her yerde başına problem çıkarıyorsun. İktidar aldığı gibi devam ettirseydi bugünlerde kişi başına gelir 30 bin doları geçmesi lazımdı ama çok aşağılarda. Türkiye üretmiyor. Tarımda ve diğer alanlarda ithalatçılar teşvik edildi üretici üretimi terk etti.

M03: Şu anda Türkiye'de tek başına bir iktidar var. Ekonomik sıkıntıların giderilmesi için bir avantajdır ve önümüzde de 4 yıllık seçim olmayan bir dönem görülmektedir. Bu sıkıntıların ekonomi politikalarını doğru uygulayarak çözülebileceği kanaatindeyim. Siyasi istikrarsızlık, çevremizde oluşan güvenlik konulu gelişmeler ABD ile olan ilişkiler AB ülkeleri ile olan ilişkiler Türkiye'nin menfaatleri doğrultusunda ele alınarak zıtlasmadan çözülmesi gerekmektedir. Ekonomik krizin oluşmasında mevcut iktidarın sorumluluğu olup aşırı israf gerektiren yatırımlar yapılması tasarrufa önem verilmemesi, keyfi uygulamalar parlamentonun yeterince yetkili olmaması ve hükümetin otokontrol sisteminin yetersizliği krize neden olmuştur.

M04: Çevremizde yaptığımız gözlemler ve basına yansıyan haberlerden anlamaktayız ki ülkede önemli sayılabilecek bir ekonomik kriz ve buna bağlı olarak da sosyal krizler meydana gelmektedir. Ekonomist olmayan bizlerin ekonomi ile ilgili gözlemleri çarşı pazarda alışveriş yaptığımız zaman ortaya çıkıyor. Türkiye bir tarım ülkesi , yaz ayları geldiğinde ülkede meyve sebze ve birçok diğer ürün bol miktarda yetişir. Bol miktarda yetiştirilen ürünlerin piyasayı ucuzlatması ve canlandırması gerekir ama bu ucuzluğu maalesef çarşı pazarda göremiyoruz. AVM'lerdeki elbise ve kıyafet fiyatlarına baktığımız zaman geçtiğimiz yılın hemen hemen iki misli olduğunu görüyoruz. Altın fiyatlarının geçen yıla göre %50ye yaklaşan bir yükselişte olduğunu görüyoruz. Keza döviz fiyatları genel olarak yükselmekle beraber zaman zaman da alçalarak dalgalanan bir değer göstermektedir. Bu dalgalanan dövizle dışarıdan yaptığımız ticaret döviz artıyorsa geliş fiyatları artıyor dış girdilerle ürettiğimiz ürünleri dalgalanmalardan dolayı istikrarsız satmak zorunda kalıyor. Bu ekonomiye yansarak istikrarsız bir hal almasına neden oluyor. Bugün genç işsizliğin %15lerin üzerine çıktığı enflasyonun %20'ler civarında olduğu bir ülkede yaşıyoruz. Böyle bir durumda ekonomik istikrardan ve ekonomiye bağlı yaşantıdan düzendir diye bahsetmemiz söz konusu olamaz. Yine de ümitle ekonomimizin düzelmesini tarım sektörünün canlanmasını insanların mutlu ve müreffeh olmasını çocuklarımızın yüzlerinin gülmesini bekliyorum.

M05: *Kriz var belli. Dünyanın hiç bir yerinde trafik cezaları ve içkilerden alınan vergilerle bütçe denkleşen bir ülke yoktur. Bu kadar ülkeden farklı ithalat yapan bir ülkede hayvancılık bitti tarım can çekişiyor, üretimin olmadığı bir yerde satılacak kitlerde kalmadı.*

M06: *Ekonomik kriz ve durgunluk olduğunu düşünüyorum. Nüfusumuz artık genç nüfus işsive acilen tedbir alınması lazım aileler huzursuz.*

M07: *Üretemeyen toplumların ekonomik olarak çökmesi kaçınılmazdır.*

M08: *Battık, yenildik... Ekonomik savaşı kaybettik.*

M09: *Çok büyük ekonomik kriz var. Küçük yerlerde çok fazla hissedemesek de eşim de esnaf olduğu için biz bunu görüyoruz. Çok büyük ekonomik kriz var. Sosyal medyada görüldüğü gibi değil. devlet medyayı kontrol ettiği için her şeyi göremiyoruz ama biz krizi yaşıyoruz.*

M10: *Karamsarım*

A01: *Kriz olduğunu düşünmüyorum. Gelir ülkemizde çok fazla olmayınca ekonomik dalgalanmalarda bunu büyütüldüğünü düşünüyorum.*

A02: *Kriz var bence. Kapitalist düzende krizlerin bir sürü nedeni var. Rahip Bronson krizi ekonomiyi etkiledi, içimizdeki stokçular simsarlar mağdur ediyorlar.*

A03: *Ekonomi sıkıntılı, esnaflarda sıkıntı var. Doların düşmesi ile bunların ekonomik politikaların sonuç vermesi ile birlikte toparlanacağını düşünüyorum.*

A04: *Eskiye bakarsak krizlerde eskisi gibi etkilenmiyoruz. Kriz laflarının çok güçlü bir ülke olarak bizi etkilemeyeceğini ve üstesinden gelemeyeceğimizi düşünmüyorum.*

A05: *Kesinlikle ekonomik kriz var. Ama bu devletin yöneticilerinden kaynaklanan bir sorun değil. Tamamen küresel bir konum. Türkiye'nin parlaması ve yıldızının yükselmesi ile dış güçlerin ülkemize diz çöktürmek istemesiyle olan bir sonuçtur.*

A06: *Parasal göstergelere göre bir daralma var. Ama güçlü bir ülkeyiz birçok mülteciyi barındırabiliyoruz. Buna gücümüz yetiyor. Yanlış harcamalarımız ve hatalı projeler var. Örneğin şehir hastaneleri çok makul projeler değil ama tüm bunlara rağmen çok ciddi problem yaşadığımızı düşünmüyorum. Daha önce de benzer durumlar yaşadık ve altından kalkmayı bildik yeniden yapabileceğimize inanıyorum*

A07: *Kriz var gibi. Amerikan yaptırımlarından dolayı olduğunu düşünüyorum. S400 füzeleri alındı sondaj gemilerini gönderdik onlardan dolayı ülkeye yaptırım uygulamaya çalışıyorlar.*

A08: *Karşı taraftan algı yönetimi yapıldığını düşünüyorum. Dünyada kriz var bizim nüfusumuz fazla sanayimiz sınırlı olarak şimdiye kadar sınırlı gelmiş, Savunma sanayinde yapılan var. Ekonomi önemli ama güvenlik daha da önemli. Güvenlik tehlikedeyse ona birincilik verebilir. Özümüzdeki süreçte daha karanlık bir gidişat görmüyorum. Bundan daha kötü bir süreç yaşayacağımızı düşünmüyorum. Devletin ve milletin bu konuda üzerine düşen şeyler var onların yapılması lazım. Devlet politikalarını gözden geçirmeleri millet de bankadan faiz almak yerine üretime ve istihdama yönelmeli.*

A09: *Bu ülkede katılım bankaları ile faiz helalleştirildi. İnsanlar paralarını faize yatırmaya başladı. Bu konuda döviz konusunda olumsuz söylemlere inanıyorlar. Bundan dolayı piyasada ciddi olarak az. Buralara üretim üzerine değil inşaat sektörüne yönelik bir ekonomimiz olduğu için inşaat durunca ekonomide durdu. Bu da işsizliğe neden oluyor. Üretime yönlendirilmedik, inşaatla yönlendirildik.*

Tarımda da sınıfta kaldık. Çiftçi yanlış bilgilendiriliyor. Ülkeyi ayağa kaldıracak şey tarım ama bilerek köreltiliyor sanki.

A10: *Ben kriz olduğuna katılmıyorum. Her arabada bir kişi işe gidiyor. Biz müsrif bir toplum olduk. Tatil yerleri dolu lokantalar dolu insanlar bir şeylerden taviz vermiyorlar. Patates soğan meselesi kumpastı. Ben eskileri de yaşadım bana kimse kriz ve yokluk var demesin. Bence en lüks hayatımızı yaşıyoruz. Şu anda her şey bol ve herkesin kesesine göre mal var. Bu Türkiye'ye kurulan oyunlar ve kumpaslar olduğunu düşünüyorum. Gençler eskisini yaşamadıkları için azıcık sıkıntı gördüklerinde kriz diyorlar.*

H01: *Sendikahyım kamu emekçisiyim. Ekonomik sorunun nedeninin Kürt sorunu olduğunu düşünüyorum. Savaşın ciddi bir maliyeti var. Ekonomiyi bozan bu korkunç savaş maliyetidir ve faturayı bu halk yoksullaşarak ödüyor. AKP'yi sallayan krizdir. Ama dini duygulara sarılarak krize rağmen hala bir kitleyi etkilemeyi beceriyorsa bizlerin doğru söylemleri uygulaması gerekiyor.*

H02: *Ekonomimiz Avrupa'ya ve dışa bağlı olduğu için gerekli adımları atamıyoruz. İlişkiler bozulunca etkilenen ekonomi evlere yansıyor. Ülke battı. Ekonomik kriz var sadece yatıştırma adımları atılıyor. Ekonomi ciddi zayıfladı.*

H03: *Ekonomik krizi on yıldır hissediyorum. Güvencesiz çalıştığımız için bizi doğrudan etkiliyor. Ekonomi çok kötüye gidiyor. İnsanlar geçim derdini bırak kahvede sohbet edecek çay parasını bulamıyorlar. Savaşa harcanan paralar ekonomiyi de etkiliyor, insanların günlük yaşamlarına da yansıyor. Meclis varken kendilerine saraylar elektrik paraları ile geçinecek binlerce aile var. Halk sefalet içinde.*

H04: *Savaş ekonomisini kaldıracak imkanlara sahip olmadığımız için kriz olmasından daha doğal bir şey yoktur. Üretime yönelik ekonomik politikalar izlenmediği için savaş devam ettiği ve iktidarlar bundan fayda sağladığı müddetçe ekonomik krizler bitmeyecektir.*

H05: *Ekonomik kriz şuanda felaket. Orta kesim acısını yaşıyor alt kesim zaten mahvolmuş durumda. Bugüne kadar benim yaşadığım en büyük ekonomik kriz bu. Üretimimiz yetersiz tüketim toplumuuz. Baskıyla ekonomi düzelmez. Özgürlükler ve hakların baskılandığı durumda huzur olmayınca ekonominin etkilenmesi kaçınılmaz.*

H06: *Çok büyük bir kriz var. Temel ihtiyaçlar olan temiz hava, sağlıklı su ve sağlıklı gıdaya ulaşmakta insanların büyük bir kısmı sıkıntı yaşıyor. İnşaat beton ve asfalta yatırım çok ama bunlar karın doyurmuyor. YİD yapılan yerler bütçenin üzerinde kambur. Buralara yapılan ödemeler emeklilere ve çalışanlara verilecek geliri emiyor.*

H07: *Ekonomik kriz vardır bu kadarı ile kalıp kalmayacağı da belirsizdir. Seçimden sonra biraz sanki düzelmeye başladı. Seçim öncesi kadar yüksek değil ama bu haliyle de halk memnun değil.*

H08: *Ülke ekonomisi çok zor durumda her şeye zam gelmiş durumda, ekonomi çöküntüye uğradı. Bugünkü ekonomik şartlarla on sene öncesi arasında çok fark var.*

H09: *Bana göre değil herkese göre insanlar ceplerinden çıkan parayı görüyorlar. Çok büyük bir ekonomik kriz vardır. Krizin sebebi de tarımdan hayvancılıktan fabrikalarda üretim durma noktasına geldiği için üretmiyor, ihraç yapamıyoruz dışarıdan gelen mallar da dolarla geldiği için fiyatlara yansımaktadır. Bundan dolayı her alanda çok büyük bir ekonomik kriz vardır.*

H10: Türkiye’de ekonomik kriz elbette vardır. ve bunun en büyük sebebi 4 yıldır yürütülen savaş politikasıdır. İçteki muhalif kesimleri sindirme, ekonomik toplumsal gücünü etkisizleştirmekten kaynaklanan bir ekonomik kriz vardır.



Şekil 3.30. Tüm Parti Katılımcıların Ekonomik Kriz Algısının Kelime Bulutu Analizi

Mülakat soruları içinde partilerin ve politik görüşün körleştirici etkisini en net gördüğümüz soru ülkenin ekonomik durumunu katılımcılardan değerlendirmesini istediğimiz sorudur. Ülkede bir ekonomik krizin olup olmadığının tespiti bu tezin konusu değildir ancak iktidar partisi katılımcıları ile hem iktidarın ittifak ortağının hem de muhalefet partisi katılımcılarının en net biçimde ayrıldıkları konu ülkede bir ekonomik krizin olup olmadığıdır. Diğer bir anlatımla nesnel bir gerçeklik olan ekonomik kriz durumunu bile siyasi parti katılımcılarının büyük bir kısmı sahip oldukları ideolojik körlük penceresinden değerlendirmektedirler. Örneğin, CHP, MHP ve HDP katılımcıları ülkede büyük bir ekonomik kriz olduğu konusunda hemfikirken iktidar partisi AK PARTİ’nin katılımcılarının büyük çoğunluğu ülkede bir ekonomik krizin olmadığı, var olan durumun abartıldığı ya da bu duruma ülkenin güçlenmesinden rahatsız olan dış güçlerin bir oyunu olarak bakmaktadırlar. Her ne kadar katılımcıların ekonomik durumları ile ilgili bir tespit yapılmamış da olsa gözlemlerle parti katılımcıları aralarında ekonomik olarak büyük farklar olmadığı gözlenmiştir. Ülkede yaşayan tüm insanlar ekonomiden öyle ya da böyle etkileniyorsa aynı ekonomik koşulları kriz var ya da yok diye değerlendirmek politik görüşün ve partilerin görüşleri standartlaştırıcı etkisinin bir sonucu olarak kabul etmek gerekmektedir.



Şekil 3.31. Parti Katılımcıları Bazında Ekonomi Algısını Yansıtan Kelime Bulutu Analizi

Parti bazında bakıldığında CHP katılımcıları krizin göstergesi olarak Merkez Bankası yedek rezervleri konusundaki tartışmaya gönderme yaparak bunu krizin bir ispatı olarak değerlendirmektedirler. Ülkedeki göçmen politikalarının faturası, yanlış ekonomi politikalarının uygulanması, ülkedeki karar mekanizmasının tek kişi üzerine kurulması gibi nedenlerin ekonomiyi krize soktuğu konusunda fikir beyan ederken, bu durumun daha da kötüye gideceği ve esnaf sayısının azalması ile ekonominin çökeceği iddialarında bulunmaktadır.

Yerel seçimlerde aynı ittifak çatısı altında yarışan MHP ve MHP'liler seçim sonuçlarını yorumlarken olumlu-olumsuz yorumlar dengedeysen ekonomi ve kriz konusu olduğunda tüm MHP katılımcıları AK PARTİ'nin tam aksi görüş ifade etmektedirler. Ülkede ekonomik kriz olmadığını düşünen MHP katılımcısı bulunmamaktadır. MHP'liler ekonomik krizi yanlış politikalara, üretim eksikliğine ve tercihlere bağlarken ekonomik krizden kurtulma konusunda iyimser olan MHP katılımcıları da bulunmaktadır.

İktidarı temsil eden AK PARTİ katılımcılarının yarısı ülkede kriz olduğunu kabul etmezken geri kalan içinde iki katılımcı kriz olduğunu ama nedeninin dış kaynaklı olduğunu, kalanları ise "kriz var gibi ya da ekonomik daralma var" kelimeleri ile kriz kelimesinin etkisini yumuşatma eğiliminde oldukları görülmektedir. Ekonomik kriz konusunda iktidar politikalarına vurgu yapan AK PARTİ'li katılımcı bulunmazken, kötü niyetli iç kaynaklı ve dış kaynaklı sebepler adres gösterilmektedir. AK PARTİ'li katılımcılarının bir kısmı ekonomik krizin abartıldığını ya da manipüle edildiğini düşünürken bir kısmı ekonomik dalgalanmalardan eskisi gibi çabuk etkilenmeyen daha sağlam bir ekonomiye vurgu yapmaktadırlar.

HDP'liler ekonominin durumunu tartışmasız kriz olarak tarif ederlerken, bunun nedenini savaş politikalarına bağlayan önemli sayıda katılımcı bulunmaktadır. Gözleme dayalı olarak diğer parti katılımcıları ile karşılaştırıldığında daha az gelire sahip olduğu

gözlenen HDP'lilere göre üretim tercihlerinin yanlışlığı, israf, yanlış ekonomi politikaları, ülkedeki özgürlükler ve haklar üzerindeki baskı krizi doğuran nedenler olarak ön plana çıkmaktadır. Ekonominin daha kötüye gideceği konusunda HDP katılımcıları kaygılarını ifade etmektedirler.

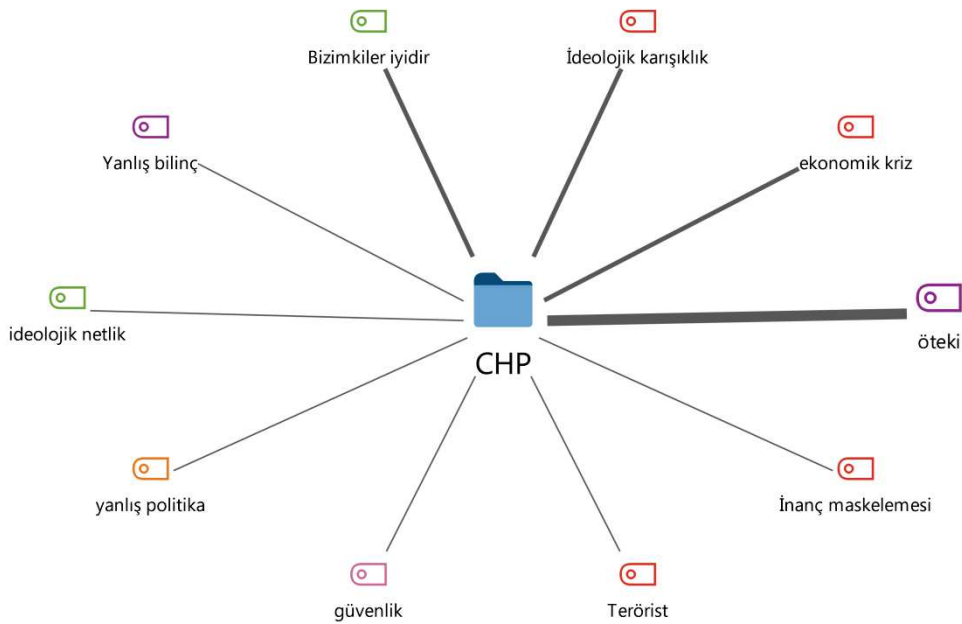
Araştırmanın ikinci sorusuna şu şekilde cevap vermek olanaklıdır; Siyasi özne üyeleri ekonomik, sosyal ve siyasi gerçekliği değerlendirirken genel olarak kendilerini ait hissettikleri siyasi partilerin, kanaatleri ve tutumları standartlaştırıcı etkisi ile hareket ederek benzer olaylara parti bazında benzer cevaplar vermektedirler. Siyasi (yerel seçim), sosyal (göç sorunu) ve ekonomik (kriz) örnek olaylarında kendilerini ait hissettikleri grupla uyumlu hareket ederek (Bandwagon Effect) düşüncelerini ifade etmektedirler.

Siyasi gerçeklik için seçilen örnek olan yerel seçimi yorumlama biçimlerini incelediğimizde; *“Çok çalıştık. Halkla birebir göz temasında bulunarak her iki seçim öncesi de çalıştık”*(C01 numaralı CHP'li katılımcı), *“Cumhur ittifakının her manada başarısı olduğunu değerlendiriyorum”* (M01 numaralı MHP'li katılımcı), *“Cumhur ittifakının %50'nin üzerinde oy alarak bu seçimi tamamlaması önemli. 17 yıldır iktidarda olan bir partinin bu kadar çalkantılı ekonominin içerisinde seçime girilmesi bile bu oy oranının korunması Cumhurbaşkanı'na olan güveni tazelemiştir”* (A08 numaralı AK PARTİ'li katılımcı), *“Hem 31 Mart'ta hem de 23 Haziran'da metropollerde HDP'nin stratejisi çok başarılı bir şekilde sonuçlandı”* (H10 numaralı HDP'li katılımcı) cümleleri katılımcılarının destek verdikleri siyasi partilerin söylemleri ile aynı olduğunu göstermektedir.

Sosyal gerçeklik için seçilen göç konusunda ise üyelerin üzerinde siyasi parti söylemlerinin etkisinin zayıflamaya başladığı görülmektedir. Katılımcıların verdiği cevapları incelediğimizde; *“Türkiye için ciddi olarak bir tehlike olarak görüyorum”* (C02 numaralı CHP'li katılımcı), *“Suriyeliler konusu, Türkiye'de bugün ve gelecekte sorun olmaya devam edecektir”* (M03 numaralı MHP'li katılımcı), *“Suriyelilere gösterdiğimiz tepkiyi keşke PKK'lılara da gösterseydik bu hale gelmezdik”* (A05 numaralı AK PARTİ'li katılımcı), *“Bu durum Türkiye'nin uyguladığı savaş politikalarının sonucudur”* (H01 numaralı HDP'li katılımcı) cümleleri ile muhalefet partilerine destek verenler partilerin söylemlerinden daha sert biçimde göçmenlere karşı olduklarını ifade ederken, iktidar partileri destek veren katılımcılar partilerinin söylemleri ile farklı görüş bildirmekten çekinmemektedirler.

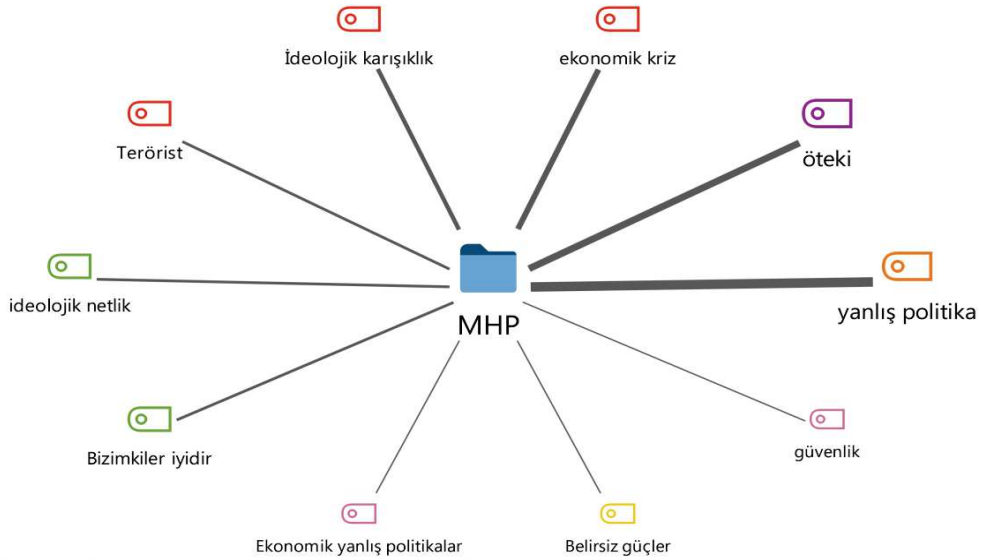
Ekonomik gerçekliği kriz üzerinden sorgulayan sorulara verilen cevapları incelediğimizde; “Ülkede büyük kriz var tencere kaynamaz oldu böyle giderse 5 sene içinde esnaf sayısı yarıdan fazla azalır” (C07 numaralı CHP’li katılımcı), “Battık, yenildik... Ekonomik savaşı kaybettik” (M08 numaralı MHP’li katılımcı), “Kriz var gibi. Amerikan yaptırımlarından dolayı olduğunu düşünüyorum” (A07 numaralı AK PARTİ’li katılımcı), “Ülke ekonomisi çok zor durumda her şeye zam gelmiş durumda, ekonomi çöküntüye uğradı” (H08 numaralı HDP’li katılımcı) cümleleri ile bireyleri doğrudan etkileyen ekonomik gelişmelerde bile ait oldukları grubu önceleyen ve koruyan bir tutum takındıkları görülmektedir.

Birinci mülakatın sonuçlarını partilerin katılımcıları açısından değerlendirirsek Cumhuriyet Halk Partisi katılımcılarının baskın duygusunun “öteki” olduğu, kendi siyasi görüşlerini partinin ideolojisi doğrultusunda tarif etmek konusunda fikir birliğine sahip olmadıklarını görüyoruz (Şekil 3.32.).



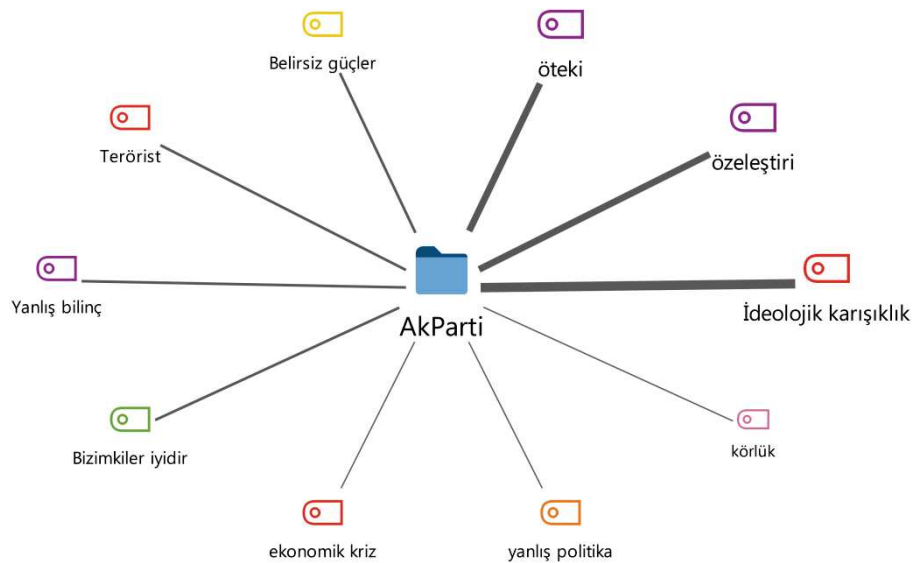
Şekil 3.32. CHP’li Katılımcıların Mülakat İçeriği Tek Vaka Modeli Analizi

Ülke gündemindeki olaylara bakışı dönemsel olarak ekonomik kriz, yanlış politikalar, terör ve güvenlik temaları üzerinden değerlendiren CHP katılımcıları, diğer parti katılımcılarının net bir ideolojik bakışa sahip olmadıklarını ve çoğu zaman ideolojik olarak yanlış bilinçlendiklerini ya da iddia ettikleri ideolojik unsurları maskeleydiklerini ifade etmektedirler. Kendi partililerini doğru ve iyi kabul eden bakışla öteki anlayışını öne çıkaran CHP katılımcıları tüm olguları değerlendirmede bu bakışın etkisi altındadırlar.



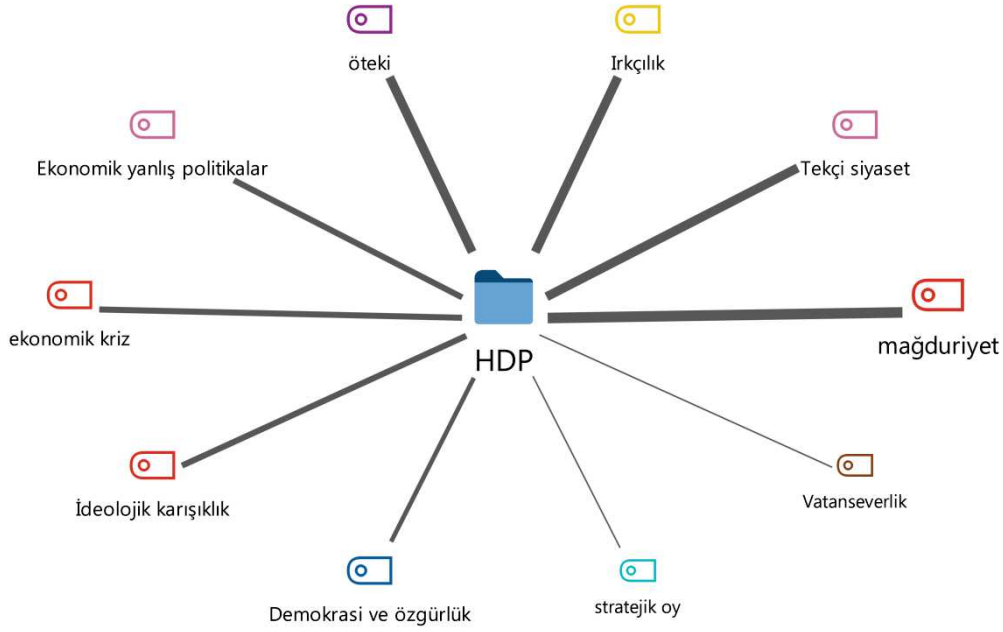
Şekil 3.33. MHP'li Katılımcıların Mülakat İçeriği Tek Vaka Modeli Analizi

MHP'li katılımcılar Türkiye siyasetini ağırlıklı olarak yanlış uygulanan politikalar üzerinden okumaktadırlar. Terör, ekonomik kriz, güvenlik ve belirsiz-tanımsız güç odakları üzerinden olguları değerlendirirken “öteki” kavramlaştırmasını daha çok bu temalar üzerinden yapmaktadırlar (Şekil 3.33.). Kendi siyasal bakışlarını değerlendirmede partinin ortaya koyduğu ideolojik çizgiyle daha uyumlu olan MHP katılımcıları diğer partilere ilişkin algıda ideolojik karışıklık yaşamaktadırlar. Diğer partilerin ideolojik çizgisini ya samimi bulmamakta ya da karşı ideoloji olarak kabul edip bunun üzerinden değerlendirme yapmaktadırlar.



Şekil 3.34. AK PARTİ'li Katılımcıların Mülakat İçeriği Tek Vaka Modeli Analizi

AK PARTİ’li katılımcılar hem kendi partilerinin hem de diğer partilerin ideolojik çizgilerini algılamada karışıklık yaşamaktadırlar. Kendi partilerine bağlı inanç ya da lider üzerinden açıklarken partinin ortaya koyduğu ideolojik çizgiyi tanımlamak konusunda kafa karışıklığı yaşamaktadırlar (Şekil 3.34.). Ülke gündemini ağırlıklı olarak belirsiz ve tanımsız güç odakları, terör ve ötekiler üzerinden değerlendirirken az da olsa ekonomik kriz ve yanlış politikalara vurgu yapmaktadırlar. 2019 Yerel seçimlerinin hemen sonrasında gerçekleşen mülakat seçim sonuçlarından oluşan memnuniyetsizliğin parti içinde yanlış giden durumlar üzerinden özeleştiri çabasını ortaya çıkarmaktadır. “Öteki” algısı diğerlerinin yanlış bilince sahip olması ile ilişkilendirirken diğer partilerin kendilerini doğru değerlendirmelerinde körlük içinde olduğu iddiasını ortaya çıkarmaktadır. Ancak AK PARTİ’li katılımcılar da diğer parti ve destekçilerini negatif partizanlık etkisi ile değerlendirmektedir.



Şekil 3.35. HDP’li Katılımcıların Mülakat İçeriği Tek Vaka Modeli Analizi

HDP’li katılımcılar baskın duygusu olarak “mağduriyet” öne çıkmaktadır. Diğerlerinin tekçi siyaset, ırkçı yaklaşım ve öteki algılaması ile birleşince kendi durumlarının doğru değerlendirilmediği hem karşı karşıya oldukları politik yaptırımlarda hem de diğerlerinin kendilerine bakışta mağduriyet yaşadıklarını iddia etmektedirler (Şekil 3.35.). Ülke gündemini ekonomik kriz ve onu doğuran yanlış politikalar, demokrasi ve özgürlük ile vatanserverlik temaları üzerinden okuyan HDP’li katılımcılar 2019 Yerel Seçimlerinde izledikleri “stratejik oy” yöntemini önemsemektedirler.

Birinci mülakat sonuçlarını bir bütün olarak değerlendirdiğimizde, Türkiye'deki politik ortamın giderek değerler ve kimlikler üzerinden kutuplaşmasının “öteki” parti ve destekçileri değerlendirmede körlük yarattığını görmekteyiz. Bacon’un idoller doktrinin de bahsettiği gibi bir kısmı genetik olarak var olan, bir kısmı ait olduğumuz sosyal grupların kabullerinden bir kısmı ise kuşaklarla aktarılan önyargıların olayları değerlendirmede körlük yarattığı gözlenmektedir. Negatif partizanlık baskısı altında yaşanan politik körlük olaylara taraftarlık duygusu ile yaklaşımı getirip nesnel gerçeği çoğu zaman gönüllü ve otomatik olarak çarpıtmaktadır.

“Siyasi özneler üye olanların kendilerinin ve ait hissettikleri siyasi öznelerin ideolojilerinin, ideolojik körleşmede etkisi var mıdır” şeklindeki üçüncü araştırma sorusuna cevap arandığında; *“CHP’lileri samimi iyi niyetli yapıcı, zarar da görse kötülükle cevap vermeyen insanlar olarak görüyorum. CHP’yi çok seviyorum onun dışında da yapıcı bir parti görmüyorum”* (C05 numaralı CHP’li katılımcı), cümlesi ile kendisinin ya da ait olduğu grubun tamamen iyi yönlerini gören katılımcı örneğinde olduğu gibi güzel olaylarda kendine pay çıkarma, kötü olaylarda dış faktörleri suçlama (Kendine Yontma Yanlılığı - Self-servis bias) durumu körleşmenin en önemli nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Göçmenler konusunda M09 numaralı MHP’li katılımcının ifade ettiği *“Böyle giderse ülkede azınlık olma tehlikesi ile karşı karşıya kalırız”* cümlesi ve H05 numaralı HDP’li katılımcının ifade ettiği *“Onlar bilinçsiz geldiler ama Büyük Ortadoğu programını kuranlar bilinçli olarak gönderdiler”* cümlesi partilerinin ideolojileri ile uyumlu olduğundan ideolojik körleşmede üyelerin siyasi öznelerin ideolojilerinden etkilendiklerine örnek olarak verilebilir. Ekonominin durumu hakkında A05 numaralı AK PARTİ’li katılımcının ifade ettiği *“Ben kriz olduğuna katılmıyorum. Her arabada bir kişi işe gidiyor. Biz müsrif bir toplum olduk”* cümlesi mülakatlardaki gözlemlerde hem kendi partisinin katılımcılarından hem de diğer katılımcılardan ekonomik olarak daha iyi durumda olan katılımcının nesnel gerçeği kendisi üzerinden değerlendirerek genelleme yaptığına dolayısı ile körleşmeye etkisine örnek olarak gösterilebilir.

Araştırmanın dördüncü sorusu şu şekilde cevap vermek mümkündür; tüm mülakatların cevaplarına ve gözlemlere dayalı olarak katılımcılar siyasi olayları yorumlamada iktidar ya da muhalefet destekçisi olmaları fark etmeden tamamen kendilerini ait hissettikleri grubun tutum ve söylemi ile hareket etmektedirler. Kendilerini ya da diğer parti destekçilerini tanımlarken veya yerel seçim gibi güncel bir siyasi olayı

yorumlarken kendi ideolojileri, siyasi duruşları ya da destekledikleri partilerin gözlüklerini kullanarak her bir grup farklı bir gerçeklik oluşturmaktadır. Geleceğe ilişkin kaygı alanları yaratan göç gibi sosyal bir olayı yorumlama da ise ideolojilerin ve partilerin etkisinin azalarak göçmenleri öteki olarak nitelendirerek düşüncelerde benzerlik meydana gelmektedir. Katılımcılar az ya da çok temas ettikleri ya da aşına oldukları göç olgusu gibi sosyal olaylarda kendilerini öne alarak parti görüşlerinin dışına çıkmaktadırlar. Ancak muhalefeti destekleyen katılımcılar düşüncelerini çok daha sert ifade ederken, iktidarı destekleyen katılımcıların da gözlemlerle genel olarak karşı olduğu göç konusunda yine de partilerinin durumunu yumuşatan ifadeler kullandıkları tespit edilmiştir. Birinci derecede katılımcıları etkileyen ekonomik durumda ise etkilenme durumuna göre görüşler arasında iktidar muhalefet farkı azalmaktadır. Görüşler arasında fark azalmasına rağmen ifade edilen görüşlerde muhalefet sorumlu olarak iktidarı suçlarken, iktidar ise sorumluluğu kendi dışındaki faktörlere yüklemektedir. İktidar muhalefet olma durumunun ideolojik körlüğe etkisinin bireylerin bundan doğrudan etkilenmeleri ile doğru orantılı olarak sırasıyla ekonomik, sosyal, siyasi olarak arttığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Araştırmanın beşinci sorusu olan “**dört siyasi öznenin sosyal devlet algısında ideolojik körlüğün etkisi var mıdır**” sorusuna cevap alabilmek için sorulan sorular ve yanıtlar aşağıda gösterilmiştir.

Sizce ülkemizde adil gelir dağılımı, fırsat eşitliği, asgari yaşam şartlarının sağlanması konusunda yapılan çalışmalar yeterli midir? Bilimsel çalışmalar konusunda bütçe ayrılması ve herkesin gelirin göre vergi alınması konusunda ne düşünüyorsunuz?

C11: *Yeterli değil. Ülkemizin gelişimi için bilimsel çalışmalara bütçe ayrılmasına kesinlikle katılıyorum. Gelire göre vergi alınması vergi adaletinin sağlanması için elbette şarttır. Yanı sıra dolaylı vergilerin de adaletli bir şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.*

C12: *Yeterli olduğunu düşünmüyorum. Bilimsel çalışmalarda doğru projelere yeterli bütçe ayrılmadan yerimizde saymaya devam edeceğimizi düşünüyorum. vergi zaten gelire göre alınmalı ama bizde maalesef en kolay nereden alınabilirse oradan alınıyor*

M11: *Bu ülke de ayrılan tek bütçe diyanete.*

M12: *Yeterli değil. Gelişmiş ülkelerin pek çoğunda bile yeterli değil. Bilimsel çalışmalara paradan çok, güvenlik gerekli. En son Almanya'da bir Türk bilim adamı öldürüldü. vergi düzenlemesi imkansız. Siyasilerin ipleri, maddi destekçileri olan zengin iş adamlarının elinde olduğu sürece, adil bir vergi düzeni olamaz. Bu gün Mehmet Cengiz'den vergi alınmaz, belki yarın Ali Koç'tan. Ama asgari ücretliden her türlü alınır.*

A11: *vergi konusu tartışılmalı*

A12: *Yapılan çalışmalar yeterli değil. Bilimsel çalışmalara bütçe ayrılmalı ve herkesin gelirine göre vergi alınmalı.*

H11: *Yeterli değil. Çalışmalar konusunda bütçe ayrılmasını ve gelire göre adaletli bir şekilde vergi alınmasını destekliyorum*

H12: *Adalet anlamında genel olarak bir işleyişin olmadığını düşünüyorum. Yapılan çalışmalar var ise bile kesinlikle göstermelik veya işlevsiz kalmakta. Ayrıca Bilimsel çalışmalar için asgari ücretlinin sırtına binmenin bence hiçbir anlamı yok. Ülkede bir sürü büyük mükellef kapsamına giren firma var iken bu girdiyi standart vatandaş ile çözmeye çalışmak samimiyetsiz bir caba gibi geliyor.*

Sosyal devlet algısına ilişkin yöneltilen ilk sorunun cevaplarını incelediğimizde katılımcıların cevaplarında en çok yeri bilimsel çalışmalara ayırdığını görmekteyiz. Soruda adil gelir dağılımı, fırsat eşitliği ve asgari yaşam standartlarının sağlanması konusu olmasına rağmen katılımcıların tamamı bu kısmı “yeterli değil” ifadesi ile geçiştirmiş, bilimsel çalışmalara ayrılan bütçeyi yetersiz bulduklarını daha ağırlıklı ifade ederek, vergi adaletsizliği konusunda fikir birliğine varmışlardır. Sosyal devlet konusunun unsurlarına ilişkin verilen cevapların benzerliği, soyut ve bağımsız kavramlarda ideolojik körlüğün azaldığı şeklinde ifade edilebilir.

Sizce özellikle gençlerin ve çocukların eğitimi için yeteri kadar bütçe ayrılıyor mu? Yerel yönetimlerin sportif, sanatsal ve kültürel çalışmalar ile toplumun dezavantajlı kesimlerine yönelik ayrımcılık ve şiddeti önleme konusunda çalışmalarını yeterli buluyor musunuz?

C11: *Eğitim için ayrılan bütçeyi yeterli bulmuyorum. Genel anlamda sanat, kültür ile ayrımcılık ve şiddeti önleme konusundaki çalışmalar da yetersiz.*

C12: *Eğitimin bütçedeki payı artıyor olmasına rağmen bütçede diğer alanlara ayrılan paylara göre oldukça düşük. Gençler ve çocuklar için sadece onlara özel bütçe ayrılmalı. Yerel yönetimler iyi niyetli ama acemice sadece algıya yönelik çalışmalar yapıyorlar*

M11: *Yetersiz ile yok arası.*

M12: *Özel kimse yoktur veya her vatandaş özeldir. Eğitim sistemi, müfredat, öğretmenler vs. tamamen bitmiş durumda. Geleceğimiz yok edildi. Yerel yönetimler de popülist şeylere kafa yorar ve para harcar. Kaç belediye binasında yerel sanatçıların eserleri yer alır? Ama yüzbinlerce lira harcayıp kıtırık çocuk parkı yaptırıyorlar. Toplumda dezavantajlı görünen kesim "ağlamayı dilenmeyi iyi bilen" çingeneler ve Kürtlerdir. Sosyal yardımlardan en iyi payı kapırlar da onlardır.*

A11: *Ufak ölçekli yerel yönetimler bu konuda sıkıntılı*

A12: *Yeterli bütçe ayrılmıyor. Yerel yönetimlerin bahsi geçen konular ile ilgili çalışmalarını yeterli bulmuyorum.*

H11: *Ayrılmıyor, yeterli bulmuyorum*

H12: *Gençlerin en başta eşit eğitim almaları bir hak olarak görülmesi gerekmekte bu mümkün olmadığı sürece bütçeyi beklemek sadece zaman kaybı. Yerel*

yönetimlerin ise pozitif ayrımcılığa gelene kadar daha pek çok içsel reformları gerçekleştirmeleri lazım. Bir temizlik işçisi alımına binlerce vatandaş başvuruyor ise sorun açıkçası yerel yönetimin çok üzerinde bir problemi işaret ediyor.

Gençler ve çocuklara ayrılan bütçe konusunda yine partilerden bağımsız tüm katılımcılar yapılanları yetersiz bulmaktadır. Yerel yönetimlerin sportif, kültürel ve sanatsal faaliyetleri ile dezavantajlı toplum kesimlerine yönelik hizmetleri konusunda da fikir birliği olmasına rağmen katılımcıların eleştiri şekli sertleşmektedir. “*Toplumda dezavantajlı görünen kesim ‘ağlamayı dilenmeyi iyi bilen’ çingeneler ve Kürtlerdir. Sosyal yardımlardan en iyi payı kapanlar da onlardır*” cümlesinde görüldüğü gibi ırk, etnik ve inanç körlüğünün örnekleri de görülmektedir.

Kadınlara uygun çalışma koşulları sağlanması, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesi, kamusal alanda güven içinde hareket edebilmeleri ve her türlü şiddete maruz kalmamaları konusunda kamu kurumlarının çalışmalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

C11: *İstanbul sözleşmesinin uygulanması gerekmekte, kamu kurumları toplumsal cinsiyet eşitsizliğini çözmeye anlamında nötr kaldıkları, sağır olduklarını düşünüyorum.*

C12: *Tek kelime ile dostlar alışverişte görsün çalışmaları var ki işe yaramadığını zaten her gün yeni bir kadın cinayetinde görüyoruz.*

M11: *Yok. Geçen günler de 37 dilekçe yazarak yardım isteyen hanım ,eski kocası tarafından satırla doğranıp can verdi.*

M12: *Anneleri eğitmezseniz kamu kurumları hiçbir şey yapamaz. İmamaları eğitmezseniz polis jandarma hiçbir şey yapamaz. Ama siyasetçiler eğitilmiş seçmenleri sevmez...*

A11: *Ben bu konuda eğitim gerekli olduğunu düşünüyorum*

A12: *Kamu kurumları bu konularda üzerine düşenleri ve gerekli çalışmaları yeterince yapmıyor.*

H11: *Yetersiz ve samimiyetten uzak buluyorum*

H12: *Kadın cinayetlerinin önüne geçilmesinin tek yolu bireylerin eğitimi ve ceza şartlarının ağırlaştırılmasından geçer. Poster, afiş, vs gibi anlık uyarılar ile bir yere varılamaz diye düşünüyorum.*

Kadına yönelik şiddetin arttığı bir dönemde gerçekleştirilen mülakatta tüm katılımcılar bu konudaki çabaların yetersiz ve samimiyetsiz olduğunu ifade etmektedirler. Partilere göre değerlendirildiğinde gündemde ağırlıklı olarak yer alan konularda katılımcıların genel yaklaşımı aynı olsa bile değerlendirme şekillerinde partilerini öne çıkarma ya da koruma etkisi gözlenmektedir.

Sizce ideal yönetimde ağırlık yerelde mi merkezde mi olmalıdır? Toplumsal alanda etnik, inanç ve görüş farklılığı içinde bulunan bireylerin uzlaşısı içinde birbirlerine karşı saygı, hoşgörü ve sevgi vb. yaşamaları için yapılan farkındalık çalışmaları yeterli midir? İşe alım, aynı çevrede yaşama ve aile kurmada etnisite, cinsiyet ve hemşerilik bağları ne ölçüde önemlidir?

C11: *İdeal yönetimde merkezi ve yerinden yönetimin görev alanlarının netleştirilmesi, bu netlik çerçevesinde her iki yönetimin kendi görev alanları içinde kalmaları gerektiğini, yetki ve fonksiyon gasplarına karşı denetleme mekanizmalarının doğru işletilmesi gerektiğini düşünüyorum. Bir farkındalık çalışması yapıldığını düşünmüyorum. İşe alım, aynı çevrede yaşama ve aile kurmada etnisite, cinsiyet ve hemşerilik bağlarının geçerli kriter olmaması gerektiğini düşünüyorum liyakat ile değerlendirilmeli.*

C12: *Demokrasi isteniyorsa vatandaşın en çok etkileyebileceği şekilde olmalı. Farklıklar arasında diyalog yerine çatışmalar daha çok ön plana geliyor. Bunun sonucu her alanda maalesef diğerlerini istemiyoruz.*

M11: *Yönetim devlet eliyle, her konunun uzmanının görevlendirilmesi ile ortak bir çalışma ile olmalıdır. Asla tek bir kişinin kararları ile değil. Eskiden toplum olarak ya daha fazla uzlaşmacıydık. Ya da ben siyasi görüşlere, dini inançlara saygılı bir ortamda büyüdüm. Şuan bıçak ile bölünüp muntazam parçalara ayrılmış olarak görüyorum. İşe alım süresince aynı çevre de yaşamının toplumu, yol iz bilmek açısından daha önemli. Ev kirasının yol masrafının olmaması yada minimum düzeyde olması çalışan için avantaj. Çalışanın geç gelmemesi iş veren için avantaj. İş alım süresince konuyu hiç bilmeyen, işe gitmeden maaş alanların çokluğu yüzünden yanlış ama bu düzeni kıramıyoruz. Evlenmediğim için bir fikrim yok.*

M12: *Türkiye'de siyasi yapı kuruluşundan beri "lider" üzeredir. Değil mahalle delegesi, milletvekili olursa, lider ne derse boyun eğmek gerekir. Yerel genel fark etmez. Biz demokrasi ile değil monarşi ile yönetiliyoruz. Böylesi bir siyasi yapı içinde, kendinden olana iş vererek diyet ödemek doğaldır...*

Hani bir hikaye vardır. Sonunda yılan der ki "bende bu kuyruk acısı, sende bu evlat acısı olduktan sonra, bir daha eskisi gibi olamayız." Unutmak affetmek kendine ihanettir. Kürtler teröre karşı durabilseydi, bunca can yitip gitmezdi. Ha Pkk lı olmuş, ha Pkk sempaticanı, ha korkup sinmiş... Hepsi aynı şey. Kürtler ve devlet göz yummasaydı, çözüm süreci denen BOP projesinde patlayıcılar yollara döşenmezdi...

A11: *Yerel yönetimler daha güçlendirmeli ama kontrol mekanizması da iyi kurulmalı*

A12: *Ağırlık merkezde olmalı. Yapılan farkındalık çalışmaları yetersiz. Kısmen önemli*

H11: *Yerelde olmalıdır, Farkındalık çalışmaları göstermelik düzeyde kalmaktadır. Etnisite, Cinsiyet ve hemşerilik bağları hala feodal toplum kuralları çerçevesinde birinci derecede önemli.*

H12: *İdeal yönetimin yerelde olması her zaman etnik kimliklerin var olabilmesi, bağlarını sağlamlaştırabilmeleri için gereklidir. Merkezden yapılacak her tür uygulama sadece zaman kaybına ve gerginliğe yol açacaktır. Etnisite,*

günümüzdeki ayrıştırma politikasının sonucu olarak sanırım çok daha fazla önem kazandı. Ezilen halkların önemli bir kısmı bu süreçte birlik içinde hareket etmeye başladı.

İdeal yönetimin ağırlığının merkezi-yerel yönetim ekseninde nerede olması gerektiğini sorduğumuz katılımcılardan CHP'liler idealize sistemi tarif etmeye çalışırken, MHP'liler siyasi sistem eleştirisi üzerinden değerlendirme yapmayı tercih etmişlerdir. AK PARTİ'liler merkezi yönetim ağırlıklı fikir beyan ederken HDP'liler ise yerel yönetimleri tercih etmişlerdir. Farklılıklar ve toplumsal uzlaşma ile liyakat ve ötekileştirme konusunda parti ve ideoloji etkisinden çok bireysel fikirlerin öne çıktığı görülmektedir. Siyasi partilerin söylemleri içinde ağırlıklı yer tutmayan konularda katılımcılar politik körlüğün etkisinden uzaklaşmaktadırlar.

“Dört siyasi öznenin sosyal devlet algısında ideolojik körlüğün etkisi var mıdır” şeklindeki araştırmanın beşinci sorusunu genel olarak değerlendirdiğimizde çok geniş bir alanda çağrışımlar yapan sosyal devlet kavramına ilişkin katılımcılarda ideoloji etkisini az gördüğümüzü söylemek yanlış olmayacaktır. Kavramın içeriğini oluşturan alt başlıklarda ise kadın şiddeti, gençler ve çocuklar, bilimsel araştırmalar gibi katılımcıların günlük hayatlarında temas ettikleri konularda daha ilgili oldukları gözlenmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Doğanın bir parçası olarak insanın, ona baktığında gerçekliği algılayıp algılamadığı konusu hala merak edilen bir konudur. Örneğin, beş yüzyıl öncesine kadar Dünya'nın düz olduğunun gerçek olduğuna inanların sayısı onun yuvarlak olduğuna inanlardan kat kat fazladır. Benzer bir şekilde, üç binyıl önce Pisagor'dan başlamak üzere Dünya'nın yuvarlak olduğunu iddia eden birçok düşünür olmasına rağmen özellikle Katolik Kilisesi'nin aksi görüşü, insanların bunu gerçek olarak kabul etmesini uzun süre engellemiştir. İnsanlık tarihi boyunca birçok düşünür, doğanın biricik, benzersiz, nesnel gerçeğini algılamakta insanların farklı faktörlerin etkisiyle onu çarpıttığını ortaya koymuşlardır. Bu çarpıtma durumu kendi karnını doyuracak yiyecekten fazlasını edinen insanlığın bunu koruma güdüsüyle muhafızlara ve onları kontrol edecek yöneticilere ihtiyaç duyması ile birlikte yöneten ve yönetilen ayrımı insanlık gündeminin önemli bir konusu olmuştur.

Yöneten ve yönetilen ayrımı başlangıçta basit kurallara dayanırken; tarihsel süreçte sadece yönetim işine değil, toplumsal yaşamın her alanından insanın bedeninin her hücresine kadar etkileyen sistematik iktidar tekniklerine ve mekanizmalarına dönüşmüştür. ve ideoloji olarak adlandırılan fikir sistemleri tarihsel sahnede yerini almıştır. Öyle ki ideolojiler sadece devlet yönetimi ile ilgili düşünce sistemlerinin ötesine geçerek insanın geçmişini, bugünü ve geleceğini şekillendiren, her konuda doğru-yanlış, iyi-kötü ve güzel-çirkin ayrımları olan doğaya, topluma, toprağa, tarihe, kadına, erkeğe, çocuğa, kendine benzemeyen diğerlerine ve hatta kadınla erkek arasındaki en mahrem ilişkilere bile hazır haritalar sunarak gerçekliğin önüne hakikat olarak kavramsallaştırılmıştır.

1800'li yıllarda insanlar arasındaki fiziki mesafenin kısılması, bir arada yaşayan nüfusun artması ve bu artışın sonucu meydana gelen ortak sorunların çözüm anahtarı olarak anlaşılan siyasal ideolojiler, birbirlerine rakip olarak siyasal sahnede görünür oldular. Toplumsal değişime ve var olan kurulu düzene tepki olarak şekillenen ve entelektüel altyapısını bu durumlara kafa yoran düşünürlerin oluşturduğu ideolojiler, ortaya çıktığından beri yaklaşık yüz elli yıldır siyasi partiler ve siyasi liderler tarafından kullanılmaya başlanmıştır. İdeolojiler, söylem becerilerinin düşünsel yeteneklerinden daha yüksek siyasiler tarafından (kitleleri coşturacak, sıkıcı hayatlarını renklendirecek, onlara sistemin parçası olduklarını hissettirerek ve koşulsuz izleyicileri haline getirecek

yanılsamalar yaratarak) pür gerçekliğin kendisinden kopararak söylem olarak bir hakikat haline getirilmişlerdir. İdeolojilerin nesnel gerçekliğin yerine öznel gerçekliği ikame eden fonksiyonu çok başarılı olmuş ve onun izleyicilerini tartışmasız bir şekilde ideolojik körlüğe sevk etmiştir. Bu durum ereksel bir akıl için araçsal aklın bir aracı olarak kullanan siyasi yapıcılar için politikalarının çok çabuk kabul görmesini sağlamıştır. Bu sayede herhangi bir ideolojinin üreticisi haline gelen ideolojinin izleyicisi, apriori gerçeklik olarak algıladığı ve bazen da bir gerçek değil inşa edilen bir hakikat olduğunu bilmesine rağmen; rasyonel davranarak kopya düşünce biçimleri ile hayatı algılayıp, sadece kendilerine benzerleriyle yaşayabildiği, benzemeyenlere ise nefret, kin ve düşmanlık duygularıyla yaşamsal enerjisini üretmektedir.

Bireylerin nesnel gerçekliği algılamasında körlük yaratan nedenleri araştıran bu çalışma çerçevesinde öncelikle insanların düşünce biçimlerini çok fazla etkileyen ideolojiler mercek altına almıştır. Her konuda hazır cevapları olan ideolojilerin topluma, devlete, insana, ve ilişki biçimlerine bakış biçimleri incelenmiş ve körlüğe neden olan yapısal üretim etmenler (aile, eğitim, siyasal partiler, ekonomi vb.) altı kalın çizgilerle çizilmiştir. Bireylerin ait olduğu sosyal sınıflar/sosyal yapılar kendi öznel gerçekliklerini nesnel gerçeklik gibi sunarak genel geçer bir standart üretirler. Bu standart herhangi bir ideolojinin kendisidir. İdeoloji çeşitli düşünce biçimlerini farklı kalıplara dönüştürerek aynı olguların farklı algılanmasını sağlayacak bir görme biçimi oluşturur. Kendi ruhu ve bedensel hazzının peşinde koşan birey, bu görme biçimini, sorgusuz sualsiz kabul ederek farklı kutupsal alanların aktif bir takipçisi haline gelir.

İnsanların duygu ve düşün dünyasına hitap eden ve kendi taraftarlarından kayıtsız şartsız bağlılık isteyen ideolojilerin en önemli yaşam alanı kuşkusuz siyasi alandır. Bu alan, egemen ekonomi-politik tarafından gittikçe muhafazakar bir hal alarak ve içe kapanarak yeniden bir mağara idolüne dönüşmektedir. Bu idolün en somut görünür alanı kuşkusuz ki siyasal özneler/siyasi partilerdir. Çalışmanın en temel sorunsalı olan dört siyasi partide ideolojik körleşmenin var olan düzeni yeniden üretme anlamında tartışmasız çok başarılı olduğu saptanmıştır. Üyesi olunan siyasal partiler ve sorgusuz sualsiz izlenen ideolojiler vasıtasıyla parti üyelerinin kendilerini, diğer siyasal parti ve üyelerini, gündemdeki konuları yorumlama biçimlerinin ait olunan siyasi parti tarafından etkilediği görülmüştür. Diğer bir deyişle, üyelerin düşünce biçimleri, kanaatleri ve davranış kodları üye olunan siyasi parti tarafından oldukça fazla belirlendiği gözlemlenmiştir.

İdeolojik körlüğün yaratılmasında başlıca etmenler; cinsiyet, eğitim durumu ve yerleşim yeri gibi demografik faktörlerdir. Araştırmaya konu olan siyasi partilerin seçmen profillerinin dindarlık açısından incelenmesinde diğer partilere göre kendilerini dindar ve koyu dindar olarak tanımlayan seçmen oranı daha fazla olan AK PARTİ’de bulunmaktadır. Buna rağmen, AK PARTİ’nin kendi parti programında din olgusuna vurgu yapılmamış olması oldukça manidardır. Özellikle göçmenler konusunu; ensar-muhacir ilişki biçimlerini dini motifler üzerinden okumaları ideolojik körleşme boyutunun ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Türkiye’de yaşanan reel ekonomik kriz meselesinde muhalefet parti konumunda olan CHP ve HDP’li katılımcılarda ideolojik körlüğün negatif yönde etki ettiği söylenebilir. Fakat muhalefet parti konumunda olmasalardı aynı netlikte bir cevap verebilirler miydi sorunsalı da tartışılmalı hale gelmektedir. Araştırmanın diğer bulgusu ise grup kimliğini oluşturan politik kimliğin mensup olunan parti dışında diğer parti/partiler konusunda son derece olumsuz bir ötekilik yarattığı saptanmıştır.

Çalışmada cevabı aranan “siyasi öznelere üye olanların ekonomik, sosyal ve siyasi gerçekliği algılamasında ideolojik körlük ne ölçüde etkilidir” sorusunun cevabı şu şekilde verilebilir: Suriyeli Göçmenler (siyasi realite/sosyal realite) ve ekonomik kriz (ekonomik realite) konularında CHP ve HDP’nin parti bazında güçlü bir argüman olarak kullandıkları eleştirel tezlerini üyelerinin de savundukları görülmüştür. Bu konuda (Suriyeli Göçmenler ve ekonomik kriz) AK PARTİ ve MHP’li katılımcılarında partilerinden farklı görüş bildirdikleri ve her iki realite konusunda endişelerini daha ılımlı bir şekilde dile getirmişlerdir. Özellikle iktidar partisi konumunda bulunan AK PARTİ üyelerinin ılımlı da olsa partilerinden bağımsız görüş bildirmeleri ideolojik körlüğün etkisinden kısmen ayrıldıkları şeklinde yorumlanabilir. Fakat on yedi yıllık kesintisiz bir şekilde iktidar olan bir partinin üyelerinin yeniden bir ideolojik körlüğün etkisine girdikleri şeklinde de yorumlanabilir. Çünkü partilerinin artık ülke sorunlarının çözümü konusunda başarılı olmadığının da farkındalığı ile kendi çıkarlarını maksimize edecek bilinçli bir ideolojik körlüğü tercih edebildikleri de söylenebilir.

Siyasi öznelere en çok hangisinde (iktidar-muhalefet) ideolojik körlüğün etkisi görülmektedir şeklindeki diğer bir soruya da şu şekilde cevap verilebilir: İktidar partisi olan AK PARTİ ile muhalefet parti üyelerinin mülakat sorularına verdikleri tüm cevaplar göz önüne alındığında; iktidar partisi katılımcılarının iktidarın uygulamalarını koşulsuz bir şekilde savundukları, muhalefet parti katılımcılarının ise aksi yönde bütün

uygulamaları eleştirdikleri saptanmıştır. Diğer bir ifadeyle, ideolojik körlüğün hem iktidar hem de muhalefet parti katılımcılarında bilinçli bir şekilde ideolojik körleşmeyi sürdürdükleri saptanmıştır.

Genel olarak; birbirlerinden hem ideolojik hem de temsil ettikleri kimlik/kimlikler açısından farklı dört partinin katılımcılarının birbirlerine son derece olumsuz bakış açısına sahip oldukları; kendi parti kimliklerine bağlılığı diğer parti ve parti üyelerine yönlendirdikleri kin, nefret, ölçsüz ve sert eleştirileri üzerinden kendi parti kimliklerinin yeniden üretilmesinde ideolojik körlüğü bilinçli bir şekilde tercih ettikleri iddia edilebilir.

Türkiye’de son yıllarda CHP’nin sekülerliği, MHP’nin Türk Milliyetçiliği, AK PARTİ’nin liberal-muhafazakarlığı ve HDP’nin Kürt Siyasetini temsil ettiği realitede kabul görmektedir. Bununla birlikte, tüm parti/partiler ve üyeleri, iktidar partisi olmasından dolayı AK PARTİ’yi ülkede yaşanan sorunların temel nedeni olarak görmektedirler. HDP’yi terörün kaynağı olarak algılamaktadırlar. Yerel seçimlerin değerlendirilmesinde, partilerin ittifak ve karşı ittifaklar çerçevesinden algıladıkları söylenebilir.

Son olarak, Cumhuriyetten günümüze kadar çeşitli kırılmalarla, iniş ve çıkışlarla siyasi sahnede konumlanan Türk siyasal yaşamı zor bir dönemden daha geçmektedir. Son dönemlerde, farklı kimliklerin aynı zaman ve mekanda birbirlerini görmeye katlanamadıkları, birbirlerine sevgi, saygı ve hoşgörü hissetmedikleri, aynı çalışma ortamında birbirlerine zarar verir hale geldikleri gözlemlenmektedir. Sadece olguları yorumlama biçimi ile değil giderek mekânsal olarak da ayrışan Türkiye’de farklılıklar ile bir arada yaşama kültürü her geçen gün daha çok zarar görmektedir. Hiç bir şekilde temas etmek istemediği “öteki”leri, politik çizgisi ve kimliği dolayısı ile uzaktan kalıp yargılarla değerlendiren toplumlarda bu kutuplaşmayı ondan fayda sağlayan siyaset kurumunun azaltması çok mümkün gözükmemektedir. Gittikçe kendi gibi düşünenlerin seslerini duyduğu yankı odalarına hapsolan Türkiye’deki seçmenlerde her toplumsal olaya kendi dünya görüşünün gözlüğü ile bakmak ve olumsuzlukları karşı olduğu görüşlere yükleme refleksi ile normal şartlarda savunduğu ya da savunacağı görüşleri sadece karşı oldukları seslendirdiği için algılama ve yorumlama da körlük yaratmaktadır. İnsanlığın kendi ortak çıkarları için doğru yolu bulabilmesinin unsurları kendine güvenen, sorgulayan, karşılaştırma yapabilen bireyler ise bunu sağlayacak ortam ise kaygı ve korku duymadan bir arada yaşayabilen toplumlardır.

KAYNAKÇA

- Ak Parti, “4. Olağan Büyük Kongre - 2023 Siyasi Vizyonu”, Adalet ve Kalkınma Partisi, 01.2015.
- , “Ak Parti Kalkınma ve Demokratikleşme Programı”, Adalet ve Kalkınma Partisi, 2002.
- Aka, Assiye, “Balkan Göçmen Kimliğinde Benzerlikler ve Farklılıklar: İpsala Örneği”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt.12, Sayı.Güz-2009.
- , “Kimliğe Teorik Yaklaşımlar”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt.34, 2010.
- , “Kimliği Farklı Boyutlar Üzerinden Okuma: Çanakkale İli Örneği”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 29, Sayı 1, 2012.
- , “Öteki Kimliklerle Birlikte Yaşayabilme Olanakları Üzerine: Çanakkale İli Örneği”, *International Journal of Social Sciences and Education Research*, Cilt.1, 2015.
- , “Liseli Ergenlerin Yaratıcı Drama Yöntemiyle Kimlik Algısının Analizi: Ankara Eryaman Lisesi Özelinde”, *Resscongress Uluslararası Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Bilimler Sempozyumu*, Balıkesir, 2017.
- , “Neoliberalizm ve Kimlik Politikaları” *University of Uşak School of Applied Sciences International Applied Social Sciences (C-IASOS) Congress* , Antalya, 2018.
- Aka, Assiye, Kablay, Sebiha, Cem D. Murat, “*Neoliberal Politikalar ve Sağlık Çalışanları*”, ANKARA: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık, 2012.
- Akal, Emel, *Kızıl Feministler: Bir Sözlü Tarih Çalışması*, 1. Baskı., İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- Akgün, Birol, *Türkiye’de Seçmen Davranışı, Partiler Sistemi ve Siyasal Güven*, 1. Baskı., Ankara: Nobel, 2002.
- Akın, Mahmut Hakkı, “Siyasal Toplumsallaşma Sürecinde Gençlik -Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 22, (2009), S. 153-83.
- Akıncı, Mehmet, “Muhafazakarlık”, *Dünyada ve Türkiye’de Siyasal İdeolojiler*, Ed. Bican Şahin, Ömer Çaha, Ankara: Orion, 2013, S. .
- Aktan, Çoşkun Can, *Gerçek Liberalizm Nedir?*, İstanbul: T Yayınları, 1994.
- Aktaş, Ümit, *Anarşizm*, İstanbul: Okur Kitaplığı, 2012.

- Aktay, Yasin, “İslamcılık ve Bir Modern Melankoli: Eve Dön(Eme)Mek”, *Milel ve Nihal*, Cilt 5, Sayı 3, (2008)
- Althusser, Louis. “İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları”, (Çev. Alp Tümertekin), İstanbul: İthaki Yayınları, 2003.
- Alkan, Türker, *Siyasal Toplumsallaşma*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.
- Altıntaş, Hakan, “Türk Siyasal Sisteminde Siyasal Partiler ve Kentleşmenin Kutuplaşma Sürecine Etkileri”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı 5, (2003).
- Altıntaş, Nezahat, “Feminizm”, *Dünyada ve Türkiye’de Siyasal İdeolojiler*, Ed. Bican Şahin, Ömer Çaha, Ankara: Orion, 2013, S. .
- Anderson, Benedict R. O’G, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, (Çev. İskender Savaşır), 2011.
- Arat, Necla, *Feminizmin ABC’si*, İstanbul: Say Yayınları, 2010.
- Arkonaç, Sibel A, *Sosyal Psikoloji*, İstanbul: ALFA, 2001.
- Aşkın, Muhittin, “Kimlik ve Giydirilmiş Kimlikler”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2, (2007),
- Ateş, Turan, *Demokrasi, Siyasi Partiler ve Seçim*, İstanbul: Beta, 2007.
- Avrich, Paul, *Anarşist Portreler*, (Çev. Osman Akinhay), 2012.
- Aydın, Kenan, Volkan Özbek, “Ailenin Seçmen Davranışları Üzerindeki Etkisi”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 8, (2004), S. 144-67.
- Aydın, Suavi, “Milliyetçilik”, *Dünyada ve Türkiye’de Siyasal İdeolojiler*, Ed. Bican Şahin, Ömer Çaha, Ankara: Orion, 2013, S. .
- Baradat, Leon P., *Political Ideologies: Their Origins And Impact*, 8. Ed., Upper Saddle River, N.J: Prentice Hall, 2003.
- Barrett, Michele, *Marx’tan Foucault’ya İdeoloji*, İstanbul: Doruk, 2004.
- Barry, Norman, *Yeni Sağ*, (Çev. Cevdet Aykan), Ankara: Tisamat, 1989.
- Baudrillard, Jean, *Simülakrlar ve Simülasyon*, (Çev. Oğuz Adanır), Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2011.
- Bauman, Zygmunt, *Sosyolojik Düşünmek*, (Çev. Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006.
- Baykal, Deniz, *Siyasal Katılma Bir Davranış İncelemesi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1970.

- Baykal, Elif, “Sosyal Kimlik Teorisi Perspektifiyle Kraliçe Arı Sendromu”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 16, (2018).
- Bayraktar, Özgür, *Ülkücü Harekette Bölünme: Milliyetçi Hareket Partisi ve Büyük Birlik Partisi*, (Yürksek Lisans Tezi Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2016.
- Bekmen, Ahmet, “Marksizim: Praksis’in Teorisi”, *Modern Siyasal İdeolojiler: 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla*, Ed. Birsen H Örs, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2007, S. .
- Belek, İlker, *Marksizm ve Sınıf Bilinci*, Ankara: Dipnot Yayınları, 2007.
- Benlisoy, Foti, “Anarşizm, Gönüllü Düzene Övgü”, *Modern Siyasal İdeolojiler: 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla*, Ed. Birsen H Örs, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2007, S. .
- Berber, Şarikla Gedikli, “Osmanlı’nın Son Döneminden Cumhuriyet’in İlk Yıllarına Liberalizm-Devletçilik Çatışması”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 27, Sayı 80, (2011), S. 209-40.
- Beriş, Hamit Emrah, “Nostalji, Muhafazakârlık ve Türkiye”, *Muhafazakâr Düşünce*, Sayı 25-26, (2010).
- Berkes, Niyazi, *Siyasi Partiler*, İstanbul: Yurt ve Dünya Yayınları, 1946.
- Berktaş, Fatmagül, “Liberalizm: Tek Bir Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji”, *Modern Siyasal İdeolojiler: 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla*, Ed. Birsen H Örs, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2007,
- , *Tarihin Cinsiyeti*, 1. Basım., Beyoğlu, İstanbul: Metis, 2003.
- Bilâ, Hikmet, *CHP, 1919-1999*, 1. Baskı., Güneşli, İstanbul: Doğan Kitap, 1999.
- Bostancı, Naci, *Bir Kolektif Bilinç Olarak Milliyetçilik*, 1. Baskı., İstanbul: Doğan Kitap, 1999.
- Bottigelli, Emile, *Bilimsel Sosyalizmin Doğuşu*, Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1976.
- Bozdağlıoğlu, Yücel, “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 180, Sayı 180, (2014), S. 9-32,
Doi:10.20296/Tsad.48189.
- Caruana, Nicholas J., R. Michael Mcgregor., Laura B. Stephenson, “The Power Of The Dark Side: Negative Partisanship And Political Behaviour İn Canada”, *Canadian Journal Of Political Science*, Cilt 48, Sayı 4, (2015), S. 771-89,

- Chevenement, J.P., D. Motchane, *Sosyalizm İçin Anahtar*, (Çev. Hayrettin Cangız), Ankara: Bilgi Yayınları, 1975.
- CHP, “CHP Parti Programı - Çağdaş Türkiye İçin Değişim”, Cumhuriyet Halk Partisi, 2008.
- Crowder, George, *Klasik Anarşizm: Godwin, Proudhon, Bakunin ve Kropotkin’in Politik Düşüncesi*, (Çev. Sinan Altıparmak), İstanbul: Öteki Yayınevi, 2007.
- Çaha, Ömer, Bican Şahin, (Ed.), *Dünyada ve Türkiye’de Siyasal İdeolojiler*, İstanbul, Orion, 2013.
- Çakır, Serpil, “Feminizm: Ataerkil İktidarın Eleştirisi”, *Modern Siyasal İdeolojiler: 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla*, Ed. Birsen H Örs, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2007, S. .
- Çelik, Fikriye, “Post-Truth’un Gücü Adına: ‘Güç Bende Artık’”, *Trtakademi*, Cilt 3, Sayı 6, (2018).
- Çelik, Nur Betül, *İdeolojinin Soykütüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat, 2005.
- Çetin, Halis, *Çağdaş Siyasal Akımlar*, Ankara: Orion, 2007.
- Çolak, Mustafa, *Karaoğlan: Bülent Ecevit*, 1. Baskı., İstanbul: İletişim, 2016.
- Çubukçu, Sevgi Uçan, “Sosyal Demokrasi: Melez Bir Politik Gelenek”, *Modern Siyasal İdeolojiler: 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla*, Ed. Birsen H Örs, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2007, S. .
- Çulhaoğlu, Metin, “Marksizm”, *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, Ed. Gökhan Atılğan, E. Attila Aytakin, 1. Basım., İstanbul: Yordam Kitap, 2012, S. .
- Darity, William A., (Ed.), *International Encyclopedia Of The Social Sciences*, 2. Ed., Detroit, Mich.: Macmillan Reference USA, An İmprint Of Thomson Gale, 2008.
- Dawson, Richard E., Kenneth Prewitt,, Karen S. Dawson, *Political Socialization*, Boston, Toronto: Little, Brown And Company, 1977.
- Demir, Osman, “Marksizmin Ardından”, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 1, (1996).
- Demir, Zekiye, *Modern ve Postmodern Feminizm*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1997.
- Demirel, Ahmet, *Birinci Meclis’te Muhalefet: İkinci Grup*, 1. Baskı., Çağaloğlu, İstanbul: İletişim, 1994.
- Dikmen, Ahmet Alpay, Ertuğrul, N. İlter. “Kriz ve... Toplum, İnsan, İdeoloji, Ekonomi”, Kızılay, Ankara: Tan, 2009

- Ditto, Peter H. Vd., “At Least Bias Is Bipartisan: A Meta-Analytic Comparison Of Partisan Bias İn Liberals And Conservatives”, *Perspectives On Psychological Science*, Cilt 14, Sayı 2, (2019), S. 273-91.
- Donovan, Josephine, *Feminist Teori: Amerikan Feminizminin Entelektüel Gelenekleri*, (Çev. Bora Aksu, Meltem Ağduk Gevrek, Fevziye Sayılan), İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Duman, Fatih, “Sosyalizm”, *Dünyada ve Türkiye’de Siyasal İdeolojiler*, Ed. Ömer Çaha, Bircan Şahin, Ankara: Orion, 2013, S. .
- Dural, Ahmet Baran, *Milliyetçiliğin Yakın Tarihi*, Ankara: Cumartezler, 2014.
- Duverger, Maurice, *Siyaset Sosyolojisi*, İstanbul: Varlık Yayınları, 2002.
- , *Siyasi Partiler*, (Çev. Ergun Özbudun), İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1993.
- Eagleton, Terry, *İdeoloji*, İstanbul: Ayrıntı, 2005.
- Ellis, Robert M, *Middle Way Philosophy*, Carolina: Lulu, 2015.
- Erdoğan, Emre. “Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları Araştırması”, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2017.
- Erdoğan, Mustafa, *Liberal Toplum, Liberal Siyaset*, 1. Baskı., Ankara: Siyasal Kitabevi, 1993.
- , *Liberalizm, Demokrasi ve Türkiye Modeli*, 1. Baskı., İstanbul: Plato, 2009.
- Ergil, Doğu, *İdeoloji ve Milliyetçilik*, Ankara: Turhan Kitabevi, 1983.
- Feyerabend, Paul, *Anarşizm Üzerine Tezler: “Kaldırımın Altında Kum Vardır Dizisinden”*, (Çev. Ekrem Altınsöz), Ankara: Öteki Yayınevi, 2000.
- Freud, Sigmund, *Kitle Psikolojisi*, (Çev. Kâmuran Şipal), İstanbul: Cem Yayınevi, 2006.
- Fukuyama, Francis, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, (Çev. Zülfü Dicleli), İstanbul: Profil, 2011.
- Goldman, Emma, *Anarşizm Neyi Savunur?*, (Çev. Derya Kömürcü), 2012.
- Göksu, Turgut, *Sosyal Psikoloji*, Ankara: Seçkin, 2007.
- Göktürk, Gökhan, “Siyasal Partilerin Doğuşu: Tarihsel ve Toplumsal Kökenleri”, *Sosyoloji Konferansları*, Cilt 54, Sayı 2016-2, (2016), S. 245.
- Guida, Michelangelo, Ömer Çaha, “İslamcılık”, *Dünyada ve Türkiye’de Siyasal İdeolojiler*, Ed. Bircan Şahin, Ömer Çaha, Ankara: Orion, 2013.
- Gül, Songül Sallan. “Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa! Yeni Liberalizm ve Muhafazakarlık Kışkacında Refah Devleti”, 2. Baskı Ankara: Ebabil Yayınları, 2006,

- Güler, E.Zeynep, “Muhafazakarlık: Kadim Geleneğin Savunuculuğundan Faydacılığa”, *Modern Siyasal İdeolojiler: 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla*, Ed. Birsen H Örs, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2007, S. .
- Gültekin, Tuğba, Ezgi Tokdil, “Francis Bacon’ın Putlar Kuramı Betimlemesinde Yeryüzü Sanatı ve Yoksul Sanatta Söylem Üretimi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 52, (2017).
- Gündoğdu, Hakan, “Niçin Eleştirel Düşünemiyoruz? Eleştirel Düşünmenin Engelleri”, *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, Sayı 146, (2012).
- Güneş, Cevriye Demir, “Michel Foucault’da Söylem ve İktidar”, *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, Sayı 21, (2013).
- Gürses, Hakan, “Kimlik Kavramı Üzerine Düşünceler”, *Birikim Dergisi*, Sayı 121, (1999).
- Güzel, Cemal, “Platon’un Bilgi Görüşü”, *Haccettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 20, Sayı 2, (2003).
- Harlak, Hacer, *Önyargılar: Psikososyal Bir İnceleme.*, İstanbul: Sistem, 2000.
- Heywood, Andrew, *Siyaset*, (Çev. Bekir Berat Özipek Vd.), Ankara: Adres, 2014.
- , *Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş*, (Ed. Ahmet Kemal Bayram), Ankara: Adres, 2003.
- Hobsbawm, E. J, *1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: “Program, Mit, Gerçeklik”*, (Çev. Osman Akınhay), İstanbul: Ayrıntı, 2010.
- Hogg, Michael A, *Sosyal Psikolojik Açından Grupta Bütünleşme*, (Çev. Aliye Mavili Aktaş), İstanbul: Sistem, 1997.
- Hogg Michael A ve Graham M Vaughan, *Sosyal Psikoloji*, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2011,
- Horkheimer, Max, *Aklın Tutulması*, İstanbul: Metis Yayınları, 2010.
- Hortaçsu, Nuran, *Ben Biz Siz Hepimiz: Toplumsal Kimlik ve Gruplararası İlişkiler*, Ankara: İmge Kitabevi, 2007.
- , *Grup İçi ve Gruplar Arası Süreçler*, Ankara: İmge Kitabevi, 1998.
- Huberman, Leo, Paul M. Sweezy, *Sosyalizme Giriş*, Ankara: Alter Yayıncılık, 2013.
- İnce, Hilal Onur, *Muhafazakar İdeoloji, Din - Siyaset*, İstanbul: Alan Yayıncılık, 2010.
- İnsel, Ahmet. “İktisat İdeolojisinin Eleştirisi”, İstanbul: Birikim, 2012
- Jenainati, Cathia, Judy Groves, *Feminizm*, (Çev. Duygu Akın), İstanbul: NTV Yayınları, 2014.
- Kahraman, Hasan Bülent, “‘Sağım Solum Sobe!’: Türk Sosyalizminin Eleştirisi”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Cilt 15, Sayı 59, (2011).

- Kalaycıoğlu, Ersin, *Karşılaştırmalı Siyasal Katılma*, İstanbul : Konya: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1983.
- Kale, Mustafa, İmray Nur, “Karl Marx ve Marksist Teori Açısından Eğitim ve Toplumsal Cinsiyet”, *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 13, Sayı 1, (2016).
- Kalev, Henriette Dahan, “The Gender Blindness Of Good Theorists: An Israeli Case Study”, *Journal Of International Women’s Studies*, Sayı January 2003, (2003).
- Kapani, Münci, *Politika Bilimine Giriş*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1988.
- Kara, Bülent, “Globalleşme Sonucu Söylemler ve Medya Bağlamında İdeoloji”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, Cilt 5, Sayı 14, (2016).
- Kara, Uğur. “Sosyal Devletin Yükselişi ve Düşüşü”, Ankara: Maki Basın Yayın, 2004.
- Karakurt, Gökhan, “Siyasi Partilerin Doğuş Teorileri, Parti Tipolojileri ve Kurumsallaşmaları Bağlamında Milliyetçi Hareket Partisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, (2016), S. 41-50
- Karakuş, Hatice, “Kraliçe Arı Sendromu - Pembe Taciz”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, (2014).
- Karatepe, Şükrü, *Siyasi İdeolojiler*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.
- Kaynar, Mete, (Ed.), *Cumhuriyet Dönemi Siyasal Partileri, 1923-2006*, 1. Baskı., Kızılay, Ankara: İmge Kitabevi, 2007.
- Kazgan, Gülten, *İktisadî Düşünce, veya, Politik İktisadın Evrimi*, Çağaloğlu, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.
- Kerestecioğlu, İnci Özkan, “Milliyetçilik: Uyuyan Güzeli Uyandıran Prens’ten Frankeştayn’ın Canavarına”, *Modern Siyasal İdeolojiler: 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla*, Ed. Birsen H Örs, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2007, S. .
- Kılıç, Murat, “Türk Siyasal Hayatındabir Muhalif İsim ve Hareket: Prens Sabahattin ve Meslek -İ İçtima”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 12, (2010), S. 1-14.
- Kışlalı, Ahmet Taner, *Siyasal Sistemler: Siyasal Çatışma ve Uzlaşma*, 2. Baskı., Ankara: İmge, 1993.
- Koçak, Mustafa, “Self Determinasyon Hakkı ve Self Determinasyon Hakkı Teorileri”, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 23, Sayı 38, (2018), S. 85-148.

- Koçal, Ahmet Vedat, “Türkiye’de Siyasal Değişme Bağlamında Küreselleşme Sürecinde Muhafazakârlığın Dönüşümü”, II. Türkiye Lisanüstü Çalışmalar Kongresi, Bursa, 2013.
- Kömürcü, Derya, “Partili Olmak: Cumhuriyet Halk Partisi’nde Genç Üyelerin Siyasal Toplumsallaşma Süreçleri”, *Alternatif Politika*, Cilt 6, Sayı 2, (2014).
- Koroğlu, Ahmet, “İlk Dönem Cumhuriyet Türkiye’sinde Türkleştirme Politikaları”, *İLEM Yıllık Düşünce ve Araştırma Dergisi*, Cilt 4, Sayı 4, (2009).
- Kropotkin, Peter, *Anarşizm: Başlangıcı, İdeali ve Felsefesi*, (Çev. Elif Günçe), İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, 2006.
- Küçüksille, Engin, Hayrettin Usul, “Bilişsel Önyargılar ve Yatırımcı Kararlarına Etkileri”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 4, (2012).
- Lordoğlu, Kuvvet, Mustafa Aslan, “Türkiye İşgücü Piyasalarında Etnik Bir Ayırıcılık Var mıdır?”, *Çalışma ve Toplum*, Sayı 2, (2012).
- Mardin, Şerif, *Bütün Eserleri Dizisi. 3: İdeoloji*, 3. Baskı., Çağaloğlu, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.
- Marshall, Peter H, *Anarşizmin Tarihi: İmkansız İstemek = Demanding The Impossible : A History Of Anarchism*, (Çev. Yavuz Alogan), Ankara: İmge, 2003.
- Marx, Karl, *Yabancılaşma*, (Çev. Barışta Erdost), Ankara: Sol Yayınları, 2007.
- Marx, Karl, Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi: Feuerbach*, (Çev. Emir Aktan), 2011.
- , *Anarşizm Üzerine*, (Çev. Sevim Belli), Ankara: Sol Yayınları, 1999.
- , *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*, (Çev. Muzaffer Erdost), Ankara: Sol Yayınları, 2008.
- McLellan, David, *İdeoloji*, (Çev. Barış Yıldırım), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- MHP, “MHP Parti Programı -Geleceğe Doğru”, Milliyetçi Hareket Partisi, 2009.
- Mitchell, Juliet, *Kadınlar: En Uzun Devrim*, (Çev. Günseli İnal), İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006.
- Nisbet, Robert, *Muhafazakarlık, Düş ve Gerçek*, Ankara: Kadim, 2011.
- Nyhan, Brendan, Jason Reifler, “When Corrections Fail: The Persistence Of Political Misperceptions”, *Political Behavior*, Cilt 32, Sayı 2, (2010), S. 303–330,
- Owen, Robert, *Yeni Toplum Görüşü*, (Çev. M. Doğan Şahiner), İstanbul: YKY, 1995.
- Öğünç, Gökçer, “Üzerine Güneş Batmayan Hareket : MHP”, *Düşünce Dünyasında Türkiz*, Cilt 2, Sayı 9, (2011).

- Örs, Birsen H, “İdeoloji: Karmaşık Dünyayı Anlaşır Kılmak”, *Modern Siyasal İdeolojiler: 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2007, S. .
- Örs, H. Birsen, “Postmodern Dünyada İdeolojinin Dönüşümü”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı 40, (2011), S. 1-12.
- Özbek, Sinan, *İdeoloji Kuramları*, İstanbul: Notos Kitap, 2011.
- Özbudun, Ergun, *Siyasal Partiler*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1974.
- , *Türkiye’de Parti ve Seçim Sistemi*, 1. Baskı., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Özipek, Bekir Berat, *Muhafazakarlık: Akıl, Toplum, Siyaset*, İstanbul: Timaş, 2011.
- Pakiş, Ahmet, “Anadolucu Söylemde ‘Öteki’ İmgesi”, *Spectrum: Journal Of Global Studies*, Cilt 4, Sayı 2, (2012), S. 117-35.
- Parlatır, İsmail, (Ed.), *Türkçe Sözlük*, 9. Baskı., Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu, 1998.
- Purvis, Trevor, Alan Hunt, “Discourse, Ideology, Discourse, Ideology, Discourse, Ideology...”, *Moment Journal*, Cilt 1, Sayı 1, (2014), S. 9-36,
- Ramazanoğlu, Caroline, *Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri*, (Çev. Mefkure Bayatlı), İstanbul: Pencere Yayınları, 1998.
- Rodriquez, Jason, “Color-Blind Ideology and the Cultural Appropriation of Hip-Hop”, *Journal of Contemporary Ethnography*, c. 35, s 6, Ara. 2006,
- Saint-Marc, Renaud Denoix De, *Devlet*, (Çev. İsmail Yerguz), Ankara: Dost, 2009.
- Saklı, Ali Rıza, “Osmanlı Döneminde Türk Milliyetçiliği”, *Akademik Bakış*, Sayı 33, (2012).
- Sancar, Serpil, *İdeolojinin Serüveni: Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme*, Ankara: İmge Kitabevi, 2008.
- Saraçoğlu, Cenk, “Sosyal Demokrasi”, *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, Ed. Gökhan Atılğan, E. Attila Aytekin, 1. Basım., İstanbul: Yordam Kitap, 2012, S. .
- Sarı, Mehmet Ali, “Tarihin Mi Sonu Yoksa İdeolojilerin Mi?”, *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, Sayı 14, (2010).
- Say, Gökçe Nur, Mahmut Müjdecı, “Oksitosin ve Psikiyatrik Bozukluklar”, *Psikiyatride Guncel Yaklasimler - Current Approaches In Psychiatry*, Cilt 8, Sayı 2, (2016), S. 102, Doi:10.18863/Pgy.17749.

- Schmitt-Beck, Rüdiger, “Bandwagon Effect”, *The International Encyclopedia Of Political Communication*, Ed. Gianpietro Mazzoleni, Hoboken, NJ, USA: John Wiley & Sons, Inc., 2015, S. 1-5,
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet, “Türkiye’de Liberal Düşüncenin Doğuşu ve Gelişimi”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, (1996).
- Sezik, Murat, “Muhafazakâr Siyaset İdeolojisi ve Türkiye’de Muhafazakârlık”, II. Türkiye Lisanüstü Çalışmalar Kongresi, Bursa, 2013.
- Siyasi Partiler Kanunu, Cilt 2820 Siyasi Partiler Kanunu § (1983).
- Solso, Robert L, *Bilişsel Psikoloji*, İstanbul: Kitabevi, 2009.
- Sunar, Lütfi, “Kadro Dergisi/Hareketi ve Etkileri: Türk Devlet İdeolojisi ve Sol Kemalizmin Oluşumu Bağlamında Bir Analiz”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Sayı 3, (2004), S. 511-26.
- Suveren, Yaşar, “Türkiye’de Sağ-Muhafazakâr Siyasetçilerin Siyasal Toplumsallaşmalarını ve Kimlik Aidiyetlerini Belirleyen Faktörler Üzerine”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 3, (2014), S. 19-58.
- Şah, Umut, “Eşcinselliğe, Biseksüelliğe ve Transseksüelliğe İlişkin Tanımlamaların Homofobi ve LGBT Bireylerle Tanışıklık Düzeyi İle İlişkisi”, *Psikoloji Çalışmaları*, Cilt 32, Sayı 2, (2012), S. 23-48.
- Şahin, Bican, “Liberalizm”, *Dünyada ve Türkiye’de Siyasal İdeolojiler*, Ankara: Orion, 2013, S. .
- Şahin, Köksal, “Bir İdeoloji Olarak ‘Milliyetçilik’”, *Akademik Bakış*, Sayı 12, (2007).
- Şeker, Emrullah, “Aşk ve İdeoloji Bağlamında Psikanalitik Söylem Çözümlemesi”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, (2017), S. 194-222.
- Şen, Y. Furkan. “Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus Devlet”, Ankara: Yargı Basım Yayım, 2004, S. 32-37.
- Şişman, Nazife, “Emanet”Ten “Mülk”E: Kadın Bedeninin Yeniden İnşası, Cağaloğlu, İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.
- Taşkın, Yüksel Vd., *Siyaset: Kavramlar, Kurumlar, Süreçler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Tataroğlu, Muhittin, “Siyasi Entegrasyon ve Etnik Milliyetçilik”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 2004-1, Sayı 8, (2004).

- Tekdemir, Ömer, “Radikal Plüralist Demokratik Parti Olarak HDP’nin ‘Başka Türkiye’ Önerisi: Hasım Politikası, Agonizm ve Popülizm”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 71, Sayı 4, (2016),
- Tekin, Mustafa, *Kutsal, Kadın ve Kamu: Türkiye’de Aydın Kadınlara Göre Din ve Kadın*, 1. Baskı., vezneciler, İstanbul: Açılımkitap, 2004.
- Tok, Nafiz, Ahmet vedat Koçal, “Anarşizm”, *Dünyada ve Türkiye’de Siyasal İdeolojiler*, Ed. Ömer Çaha, Bircan Şahin, Ankara: Orion, 2013, S. .
- Toksari, Murat, Adem Dağci, “Seçmen Nezdinde Ak Partinin Marka Değeri”, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, (2016), S. 147-56.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, Çağaloğlu, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.
- Türköne, Mümtaz’er, *Siyaset*, İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2012.
- Uğurlu, Örgen, “Dönüşen Kentlerde Çingene Olmak: İzmit Örneği/Being A Gipsy In Transforming Cities: The İzmit Case”, *Mülkiye Dergisi*, Cilt 37, Sayı 1, (2013), S. 71-104.
- Uras, Ufuk, *İdeolojilerin Sonu Mu?: Söylem ve Eylem Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım*, İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi, 2004.
- Usta, Aydın, “Etnik Şiddet Olgusu Üzerine Sosyo-Psikolojik Bir Değerlendirme”, *Polis Bilimleri Dergisi*, Cilt 11, Sayı 2, (2009).
- Uygur, Akyay, Hasan Koç, “Örgütsel Sadakat ve Örgütsel Bağlılık: Siyasi Partiler Açısından Bir Analiz”, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, (2010).
- Uzun, Turgay, “Osmanlı Döneminde Türk Milliyetçiliği İdeolojisinin Kaynakları”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 28, (2015), S. .
- Volkan, Vamik D, *Körü Körüne İnanç: Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri*, (Ed. Özgür Karaçam), İstanbul: Okuyan Us, 2005.
- Ward, Colin, *Anarşizm*, (Çev. Hakan Gür), Ankara: Dost Kitabevi, 2008.
- Watkins, Susan Alice, Marisa Rueda,, Marta Rodriguez, *Feminizm Yeni Başlayanlar İçin*, (Çev. Özlem Arıkan), İstanbul: AD Yayıncılık, 1996.
- Woodcock, George, *Anarşizm: Bir Düşünce Hareketinin Tarihi = Anarchism :A History Of Libertarian Ideas And Movements*, (Çev. Alev Türker), İstanbul: Kaos Yayınları, 2009.

- Yanık, Celalettin, “Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi”, *KAYGI -Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi*, Sayı 20, (2013).
- Yayman, Hüseyin, “2000’li Yıllarda Barış ve Demokrasi Partisi”, *2000’li Yıllar Türkiye’de Siyas, Partiler*, Ed. Hatem Ete, İstanbul: Meydan Yayıncılık, 2011, S. .
- Yeğenoğlu, Meyda, *Sömürgeci Fantaziler: Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark*, İstanbul: Metis, 2003.
- Yıldırım, Cuma, Harun Bıçakçı, “Osmanlıdan Günümüze Liberalizm ve Liberal Partiler”, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 72, (2019), S. 212-26.
- Yılmaz, Faruk, *İdeoloji Kavramı Üzerine*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2011.
- Zelyüt, Solmaz, “‘Özgürlük’ Neyin Adıdır?”, *Eşitlik, Özgürlük ve Kardeşlik*, Bursa: Asa Kitapevi, 2010.

İnternet Kaynakları

Gün Zileli. “Türkiye’de Anarşizm”

<http://www.gunzileli.com/2007/11/08/turkiyede-anarsizm/> Erişim Tarihi:

31.05.2019

Encyclopaedia Britannica. “Conformation Bias”

<https://www.britannica.com/science/confirmation-bias> Erişim Tarihi: 01.06.2019

T24 Bağımsız İnternet Gazetesi “Kim olduğunu sanıyorsun sen arkadaşım”

<https://t24.com.tr/yazarlar/cemal-tuncdemir/kim-oldugunu-saniyorsun-sen-arkadasim,16230> Erişim Tarihi:01.06.2019

Sendika.org “Temsili sistemden Meşruti Monarşi’ye”

<http://sendika63.org/2016/01/temsili-sistemden-mesruti-monarsiye-ercan-jan-aktas-322054/> Erişim Tarihi: 07.06.2019

Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü

<https://eige.europa.eu/thesaurus/terms/1157> Erişim Tarihi:11.06.2019

Taş Parçaları <https://www.antoloji.com/tas-parcalari-siiri/>

Erişim Tarihi:11.06.2019

Nefretin Gözü Kördür, Tıpkı Aşk Gibi

<http://www.offcourse.com.tr/tr/blog/nefretin-gozu-kordur-tipki-ask-gibi> Erişim

Tarihi: 11.06.2019

EKLER

EK 1 MÜLAKAT FORMU (I)

Üyesi Olduğunuz Parti :

Yaşınız :

Cinsiyetiniz:

Eğitim Durumunuz :

Mesleğiniz :

Yaşamınızın çoğunluğunu geçirdiğiniz yer : Büyükşehir Şehir İlçe Köy

- 1- Siyasi görüşünüzü nasıl ifade ediyorsunuz ve kendinizi siyasi olarak nasıl tanımlıyorsunuz?
- 2- Cumhuriyet Halk Partilileri nasıl tanımlarsınız, size göre CHP ve CHP'liler ne ifade ediyor?
- 3- Milliyetçi Hareket Partilileri nasıl tanımlarsınız, size göre MHP ve MHP'liler ne ifade ediyor?
- 4- Adalet ve Kalkınma Partilileri nasıl tanımlarsınız, size göre AK PARTİ/AKP ve AK PARTİ'li/AKP'liler ne ifade ediyor?
- 5- Halkın Demokratik Partilileri nasıl tanımlarsınız, size göre HDP ve HDP'liler ne ifade ediyor?
- 6- 2019 Yerel Seçimleri'ni süreç ve sonuç açısından nasıl değerlendiriyorsunuz?
- 7- Çoğunluğunu Suriyelilerin oluşturduğu ülkemizdeki göçmenler hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?
- 8- Ülkemizin ekonomik durumu ve bunun piyasalara yansımaları hakkında neler düşünüyorsunuz, sizce ülkede ekonomik kriz var mı?

Değerli katkılarınız için teşekkür ederiz.

EK 2 MÜLAKAT FORMU (II)

Yaşınız : Cinsiyetiniz:

Eğitim Durumunuz : Mesleğiniz :

Varsa Üyesi Olduğunuz Parti

En son milletvekili seçimlerinde hangi partiye oy verdiniz:

1- Sizce ülkemizde adil gelir dağılımı, fırsat eşitliği, asgari yaşam şartlarının sağlanması konusunda yapılan çalışmalar yeterli midir? Bilimsel çalışmalar konusunda bütçe ayrılması ve herkesin gelirine göre vergi alınması konusunda ne düşünüyorsunuz?

2- Sizce -özellikle gençlerin ve çocukların- eğitim için yeteri kadar bütçe ayrılıyor mu? Yerel yönetimlerin sportif, sanatsal ve kültürel çalışmalar ile toplumun dezavantajlı kesimlerine yönelik ayrımcılık ve şiddeti önleme konusunda çalışmalarını yeterli buluyor musunuz?

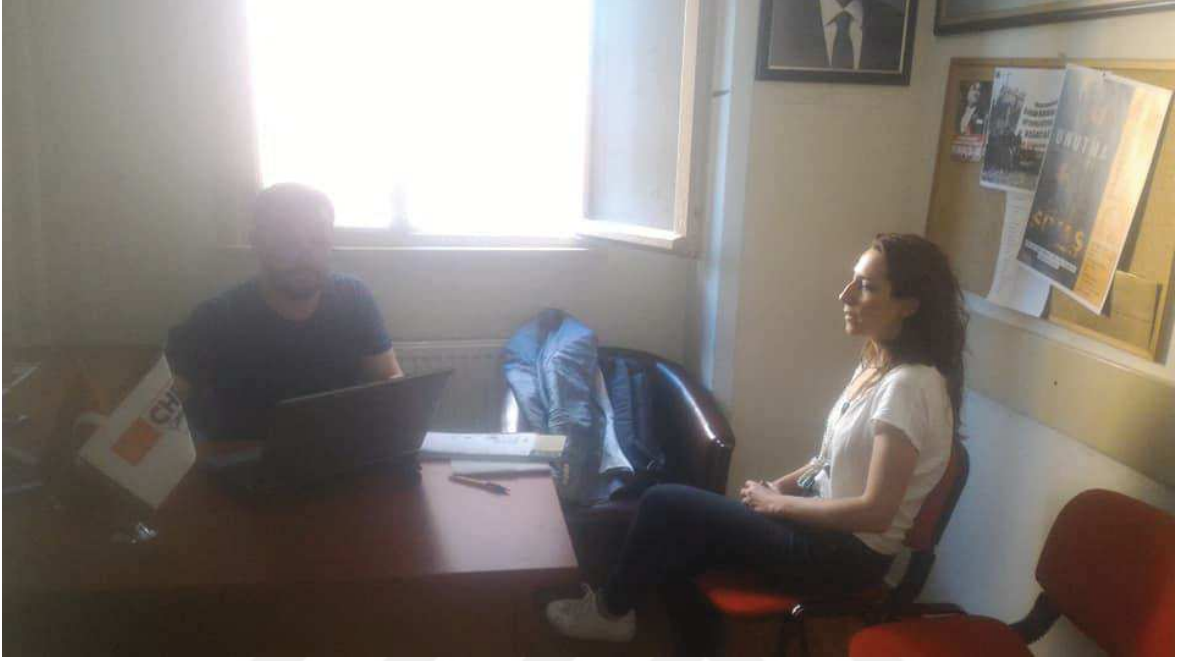
3- Kadınlara uygun çalışma koşulları sağlanması, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesi, kamusal alanda güven içinde hareket edebilmeleri ve her türlü şiddete maruz kalmamaları konusunda kamu kurumlarının çalışmalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

4- Sizce ideal yönetimde ağırlık yerelde mi merkezde mi olmalıdır? Toplumsal alanda etnik, inanç ve görüş farklılığı içinde bulunan bireylerin uzlaşma içinde birbirlerine karşı saygı, hoşgörü ve sevgi vb. yaşamaları için yapılan farkındalık çalışmaları yeterli midir? İşe alım, aynı çevrede yaşama ve aile kurmada etnisite, cinsiyet ve hemşerilik bağları ne ölçüde önemlidir?

Değerli katkılarınız için teşekkür ederiz.

EK 3

MÜLAKAT FOTOĞRAFLARI



Cumhuriyet Halk Partisi Çankaya İlçe Başkanlığı



Milliyetçi Hareket Partisi - Parlamenterler Birliği Derneği



Adalet ve Kalkınma Partisi Pursaklar İlçe Başkanlığı



Halkların Demokratik Partisi Ankara İl Başkanlığı

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : Acar, Yusuf
 Uyuğu : T.C.
 Doğum Tarihi ve Yeri : 1973 Gelibolu
 Telefon : 0 543 390 16 10
 Faks :
 E-mail : bilgi@yusufacar.com.tr

Eğitim

<i>Derece</i>	<i>Eğitim Birimi</i>	<i>Mezuniyet Tarihi</i>
Yüksek lisans	Ahmet Yesevi Türk Kazak Üniversitesi	2013
Lisans	Anadolu Üniversitesi	2001
Lise	İzmir Anadolu Ticaret Lisesi	1991

İş Deneyimi

<i>Yıl</i>	<i>Yer</i>	<i>Görev</i>
2019-	Y'ol Kurumsal Hizmetler Ltd. Şti.	Şirket Sahibi
2017-2019	Kepez Belediyesi	Başkan Danışmanı
2013-2017	Hayal Meyal Restoran	İşletme Ortağı
2007-2013	Begüm Mimari Yapı Sistemleri	İşletme ortağı
1994-2013	Acarlar Ltd. Şti	Şirket ortağı

Yabancı Dil

İngilizce

Bildiriler

- 1- Acar Y., İdeolojik Körlük Bağlamında Siyasette Umut, 2. Uluslararası Rating Akademi Kongresi: Umut (19/04/2018-21/04/2018)
- 2- Acar Y., Çanakkale ve Gelibolu belediyeleri ile Avustralya ve Yeni Zelanda belediyelerinin verdikleri elektronik hizmetlerinin karşılaştırması, KAYSEM , (05/05/2016-07/05/2017)